

**Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Кафедра історії України
Кафедра релігієзнавства, теології і культурології
Івано-Франківський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів
управління освіти Івано-Франківської облдержадміністрації
Івано-Франківське обласне відділення товариства “Просвіта”
Громадсько-християнський рух “КЛИЧ”**

ХРИСТИЯНСЬКА ЕТИКА – МОГУТНІЙ ЗАСІБ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Колективна монографія

**Івано-Франківськ
Плай
2016**

УДК. 291.5; 371.2;-0536(477)

ББК 87.7+86.2Я43

Х - 93

У даній монографії вміщені матеріали, які обговорювалися на науковій конференції “Християнська етика – могутній засіб виховання української молоді” за участю вчителів християнської етики Івано-Франківської області та викладачів кафедр історії України і релігієзнавства, теології і культурології ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

У цій роботі зібрані матеріали, які розраховані на їх практичне використання у своїй роботі вчителями християнської етики, викладачами релігієзнавства та капелянами Збройних Сил України, Національної Гвардії, Добровольчих батальйонів, формувань Міністерства внутрішніх справ України.

Рецензенти:

С. Р. Кияк – доктор філософських наук, доктор теології, професор, завідувач кафедри релігієзнавства й теології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Т. Є. Федорченко – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту проблем виховання НАН України;

**Рекомендовано до друку рішенням кафедри релігієзнавства, теології і культурології
Протокол №12 від 22 червня 2016 року**

Друкується за рішенням вченої ради філософського факультету. Протокол №12 від 26 червня 2016 року.

©
© Автори

ISBN

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ I. ІДЕОЛОГІЧНО-ПРАВОВІ Й НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ ЗНАНЬ ДЛЯ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ	
1.1. Ідеологічно-правові засади викладання релігієзнавчих знань для учнів та студентів	7
1.2. Зміна парадигм системи наукового осягнення світу і системних досліджень суттєвості релігій	9
1.3. Наукові засади освіти взагалі і релігієзнавчої зокрема в українських навчальних закладах	15
Список використаних джерел і літератури	21
Р. II. СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ РІЗНОСТОРОННЬОГО СВИТОГЛЯДУ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ	
2.1. Християнська етика – могутній засіб духовно-морального виховання українських дітей та молоді	27
2.2. Рівень підготовки вчителів – фахівців до викладання релігієзнавчих дисциплін сьогодні	32
2.3. Реалізації релігієзнавчої складової змісту освіти на уроках історії та всесвітньої історії України	40
2.4. Гендерна ідеологія: науковий дискурс на тлі руйнування традиції і моралі	55
Список використаних джерел і літератури	31, 36, 49, 65
Р. III. ДО ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ І ВИКЛАДАННЯ КУРСУ “ОСНОВИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА” ЧИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ	
3.1. Структура, зміст релігієзнавчої складової в українських навчальних закладах кінця ХХ – початку ХХІ століть	69
3.2. Наукові відомості про Ісуса Христа історичні особи в Біблії	84
3.3. Календарі й літочислення у світових релігіях	126
3.4. Ідея спасіння світових релігій як основа міжлюдського порозуміння	148
3.5. Мета і завдання релігієзнавчої освіти в українських навчальних закладах кінця ХХ – початку ХХІ століть	193
Список використаних джерел і літератури	80, 145, 177, 191, 199
ВИСНОВКИ	201
ДОДАТКИ	206

ПЕРЕДМОВА

Після проголошення Україною незалежності вона стала відкритою країною не лишень до світу, але й до різних ідеологій, що існують на всіх континентах. Станом на 2000 рік в Україні було зареєстровано понад 150 діючих різних релігійних конфесій [49; 81; 83; 99; 102]. Але якщо для американського суспільства це міг би бути звичайний показник, то для українського народу, який тисячоліттями мав традицію християнства, а потім 70 років тотального атеїзму – це показник, який мав би усіх представників державних структур серйозно задуматись і зреагувати в силу іншої ментальності українців ніж, до прикладу, американців. Про що свідчать серйозні міжнародні соціологічні дослідження [49].

Але цю проблему ніхто із представників держави поки що не буде вирішувати з тої причини, що самі науковці не можуть дати відповіді на запитання про те, що ж саме потрібно українському суспільству. Пропонується кілька варіантів вирішення цієї проблеми. А саме:

А) повне ігнорування проблеми й намагання відпустити її вирішення за американською традицією (відокремлення церкви від держави і відсутність співпраці) [6; 15; 46; 70];

Б) спроби підготувати підростаюче покоління в майбутньому до найскладнішої *війни – ідеологічної* через створення духовних навчальних закладів і викладання релігієзнавства в державних вищих навчальних закладах і школах [26; 30; 33; 34; 38; 39; 40; 44; 45; 55; 68; 69; 73; 81; 90; 91];

В) намагання перекласти відповідальність на інші недержавні структури, коли Церква сама створює навчальні заклади й опікується ними (наприклад, загальноосвітня школа монастиря сестер Василіанок в м. Івано-Франківську), а державі до її виховання байдуже [29; 31; 36; 42; 53; 79; 85; 100; 102];

Г) спроби протистояти загрозі для української держави і всього суспільства поки що відсутні на державному рівні, а вчені – вже давно готові до нових конфесійних несподіванок [27; 28; 33; 48; 52; 58; 66; 70; 78; 82; 86];

Ґ) релігієзнавство ніби є складовою історичної освіти (див. 2. 4) [74] та шкільного й вищівського виховного процесу, то ж навіщо викладати християнську етику чи основи релігієзнавства додатково?

Для того, щоб з'ясувати наявність чи відсутність релігієзнавчої складової змісту освіти варто все ж з'ясувати структуру самого релігієзнавства і теології як наукового предмету досліджень чи як навчальних дисциплін. Це зробили окремі релігієзнавці-дослідники, які стали студентами вищих теологічних навчальних закладів, маючи вже за плечима вищу університетську освіту, що дало їм можливість повністю проаналізувати всі теологічні і релігієзнавчі дисципліни та зробити їх порівняльний аналіз (див. Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX - початку XX ст. (Р.2.2) [42, с.123-170] та "Історія релігій" [38; 39]. Зрештою уже сама назва "релігієзнавство" як навчальна дисципліна наголошує, що це певні знання про релігії, але які компоненти включає ця поки що навчальна дисципліна більшість функціонерів від освіти навіть не уявлять, а тим більше не розуміють стратегічного призначення щодо вивчення такої дисципліни ні у вищих навчальних закладах, а тим більше в загальноосвітніх школах. З чого це видно, а хоча б із того, що в середині 90-років XX століття релігієзнавство вважалося, і правильно вважалося, окремою складною і комплексною навчальною дисципліною, навіть з окремими шифрами для підготовки фахівців бакалаврського (**6.030.101–релігієзнавство**) та магістерського рівня (**7.02 030 102 – релігієзнавство**). І такий підхід є правильним, оскільки дуже прискіпливий аналіз релігієзнавчих дисциплін, що відомий усьому науковому світу [6; 90; 91; 123; 124; 126; 132; 133], узагальнений Інститутом філософії імені Г. С. Сковороди НАН України і не тільки ним [19; 26; 44; 45; 49; 55; 65; 73; 89; 91] показав, що як мінімум можна виділити чотири великі блоки релігієзнавчих

дисциплін, а саме: *історико-політичні дисципліни*; *філософсько-теологічна група дисциплін*, що вивчають релігії; *культурно-мистецько-етнографічні дисципліни*; *канонічно-правничі дисципліни*, дисципліни *психолого-педагогічного циклу* щодо вивчення релігій (див. 3.1.) та різні *підходи щодо вивчення релігій* (Додаток А).

Останнім часом з'явилися повідомлення про окремі електронні петиції з вимогою вилучити викладання предмету *християнська етика* в школах України. Але більшість авторів таких петицій взагалі не знають про реальний стан справ з ідеологічно-психологічною ситуацією в Україні (або знають і намагаються зсередини погіршити ситуацію у країні, де йде страшна гібридна війна).

Під час неоголошеної війни, яка йде в Україні, з'явилися мільйони переселенців з дітьми, що втратили свої домівки, і тисячі воїнів АТО, які потребують реабілітації фізичної та допомоги психологічної, після пережитих жахів гібридної дикої й нелюдської війни.

Порівняльна статистика показує, що якщо *самогубство* здійснюють на 100 000 населення у Європі приблизно 9% людей *різного віку*, то в Україні суїцид скоюють 27%, але це переважно *молоді люди до 35 років*. За регіонами України порівняльна статистика показала, що на 100 000 населення **33,6%** здійснюють суїцид саме молоді люди на ***Сході України*** (станом **ще на 1 січня 2013р.**, ще до початку війни), тобто там, де не викладалося жодних світоглядних предметів подібних до *християнської етики* чи *релігієзнавства*. В 2012 році прокотилася хвиля дитячих суїцидів (в деяких містах було до 10 дітей-самогубців), яка поширилася через Інтернет, і знову ж таки там, де християнська етика не викладалася. А вже у час війни, саме в даний час, лише за 2014 рік в Україні вчинили **суїцид** 156 воїнів, які повернулися з війни [50].

Як бачимо, що вся це частина дітей і дорослих, яким вкрай би знадобилися об'єднанні зусилля держави (через викладання в школах певних предметів як *християнська етика* чи *основ релігієзнавства*) та чернечих згромаджень, які разом з священиками і психологами могли б допомагати з реабілітацією бійців, людей, що опинилися на грані суїциду, навіть наркоманів, але держава чомусь не виконує ролі організатора таких процесів.

Більше того, з'явилися деструктивні сили, які вже перевели релігієзнавство в групу дисциплін *за вибором студентів* і намагаються вилучити викладання предмету *християнська етика* зі шкіл Галичини та інших областей України.

Таким чином, думки науковців і практиків розділилися:

А) одні вважають, що достатньо для учнів тих знань про релігії, що вони дістають у загальноосвітніх школах **на уроках історії** (*реальність* див. п. 2.3);

Б) друга група дослідників вважає, що в школах варто залишити факультативний предмет **“християнська етика”** (див. Додаток Г, 9 клас);

В) третя група вчених стверджує, що в загальноосвітніх школах варто вивчати дуже стислий інтегрований курс **“основи релігієзнавства”**, який необхідний не лишень учням, але й **бійцям на фронті** та в тилу (див. таблицю №2 **“Основні ідеї світових релігій”** в п. 3.2 та **орієнтовну програму “Основи релігієзнавства”** в Додаток Г);

Г) ще є четверта група, яка нічого не знає про релігії, але готова віддати своїх дітей і молоде покоління всієї України на розтерзання новітніх релігійних сект і культів, на вівтар майбутньої ідеологічної війни, лиш або ці діти і молоді люди нічого не знали про релігії, а тому категорично виступає **проти вивчення християнської етики** в загальноосвітніх навчальних закладах, а про основи релігієзнавчих знань взагалі не йдеться.

Щоб зрозуміти суть проблеми, ми пропонуємо ознайомитися з основними ідеями світових релігій (пп.3.1, 3.2, 3.3, 3.4); точки зору науковців (пп. 1.1, 1.2, 1.3) і авторів-практиків (пп. 2.1, 2.2, 2.3) щодо проблеми **релігієзнавчої** складової в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах України, які були висловлені на науково-практичній конференції **“Християнська етика – могутній засіб виховання українських дітей і молоді”**, яка відбулася в м. Івано-Франківську 19 червня 2016 року та пропозиції щодо

релігієзнавства (пп. 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5), щоб суспільство й посадові особи в державі зрозуміли всю складність ідеологічної небезпеки для країни через вакуум у світогляді молоді, що ніколи не вивчала релігій.

РОЗДІЛ І. ІДЕОЛОГІЧНО-ПРАВОВІ Й НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ ЗНАНЬ ДЛЯ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ

1.1. Ідеологічно-правові засади викладання релігієзнавчих знань для учнів та студентів

Необхідність формування відкритого демократичного суспільства в Україні в кінці ХХ століття висунула проблему релігієзнавчої освіти і виховання підростаючого покоління.

Ще всесвітньовідомий чеський педагог Ян-Амос Коменський у вступі до своєї праці “Велика дидактика” так лаконічно визначив призначення вчителя, лікаря і священика: “У вчителя, лікаря і священика є особливе призначення на Землі: вчителю Бог доручає душу маленької несформованої дитини, яку він має гартувати, формувати, готувати до самостійного життя; лікарю Бог доручає лікувати тіло, а іноді й душу, а священику Бог доручає душу дорослої зіпсованої людини, яку він має повернути на добру дорогу” [121, с.6]. Як бачимо, всесвітньовідомий педагог дуже влучно визначив місце вчителя у формуванні дитини взагалі та світогляду особистості зокрема.

Проблема викладання “релігієзнавства” у навчальних закладах України зовсім не нова, адже цей курс був уведений до університетських програм ще в 1995 році.

Правда, в навчальних закладах Київської Русі, згодом Східної Галичини, де залишилися елементи **української системи навчання і виховання** [13; 21; 28; 29; 30; 32; 41; 42; 52; 58; 66; 67; 78; 86; 87; 93; 103; 104; 105; 109; 110; 111] подібний навчальний курс тоді називався “релігія” або мав конкретну назву за віком дітей “**катехизм**” для молодших класів (1-4) в початкових школах, “**історія Старого Заповіту і біблійних народів**” [53; 45; 68; 116; 117] для 5 класу гімназії, “**історія біблійна Нового Заповіту**” [53; 59; 130] для 6 класу гімназії, “**історія Церкви та життя святих**” [40; 44; 54; 94] для 7 класу гімназії, “**літургіка греко-католицької Церкви**” [40; 44; 54; 94] для 7 класу гімназії, “**християнсько-католицька фундаментальна догматика і апологетика**” [35; 56; 60; 62; 85; 95] для 8 класу гімназії, “**музика і літургійний спів**” для 4-8 класів гімназії [41; 39], “**християнсько-католицька етика**” [57] та “**вступ до філософії, логіки і психології**” [37; 76; 84] для 8 класу гімназії” [57].

А в школах і гімназіях на території центрально – і східноукраїнських земель цей предмет називався “Закон Божий” [99], в період існування СРСР викладання основ релігії замінили курсом “науковий атеїзм”, хоч він насправді був не зовсім науковий. Цей історичний екскурс ми зробили для того, щоб показати, що навіть при пануванні всіх іноземних держав необхідність у формуванні різностороннього світогляду молоді існувала на території українських земель, а значить у **необхідності у вивченні основних знань про світові релігії в Україні тим більш очевидна**.

Оскільки життя йшло вперед, й у світі з’явилося багато новітніх релігійних течій і культів (станом на 2005 р. їх зареєстровано в Україні близько 200 конфесій) [49; 81; 83; 101], то введення даного курсу – **релігієзнавство** – було якраз на часі. Він увійшов 1995 року до програм вищих навчальних закладів (далі – внз) України.

Але згодом у навчального курсу “релігієзнавство” у вищих навчальних закладах почалися певні “проблеми”. То довго думали до якої групи класичних наукових дисциплін віднести цей навчальний курс: до філософії чи історії. Ще пізніше, коли “ніби визначили”, що релігієзнавство – філософська дисципліна (хоч це зовсім не так), почали “об’єднувати” курс класичної філософії (тобто історію філософії та теорію філософії – теорію пізнання, онтологію, метафізику, соціальну філософію та інші філософські дисципліни) із академічним релігієзнавством, скоротивши при цьому кількість годин на вивчення цих

дисциплін. Як наслідок, студенти гуманітарних факультетів і тих спеціальностей, де їм вкрай необхідне вивчення і релігієзнавства, і ряду філософських дисциплін, не могли не те що досконало їх вивчити, а навіть оглядово ознайомитися із різними релігіями та їх історією. Такий самий стан справ склався із філософськими дисциплінами.

Звідси постає наступна проблема щодо релігієзнавства: який курс (“*академічне*” [26] чи “*практичне релігієзнавство*” [пп. 3.2, 3.3, 3.4]) викладати учням і студентам та чи викладати його взагалі [пп. 3.1, 3.5])?

Щоб дати відповідь на це запитання слід з’ясувати, яку мету викладання ставить перед професорсько-викладацьким складом вищих навчальних закладів та педагогами України законодавство про освіту. Закон України “Про освіту” визначає, що “*метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору*” [14, с.7]. А серед основних *принципів освіти* закон зазначає також: “*доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв’язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв’язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті*” [14]. Із Закону України “Про освіту” випливає, що підростаюче покоління педагог має підготувати до “*свідомого вибору на користь суспільства*”, тобто компетентними людьми. Про який свідомий вибір на користь суспільства можна говорити, коли посадовці, які вирішують долю інших людей взагалі не знають про наслідки своїх дій і рішень через просте незнання окремих результатів, які вже були в історії людства, або не можуть спрогнозувати наслідки своїх дій через просте незнання деяких законів духовного розвитку людства, оскільки колись вихователі просто їх не повідомили про це, бо вважали такі знання неважливими або непотрібними.

Із Закону України “Про освіту” слідує, що *метою запровадження* викладання курсу релігієзнавства у вищих навчальних закладах нашої країни є *ознайомлення молодого покоління із всіма духовними здобутками людства для того, щоб у майбутньому ці молоді професіонали змогли дійсно приймати важливі рішення на користь всього суспільства* [2; 14]. Але щоб державний діяч чи педагог, лікар чи бізнесмен принесли найбільшу користь суспільству, вони повинні не тільки бути високо кваліфікованими фахівцями у своїй галузі, але мати широкий різносторонній світогляд, який формується не лишень при вивченні навчальних дисциплін природничого циклу, але й гуманітарних предметів, до того ж вони повинні знати про природну відповідальність за наслідки своїх дій і вчинків (п.3.4), а також про те, що за законом збереження енергії – вакууму в суспільстві не буває: все те, що не додає в світогляді державна програма освіти заповняють, користуючись прогалинами у ній, ворожі державі організації чи тоталітарні секти [47; 46; 49; 81; 101].

1.2 Зміна парадигм системи наукового осягнення світу і системних досліджень суттєвості релігій

Наукове осмислення релігійних феноменів полягає в об’єктивній теоретичній реконструкції суті їх *світогляду*, оскільки релігії були і є найбільш поширеною формою суспільної свідомості, яка спрямована на *містичне осягнення світу*.

Тому в даному пункті ми спробуємо визначити, які фактори вплинули на зміну парадигм сучасної науки в дослідженні релігійних явищ, і мусимо з'ясувати чим ще зумовлена необхідність вивчення релігій?

До недавнього часу (до середини XIX століття) формування експериментальних способів дослідження надвало змогу обстоювати тезу, що саме *раціональне пізнання*, яке ґрунтується на *матеріалістичних уявленнях* про Всесвіт, час виникнення та сенс буття людини, підведе людство до можливості отримати та використати вичерпну інформацію про реальність, при цьому відкидаючи виняткові та паранормальні наукові випадки. **Матеріалістична концепція** наукових явищ давала певну впевненість у можливості пояснити і передбачити розвиток людського суспільства, опираючись **тільки на певні наукові схеми (моделі)**; а тому **відкидала містичний світогляд, релігійні чи інші феномени, що не вписувалися у конкретну теоретичну схему, які не можна було перевірити методом експерименту.**

Матеріалістичний підхід, що опирався на експериментальні наукові схеми в природознавстві, теж перейшов до застосування таких моделей в гуманітарній сфері. Історія розвитку людства була вписана у схему “античність-середньовіччя-новий-новітній час”, а оскільки існування Бога, як містичний феномен, матеріалістичними дослідженнями чи науковими експериментами на той час, тобто середину XIX - початок XX століть, довести чи перевірити було неможливо, то Його просто заперечили: так появився *атеїстичний напрям*, який заперечував Бога як Креатора Всесвіту і не міг дати експериментального пояснення креатології [50].

Звідси згодом з'явилася *міфіологічна течія*, яка опиралася на атеїстичні ідеї про те, що релігійні вірування давніх народів є лишень відбитком їхніх *міфів*, і проявилися у вигляді *анімізму, тотемізму, фетишизму, магії*, які поступово ускладнювалися у пізніших релігійних віруваннях. Цю тезу обстоювали послідовники марксизму.

Але наукові відкриття в царині археології (відкриття руїн давніх цивілізацій Єгипту й Межиріччя) [68], астрономії (записів руху планет на глиняних табличках Сіппарського календаря) [12], лінгвістики (розшифрування шумерського, асирійського письма та єгипетських ієрогліфів тощо) [45], природознавчих наук в кінці XIX – на початку XX століття [62; 89; 95; 130] дали науковцям підстави зробити висновки, **що ряд природніх явищ не можна пояснити тільки шляхом матеріалістичного наукового експерименту** [59].

Ще більше запитань у природознавчих дослідженнях з'явилося після ряду наукових відкриттів у медицині, фізиці, хімії, біології, біофізиці та біохімії, експериментальній та теоретичній фізиці, діагностиці, генетиці тощо [56; 89; 125; 128; 130]. Частина наукових відкриттів явно суперечила твердженням про відсутність духовного у Всесвіті, про ненауковість Святих книг, текстів і міфів [5; 6; 11; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 24; 25].

Першими, хто змінив ставлення до паранормальних явищ, були самі науковці-природознавці. Наприклад, відкриття другого закону в термодинаміці давало змогу фізикам зробити висновок, що “без регулюючого елемента (“спостерігача”) ентропія (тобто хаос) будь-якого макро-економічного елемента може лише зростати, прогресивна еволюція системи можлива лишень за активної роботи регулюючого елемента, тобто того ж “спостерігача”. Це й же закон діє також у Всесвіті. Його складність, упорядкованість, прогресивна динаміка повинні підтримувати “спостерігача” – керуючим елементом. Інакше, повторюємо, – теплова смерть через хаос. Звідси – один крок до Бога” [56, с.73], – підкреслює доктор фізико-технічних наук Ю. М. Канигін.

Однак питання про системного Вседержителя (тобто Бога - Творця) було визначено позитивно лише до середини XX століття – із розвитком наук інформаційно-кібернетичного циклу. “Конструктивна еволюція, випадкове ускладнення, розвиток можливі лише в межах кібернетичних (цілеспрямованих) систем, що складаються з підсистем **керованих** (об'єктів) та **керуючих** (спостерігачів, “суб'єктів”). Вчений-

кібернетик Ю. М. Канигін наголошує: “якщо ми визнаємо закони кібернетики й інформатики, ми не можемо не визнавати ролі Спостерігача (Творця, Вседержителя) у функціонуванні та розвитку Всесвіту та його впорядкованих елементів, включаючи живі організми, людину, цивілізації, тобто всього того, що ми бачимо навколо. Вважати, що вся ця незбагненна складність, гармонія, краса тощо виникли спонтанно, “собі по самі”, випадково – означає грубо ігнорувати напрацювання наук інформаційно-кібернетичного циклу, що складають основу сучасного прогресу” [56, с. 74].

Використання вченими *синергетичного* методу та методу *інформаційних технологій* ще раз дало можливість доказати з фізико-математичною точністю і за біохімічними законами виникнення всього живого на Землі, існування планет усієї Сонячної системи та їх призначення в космосі. Адже ці методи з точки зору фізико-математичних закономірностей чітко показують, що **з нічого життя на Землі, як і всі планети Сонячної системи, виникнути не могли: для цього потрібен був зовнішній “спалах” чи “вибух”, “зовнішня енергія”, яку релігієзнавці називають Богом (Абсолютом), деякі науковці – Космічним чи Всесвітнім розумом тощо (див. Сімулик В. Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. *Посібник з космології і фізики космосу*) [60; 95, с. 37-63; 128].**

Уважний аналіз святих книг дав можливість вченим-природознавцям припустити, що давні артефакти та стародавні тести є не простими літературними текстами чи давніми предметами, а вони мають відповідний символічний зміст, який могла б використати сучасна наука [89, с.48]. Так вчені-медики і біологи спробували проаналізувати космологічні міфічні тексти, котрі розповідають про появу богів, людей, духів тощо. Космогонічні міфи згадували про дивовижних істот, яких насправді побачити у природі важко. Яким же було велике здивування медиків і біологів, коли сучасні методи діагностики виявили, що істота, описана у давніх міфічних текстах, це не що інше, як один із етапів розвитку ембріона людини у лоні матері. Природознавці припустили, що можливо, інші міфічні істоти, описані у Святих текстах, теж можуть відноситися до розвитку людини. Методи сучасної діагностики підтвердили: у стародавніх міфах детально описано усі етапи внутрішнього формування ембріона людини [89, с.29]. Ці та інші наукові відкриття у ділянці природничих наук і нових технологій змусили “за останні десятиліття до зміни парадигм системи наукового осягнення світу, обумовили поширення та поглиблення міждисциплінарних системних досліджень суттєвості релігій” [89, с.13].

Друга обставина, що радикально прискорила ідеалістичне світорозуміння (корекцію наукової картини світу з урахуванням святих текстів), – це значні просування у ХХ столітті у галузі **генетики**, точніше науки про живе (напр. *Фурдуй Р. С., Швайдак Ю. М. Астральное зачатие*) [130, с.105-129]. До прикладу: всі із нетерпінням очікували розшифрування геному людини. Розшифрували його, і зараз вчені можуть пояснити: які гени людини за які функції в організмі відповідають, якими факторами активізуються ракові клітини. Але ... як пояснити наявність в геномі людини модифікацію т. зв. “неактивних генів”, що проявляють себе в окремих комбінаціях, як і здатність окремих складових генома людини до мутацій, і якими можуть бути наслідки цих мутацій ніхто навіть спрогнозувати не зможе [125]. Йдеться, в першу чергу, також про розшифрування ДНК як носія генетичної інформації. “Руйнуючи з метою дослідження молекули ДНК, російські вчені відкрили вражаючий факт: пусті місця на місцях вбитих молекул продовжували випромінювати інформацію. Щоправда характер випромінювання різко змінився: це був не спокійний “голос” здорової молекули, а “крик” болю й жаху вмираючої ДНК [56, с.76]. Звідси стало зрозуміло: загальні очікування, що розшифрування геному людини дасть відповіді на всі запитання науки, в т. ч. медицини, біології, генетики, антропології – не справилися.

Один із творців т.зв. хвильової генетики – президент Інституту квантової генетики в Росії Петро Гаряев стверджує, що генетичний апарат – це не самодостатня система, а існує зовнішня генетична інформація, яка йде від Вищого розуму, бо “генетики доказали, що послідовність хімічних “букв” коду спадковості несе смисл – логічно побудовану програму зародження та розвитку біологічної системи. Це те, що в Євангелії від Івана названо “Словом” (“Споконвіку було Слово, ... і Слово було Бог” (Ів.1:1), тобто програма [56, с. 76]. Причому програма ця дуже складна як за змістом і структурою, так і за технологією реалізації. Людина таку створити не може. Тим більше вона не може з’явитись випадково, “сама по собі”, – наголошував ще 1991 року російський вчений В. П. Казначеев у праці “Феномен человека: космические и земные истоки” [56, с. 75].

Вже в кінці 90-х ХХ століття – на початку ХХІ століття були проведені дослідження науковців різних країн щодо води: її властивостей і особливостей. У цих дослідженнях взяли участь: **Рустум Рой** – професор Песільванського університету (вивчав стани води, розчинні властивості води та її натяг, вплив срібла на антибактеріальні властивості води; наявність пам’яті у води та її здатність сприймати і запам’ятовувати все, що є навколо неї у просторі, при збереженні хімічної формули H²O); член Міжнародної академії наук (США), професор **Мартін Чаплін** – завідувач лабораторією Лондонського університету (Великобританія) (досліджував молекулярну будову води та з’ясував специфічну здатність молекул води змінювати свою форму, утворюючи **кластери**, – міняти свої властивості; виявив, що вода має пам’ять і як комп’ютер несе інформацію: тобто молекулярна структура води – це алфавіт води, знаючи його можна, міняти “слова і речення”, а значить можна впливати на властивості води /поки що наосліп – ми їх ще до кінця не вивчили/); **Володимир Воєйков** – доктор наук, професор біологічного факультету Московського державного університету (Росія) (підтвердив експериментально горіння і світіння структурованої (тобто свяченої) води та високу біоенергетику такої води); **Олександр Солоділов** – доктор фізико-технічних наук, член-кореспондент Академії природничих наук (Росія) (досліджував вплив електромагнітних полів на структуру води, а від такого ж впливу на воду – на зміни в поведінці та появі фенотипових явищ у живих істот – риб); **Константин Коротков** – професор, доктор наук, академік Академії природничих наук (Росія) (з’ясував, що навіть емоції людини мають найсильніший вплив на воду); японець доктор **Емото Масару** (вивчав експериментально вплив людських емоцій на воду, і в його лабораторії були зафіксовані ці впливи, шляхом миттєвого заморожування крапель води в криогенній камері. Потім ці зразки розглянули під мікроскопом. З’ясувалося, що молекули води від негативного впливу думок мали порушену молекулярну будову, а від позитивних намірів сформувалися дуже симетричні, подібні до сніжинок молекулярні структури); професор **Герберт Кліма** – доктор наук з Інституту ядерної фізики у Відні (Австрія) з’ясував, що структурована вода при поливі дає кількарразове збільшення мікроелементів у рослин); це ж саме підтвердила головний агроном Академії агрономічних наук (Китай) **Ван Гуйхуа** після проведених дослідів (яка наголошує, що рослини, политі структурованою водою, швидше дозрівають і в кілька разів більші від звичайних рослин. При поливі такої води на 20% треба менше, а мінеральні добрива не додаються); дослідник **Аллоїз Грубер** (Австрія) підтвердив, що гнів, заздрість, стрес впливають на воду негативно; **Леонід Ізвєков** – дослідник, завідувач лабораторії з вивчення структури води в Росії прийшов до висновку, що “Наша Земля це посудина із води і все живе – це теж посудини з водою” [135, 17:58-59].

Віктор Інюшин – доктор фізико-технічних наук, професор, завідувач лабораторією біофізики Казахського університету (Казахстан) аналізував дію хвиль ядерної, водневої бомби, електромагнітних хвиль, радіоактивного випромінювання та їх впливи на живі організми. В результаті цих досліджень він наголошує: “Наслідки радіоактивного випромінювання відомі всім, але найстрашніші – структурні зміни у воді, які тривають ще

30 діб у радіусі понад 1000 км більше за територію ядерного полігону. В результаті – кількість самогубств збільшується в 2,5 –3 рази, бо міняється структура води в мозку людини [135, 25:47:01].

Частота коливання електромагнітного поля Землі і серця людини дорівнює ≈ 8 Гц. В результаті дослідів вчені прийшли до висновку, що частота електромагнітних коливань під час молитви в чотирьох світових релігіях (інших теж) дорівнює 8 Гц. Звідси напрашується висновок: проста молитва над людиною здатна захисти її від самогубства, врівноваживши частоту коливань води в її організмі до природного стану (≈ 8 Гц).

А чи можна врятувати людиною від самогубства молитвою на відстані? Американський професор **Рустум Рой** вважає, що **“молитва – це тонка енегія. А як тонку енергію розпізнає речовина (тобто вода), поки що невідомо. Але той факт, що вода фіксує впливи молитви, думки, наміру навіть на відстані – вже доведено дослідями”** [135]. Дослідження води, яке в лютому 2005 року провів російський професор доктор медичних наук **Вячеслав Звонніков** доказало, що існує дистанційний зв'язок між людьми на рівні думок навіть на відстані 15 000 км, а також, що гнів, агресія, зазрість, роздратування приводять до різких змін у пам'яті води, погіршуючи її структуру.

Вже згадуваний вище академік Російської академії медичних наук (Новосибірськ) **Василь Казначєєв** наголошує, що такий дистанційний зв'язок саме через воду існує і в космосі, бо прилади фіксують погіршення структури води на Землі за тиждень до сонячного затемнення, а також як і феноменальний вплив свяченої води на зникнення гангрени у солдатів, відновлення рослин чи хворих тварин, що гинули [74. 55:16-29].

Вячеслав Звонніков – доктор медичних наук, професор (Росія) та **Курт Вютріх** – лауреат Нобелівської премії (Швейцарія-США) прийшли до висновку, що все живе в нашому Всесвіті виникло у воді. **“Як в куску глини є ще не створені скульптури, так у воді перебували образи майбутніх живих організмів. Саме вода втілила задум Творця. Але для початку будь-якого процесу необхідний імпульс. Стародавні мудреці вважали, що імпульсом для виникнення життя була первинна Божа іскра. Це Вона записала у воді послідовність майбутнього розвитку, де кожен вид живих істот від найпростіших бактерій до ссавців досягав своєї досконалості”** [74. 18:14-26], – такий висновок роблять вчені-природознавці й медики. А британський професор **Мартін Чаплін** поточнює цей висновок (**“На молекулярному рівні вода створює структуру спіралі ДНК. Не було б води – не було б ніякої спіралі”** [135, 18:26-30]). Разом вчені узагальнили, що саме вода є тим середовищем через яке відбувається управління всією природою.

Через ці та інші відкриття у природознавчих науках поступово замість стереотипних уявлень про ненауковість містичного розуміння світу перед науковцями постала проблема достовірності раціонально-атеїстичних досліджень. Передумовами для остаточної відмови від упередження до містичних знань про світ стала велика кількість аномалій природи, які містики іноді називали чудами або їх пояснювали як релігійні феномени, що привело до спрямування наукової думки на **“переосмислення усталених стереотипів як містичного так і раціонального осягнення світу”** [89, с.20].

Все це привело до використання **системного та комплексного підходів** щодо вивчення як давніх цивілізацій та історичних постатей, так і містичного світогляду. Саме тому в другій половині ХХ століття – на початку ХХІ століття у проведенні релігієзнавчих досліджень використовувалися не лишень чисто філософські методи, але й спеціальні наукові методи, що були притаманні іншим галузям науки, зокрема історії, археології, фізики, хімії, біології, інформатики тощо.

Ці та інші наукові відкриття у ділянці природничих наук і нових технологій змусили **“за останні десятиліття до зміни парадигм системи наукового осягнення світу, обумовили поширення та поглиблення міждисциплінарних системних досліджень суттєвості релігій”**, – стверджує доктор філософських наук, проф. С. Рижкова [89, с.13].

Підсумовуючи можемо наголосити, що три фактори вплинули на зміни в ставленні до релігійних чи інших містичних явищ у світі сучасними науковцями:

А) Перш за все новими науковими відкриттями у царині природознавства (в інформатиці, математиці, фізиці, кібернетиці, генетиці).

Б) По – друге, поразкою частини науковців через намагання загнати все, що вважалося містичним чи досі науково не пояснюваним, або паранормальні явища у рамки експериментально-раціонального тлумачення законів природи.

В) По – третє, вже в ХХ сторіччі відбулося становлення та зміна парадигм сучасної науки. Щодо останньої, то варто підкреслити, що раніше все містичне вважалося ненаукове, бо його не можна було перевірити шляхом експерименту, а всі явища, що не вкладалися у загальнонаукові теорії, відкидалися або відносилися до таких, що не складають наукової цінності [89]. Тепер з'ясувалося, що давні святі тексти (які науковці довгий час вважали міфами) можуть давати підказку чи пояснення науковим відкриттям в ділянках природознавчих чи медичних галузей (як у випадку з поясненням еволюції ембріона людини в лоні матері чи накладання міфологічних концепцій народів Євразійського континенту для пояснення геологічної та фізичної будови цього континенту тощо).

1.3. Наукові засади освіти взагалі і релігієзнавчої зокрема в українських навчальних закладах

З'ясувавши позиції вчених-природознавців щодо релігії взагалі, вважаємо за необхідне визначити й проаналізувати принципи релігієзнавчої освіти в українських навчальних закладах.

Основні засади освіти в Україні різноманітні. **Релігієзнавча** й релігійна освіта ґрунтуються на одних і тих же загальнонаукових і педагогічних принципах, що й освіта в цілому, а саме:

- **принцип єдності школи, сім'ї і громадськості у відповідальності за виховання підростаючого покоління.** Цей принцип визнають “Документи II Ватиканського собору Католицької Церкви” [1, с.291-302], це передбачають всі європейські педагоги. Даний принцип ще у Я. А. Коменського [121] передбачав спрямування всіх виховних зусиль батьків, педагогічних колективів, громади в одному напрямі – вихованні всебічно-розвиненої особистості. Заповідь “Шануй батька і матір...”, що існує в Заповідях усіх релігій світу [17, с.92-96; 20; 24], зобов'язує батьків, вихователів, духовенство та громадськість займатися вихованням. Зрештою, цей принцип притаманний для всієї української системи виховання й відомий ще з часів дохристиянської Русі. Про це наголошував, ще в своїх дослідженнях професор С. Д. Бабишин у своїй праці “Школа і освіта Київської Русі” [29, с.202; 30]; у буддизмі – це шанування всі вчителів-наставників (заповідь 4 і 5)[23]; в ісламі – заповідь “До батьків – добродійство” (6:152) [20];

- **врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини (людини)** [48, с.101]. Такого ж принципу дотримується і релігієзнавче виховання. Підручники М. Барановського, І. Бартошевського, Ю. Дзеровича) [48] дають характеристику різних вікових особливостей дітей та рекомендації щодо роботи з ними;

- **принцип систематичності й послідовності** (Ів. 4: 38; 5: 17). Цей принцип передбачає систематичність і послідовність у вивченні всіх релігій від найдавніших до сучасних, а також передбачає систематичність і послідовність у всіх обрядах, котрі використовують юдеї, християни, мусульмани, буддисти. Так, є певна послідовність в уділенні Святих Тайн або свят в ісламі. Виклад основ віри, вся методика релігієзнавчої освіти і виховання побудована на принципі систематичності, який передбачає, наприклад,

ознайомлення людини з книгами Святого Письма, потім з основами віри (див. Символи віри), а вже потім з догматикою і т.д.;

▪ **принцип самовиховання та самовдосконалення** [48, с. 102; 42, с.37-117]. Найкраще цей принцип проявляється у щоденних думках і вчинках дитини чи дорослої людини. Виховується він через щоденний *іспит совісті* та часту Сповідь. Щоденний іспит совісті передбачає, що кожна віруюча людина повинна перед обідньою молитвою та ввечері перед сном проаналізувати прожитий день й зробити висновок сама для себе: що доброго чи поганого було зроблено, як можна виправити погане, чим і як себе вдосконалити. Фактично, такий іспит совісті та піст є у всіх світових релігіях і допомагають людині постійно займатись самовихованням;

▪ **принцип народності** (викладений у роботах Я.-А. Коменського “Велика дидактика” [121], доктора Г. Ващенка “Основні засади розумового виховання української молоді” [33] та отця-доктора І. Ортинського “Українська молодь на перехресті двох шляхів” [87], у працях К. Ушинського [105]). За принципом народності проповідник основ віри, вихователь, педагог, навіть священнослужитель повинні враховувати деякі національні особливості того чи іншого народу. Це передбачає навіть Святе Письмо, де стверджується використання різних мов для богослужіння: “Як говорить хто чужою мовою, той не людям говорить, а Богові, бо ніхто його не розуміє, і він духом говорить таємне... Бо коли я молюся чужою мовою, то молюсь дух мій, а розум мій без плоду. Але в Церкві волю п’ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, аніж десять тисяч слів чужою мовою!” (1Кор.14: 2-20) [17];

Ці рядки Святого Письма, з якими апостол Павло звернувся до коринтян застосували слов’янські апостоли Кирило і Мефодій, коли взяли руські переклади богослужбових книг для перекладу всіх книг Святого Письма на церковну старослов’янську мову й створення *кирило-методіївського (руського – за лат. хроніками) обряду*, який належав до східних обрядів, але мав слов’янську мову Літургії Василя Великого та Івана Золотоустого й враховував народно-звичаєві особливості давніх слов’ян [17; 80, с.17].

Звичаєве право існувало в усіх народів. Це були морально-етичні приписи, котрі захищали народ від виродження та деградації. На жаль, у нас ще не достатньо вивчене звичаєве право, котрим користувалися українці. Таким чином, принцип народності не тільки відповідає педагогічним вимогам, але й допомагає зберегти національні особливості нашого народу;

▪ **принцип поваги до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї** [32, с.87] Декалог, 36 буддійських заповідей, 8 заповідей ісламу вимагають від батьків дуже відповідально відноситися до своїх дітей та їх виховання, але водночас пам’ятати про те, що дитина – неповторна особистість вже з моменту зачаття (див. Заповідь “Не убий”, заповідь 10 - а в буддизмі і 2 - а в ісламі) [17; 20; 23; 24];

▪ **принцип врахування статі дитини** [42; 48, с.86-94]. Це дуже важливий принцип, яким часто нехтувала радянська педагогіка. Власне, на врахуванні цього принципу побудований увесь Старий Завіт та християнське трактування десяти Заповідей Божих (Мт. 19:1-12; Мр. 10:6-12), серед яких шоста і дев’ята Заповіді в католицькому трактуванні й поділі, а в православному – сьома і десята, наголошують на врахуванні статевих відмінностей, захисті прав та інтересів жінки, особливо її материнства, дітей;

• **принцип рівності чоловіка і жінки** в питаннях віри та в питаннях відповідальності за свої вчинки перед Богом існує у християнстві й буддизмі [42, с.119; 15]. Святе Письмо (книга Буття) наголошує на тому, що Бог створив людину двох різних статей: чоловіком і жінкою (Бут. 1: 27), тобто рівними. Через первородний гріх, коли жінка, а за нею й чоловік захотіли стати такими як Бог (Бут. 3: 4-7), перші люди втратили ласку Божу, здатність вічно жити й не хворіти, і були покарані: працею, залежністю жінки від чоловіка тощо (Бут.14-24). Марія Богородиця тому й називається часто в літературі “новою

Свою”, що першою серед земних жінок вчинила не свою особисту волю, а волю Божу й цим відкрила шлях для подолання первородного гріха, а Ісус Христос вказав шлях для подолання всіх гріхів. Ось тому християнство наголошує, що в питаннях віри та обов’язків перед Богом чоловік і жінка мають рівні права: “Немає ні чоловіка, ні жінки: бо всі ви одно в Христі” (Гал. 3:28) [8; 11; 17; 19; 21]; [Див. Словник біблійного богослов’я / Ред. Ксав’є Лнон-Дюфуа та ін.; Пер. з фр. доктора С. Мудрого. – Львів: Місіонер, 1996. – С.292-295];

▪ **принцип гуманізму**, бо він опертий на **любові до ближнього** (Ів.15: 12-15; I Кор 13:13; Мт.22.39) [17, с.135, 219]. Декалог ділиться на **дві великі групи**: Заповіді, котрі регулюють відносини людина – Бог; Заповіді, котрі регулюють відносини людина-людина. У Новому Заповіті морально-етичні вимоги Декалогу Ісус Христос сформулював у **двох головних християнських заповідях любові** [42, с.89-101]: любіть Бога та любіть **ближнього** свого (Мр. 12: 29-31; Мт. 22: 34-40). Ввесь Новий Заповіт просякнутий головною ідеєю любові до ближнього. В Євангеліях в багатьох місцях Христос навчає, **хто є ближній (притча про доброго самарянина)** і наголошує: все, що ви зробили для свого ближнього, – ви для Мене зробили, тобто для Бога. Навіть під час своїх найважчих мук, коли його розпинали за гріхи людства, Христос проявив себе як найбільший гуманіст, проказавши: ”Господи, прости їм, бо не відають, що чинять” (Лк. **23:4**). Буддійське вчення про ближнього (заповіді 10, 28, 30) подібне до християнського [17; 19; 23]; юдейське і мусульманське вчення про ближнього відмінне [11; 20];

▪ **навчання і виховання через працю** (духовну – Мт.16:19; фізичну – Лк.5:5; професійну – Ді18:3; самовіддану – Ді: 20:34-35, терпеливу – Од. 2:3). Праця фізична – це обов’язок, накладений на кожну людину після первородного гріха (Бут.3:17-24). Звідси випливає, що людина не може прожити без праці, чи фізичної, чи розумової. Такий принцип передбачає виховання витривалості підростаючого покоління у здобутті професії [42, с.265]; Релігієзнавча освіта тільки посилить цей принцип виховання, адже він виховує витривалість підростаючого покоління до праці й виживання у самостійному дорослому житті [11; 17; 20; 23; 25].

Поряд із педагогічними принципами *релігієзнавча освіта і виховання* має споріднені принципи із принципами громадянської освіти (закладені притчею про доброго самарянина), а саме:

- принципи толерантності й плюралізму;
- демократичності;
- зорієнтованості на позитивні соціальні дії;
- з’язок з практичною діяльністю [10, с.27; 42, с.192].

Водночас чисто специфічними для релігієзнавчої освіти є такі **принципи**:

▪ **принцип визнання авторитету**: Божого, духовної влади, світської влади, старших наставників і вчителів, батьків (Заповідь “Шануй батька і матір...”) [11; 17]. Всяка віра передбачає визнання певного авторитету: християнська – визнання авторитету Божого, авторитету духовної (папи, кардиналів, патріархів, єпископів, священників) та світської влади, авторитету наставників, вихователів, керівників, батьків, просто старших (*авторитет Будди, вчителів і просвітлених (1-2, 4-7,9); авторитет Аллаха і Мухаммеда (1: 1-9)*), який передбачає довіру до них, послухність, покірність, вміння свої інтереси поставити нижче загальнолюдських тощо;

▪ **принцип провиденціалізму** (Пс.23: 1-4; Пс.146: 5-9; Мт. 6: 30 -32). Він визнає наявність Божого Провидіння, за яким Бог (Аллах; Творець) залишає за кожною людиною право вільного вибору (вільної волі). Хоча Бог знає наперед, як вчинить людина, але не втручається у її вибір. Тому кожна людина повинна чинити тільки добро, а коли чинить зло, то повинна пам’ятати, що це її власне рішення й за нього треба буде відповідати (закон *карми* в буддизмі). *Ось чому у світі є добро і зло, яке Бог старається обернути на добро*; особливо в ісламі кожна людина має

виконувати волю Аллаха; закон *карми* в буддизмі – це закон відповідальності особисто та своїх нащадків за свої конкретні добрі чи погані дії і вчинки [11; 17; 20; 21; 23; 25];

▪ **утвердження життєвого оптимізму через Божу чесноту Надії** (1 Кор.15:19-20) [17, с.221]. Цей принцип передбачає, що навіть у найважчих життєвих випробуваннях не можна накладати на себе руки, впадати у відчай, бо людина не знає про свою місію на землі. Може біди й нещастя вона терпить за гріхи предків, а може, як благочестивому Йову (див. Книгу Йова; [12]), Господь послав їй просто життєві труднощі, щоб перевірити її вірність Богові. Тому треба надіятись на Бога, бо всяке зло Бог обертає на добро;

▪ **принцип опори на позитивне в людині** (Мт. 9: 9-13). Цей принцип найчастіше використовував сам Ісус Христос, коли прощав грішникам. Згадаймо випадок із Євангелія, коли до Христа привели жінку-грішницю, впійману на перелюбстві. Христос вчинив революційний крок – він сказав: *”Хто з вас без гріха, нехай кине в неї каменем”*, – і почав щось писати на піску. *Всі присутні по одному стали розходитися. Залишилися Христос і грішниця. “Де ти, що тебе засуджували?” – спитав Христос. “Нема, Господи”, – відповіла жінка. “То й ти йди і більше не гріши”, – сказав Ісус.* Таким чином, Христос показав приклад, як треба діяти у щоденному житті. Він завжди наголошував апостолам, що не прийшов спасати праведних – вони самі себе врятовують, а прийшов спасати грішників (Мт. 9: 9 -13); (заповіді 20 і 26 в буддизмі)[17; 19; 23; 25];

• **принцип збереження єдності й наступності поколінь**. Цього принципу християнські Церкви, юдаїзм, іслам, буддизм дотримуються при різноманітних релігійних обрядах і культах. Він запроваджений Ісусом Христом для Святих Тайн. Христос установив Тайну священства, поклавши апостолам руки на плечі під час Тайної вечері й призначивши їх для місійного служіння (це підтвердив експериментально доктор медицини, а згодом єпископ Лука Войно-Ясенецький) [42]. Апостоли висвятили собі дияконів та пресвітерів. Про це розповідають книги Нового Завіту (Діяння апостолів та Послання апостолів) [17]. Церква зберігає цю традицію по сьогоднішній день. Кожен єпископ передає Тайну священства піддияконам, дияконам, священникам, а кілька єпископів висвячують нового єпископа. Цей принцип допоміг Українській греко-католицькій Церкві вистояти в часи переслідувань та репресій, коли Галицький митрополит А. Шептицький, дотримуючись цього принципу, у вересні 1939 року разом з іншими єпископами УГКЦ таємно висвятив ректора Львівської Богословської академії, доктора філософії та доктора теології Йосипа Сліпого на єпископа УГКЦ. Того ж року Галицький митрополит Андрей Шептицький добився від папи Римського дозволу на право наслідування Й. Сліпим митрополитом посади. І навіть, коли 1945 р. ієрархія УГКЦ була заарештована, єпископи у підпіллі, на засланні, чи у в’язниці, поступово висвячували собі наступників в особі нових єпископів та священників. Таким чином УГКЦ 1989 року вийшла з підпілля із своєю ієрархією [40, с.418, 429]. Цього принципу дотримуються й інші релігійні конфесії.

▪ **принцип вимогливості** до кожного християнина в дотриманні *шістьох правд віри в Бога, двох заповідей любові й десятьох Заповідей Божих*. За недотримання десятьох Заповідей Божих (тобто за дуже важкі гріхи) Святе Письмо і Коран наголошує про тяжкі карі на землі й на тому світі (Вих. 20:5-6) для юдеїв, християн, мусульман. Серед важких гріхів розрізняють: гріхи проти Святого Духа, гріхи, що кличуть про помсту з неба, сім головних гріхів тощо [див. 42] (заповіді 14, 15, 16-19, 21-27 31-35 у буддизмі [23] виділяють ті ж гріхи, що їх виділяє Декалог)[17].

Звідси очевидно, що релігієзнавча і навіть релігійно-конфесійна освіта опирається на ті самі філософські і педагогічні наукові засади, що й звичайні інші навчальні дисципліни, що вивчаються в загальноосвітніх школах.

Виняток становлять **принцип провіденціоналізму**, що використовується тільки в при викладанні релігієзнавчих предметів. Звідси стає зрозумілим, що релігієзнавча освіта формує різносторонній світогляд людини.

Підсумовуючи слід наголосити, що *основними принципами релігієзнавчої освіти* в Україні є такі: принцип єдності школи, сім'ї і громадськості у відповідальності за виховання підростаючого покоління; врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини (людини); принцип систематичності й послідовності; принцип самовиховання та самовдосконалення; принцип народності; повага до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї, але водночас пам'ятати про те, що дитина – неповторна особистість вже з моменту зачаття; врахування статі дитини; принцип рівності чоловіка і жінки в питаннях віри та в питаннях відповідальності за свої вчинки перед Богом існує у християнстві й буддизмі; принцип гуманізму, бо він опертий на любові до *ближнього*.

Поряд із *педагогічними принципами релігієзнавчої освіти і виховання має споріднені принципи* із принципами громадянської освіти (закладені притчею про доброго самарянина), а саме:

- принципи толерантності й плюралізму;
- демократичності;
- зорієнтованості на позитивні соціальні дії;
- з'язок з практичною діяльністю.

Водночас чисто специфічними для релігієзнавчої освіти є такі принципи:

- *принцип визнання авторитету: Божого, духовної влади, світської влади, старших наставників і вчителів, батьків;*
- *принцип провіденціоналізму* з відповідальністю (кармою) за добрі чи погані погані дії і вчинки;
- *утвердження життєвого оптимізму через Божу чесноту Надії;*
- *принцип опори на позитивне в людині;*
- *принцип збереження єдності й наступності поколінь.*
- принцип вимогливості до кожного вірянина [107, с.192-204].

Використовуючи всі згадані вище принципи, варто все ж таки їх застосувати для ознайомлення із основними світоглядними ідеями світових релігій (юдаїзму, християнства, ісаму і буддизму) для того, щоб переконатися в тому, як всі ці принципи застосовуються на практиці (див.3.3).

Використані джерела і література:

1. Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. - Львів: Свічадо, 1996.-757с.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.) // Освіта. – 1993. – №44, 45-46. – Грудень.
3. Закон України "Про освіту" / №1060-ХІІ, із змінами від 11 червня 2008 // *Режим доступу:* http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/part_1.htm/01.05.2012/1:11.
4. Закон УРСР "Про освіту" // Освіта. – 1995. – 15 серпня. Закон "Про освіту" [208, С.7].
5. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / Упорядники Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2004. – 524с.
6. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
7. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1993. – 560 с.
8. Кейлер Е. Основи християнської віри: Малий Катехізис доктора Мартіна Лютера з коментарями доктора Едварда Кейлера / Пер. з англ. Т. Коковського. - Мінськ: ПИКОРП, 1998. - 354с.
9. Конституція України. – К.: Офіційне видання Верховної Ради України. – 1996. – 118 с.
10. Концепція громадянської освіти в школах України. Проект // Шлях освіти. - 2001. - №1. - С.26-31.
11. Коран / перекл. укр. мовою. – Острог, 2010.
12. Макдоуел Д. Незаперечні свідчення: Історичні свідчення, факти, документи християнства. - Минск: ПИКОРП, 1994. - 282с.
13. Перший Український Педагогічний Конгрес 1935. – Львів: Наклад. т-ва "Рідна школа", 1938. – 252 с.
14. Про внесення змін до Закону УРСР "Про освіту" // Голос України. – 1996. – № 77. – 25 квітня. – С. 7-8.
15. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ від 23 квітня 1991р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> /26.03.2016/ 14:49.

16. Про свободу совісті та релігійні організації / Відомості Верховної Ради України. - 1994. - №13.
17. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
18. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.
19. Всемирное писание: сравнительная антология священных текстов / Под. общ. ред. проф. П. С. Гуревича: Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 589с.
20. Коран. - М., 1990. - 511с.
21. Проблема человека в средневековой филоофии: Арабская философия / Человек : Мыслители прошлого, настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир - эпоха Просвещения / Редкол.: И. Т. Фролов и др.; Сост П. С. Гуревич. - М.: Политиздат, 1991. - 462с.
22. Тибетская книга мёртвых [Текст]. – Харьков: ФОЛІО, 2010. – 286с.
23. Тридцать шесть начальных правил буддизма [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
24. Трипитака [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
25. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
26. Академічне релігієзнавство. – Підручник. За ред. А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000. – 862с.
27. Анісімова Р. А. Педагогіка і релігія: точки зіткнення / Р. А. Анісімова // Радянська школа. – 1991. – № 8. – С. 43–47.
28. Арестова Н. Я., Бурлакова А. В. Релігійність як особливість української філософії. // Проблеми філософії. Випуск 94. – 1994. – С. 33-39.
29. Бабишин С. Д. Освіта в Київський Русі [Степан Дмитрович Бабишин]. // Поч. школа. – 1971. – № 12. – С. 76-81.
30. Бабишин С. Д., Стельмахович М. Г. Національна школа: проблеми і характер [Степан Бабишин, Мирослав Стельмахович] // Прикарпат. правда. – 1990. – 21 - 22 листопада. – С. 3-4.
31. Бабишин С. Д. Школи Запорізької Січі [Степан Бабишин] // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 83-85.
32. Ващенко Г. Виховний ідеал. Вид. 2-е. [Григорій Ващенко]. – Брюссель – Торонто – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон: Вид-во Центральної Управи Співки Української Молоді, 1976. – 208 с.
33. Ващенко Г. Основні засади розумового виховання української молоді [Григорій Ващенко] // Авангард. – 1976. – Ч.1 (126) січень-лютий. – С.59-60; Ч. 2. (127) березень-квітень. – С. 145-148; Ч. 3-4. (128-129) травень – серпень. – С. 226-229; Ч. 5. (130) вересень – жовтень. – С. 305-306; Ч. 6. (131) листопад – грудень. – С. 384-386 //Авангард. – 1977. – Ч. 1. (132) січень – лютий. – С. 64-66.
34. Ващенко Г. Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді [Григорій Ващенко] // Визв. Шлях. – 1954. - № 5. – С. 29-35; № 6. – С. 27 – 32.
35. Вепрук В. Догматичне богослів'я [Василь Вепрук]. – Чернівці: Рута, 2002. – 543с.
36. Вестель, Юрій. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні [Юрій Вестель] [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403-teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyahu-do-konceptiyi-svitiskoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html>/26.03.2016 /10: 22.
37. Вступ до філософії: Історико-філоофська пропедевтика: Підручник / Г.І. Волинка, В.І. Гусев, І.В. Огородник, Ю. О. Федів; За ред. Г.І. Волинка.- К.: Вища школа, 1999.-624с.
38. Генік Л. Я. Історія релігій. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС: програми, бібліографія, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять, екзаменаційні і залікові завдання для студентів спеціальності “релігієзнавство” та студентів-істориків і теологів внз [Генік Любов Ярославівна]. – Івано-Франківськ, 2011. – 480с.
39. Генік Л. Я. Історія релігій в Україні. Навчально-методичні рекомендації для студентів внз. Вид. 3-е доповн. і переробл. / Л. Я. Генік. – Івано-Франківськ, 2011. – 110с.
40. Генік Л. Я. Історія християнства: Католицизм: У 2-х тт. Т. 1: Основні ідеї християнства: Навч. посібник для студентів внз. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.
41. Генік Л. Я. Народно-релігійні традиції в сучасному педагогічному процесі [Любов Генік] // Рідна школа. – 2002. – №6. – С.37-43.
42. Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст. [монографія] [Любов Генік]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.
43. Гнот, Соломія. Методологічні аспекти релігієзнавчої освіти у вищому навчальному закладі спортивного профілю [Соломія Гнот] // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2014. – №3. – С.71- 82.
44. Головащенко С. І. Історія християнства / Підручник. - К.: Либідь, 1999. - 352с.
45. Головащенко С.І. Біблієзнавство / Підручник. - К.: Либідь, 2000.-
46. Гібелла, Еріка. “... а тепер постало багато Антихристів...”. Як не потрапити у вир псевдо релігій. – ІваноФранківськ: Вогонь з неба, 2010. – 361с.
47. Гринько В. Теоретичні джерела Великого Білого братства // Українське релігієзнавство. - К., 1997.- №5. - С. 20-32.
48. Дзерович Ю. Педагогіка / Юліан Дзерович. – Львів: Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937. – 240 с.

49. Дудар Н. П., Филипович Л. О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). - К.: Наукова думка, 2000. - 132с.
50. Єрьоміна Світлана. Українська молодь все частіше зводить рахунки з життям // TSN. September 8, 2015/6:44 PM//08.09.2015/18:45.
51. Закович М. Проблеми релігієзнавчої освіти в Україні // Українське релігієзнавство. - К., 1996. - №4. - С.37-39.
52. Ігнатенко П. Р., Руденко Ю. Д. Національна система виховання // Рад. школа. - 1991. - № 7. - С. 47-52.
53. Історія біблійна Старого і Нового Завіту / Уклад о. В. Бурко. - Прудентопіль: Вид-во оо. Василіан, 1989. - 238с.
54. Історія православної церкви в Україні. Збірка наукових праць. - К.: Четверта хвиля, 1997. - 292с.
55. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. - К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. - 735с. - (Вища освіта XXI століття).
56. Канигін Ю. Біблія і сучасна наука / Ю. Канигін, В. Кушерець. - К.: Знання України, 2005. - 226с.
57. Кияк С. Християнська етика. - Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1997. - 244с.
58. Костомаров М. Дві руські народності / Пер. О. Кониський; За ред. Д. Дорошенка. - К.: Ляйпціг: Українська накладня, 1906. - 111 с.
59. Климишин І. А. Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. - Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного інституту. - 1999. - 40с.
60. Климишин І. Вчені знаходять Бога / Вступ до християнської апологетики [Іван Климишин]. - Монастириськ, 1993. - 92с.
61. Климишин І. А. Космологія. - Івано-Франківськ: ІФТА, 2002.
62. Климишин І. А. Наука і релігія: протистояння чи взаємодоповнення? [Іван Климишин] - Івано-Франківськ, 1991. - 41 с.
63. Климишин І. А. та ін. Основи християнської віри. - Івано-Франківськ. - 1995. - 170с.
64. Ковцуняк С. І. Проблеми методики викладання і вивчення релігієзнавства / С. Ковцуняк // Українське релігієзнавство. — 2010. — № 53. — С.37-42.
65. Колодний А. М. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції /Анатолій Колодний. - Світ знань, 1999. - 52с.
66. Костенко В., Онуфрій Р. Духовність як складова частина ментальності нації // Київська Церква. - 2000. - №2. - С.38-39.
67. Костомаров М. Дві руські народності / Пер. О. Кониський; За ред. Д. Дорошенка. - К.: Ляйпціг: Українська накладня, 1906. - 111 с.
68. Крижанівський О. П. Історія стародавнього Сходу: Курс лекцій: Навч. посібн. - К.: Либідь, 1996. - 480с.
69. Кришмарел В. Ю. Релігійна етика чи релігійна освіта? Точки дотику та методологічні проблеми впровадження / Вікторія Юріївна Кришмарел // Наукові записки. - Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. - Вип. 21. - С. 231-238. - (Серія : Психологія і педагогіка).
70. Кришмарел В. Ю. Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст / Вікторія Юріївна Кришмарел // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. - О. М. Топузов]. - К. : Педагогічна думка, 2013. - Вип. 13. - С. 121-130.
71. Лаухіна, Інна. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО КОМПОНЕНТА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ [Інна Лаухіна] // Порівняльно-педагогічні студії. - 2013. - №3 (23). - С.39-44.
72. Ларіонова В. К. Філософія релігії. Посібник. - Івано-Франківськ: Гостинець, 2004. - 148с.
73. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / За ред. В. І. Лубського - К.: Тандем, 2002. - С.492-515. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / За ред. В. І. Лубського - К.: Тандем, 2002. - 640с.
74. Люшин М. Підходи до реалізації релігієзнавчої складової змісту історії середніх віків у радянській школі [Микола Люшин] // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун - ту ім. Павла Тичини / [ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. - Умань : ФОРМ Жовтий О. О., 2013. - Вип. 45. - С. 74-80.
75. Мазуренко К. Ю. Релігійна освіта в світі: її сутність та актуальність / К. Ю. Мазуренко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. - 2012. - Випуск 97. - (Серія : Педагогічні науки).
76. Микієвич Р. Проблеми сучасної філософії. - Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1997. - 231с.
77. Мозговий І. Людина: дух, душа, тіло // Українське релігієзнавство. - 1996. - №4. - С.70-72.
78. Москалець В. П. Психологічне обґрунтування української національної школи [Віктор Петрович Москалець]. - Львів: Світ, 1994. - 120 с.
79. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / Софрон Мудрий. - Рим - Івано-Франківськ: 1992- 2000.
80. Нагаєвський І. Кирило-Мефодіївське християнство на Русі -Україні. - Рим: Вид - во ОО. Василіян, 1954. - 176с.
81. Нетрадиційні релігійні та містичні культури України / Петрик В. М., Сьомін С. В., Ліхтенштейн Є. В., Гринько В. В., Остроухов В. В. Заг. ред. В. В. Остроухова. - К.: "РОСАВА", 2003. - 336с.
82. Нечуй-Левицький, Іван. Світогляд Українського народу /Іван Нечуй-Левицький. - К.: Обереги, 1992. - 48 с.
83. Нові релігійні течії // Релігійна панорама. - 2000. - №3. - С.19-22, 46.
84. Олійник Т. Вступ до філософії [отець-доктор Тарас Олійник, ЧСВВ]. - Івано-Франківськ: Вид - во Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 1994. - 100с.
85. Основи догматичного богослов'я: Нотатки з лекцій проф. Романа Роговського /упоряд. С.-Я. Стасяк і Р. Завіла. Вид. 4-е, випр. - Львів: Місіонер, 1997. - 311с.

86. *Опилат Г. Я.* Психологія віри і проблеми виховання // Поч. школа. – 1993. – № 1. – С. 4-5.
87. *Ортинський І.* Українська молодь на перехресті двох шляхів [доктор *Іван Ортинський, СДБ*] //Авангард. – 1976. – Ч. 4-6 (129-131). – С.236-318.
88. *Погромська Г. І.* Реалізація релігійної освіти в системі середніх загальноосвітніх шкіл: світовий досвід / *Г. І. Погромська* // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 211–215. – (Серія : Педагогічні науки).
89. *Рижкова С. А.* Типологія релігій: Навчальний посіб. [*Світлана Анатоліївна Рижкова*. Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Контор, 2005. – 448с.
90. Релігієзнавство / За ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 496с.
91. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія / За ред. А. Колодного та проф. Б. Лобовика. – К.: АЕРОПЛАН, 1996. – 240 с.
92. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392с.
93. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси. / Редколегія: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калениченко (заст. відп. ред.), С. У. Гончаренко та ін. – К.: Рад. школа, 1991. – 381 с.
94. *Саган О. Н.* Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / *Олександр Саган*. – К.: Світ Знань, 2004. – 912с.
95. *Сімулик В.* Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. Посібник з космології і фізики космосу [*Василь Сімулик*]. – Суми: Університетська книга, 2014) [8, с. 37-63].
96. *Січинський В.* Чужинці про Україну [*Володимир Січинський*]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
97. *Січинський В.* Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
98. *Слівінський П. Й.* Релігійний вінегрет. – Львів: Свічадо, 1999. – 195с.
99. *Слободський, Серафим.* Закон Божий: підручник для сім'ї та школи. / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: "ФЕНТЕЗІ" ЛТД, 1996. – 571 с.
100. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.
101. *Степовик Д. В.* Релігії, культу і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-є. / *Дмитро Степовик*. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с
102. Східні Церкви // Сопричастя. – 1997. – №1. – С.1-138.
103. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
104. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. - 640с.
105. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
106. Філософський словник / За ред. чл.-кор. АН УРСР та академіка АН СРСР В. І. Шинкарука. Вид. 2-е перероб. і доп.). – К.: Головред. УРЕ, 1986. – 800с.
107. Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи. *Матеріали конференції*. [Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Науково-дослідний центр "Педагогіка і психологія вищої школи" Інституту вищої освіти АПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківський Богословський інститут УПЦ КП]. – Івано-Франківськ, 2007. – 238с.
108. *Шевченко В. М.* Словник – довідник з релігієзнавства. – К.: Наукова думка, 2004. – 560с.
109. *Шугаєва Л. М.* Духовні надбання поколінь [*Людмила Шугаєва*] // Рад. школа. – 1994. – № 3-4. – С. 58-59.
110. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології [*Володимир Янів*]. – Мюнхен: Вид - во Українського Вільного Університету, 1993. – 217с.
111. *Янів В.* Релігія і виховання [*Володимир Янів*] // Освіта. – 1993. – 5 листоп. – С.8-9.
112. Історія України //
113. Археологические находки Ветхого Завета. Часть 2 // Библия и наука [*Електронний ресурс*] // Режим доступу: www.unseal.narod.ru/site_map.html/27.09.2013/15:55.
114. *Васильев Л. С.* История религий Востока [*Л. С. Васильев*]. – М.: Высш. школа. –1988.
115. *Верховский А.* Свобода выражения и религиозная толерантность // Свободная мысль. – 2009. – № 4. – С.69-80.
116. *Вульфсон Б. Л.* Религия, церковь и образование / *Б. Л. Вульфсон* // Педагогика. – 2007. – № 4. – С. 3–8.
117. *Гёче Г.* Библейские истории: Пер. с венг.- 2-е изд.-М.: Политиздат, 1990. - 318с.
118. Геологи подтвердили дату смерти Христа // International Geology Review [*Електронний ресурс*] // Режим доступу: <http://mir24.tv/news/Science/4980911/26.06.2013/23:57:36>
119. *Гурьянов А.* Воспитание толерантной личности // Воспитание школьников. – 2008. – № 2. – С. 25-28.
120. Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь / Под общ. ред. Альбедиль М. Ф. и Дубянского А. М. – М.: Республика, 1996. – 576с.
121. *Коменский Я.* Избранные произведения [*Ян Амос Коменский*]. – М.: Педагогика, 1982.
122. *Кочетов А. Н.* Буддизм. – М., 1983.
123. *Красников А. Н.* Методологические проблемы религиоведения: Учеб. пособие / *Александр Николаевич Красников*. – М.: Академический проект, 2007. – 239 с. — ISBN 978-5-8291-0856-4.
124. Основы религиоведения: Учеб. для вузов / *Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, К. И. Никонов* [и др.]; под ред. И. Н. Яблокова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2001. – 480 с. – Библиогр.: с. 471—478.

125. О чем гены могут рассказать достоверно / *Режим доступа: <http://www.likar.info/>* 29 Апреля 2009/7:04.
126. Религиоведение: Энциклопедический словарь / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академический Проект, 2006. – 1254 с. – ISBN 5-8291-0756-2.
127. Самыгин С. И., Нечипуренко В. Н., Полонская И. Н. Религиоведение: социология и психология религии: Учеб. пособие для вузов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 669 с. – ISBN 5-85880-304-0.
128. Симулик В. В. История Вселенной: концептуальные информационные основы космологии. Бинарность и синергия Пи - систем. (Пособие по космологии и физике Космоса) / Василий Симулик. – Сумы: Университетская книга, 2014. – 102 с.
129. Философская энциклопедия. Т.VI. – М.: Сов. энциклопедия, 1965. – С.489.
130. Фурдуй Р. С., Швайдак Ю. М. Прелесть тайны. Пособие для старшеклассников. [Роман Фурдуй, Юрий Швайдак]. – К.: Лыбидь, 1992. – 200с.
131. Шейх Али Ат-Тантауи. Общее представление об Исламе / Перев. с арабского Абдель-Уаххаб Мадуар. Изд. 6-ое, стереотипное. – К.: “Ансар Фаундейшин”, 2004. – 240ст.
132. Элбакян Е. С. Религиоведение: Словарь (Серия Gaudeamus). М.: Академический Проект. 2007. — 637 стр.
133. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академпроект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.
134. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Электронный ресурс] // [Режим доступа]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.
135. ВЕЛИКАЯ ТАЙНА ВОДЫ // Научный кинофильм: Постпродакшн компании RVS // Velikaya.Tayna.Vody_Webrelax.comavi.2008/ Время::01;21:18.

Р.П. СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ РІЗНОСТОРОННЬОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

2.1. Християнська етика – могутній засіб духовно-морального виховання українських дітей та молоді

Виховання української молоді у сучасному глобалізованому, секуляризованому й прагматичному суспільстві, очевидно, залишатиметься *актуальною* й складною проблемою. Християнська етика як складова частина філософії християнства і його Церкви покликана в нинішньому суспільстві вирішити проблеми духовно-морального виховання дітей та молоді, вказуючи йому правдиві орієнтири для досягнення вічного щастя та засоби його досягнення.

Християнська етика – це наука про моральне добро людини на основі абсолютних цінностей, якими наповнена християнська культура. Вона ґрунтується на універсальному моральному законі людства – десяти Заповідях Божих і двох головних заповідях Любові, а також на ділах милосердя щодо душі та тіла ближніх, євангельських радах і блаженствах. Християнська етика закликає шанувати Бога думками, словами, ділами, а також шанувати батьків, власне і чуже життя, чистоту, майно, честь, славу, гідність і почуття.

Християнська етика аналізує природу, внутрішню структуру моральної свідомості і моральних відносин, досліджує моральні поняття, які виражають моральні норми, принципи, що містять оцінку діяльності людей. Християнська етика закликає шукати найвище добро не тільки своєю розумовою діяльністю, але й на основі формування духовного світогляду, який відкривається у вічних правдах, об'явлених Богом у Святому Письмі, зокрема, у правдах про: створення світу; створення людини на образ і подобу Божу; відкуплення (спасіння) людства; останні речі (смерть, суд, пекло, рай). Християнська етика – це етика беззастережного послуху волі Божій, об'явленій через Ісуса Христа. Християнську етику породжують роздуми над буттям, засновані на Об'явленні Божому. Християнська етика базується на абсолютній моралі, що є вічною, незмінною та існує поза простором і часом. Християнська етика є складовою частиною християнської філософії.

Християнська етика є вченням спільним для всіх християнських конфесій в Україні та має за **ціль**: інформувати слухачів про моральне вчення християнства, яке містить у собі загальнолюдські цінності; виховувати молодь на засадах: правди – “і спізнаєте правду, і правда вас визволить” (Ів. 8:32); свободи, про що наголошував наш Кобзар: “в своїй хаті своя й правда і сила, і воля” та екуменізму за принципом: “Один Господь, одна віра, одне хрещення” (Ефес. 4: 5) [1]; прищеплювати молоді низку моральних чеснот: мудрість, мужність, справедливість, стриманість, милосердя, миролюбність.

Християнська етика – це не експериментальний предмет, а цілісна концепція духовно-морального виховання в сучасному поліконфесійному суспільстві України. Виховний потенціал предмета переоцінити важко. Крім виховної, він виконує ще й пізнавальну функцію: даючи знання про духовний устрій Всесвіту, предмет формує гармонійну особистість. Християнська етика сприяє самовираженню людини щодо віри. Вона пропонує Мудрість Божу, яку об'явив Господь Бог. Через цей предмет йде духовне збагачення і духовне самовираження. Відомий український педагог Костянтин Ушинський зазначав, що знання без особливих труднощів можна передати слухачам за 15-20 хвилин, а моральні переконання проходять довгий шлях, утворюючись поступово [3].

Спільну програму викладання предмета розроблено і погоджено представники ряду християнських конфесій, а саме: Української Православної Церкви Київського патріархату, Української Греко-Католицької Церкви, Української Православної Церкви Московського Патріархату, Української Автокефальної Православної Церкви, Римо-Католицької Церкви в Україні, Церкви християн віри євангельської України, Української християнської

євангелістської Церкви, Української лютеранської Церкви, Церкви євангелістських християн баптистів, Церкви адвентистів сьомого дня [4].

Предмет нікого не кривдить, а вчить шанувати релігійно-моральні переконання один одного. Християнська етика для слухачів початкової школи закликає: пізнати Дивосвіт, а в ньому пізнати себе і Бога, Який є найвищим Добром; усвідомити себе в родині та пізнати Творця родини; шукати добро і прагнути чинити його у своєму оточенні; пізнати людську і Божу мудрість. Для слухачів основної школи предмет передбачає впровадження в їхнє життя біблійних основ християнської етики, які ґрунтуються на прикладах морально доброї поведінки героїв Старого і Нового Завіту, а особливо на пізнанні морально досконалої поведінки Господа нашого Ісуса Христа і святих, що наслідували Його життя. Основою навчання цього курсу є Заповіді Божі як універсальний моральний закон людства, який кожна людина повинна виконувати як Боже повеління. Для слухачів старшої предмет передбачає: усвідомлення молоддю морально-етичних цінностей; етики подружнього життя; основ християнського світогляду і моралі, а також моральних основ релігій світу. Він сприяє формуванню у слухачів християнсько-моральних світоглядних принципів, які відкриваються у світлі християнської антропології, міжпредметних зв'язків християнської етики із сакральним мистецтвом, етикою подружнього життя, соціальною етикою, релігієзнавством, філософією, біоетикою, естетикою та етикетом.

Християнська етика запобігає порушенню Заповідей Божих, пропагує духовно і фізично здоровий спосіб життя. На заняттях з цього предмету учням розкривається: духовне значення Святого Письма та його сприймання як своєрідної Божої педагогії; алегоричне сприйняття Святого Письма як втілення в конкретному художньому образі Старого Завіту абстрактного поняття Нового Завіту; моральне значення Святого Письма, яке відкриває звичаї і поведінку конкретних постатей; аналогічне значення Святого Письма як перенесене з проблем матеріальних у духовні, вічні. Навчання і виховання в християнській етиці здійснюється за принципом христоцентризму, тобто у Христі – за принципом: “Живу вже не я, а живе Христос у мені” (Гал. 2, 20); через Христа – за принципом: “Без Мене ж ви нічого чинити не можете” (Ів. 15: 5); для Христа – за принципом: “бо коли ми живемо, для Господа живемо, і коли ми вмираємо, для Господа вмираємо” (Рим. 14: 8). “Все бо від Нього, через Нього і для Нього” (Рим. 11: 36) [1]. Християнська етика не може бути адекватно зрозуміла і тим більше, сприйнята, поза зв'язком з вченням про особу Христа Богочоловіка. Цим християнська етика суттєво відрізняється від інших релігійних етик, заснованих на яких виступали не як предмет віри, а лише як її посередники.

Християнська етика – це не лише пошук добра і обов'язок дотримуватися Заповідей Божих, а це відповідь на Божу Любов, яка не є з обов'язку, але є належною. Вважають, що в християнському житті першочергове значення мають відношення, а не принципи. Дії виникають із відношення людини до Бога на основі заповіту і віри, а рішення приймаються в конкретних соціальних контекстах, що не виключають невизначеності.

Моральне богослов'я часто називають *християнською етикою*. Християнська етика є частиною теології, яка світлом християнської віри і розуму вивчає директиви, дотримуючись їх, щоб досягнути кінцевої мети. Моральне богослов'я називають етикою поведінки. Воно має завдання описати цю поведінку, оцінити саму людину, якою вона є, і якою повинна бути. У цьому значенні теологія називається етикою людини. Саме ця етика займається формуванням характеру, моральних звичок людини і завжди спонукає людину питати себе, якою вона є і, якою має бути. Християнська етика є частиною теології і об'єктом її є норми і правила поведінки, що мають послужити для досягнення людиною її життєвої мети – Царства небесного.

Загальнолюдська етика містить у собі елементи християнської етики, які є пізнані природним людським розумом. Християнська етика доповнює й облагороджує природну етику, додаючи об'явлені правди і, поширюючи природні правди пізнані людським

розумом. Вона містить у собі природну етику, тобто сукупність правил поведінки, проголошені здоровим глуздом. Християнська етика увібрала в себе все те найкраще, що досягнуто філософською етикою, облагородивши його вченням Ісуса Христа, Словом Божим.

Християнська етика є могутнім виховним засобом у формуванні богословських, моральних і громадських чеснот. Вона сприяє для досягнення людиною Бога як найвищого добра. Особиста християнська етика наголошує на вірі та вшануванні Бога. Вона відкриває шлях до мети через молитву, через любов до Бога і ближніх. Християнська етика сприяє утвердженню національної свідомості та належно оцінює гідність людської особи.

Митрополит Андрей Шептицький, як великий педагог і опікун української молоді дбав за її духовне і патріотичне виховання, повчаючи: “Пам’ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу”. Він писав: “Християнин має любити всіх людей, але се не перешкоджає, що найпершою любов’ю має любити свою родину і свою Вітчизну. І як любов до ближнього не противиться любові до родини, так не противиться і любові Вітчизни. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю ані не сміє накладати обов’язків, противних вірі. Те, що видавалося б патріотизмом, а було ненавистю або противилося би вірі, не є правдивим патріотизмом. Любов на ділах, а не на словах полягає. Хто на своїм становиську, сповняючи совісно свій обов’язок, працює для добра народу, є ліпший патріот, як той, котрий много говорить, а мало творить. Любіть всі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте, але стережімося ненависти, бо ненависть – се чувство нехристиянське” (Послання до вірних Станіславівської єпархії, 1899) [2]. В Посланні до педагогів праведний Митрополит наголошував, що у християнському вихованні молоді християнська наука має пронизувати увесь навчальний процес.

Християнська етика – це віра, надія й любов у добро. Вона, визнаючи об’єктивність добра й зла, чеснот і вад, може бути пізнана та визнана неупередженим природним розумом. Фактично всяка об’єктивна етика є одночасно християнською. Вона вивчає поведінку людини як свобідної істоти у напрямі до остаточної мети – досягнути Царство Боже. Основою цієї науки є відповідальність перед Творцем за превеликий дар свободи.

Християнська етика базується на теїзмі, що є основою християнської філософії та навчає, що Бог є абсолютно вічний Дух, що не лише створив світ і все живе в ньому, але постійно цим світом і кожною окремою людиною опікується. Вона допомагає пізнати молоді, який є Бог і якою повинна бути людина та вказує дорогу до того як стати досконалою людиною.

Таким чином, християнська етика є могутнім засобом духовно- морального виховання молоді, яка включає в себе моральний закон людства – Десять Заповідей Божих, моральні цінності та чесноти, а також моральність, втілену в Ісусі Христі – Богочоловіку, Його науці та святих, що Його наслідували.

Християнська етика є основою формування у молоді духовно-моральних цінностей. В сучасних важких умовах неоголошеної війни в Україні питання національної безпеки держави суттєво залежать від духовно-моральних цінностей населення, формування яких варто посилити через науково-освітні процеси та закріпити законодавчо.

Об’єктами національної безпеки, згідно ст. 3 Закону “Про основи національної безпеки”, є: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні та інші цінності. Під національними інтересами мається на увазі “життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток”[5].

В умовах становлення і розбудови незалежної Української держави особливо гостро постає проблема духовного відродження народу на основі засад християнської моралі. Християнство є традиційною релігією українського народу і вже більше 1000 літ формує духовну культуру українців. Без духовних потреб, моральної відповідальності перед ближнім і усім народом, без патріотичних почувань не може набрати одухотвореності і освітньо-виховна діяльність.

В преамбулі Конституції України, прийнятої 28.06.1996 р., наголошується на усвідомленні відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями, а тому слід знати який є Бог і Його закон, щоб реалізувати цю відповідальність на практиці.

Духовні цінності пов'язані з релігією як зв'язком, так і зустріччю та життям людини з Богом, Який є один для всіх, і тому людина повинна правильно будувати свої відносини з Творцем, вбачати у Ньому найвищий сенс свого існування. Кожна людина має природне право на пізнання Бога і Його законів, тому це право не можна обмежувати в навчальних закладах.

Використана і рекомендована література:

1. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
2. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність (1899 - 1944). Т 1. Церква і церковна єдність. Документи і матеріали / Під ред. А. Кравчука. – Львів: Свічадо, 1995. – 522с.
3. Калашник А.К., Огірко О.В. Методичний посібник “Християнська етика” (1 – 12 класи). – Львів: ЛІ МАУП, 2003. –102 с.
4. Жуковський В. М., Николин М. М., Огірко О.В. та ін. Основи християнської етики. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів (1-11 кл.). Рекомендовано МОН України. – Львів: “Свічадо”, 2010. – 136 с.
5. Моральний капітал суспільства – основа національної безпеки держави [Електронний ресурс] // [Режим доступу:] <http://www.imzo.gov.ua/moralniy-kapital-suspilstva-osnova-natsionalnoyi-bezpeki-derzhavi/2016/07/15>.
6. Барцевський Т. Євангельські притчі / Тарас Барцевський. – Львів, 1999. – 96с.
7. Калашник А. Загальні методи вивчення предмета “Християнська етика”. – Львів: ЛОШПО, 2003. – 192с.
8. Кудасевич Й. Богословсько-практичне введення до Святого Письма (методичний посібник) / Пер. А.Боднар, Т.Шманько. – Львів: Свічадо, 1994. – 136с.
9. Моральне богослов'є. В 3-х ч. Ч. 1-3. Івано-Франківськ, 1992 – 1993.

2.2. Рівень підготовки вчителів – фахівців до викладання релігієзнавчих дисциплін сьогодні

Виходячи з того, що *християнська етика* входить до дисциплін релігієзнавчого циклу, постараємось проаналізувати стан викладання даного шкільного предмету, що введений як факультативний курс у загальноосвітніх школах Західних областей України.

Перш за все варто відзначити, що існує програма з основ християнської етики для 1-11 класів, перше видання якої вийшло ще 1997 року [6; 7]. Згодом дана програма була доповнена й рекомендована Міністерством освіти і науки України [5].

До того ж було перевидано ряд підручників і посібників, які мали навчальні заклади Східної Галичини ще в 30-х роках ХХ століття. Але досвід викладання релігієзнавчих дисциплін, який мала Західна Україна відрізняється тим, що програми гімназій та ліцеїв передбачали викладання багатьох різних навчальних дисциплін (*біблійна історія Старого Заповіту та біблійних народів, біблійна історія Нового Заповіту та історія народів в*

період раннього середньовіччя, історія Христової Церкви, апологетика, догматика, а тако ж християнська етика) [89; 90; 97], а в сучасних загальноосвітніх школах викладається **один предмет – християнська етика**.

Для викладання цього предмету вчителі християнської етики мають необхідне навчально-методичне забезпечення:

а) посібники для учнів всіх класів, що підготували інститути післядипломної освіти і перепідготовки педагогів Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей [36; 38; 66; 88; 92; 94; 95; 96] та навчально-методичні посібники, підготовлені в різних кінцях світу силами української діаспори [14; 15; 38; 39; 42; 44; 46; 83; 84];

б) підготовлені монографії та посібники, словники, які можна використати для викладання християнської етики [42; 44; 67; 69; 72; 79].

Таким чином, можна констатувати, що була зроблено відповідне навчально-методичне забезпечення для викладачів християнської етики, а тако ж для учнів.

Але нещодавній аналіз кадрового забезпечення викладачами християнської етики в Івано-Франківській області показав, що із 1200 вчителів цього предмету, більшість не є фахівцями: це колишні вчителі математики, російської мови і літератури, української мови і літератури. Тільки в м. Івано-Франківську із 27 загальноосвітніх шкіл тільки в 4 із них викладають фахівці-релігієзнавці з університетською освітою. Ще кілька вчителів – це викладачі інших предметів, що мають вищу теологічну освіту, а оскільки досвід викладання вже в них є, то вони теж справляються із своєю роботою досить непогано.

Цього літа, ми разом з кількома вчителями християнської етики (скорочено – ОХЕ) приймали участь в літній школі та одночасно олімпіаді для вчителів етики, яку в м. Вижниці (Чернівецької області) проводили викладачі Університету “Острозька академія”, який в основному спеціалізується на вивченні православ’я та протестантизму. Саме тут вперше мені довелося познайомитися із випускниками філософського факультету ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” спеціальності “релігієзнавство”, а саме із вчителькою з Чернопотоцької ЗОШ (Надвірнянського р-ну) Сопилюк О. І.

Літня школа для викладачів ОХЕ показала, що при максимальних можливих 100 балах, наша вчитель Сопилюк О. І., випускниця спеціальності “релігієзнавство” із Прикарпатського університету імені Василя Стефаника набрала, при перевірці знань, 97 балів.

До того ж під час проведення занять, конкурсів, тестів саме вчитель-релігієзнавець із звичайної сільської школи показала наскільки фаховість, що виправляла помилки, які іноді допускали самі організатори літньої школи, показавши не лишень високий рівень знань з історії світових і національних релігій, філософії, мистецтва, але й теології, причому робила це дуже непомітно і тактовно, проявивши не лишень педагогічний такт й етикет, але й релігійну толерантність.

Порівнявши рівень підготовки даних вчителів-релігієзнавців із рівнем фахових знань багатьох вчителів християнської етики в області, хочеться наголосити, що рівень релігієзнавців досить високий, але їх майже немає у школах області й міста Івано-Франківська. Це викликає запитання, адже з 2000 по 2015 рік кожного року спеціальність “релігієзнавство” закінчувало приблизно 25 випускників (денної форми навчання) і 20 випускників заочної форми навчання щороку. За 15 років факультет випустив близько 675 фахівців-релігієзнавців. Чому ж в обласному центрі в школах їх працює всього п’ятеро? Зрозуміло, що вчителів доброго фахового рівня хотілося б залучити до наших шкіл і для виховної роботи з учнями.

До кадрового забезпечення додається ще одна проблема, яка ускладнює підбір фахівців з ОХЕ для загальноосвітніх шкіл. Довгий період молоді спеціалісти, які закінчували спеціальність “релігієзнавство” не могли досягнути відповідного методично-

фахового заохочення, оскільки не проходили атестацію: ні як старший вчитель, ні як вчитель-методист тощо.

Крім цього, хоча психолого-педагогічна кваліфікація випускників-релігієзнавців відповідала усім педагогічним вимогам (вони вивчали *педагогічні дисципліни*: дидактику, методику виховної роботи, школознавство, методики викладання релігієзнавчих дисциплін, ОХЕ, релігієзнавства, методику викладання філософських дисциплін, методику релігійного і релігієзнавчого виховання (для суботніх і недільних шкіл); *психологічні дисципліни*: загальну психологію, вікову й педагогічну психологію, соціальну психологію, психологію релігії, етнопсихологію, конфліктологію тощо; *здавали окремих державний екзамен з педагогіки і психології з методикою викладання*; писали одну із *курсівих робіт з педагогічних дисциплін*; мали аж 5 практик: архівно-музейна практика; культово-адміністративна практика; *практика роботи в дитячих колективах і таборах* під час літніх канікул (після 3-го курсу); на 4 курсі – *перша педагогічна практика в загальноосвітніх школах* (як вчителі та класні керівники), на 5 курсі – *друга педагогічно-виробнича практика в коледжах, гімназіях, ліцеях і ВНЗ як викладачі та керівники молодіжних колективів*). В їх дипломах записувалась кваліфікація: *релігієзнавець, викладач філософських дисциплін*.

Але ще в 1960-х роках хтось у Міносвіти УРСР **випускників філософських факультетів**, яких і так було небагато в Україні, і які не студіювали психолого-педагогічних дисциплін, **не залучив до переліку спеціальностей ВНЗ, випускникам яких давали право викладати в школах**: не поставив позначку – **зірочку, що означало заборону для випускників цих факультетів викладати в загальноосвітніх школах**.

І хоч перший декан філософського факультету ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, канд. істор. наук, доц. кафедри релігієзнавства, теології і культурології Любінець І. Я. (1960-2002), що сам закінчував історико-педагогічний факультет, працював у загальноосвітніх школах вчителем і директором, а тому дуже добре продумав навчальний план разом із фахівцями в Міносвіти і науки України, і неодноразово подавав відповідні документи, які б мали зняти ще комуністичні заборони на викладання в школі випускникам-релігієзнавцям, знаменита **зірочка – табу залишається і досі**. А оскільки в цьому, 2016 році вже й ліквідували першу й унікальну в своєму роді на всьому пострадянському просторі кафедру релігієзнавства, теології і культурології у ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (20 - у річницю її існування) та разом з нею ліквідували спеціальність “релігієзнавство”, й надії на те, що в загальноосвітні школи області та всієї України прийдуть висококваліфіковані фахівці, вже немає.

Частина фахівців з християнської етики (далі – ОХЕ) для загальноосвітніх шкіл Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей із колишніх випускниць радянських вишів готував катехитично-педагогічний (жіночий) факультет при Івано-Франківському теолого-катехитичному духовному інституті (згодом Івано-Франківська Теологічна Академія УГКЦ), яку очолював випускник Київського національного університету імені Тараса Шевченка владика Іриней Білик. Тут навчалися сестри-монахині та вчителі, лікарі, журналісти, викладачі, що мали вищу освіту й були здатні за 4 роки пройти 5-річну програму вищої теологічно-релігієзнавчої та педагогічної освіти. З 1990 по 2003 рік таку освіту здобули близько 650 випускниць, що отримали диплом про вищу освіту за спеціальністю “викладач релігієзнавства” й успішно працюють в школах західного регіону, але тільки невелика частина із них викладає ОХЕ.

Підготовку фахівців з ОХЕ із колишніх вчителів інших предметів організували обласні Інститути післяплатної перепідготовки педагогічних кадрів (Івано-Франківський і Львівський): два рази в рік в першому і в другому семестрах на 1 місяць заїжджає на навчання одна група вчителів ОХЕ. Ми проводимо не лишень теоретичну перепідготовку [7; 35; 51; 65; 88; 93; 112; 116; 122; 124; 125], але й обмін практичним досвідом. Для цього

організовуємо виїзні заняття і семінари в школи області, зокрема в ЗОШ I- III ступенів Галицького, Долинського, Коломийського, Богородчанського, Надвірнянського, Тименецького районів тощо.

Досить організовано проходить республіканська олімпіада для учнів з ОХЕ, хоч фактично там запитання, що включають усі теми з релігієзнавства, бо зараз до неї долучилися вже не лишень учні із Західних областей України. І знову ж таки, учні із тих шкіл, де працюють випускники-релігієзнавці (Сопилук О. І.), або колишні випускниці катехитичного факультету ІФТА (Іванюк Н. М., Ланчинська ЗОШ I-II ст.; Григорчук Я. І. Ланчинська ЗОШ I-III ст.; Струк Л. П. Делятинська №1 ЗОШ I-III ст. Надвірнянського р-ну, Івано-Франківської області), показують високу успішність й займають призові місця.

Підсумовуючи, варто відзначити, що хоч рівень підготовки кадрів для викладання ОХЕ досить високий, їх не вистачає для всіх шкіл області. А із закриттям спеціальності “релігієзнавство” в ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” та ліквідацією єдиної фахової кафедри релігієзнавства, теології і культурології виникає загроза не лишень для викладання релігієзнавства, але й для викладання основ християнської етики.

Хоча саме тепер, саме через нашу недалекоглядність, ми маємо гібридну війну тільки на Сході України, то із-за відсутності релігієзнавчих дисциплін в загальноосвітніх школах і вишах та наявності в Україні вже понад 200 різних релігійних конфесій та новітніх релігій, сект і культів [10; 63; 114], можемо мати в майбутньому ще страшнішу гібридну війну по всій державі. Зрештою багато досвічених аналітиків про це попереджають українську владу.

Рекомендовані й використані джерела та література:

Джерела:

1. Біблія / За ред Івана Огієнка. - К., 1998.
2. Біблія / перек. з рос. синодального вид. патріарха Філарета (Денисенка). - К.: Вид-ня УПЦ КП, 2004. - 1416с.
3. Катехізис. - К.: Либідь, 1993. - 80 с.
4. Коран. - Острог, 2010.
5. Основи християнської етики. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів (1-11 класи). - Львів: Свічадо, 2011. - 136 с.
6. Програма предмету “Християнська етика” (Основи християнської моралі). 1-11 класи. - Львів, 1997. - 40с.
7. Програма з основ християнської моралі для 1-(3) 4 кл. // Джерела. - 1997. - №1. - С.62-70.
8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. - Рим, 1990. - 1422 с.
9. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета / в рус. пер. с прилож. - Брюссель: Жизнь с Богом, 1973. - 2357с.
10. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Под общ. ред. проф. П. С. Гуревича: Пер. с англ. - М.: Республика, 1995. - 591с.
11. Коран. Пер. с араб. акад. И. Ю. Крачковского. Предислов. к изд. 1986 г. П. Грязневича; предисл. к изд. 1963г. В. Беяева, П. Грязневича. - М.: АНС-Принт Ассоциации “Новый стиль”, 1990. - 512с.
12. Устав Кумранской общины / Хрестоматия по истории Древней Греции. Пособ. для студентов историч. факульт. - М.: Учпедгиз, 1956. - С.536-564.
13. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина. - М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. - 624с.

Довідники

14. Біблійний атлас: Наочний посібник для цікавих до Біблії. -К.: СЕТЕКС - ЛТД, 1994. - 119с.
15. Геллей Г. Г. Біблійний довідник: Короткий біблійний коментар [Біблійний довідник Генрі Геллея.]. - Торонто: Всесвітня християнська місія, 1985. - 857с.
16. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. - К.: Україна, 1995. - 429с.
17. О'колінз Д., Фаруджі Е. Г. Малий теологічний словник / Заг. ред. д-ра С. Мудрого. - Івано-Франківськ, 1997. - 448с.
18. Рагнер К. Форгрімлер Г. Короткий теологічний словник / Пер. з фр. - Львів: Свічадо, 1996. - 664с.
19. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного, Б. Лобовика. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 392с.
20. Словник Біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон Дюфуа та ін. [Пер. з 2-го фр. вид.]. Заг. ред. докт. С. Мудрого. - Рим - Львів: Місіонер, 1992-1995. - 934с.

21. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Голов. Ред. УРЕ, 1986. – 800с.
22. Библиейская энциклопедия. Иллюстрированная полная популярная / Труд и издание Архимандрита Никифора. – М.: Издание Свято-Троице-Сергиевой Лавры. – 902с.
23. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета / в рус. пер. с прилож. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1973. – 2357с.
24. Библейский словарь. – Мюнхен: Благая весть, 1999. – 1508с.
25. Библейский словарь: Энциклопедический словарь.- Новое пересмотр. и испр. изд. с илл. / Сост. Э. Нострем. Перев. со швед. Под ред. И. С. Свенсона.- Торонто: Мировая Христианская Миссия, 1979. – 517ст.
26. Иудаизм и христианство. Словарь. – М., 1995.
27. Краткий библейский словарь.- Дилленбург-Минск: Благая весть - ПИКОРП, 1997. – 974с.
28. Ропс Д. Ключ к пониманию Священного Писания. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. – 698с.
29. Словарь по этике / Под ред. А. Гусейнова и И. С. Кона. Изд. 6-е. М.: Политиздат, 1989. – 448с./ ISBN 5-250-01027-X.
30. Христианство. Словарь / Под. ред. Л. Митрохина. – М., 1994.
31. **Христианство: Энциклопедический словарь: В 3 т. / Ред. кол.: С. С. Аверинцев (гл. ред.) и др. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993-1995.**
32. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА, 1998. – 576с.
33. Энциклопедия для детей. История религий. – Т.5, 6. – М.: Аванта, 1997.
34. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – Акад. проект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.

Методичні посібники для вчителів

35. *Андрухів І.* Основи християнської моралі. В 2-х ч. Ч.1, 2 / *Ігор Андрухів.* – Івано-Франківськ, 1995.
36. *Білоусова В. О., Говорун Т. В., Кисельва Н. Й.* Виховання культури поведінки учнів. – К.: Рад. школа, 1986. – 160с.
37. *Вепрук В.* Догматичне богослів'я [*Василь Вепрук*]. – Чернівці: Рута, 2002. – 543с
38. *Вортон П.* Історії та притчі. Для катехитів та вчителів / Пер. з пол. М. Кивелюк. – Львів: Свічадо, 1998. – 72с.
39. *Витівський М.* Християнське виховання і навчання дітей: Порадник для батьків, вихователів, учителів-катехитів. – Трускавець: Катехитична комісія Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ, 2001. – 136с.
40. *Волкова Н. П.* Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид. центр “Академія”. – 2001. – 576с.
41. Вступ до катехитичної серії “З нами Бог”. – Львів: Свічадо, 1998. – 42с.
42. *Гальчинська В.* Промовляй до нас, Господи! Посібник для вчителя. – Львів: Свічадо, 1996. – 100с.
43. *Господь наш Учитель.* Катихизм для учня. 5 класу. Підручник для вчителя. – Львів, 1995. – 104с.
44. *Єфімова Н. Г.* Методика проведення рухливих ігор. – К.: Радянська школа, 1969. – 103с.
45. *Життя /* Перекл. А. та Г. Чировських. – Weston, 1991.-68с. (С.7, 10-36, 54).
46. Катихизм для парохів / За ред. д-ра *М.-І. Любачівського.* В 4-х ч. Кн.1, 2. – Нью-Йорк - Мюнхен, 1961.- 341 с.
47. *Катрій Ю. Я.* Пізнай свій обряд! Літургійний рік української Церкви /Отець - доктор *Юліан Катрій.* – Рим – Торонто: Вид-во оо. Василіян, 1981. – 483 с.
48. *Кияк С.* Апологетика / *Святослав Кияк.* – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1995. – 256с.
49. *Кияк С.* Християнська етика [*Святослав Кияк*]. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1997. – 240с.
50. *Кудасевич Й.* Богословсько-практичне введення до Святого Письма: Методичний посібник / Пер. А.Боднар, Т.Шманько. – Львів: Свічадо, 1994. – 136с.
51. *Коваль І. М.* Археологічні есе / *Ігор Коваль.* – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 188с.
52. *Коваль І., Джура О., Марчук В.* Дорогою Христової науки. Нариси біблійної, християнської і церковної археології України. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2003. – 376с.
53. *Коваль І.* Церковна археологія. Курс лекцій. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. – 167с.
54. *Крижанівський О. П.* Історія стародавнього Сходу: Підруч. для студ. внз. – К.: Либідь, 2000. – 592с.
55. *Кульчицький, Олександр.* Основи філософії та філософічних наук. – Мюнхен – Львів: Український Вільний Університет, 1995. – 162 с.
56. *Митрополит Михаїл.* Поширений катехизис православної Церкви Христової. –Кенсмінгстон-Київ: Воскресіння, 1992. – 176с.
57. Моральне богословіє. В 3-х ч. Ч. 1-3. – Івано-Франківськ, 1992 – 1993.
58. *Орлов В.* 300 забавок, віршів, головоломок. – Донецьк : Сталкер, 2000. – 320с.
59. Пізнаваймо. Посібник для катехита: 1-й клас. – Львів: Свічадо, 1998. – 116с.
60. Разом / Пер. А. та Г. Чировських. – Weston, 1981. – 92с.
61. *Слободський С.* Закон Божий. Підручник для сім'ї та школи / Пер. О. Кислюка [о. *Серафим Слободський*]. – К.:ФЕНТЕЗІ ЛТД, 1996. – 574с.
62. *Соловій М.* Божественна Літургія: історія – розвиток – пояснення [о.-д-р *Мелетій Соловій*]. – Львів: Свічадо, 1999. – 422с.

63. Стасяк Я., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я [Ян-Славомир Стасяк, Роберт Завіла]. – Львів: Місіонер, 1997. – 310с.
64. Степовик Д. Релігії, секти і культу світу. Посібник. – Івано-Франківськ, ІФТКДІ, 1998. - 266с.
65. Теологія моральна. Святі Тайни. – Івано-Франківськ, 1994. – 116 с.
66. Християнська етика: Добро і зло (3)4 клас. Посібник для вчителя. / За ред. Б. Скоморовського. – Снятин: Прут-Принт, 1999. - 112с.
67. Християнська етика (Методичний посібник). – Львів, 1997. – 159с.
68. Християнський буквар. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999.
69. Шостек А. Бесіди з етики / Пер. з пол. С. Рудович. – Львів: Свічадо, 1999. – 120с.
70. Шпіраго Ф. Католицький народний катехизм: посібник для вчителів шкіл народних [отець-доктор Франц Шпіраго] / пер. одця-доктора Я. Левицького. – Львів: Свічадо, 1997. – 562с.
71. Ванье Ж. Я встречаю Иисуса. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1994. – 96с.
72. Бернардо А. Экзегезис книг Ветхого Завета / Перв. с итал. – М.: Колледж им. св.Фомы Аквинского, 2000. – 327с.
73. Гёче Г. Библиейские истории / Пер. с венг. Изд. 2-е. - М., Политиздат, 1990. – 318 с.
74. Кастальский - Бороздин А., Белов И. Догматическое богословие. Курс лекций. – М.: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1998. – 287с.
75. Мень А. Исагогика: Ветхий Завет. Курс по изучению Священного Писания. – М.: Общеизвестный православный университет основан. А. Менем, 2000. – 631с.
76. Мень А. История Религии. В 7-и т. Т.2 – 5. – М., 1993-1994.
77. Мень А. Как читать Библию. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1981. – 196с.
78. Минский Е. М. Игры и развлечения в группе продлённого дня. – М.: Просвещение, 1983.
79. Минский Е. М. От игры к знаниям. – М., 1987.
80. Настольные игры и головоломки: Методическое руководство. – М.: Алькор, 1991. - 47с.
81. Никитин Б. П. Развивающие игры. – М.: Педагогика, 1985
82. Никитин Ю.З. Сто затей для детей: Сборн. интел. игр. – К., 1987.
83. Рудык П. А. Игры детей и их педагогическое значение. – М.: Изд-во АПН СССР, 1948.

Методичні посібники для учнів

84. Гальчинська В. Промовляй до нас, Господи! Катехизм для дітей (6-8 років). - Львів: Свічадо, 1996. - 70с.
85. Господь наш Спаситель. Катехизм для учня 4 класу. Підручник для вчителя. - Львів: Стрім, 1993. - 140с.
86. Дитяча Біблія: Біблійні оповідання в малюнках / Пер. з рос. О. Галицької та В. Новомирової. – К.: Українське Біблійне Товариство, 1997. – 518с.
87. Історія біблійна Старого і Нового Завіту / Уклад о. В. Бурко. - Прудентопіль: Вид-во оо. Василіан, 1989. - 238с.
88. Климишин І. А., Дубицький І. М., Гобир В. М., Дейчаківський І. І. Основи християнської віри. – Івано-Франківськ: Українська гімназія, 1995. – 171 с.
89. Лужицький Л. Літургіка греко-католицької Церкви / Леонід Лужицький. – Львів: Накладом українського педагогічного товариства, 1922. – 225 с.
90. Лужицький Л. Християнсько-католицька етика: Учебник для серед. шкіл / Леонід Лужицький. – Жовква: Вид-во оо. Василіан, 1927. – 126 с.
91. Малюємо недільні Євангелія. – К.: Воскресіння, 1992. - 32с.
92. Огірко О. Християнська етика: Навчальний посібник для 8 класу [Олег Огірко]. – Львів: Свічадо, 1999. – 104с.
93. Основи християнської моралі. Людина запитує – Біблія відповідає. Посібник для уч. 5-6 кл. Ч. 2. –Снятин-ІваноФранківськ, 1996. – 115с.
94. Основи християнської моралі. Людина запитує – Біблія відповідає. Посібник для уч. 5-6 кл. Ч.1. – Снятин-ІваноФранківськ, 1996. – 94с. .
95. Пізнаваймо. Книжка перша серії “ З нами Бог” / Перекл. отця. Андрия і Галини Чировських. – Weston, 1981. – 76с.
96. Федорів Ю. Пояснення богослужінь та Святих Тайн [отець-доктор Юрій Федорів]. Вид.2-е. – Львів: Свічадо, 1999. – 211с.
97. Черемський П. Основні поняття літургіки / Петро Черемський. – Львів: Місіонер, 1997. – 184с.

Монографії

98. Ґенік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX - початку XX ст.: монографія [Любов Ґенік]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.
99. Треф Р. “Так Отче”: Щодня з Богом / Перекл з нім. отця І. Назарка. – Торонто: Ви-во оо. Василіан, 1977. – 99с.
100. Заповіді Божі і церковні / Радіопроповіді з Ватикану. Вид. друге. – Львів: Місіонер, 2008. – 232с.
101. Калашнік А. Загальні методи вивчення предмета “Християнська етика”. - Львів: ЛОІППО, 2003. - 192с.
102. Катрій Ю. Божі Заповіді: Дорога до нашого спасіння. Вид. 2-е, випр. - Нью-Йорк - Львів: Місіонер, 1999. - 169 с.
103. Канигін Ю. М. Віхи священної історії [Юрій Канигін]. – К.: А. С. К., 2005. – 416с.

104. Канигін Ю. М. Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства: Роман-есе. – 5-е вид., доповн. [Юрій Канигін]. – К.: А.С.К., 2005. – 528с.
105. *Лежогубський Теодозій*. Де знайти правду? (Діалог православного та греко-католицького священників). Вид. друге, доповн. – Львів: Накл. Тов. св. Ап. Павла, 1912. – 285 с.
106. *Марусин, Мирослав*. Божественна Літургія. – Рим, 1992. – 529 с.
107. Марусяк М. Біблійна історія Старого Завіту [отець Михайло Марусяк]. – Чернівці: Вид-во Київського патріархату УПЦ та ЧНУ, 2001. – 627с.
108. Мудрий С. Катехитика. – Івано-Франківськ, 1996. – 148с.
109. Мудрий С. Сповідь – джерело ласки. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1998. – 381с.
110. Олійник Т. Вступ до філософії. – Івано-Франківськ, 1994. – 100с.
111. *Олійник Т.* Сила хрищення: Основні засади духовного життя / отець-доктор *Тарас Олійник*, ЧСВВ. – Куритиба, 1990. – 330с.
112. Параскевич О., Бура І. Андрей Шептицький: сповнення блаженств. – Львів: Свічадо, 1994. – 48с.
113. *Паламар А.* Етика молодим (правила доброго тону) [*Арсен Паламар*]. – К.: Молодь України, 1985.
114. *Паламар А.* Мудрость общения [*Арсен Паламар*]. – М., 1991.
115. *Слівінський П. Й.* Релігійний вінігрет: Кілька слів про нові релігійні і парарелігійні форми // Пер. з пол. Г. Теодорович. – Львів: Свічадо, 1999. – 120с.

Статті:

116. *Валх С.* Сувої Кумрану й раннє християнство // Філософська й соціологічна думка. – 1996. – №1-2. – С.159-174.
117. *Волошин Г.* Доцільність вивчення біблійних сюжетів на уроках читання, розвитку зв'язного мовлення // Джерела. – Івано-Франківськ. – 1998. – №1. – С.51 - 53.
118. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: 36 наукових праць: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції: Стат., доповіді, виступи / Відпов. за випуск В. М. Жуковський. – Острого: Острозька Академія, 1997. – 231с.
119. *Геник Л. Я.* Виховне значення десятих заповідей Божих (Декалогу) // Рідна школа. – 2001. – №№11-12. – С.23-27; С.22-26.
120. *Ідзьо В. С.* Галицьке Євангеліє 1144-2004 рр. // Науковий вісник Українського історичного клубу. – М., 2005.- Т.Х. – С.137-139.
121. Кумран // Науковий світ. – 2002. – №3. – С.22.
122. *Максимович О. М.* Біблійне вчення про сім'ю та проблеми її функціонування // Християнство на межі третього тисячоліття / Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С.332 - 337.
123. *Максимович О. М.* Формування морально-етичних цінностей дитини в сім'ї: історико-педагогічна ретроспектива // Обрії. – 2008. – №2 (7) . – С.70-74.
124. *Олексин Ю.* Гра як форма навчання і виховання // Історія в школах України. – 2000. – №4. - С.44-47.
125. *Поліщук Я.* Перлина нашої культури ("Пересопницьке Євангеліє") // Укр. мова і л-ра. – 1997. – №33. – С.4-6.
126. *Томенчук С.* Рентген чи Пулюй? // Джерела. – 1998. – №1. – С.69-77.
127. *Федорук О.* Біблійні переклади і переспіви Пантелеймона Куліша // Київська Церква. – №1. – 2001. – С.119-128.
128. *Волков А.* Іудаїзм і християнство: історія розмежування // Азія і Африка сьогодні. – 1999. – №3. С.55-63.
129. *Носенко Е.* Те самое самаряне // Азія і Африка сьогодні. – 1998. – №5. – С.76-77.
130. *Останьски П.* Зачем нужно целомудрие до брака // Любите друг друга. – Познань, 1998. – С.36-37.
131. *История Палестины* [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
132. *Протоєвангеліє Іакова* [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> /03.07.2010/ 21:24.

2.3. Реалізація релігієзнавчої складової змісту освіти на уроках історії України

Із структури академічного релігієзнавства (див. п.3.1.) чітко випливає, що частина релігієзнавчих дисциплін мають історичний характер і потребують відповідних методологічних підходів щодо їх досліджень і вивчення. Саме ця група дисциплін з історії релігій частково присутні у шкільних програмах і протягом всього часу вивчення всесвітньої історії та історії України, зарубіжної та світової літератури в загальноосвітніх школах учні частково знайомляться із назвами тих релігій, що існували в тих чи інших країнах світу, та їх Святими книгами (**Таблиця №1**).

Але, на жаль, всі інші три групи релігієзнавчих дисциплін досі мало відомі самим науковцям, а про шкільні програми й говорити нічого. Зрештою в українській педагогічній науці вже давно йде дискусія про необхідність певних знань про релігії серед молоді.

Питання методики реалізації змісту всесвітньої історії у радянській педагогіці досліджували К. Агібалова, Г. Годер, Н. Дайрі, Г. Донської, Н. Запорожець, Ф. Коровкін, І. Лернер, Л. Мельник та ін. У публікаціях радянських методистів-істориків (З. Ахмеров, Е. Кацман, Г. Підлуцький, Д. Плоткіна, Р. Рогова, Б. Філіппов та ін.) висвітлено підходи до реалізації завдань тоді ще атеїстичного виховання на уроках всесвітньої історії.

Ретроспективний аналіз історико-педагогічної, філософсько-теологічної і психологічної літератури засвідчив увагу вчених до ролі і місця релігії та релігієзнавства в освітньо-виховній системі країни, зокрема: історичного аспекту релігійно-морального виховання молоді в Україні (Г. Ващенко [26; 27; 28], С. Вдович [57], Л. Генік [35], О. Каневська, І. Курляк, І. Мишишин, Н. Сабат [34], Ю. Щербяк [84]), християнської педагогіки в сучасній українській виховній системі (Р. Беланова, А. Вихрущ, О. Вишневський [35], В. Жуковський, І. Климишин [52; 53], М. Стельмахович [22]), питань світського характеру освіти і відносин школи і церкви (Н. Кочан, Г. Лозко, В. Пашенко).

Вивченню релігієзнавства як науки і навчальної дисципліни присвятили роботи С. Бублик [86], В. Гараджа [86], Є. Дулуман [88], Ю. Калінін [62], А. Колодний [18; 88], Б. Лобовик [18; 88], М. Рибачук [59], які розкрили поняття релігієзнавства, його зміст і завдання в сучасних умовах. В. Докаш [59], Л. Генік [31], М. Закович [59], В. Лешан [59], В. Тараненко [59], О. Шнурова [59], Л. Шугаєва [104] сформулювали методологічні та методичні підходи до побудови програми і викладання основ релігієзнавства, але не всіх релігієзнавчих дисциплін.

Сучасна методика навчання історії представлена дисертаційними працями, посібниками й публікаціями К. Баханова, В. Власова, Є. Вяземського, Т. Ладиченко, Ю. Малієнко, І. Мельникової, П. Мороза, О. Пометун, А. Приходько, М. Студенікіна, О. Трухана, Г. Фреймана та ін., у яких досліджуються загальні закономірності й принципи навчання історії дітей цієї вікової групи, особливості названих курсів історії, загальні характеристики організації навчання.

Проте вивчення літератури й аналіз сучасної педагогічної практики доводять відсутність комплексного дослідження методики реалізації релігієзнавчого змісту в курсах історії в школі взагалі, а саме:

а) не визначений зміст тих релігієзнавчих дисциплін, які б мали вивчатися у загальноосвітніх школах України;

б) проаналізований виховний потенціал, але не виокремлений навчально-виховний потенціал релігієзнавчої складової (зокрема, з історії релігій в Україні) у змісті середньовічної, нової та новітньої історії України;

в) не сформульовані її мета й завдання, не конкретизовані методичні шляхи її ефективної реалізації тощо.

Таким чином, **актуальність**, тобто недостатня теоретична розробленість і практична значущість проблеми, – зумовили вибір теми дослідження: *“Реалізації релігієзнавчої складової змісту освіти на уроках історії України”*.

Цими ж фактами був зумовлений **об’єкт** нашого дослідження. Ми намагалися проаналізувати зміст теологічних і релігієзнавчих дисциплін з тою метою, щоб зрозуміти як мав би бути побудований навчально-виховний процес не тільки в державних, а й у приватних навчальних закладах різного підпорядкування від початкової ланки освіти до вищої. **Об’єктом** вивчення є зміст релігієзнавчих і теологічних дисциплін, що могли б складати основу для викладання в шкільному курсі історії, а **предметом** – релігієзнавчі та теологічні дисципліни, що повинні входити до змісту освіти з історії України.

Мета дослідження – розглянути зміст, принципи, методи, форми **релігієзнавчої складової змісту освіти з історії України** в загальноосвітніх українських школах та інших навчальних закладах.

Теоретичною основою даного дослідження є концепція Яна-Амоса Коменського [34], Миколи Костомарова [58], Івана Нечуя-Левицького [70; 75], Костянтина Ушинського [99]; Степана Балея [83], Мечислава Барановського [34], Івана Бартошевського [34], Михайла Галущинського [34], Юліана Дзеровича [37], Якіма Яреми [83]; Григорія Ващенка [26; 27; 28], Олександра Кульчицького [34; 97], Івана Мірчука [97], Тараса Олійника [77; 78], Івана Ортинського [82], Володимира Янева [97; 105]; Василя Сухомлинського [34], Степана Бабишина [21; 22; 23]; Надії Арестової [20], Омеляна Вишневецького [34], Любові Генік [32; 33; 34], Івана Климишина [52; 53], Анатолія Колодного, [88], Вікторії Кришмарел [58; 59], Віктора Москальця [72], Г. Опилат [81], Світлани Рижкової [86] про те, що *в кожного народу існує, відповідно до його ментальності, своя система виховання.*

Відповідно до мети дослідження визначені такі **основні завдання**:

- 1) проаналізувати *джерельну базу* й *зміст* релігієзнавчої складової в українських навчальних закладах початку ХХІ ст.;
- 2) з'ясувати форми і методи використання релігієзнавчої складової у викладанні в школі історії України та її роль у становленні особистості;

Дослідження сучасної масової практики навчання свідчить, що потенціал релігієзнавчого компонента змісту історичної освіти у досягненні його важливих навчально-виховних завдань взагалі не реалізується і потребує глибокого й різнобічного опрацювання.

Щоб мати уявлення про те, на яку *джерельну базу* опираються вчені-історики та релігієзнавці при вивченні історії релігій, слід ознайомитися у Таблиці №1 із *Святими книгами народів світу* та яким є *зміст релігієзнавчої освіти* в Україні варто переглянути *структуру релігієзнавства* (п. 3.1.). Ця таблиця представляє основні елементарні знання з основ світових релігій, які були відомі ще в ХІХ столітті студентам класичних гімназій, але вони зовсім не відомі ні учням-старшокласникам, ні студентам університетів сьогодні. Звичайно, що учні-старшокласники мають певні знання з історії релігій, але це не знання, це тільки короткі відомості про те, що певні релігії існували в історії людства.

Для того, щоб зрозуміти які релігієзнавчі компоненти можна використати в загальноосвітніх школах при викладанні історії, варто зробити порівняльний аналіз шкільної програми з історії України [107] із програмою з історії релігій в Україні [32].

Шкільний курс з історії України передбачає вивчення окремих тем релігієзнавчого характеру. Зокрема, при вивченні розділу “Виникнення та розвиток Київської Русі” передбачено вивчення теми “*Запровадження християнства як державної релігії*”. Хоч ця тема сформульована не зовсім науково коректно, бо ще 1988 року один із визначних фахівців давньої історії України М. Ю. Брайчевський свою монографію випустив у світ під заголовком “Утвердження християнства на Русі” [24], а тому логічніше цю тему назвати “*Утвердження християнства на Русі державною релігією*”. При вивченні цієї теми повторюється переправлена у “Повісті минулих літ” розповідь про т.зв. “Володимирове хрещення”. При такій постановці проблеми вчитель чи викладач ніколи не навчить учня чи студента користуватися різними джерелами та формувати свою точку зору або мати відмінний погляд, а для формування об’єктивного висвітлення цієї проблеми учнів варто би ознайомити із історичними джерелами різного типу, а саме:

а) уривками із латинських хронік (ХІ, ХІV століть), що зберігаються у бібліотеках Ватикану про хрещення “руського кагана” у 860-х роках із Константинополя в часи правління візантійського імператора Василя Македонця (867-886) (він прийшов до влади 28 листопада 867 року) [73];

б) записи в особистих щоденниках Константинопольських патріархів Ігнатія Рангаве (798-23.X.877) та Фотія (820-890) про те, що вони “вислали на Русь архієпископа [іменем Кирило] і руси його прийняли” [73];

в) Константинопольський патріарх Фотій (820-890), який перший раз прийшов до влади (858-867; другий – 878-886), незаконно усунувши свого попередника патріарха Ігнатія Рангаве (848-857; 867-877) [33, с.372-373], не маючи відповідного духовного сану, у посланнях “До східних патріархів” серед своїх заслуг визнає, що навіть “войовничі руси вже прийняли християнство” [73];

г) після прибуття посольства королеви Олени-Ольги до імператора Оттона I за посередництвом у переговорах з папою надійшов лист папського легата до папи про те, що “Русь та глибоко християнізована держава, що має свій окремий обряд (кирило-методіївський – уточ. авт.)” [73];

г) офіційний список єпархій і митрополій Константинопольського патріархату в 880-890рр., подає на 62 місці Київську митрополію, що належала до його підпорядкування [24; 73];

д) існування готського перекладу Біблії єпископа Ульфїласа (Вульфїли) 386р. та Готської архієпископії в Криму на 600 р.н.е. [43];

е) листи (послання) 4-го папи Римського у 88-97рр. Клементя I Римського (+102) до Риму про те, що при прибутті на заслання до Криму він тут застав поважне число християнських родин [33, с.485];

є) свідчення Орігена та ін. діячів християнства про те, що на I Вселенський собор 325 року в Нікеї прибув архієпископ від Скитії (рос. м. –Скіфії) [73]. Для уточнення додамо, що “Літопис Руський” дає уточнення: “І жили в мирі поляни, і древляни, і сіверяни, і радимичі, і вятичі, і хорвати. Дуліби жили по Бугу, де нині волиняни, а уличі й тиверці сиділи по другому Бугу і по Дніпру; сиділи вони також поблизу Дунаю. І було множество їх, бо сиділи вони по Бугові й по Дніпру аж до моря, і єсть городи їх і до сьогодні. Через те називали їх греки “Велика Скіфія” [7, с.8.].

Список документів можна продовжувати, але біда в тому, що при неправильному формуванні світогляду школярів на уроках історії України вже в студентів-істориків виникає шок, коли релігієзнавець починає їм пояснювати теми з історії християнства на українських землях. Особливо це стосується вивчення твору митрополита Іларіона Київського “Слово про “Закон,, і “Благодать,,” [2; 3; 5] та його “Ісповідання віри” [2; 3, с.198], тобто християнського Символу віри [33, с.291-294], який виголошує кожен єпископ чи митрополит, що вступає на свою посаду, де чітко наголошується, що Іларіон Київський визнає “7 Вселенських соборів та вірить у “В єдину, святу, католицьку, апостольську Церкву” [2; 3, с.199].

Наступний розділ: “*Українські землі в другій половині XVI століття*” має релігієзнавчу тему тільки одну, хоча тут розглядають дві унії: Люблінську (1569р.) і Берестейську (1596р.). Але якщо Люблінська унія мала більше політично-правовий характер, то Берестейська унія (1596 р.) мала міжнародний характер. Але щоб вивчати Берестейську унію перш за все варто ознайомити учнів із основним її документом “33-а Умовами Берестейського порозуміння” (Текст умов Берестейського поєднання // Мудрий, Софрон. Нариси історії Церкви на Україні. 2-е вид. – Рим: Папська колегія св. Йосафата, 1990. – С.112-118). На жаль, цей документ хоч вже давно оприлюднений професором Київської духовної академії (УПЦ КП) доктором філософії Д. Степовиком 1996 року через програми Українського радіо, його опубліковано [3, с.244-250] але, самозрозуміло, він досі не став матеріалом для вивчення ні учнями шкіл, ні студентами. Але саме цей документ розкриває той обман, який і досі панує у всіх шкільних та університетських підручниках з історії України. До того ж без знань із християнської догматики проаналізувати частину цього документа не зможе жоден вчений-історик.

У розділі “*Західноукраїнські землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття*” є три важливі релігієзнавчі питання, які вчитель-історик мусить розкрити й пояснити учням, а саме: “*Необхідність відновлення Галицької митрополії УГКЦ 1807*

року”, “Ліквідація УГКЦ на території українських земель царським урядом 1837 року”, “Діяльність Галицького митрополита і кардинала Михайла Левицького” під опікою якого були відкриті початкові школи для вивчення релігії рідною мовою, діяла “Руська Трійця” (священиків УГКЦ М. Шашкевича, Я. Головацького та І. Вагилевича), Перемишльський гурток та Головна Руська Рада 1848-1849 рр. на чолі з його заступником єпископом Григорієм Яхимовичем, хоч шкільна програма цього не передбачає.

У розділі “**Західноукраїнські землі у складі Австрійської імперії у другій половині XIX століття**” роль священнослужителів у створенні товариств “Просвіта” (1868р.) та “Руського Товариства Педагогічного” (1881р.) шкільною програмою взагалі не згадується. Правда передбачено розкриття ролі УГКЦ у піднесенні національної свідомості у розділі “**Західноукраїнські землі на початку XX століття**”. Але тут потрібно розкривати не лише роль УГКЦ у піднесенні національної свідомості, але її участь у всьому національно-визвольному русі напередодні та в часі Першої світової війни, а саме: “*Роль митрополита А. Шептицького в культурно-просвітницькій діяльності та у часі Першої світової війни*” [41, с.137-156], *капеланство студентів духовних семінарій та священнослужителів УГКЦ на фронтах війни, репресії проти українських священнослужителів та семінаристів воюючих між собою держав, участь духовенства в товариствах “Просвіта”, “Рідна школа”, “Сокіл”, “Пласт”, в українських періодичних виданнях, у відкритті шкіл, гімназій, учительських семінарій, інститутів, бурс, притулків, сиротинців тощо* [34, с. 29-79].

У розділі “**Українська революція**” слід врахувати, що він мав би називатися “*Друга Українська революція XX століття*”, бо “Першою Українською революцією” слід вважати події 1905-1907 років, які теж почалися в Україні після Кривавої неділі 1905 року. І в Першій, і в Другій Українських революціях гостро стояло питання про відновлення автономного статусу Київської митрополії (православної), ліквідованої Московським патріархатом шляхом симонії 1686 р. при гетьману Івану Самойловичу та Київському митрополиту Гедєону Святополку-Четвертинському. На жаль, жоден із революційних діячів України, крім гетьмана Павла Скоропадського, не намагався ні вникнути у Всеукраїнські православні наради українського населення, ні вирішити проблему автономії Української Православної Церкви. Ні шкільні, ні університетські підручники з історії України, крім діаспорних праць (Воронина О. Історичний шлях УАПЦ. – Кенсінгтон: Воскресіння, 1992. – 135с. та Федоріва Ю. Історія Церкви в Україні. – Люблін: Futura, 1991. – 392с.; багатотомних праць А. Великого (ЧСВВ) та І. Власовського та ін.) [32, с.367-370] ці питання детально не пояснюють.

Релігійознава тема знову виникає у зв’язку із вивченням розділу “**Україна у Другій світовій війні**”. Перша, пов’язана з Україною, тема Другої світової війни – це *Мюнхенська змова* щодо ліквідації Чехословаччини 1938 року та *проголошення незалежної держави Карпатська Україна* на чолі з її Президентом, греко-католицьким священником, доктором теології *Августином Волошиним* (Героєм України №2, звання присвоєно посмертно) та створенням Карпатських Січей, пасивністю Уряду СРСР та Уряду УРСР при розправі із ними (див. Генік Л. Я. Діяльність митрополита А. Шептицького в Галичині в період Другої світової війни // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2012. – №4. – С.129-138).

Друга релігійознава тема, що стосується Другої світової війни, це: *відновлення діяльності Російської Православної Церкви на Україні; відродження Української Автокефальної Церкви на чолі з патріархом Полікарпом Сікорським та захисна й екуменічна позиція Галицького митрополита Андрея Шептицького щодо подій голокосту та принципів екуменічного порозуміння УАПЦ, УГКЦ та євреїв* під час Другої світової війни [40].

Третя тема, що стосується Другої світової війни та її наслідків в Україні, це – *добровільне капеланство священників УГКЦ в УПА та Львівський лже-собор 1946 року і його наслідки*.

Останній розділ *“Проголошення незалежності України”* передбачає також вивчення таких тем як: *“Вихід з підпілля та легалізація УГКЦ”*, *“Третє відновлення УАПЦ”*, *“Визнання автономії митрополії УПЦ МП в Україні –лишець у статусі екзархату МП?”*, *“Проголошення УПЦ КП”*, *“Відновлення ієрархії римо-католиків в Україні”*, *“Вірменська Церква в Україні”* [32], *“Поява різних релігій в Україні”* [32], *“Новітні релігії в Україні”* [38; 74; 94].

Таким чином, можна констатувати, що кілька релігієзнавчих тем, які необхідно вивчати в курсі історії України, для учнів подаються або поверхово, або взагалі не подаються оскільки:

А) одні не передбачені програмою взагалі (виділені курсивом);

Б) інші, для викладання учням, потребують від вчителя глибокої теологічної і релігієзнавчої освіти, яка в більшості вчителів історії в Україні відсутня (наприклад, *“Проголошення автокефалії Української Православної Церкви (УАПЦ)”* потребує знань про Святі Тайни в християнстві; незаконний спосіб (гріхом симонії) ліквідації автономії Київської митрополії 1686 року, у зв’язку із самовільним проголошенням Московського патріархату; неканонічне уділення Тайни священства митрополиту УАПЦ Василю Липківському і т.д.).

Звідси зрозуміло, що учні, та й студенти не дістають об’єктивно наукової інформації не лише про історію Українських Церков, але й про історію релігій у світі та в Україні взагалі.

При використанні релігієзнавчої складової у викладанні в школі історії України (в старших класах) та визначенні її ролі у становленні особистості ми з’ясували, що перш за все, відсутні публікації документів про 36 буддійських заповідей [17], 8 мусульманських заповідей [6], які б допомагали використовувати різноманітні форми і методи при викладанні релігієзнавчих тем в історії України, до того ж маловідомі публікації документів про **“33 Артикули умов Берестейської унії”** [3, с.244-250], які дають можливість об’єктивно і неупереджено проаналізувати умови її укладання, до того ж перекручено подається фактичний матеріал про конфесійність Київської митрополії в середині XI століття чим фактично викривляється подія 1051 р. (обрання митрополитом Іларіона Київського) та укладання унії 1596 року.

Більш-менш об’єктивно подається діяльність УГКЦ та розкривається її роль частково у шкільних підручниках з історії України та підручниках для вищих навчальних закладів лише щодо подій Першої світової війни та діяльності Галицького митрополита УГКЦ А. Шептицького.

Повністю відсутній у шкільному курсі з історії України фактичний матеріал про відновлення автокефального статусу Української Автокефальної Православної Церкви, причини репресій проти неї та її фактичного знищення в 20-30 рр. XX століття в УРСР, факти її відновлення в часі Другої світової війни та в 90-х роках XX століття. Не має чітких пояснень щодо історії проголошення Української Православної Церкви Київського патріархату та причин визнання митрополії Української Православної Церкви Московського патріарху лише у статусі екзархату в 90-х роках XX століття.

Таблиця №1

СВЯТІ ТЕКСТИ НАРОДІВ СВІТУ

№ з/п	РЕЛІГІЇ І КРАЇНИ	СВЯТІ ТЕКСТИ НАРОДІВ СВІТУ
	СВІТОВІ	РЕЛІГІЇ

1.	ЮДАЇЗМ	БІБЛІЯ: Старий Заповіт: Тора - Закон Небіїм - Пророки Х(К)етубім – Писання ТаНаХ – Палестинський канон 100 р.н.е.
2.	ХРИСТІЯНСТВО	БІБЛІЯ або Святе Письмо: I) Старий Заповіт: 1) П'ятикнижжя Мосея – Тора; 2) Історичні книги; 3) Книги мудрості (поетичні) 4) Книги пророків (вел. і мал.) II)Новий Заповіт: 1) Євангелія; 2) Дії апостолів; 3) Листи апостолів; 4) Апокаліпсис – Одкровення Івана Богослова;
3.	ІСЛАМ Мусульмаани - шиїти мусульмани - сунніти	КОРАН Коран – об'явлення передане Мухамеду через ангела Джабраїла; Коран Сунна – життя і повчання Мухамеда та інших його наступників
4.	БУДДИЗМ	ТРИПІТАКА – Три кошики: Віная-пітака – збірник законів для ченців; Сутта-пітака – діалоги, думки й повчання Будди; Ахідхарма-пітака - наукові та філософські трактати про дхарму.
ДАВНІ Й СУЧАСНІ НАЦІОНАЛЬНІ РЕЛІГІЇ		
5.	Трипільські вірування	Клинописні тексти, записані на каменях Кам'яної могили біля Мелітополя (Запорізька обл.)
6.	Вірування давніх русичів	“Велесова книга”
7.	Індуїзм, Індія	ВЕДИ: 1) Рігведа – збірник гімнів індуським богам; 2) Самаведа – пояснення ритуалів соми і гімни Агні, Індри, Сомі; 3) Яджурведа - пісні молитви, обряди жертвоприношення брахманів; 4) Атхарваведа – молитви і домашні заклинання; Брахмани – прозаїчні коментарі до Вед; Араньяка – лісова книга про суть обрядів; Упанішади – пояснення до Вед і Араньяків;
8.	Джайнізм, Індія	Акарангасутра – правила для ченців і черниць; Сутракрітанга – релігійні доктрини джайнізму
9.	Конфуціанство, Китай	5 КЛАСИЧНИХ ТРАКТАТІВ КОНФУЦІЯ (Кун Фу-дзи):

		1) І ЦЗІН - Книга перемін; 2) Шу дзін - Книга історії; 3) Ші дзін - Книга пісень і од; 4) Лі дзін - Книга ритуалів; 5) Чунь цзу - Книга весни і осені
10.	Даосизм, Китай	І ЦЗИН - Книга перемін (Книга про дао і де);
11.	Зороастризм, Персія	АВЕСТА: Гата і Яшти Ясна – літургічні тексти і гімни та опис ритуалів; Вісперед – збірка ритуальних молитов до всіх духовних істот; Відевад – зб. законів про духовне очищення та створ. світу;
12.	Синтоїзм, Японія	Єдиного канону св. книг немає. Кодзікі – основна свята книга <i>синтоїського трикнижжя</i> , що включає в себе разом з “Кодзікі”, “Ніхонгі” (“Аннали Японії”) і “Кудзікі” (“Записи про минулі справи”, що горіли в 645р.); і Ніхон-сьокі – історичні хроніки, де описано релігійні вірування японців: синтоїські і буддійські; Енгішікі – тексти молитов для очищення.
13.	Стародавні хетти	Закони хетів (таблиця 2)
14.	Фінікія	Писемні тексти, знайдені археологами в м. Угаріт
15.	Давній Єгипет	Тексти пірамід. Тексти саркофагів. “Єгипетська книга мертвих”. Міфи.
16.	Межиріччя	Міфи. Клинописні тексти шумерські, акадські, асирійські тощо.
17.	Стародавня Греція	Міфи. Поеми Гомера “Іліада” та “Одісея”
18.	Стародавні Рим	Міфи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI ст.) // Освіта. – 1993. – №44, 45-46. – Грудень.
2. Іларіон. Слово про Закон і Благодать // Давня українська література: Хрестоматія / Упорядник М. М. Сулима. – К.: Освіта, 1992. – 576 с.
3. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / Упорядники Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2004. – 524с.
4. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1993. – 560 с.
6. Коран. – Острог, 2010.
7. Літопис Руський / За Іпатівським списком. – К.: Дніпро, 1989. – С.8.
8. *Плачинада С.* Міфи і легенди давньої України. – К.: Вид – во “ФОП Стебеляк”, 2013. – 300с.
9. Про внесення змін до Закону УРСР “Про освіту” // Голос України. – 1996. – № 77. – 25 квітня. – С. 7-8.
10. **РУСЬКИЙ ПРОВІНЦІЙНИЙ СИНОД ДАНО У МІСТІ ЗАМОСТІ РОКУ 1720.** SYNODUS PROVINCIALIS RUTHENORUM HABITA IN CIVITATE ZAMOSCIAE Anno MDVVXX. ACTA [Пер. з лат. отця - докт. Івана Козовика]. Вид. друге / Провінційний синод у Замості 1720 р.: Постанови. Synodi provincialis Zamosciensis Anno MDVVXX. Acta. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 304 с.
11. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.

12. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987–XII від 23 квітня 1991р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> /26.03.2016/ 14:49.
13. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.
14. Всемирное писание: сравнительная антология священных текстов / Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 589с.
15. Проблема человека в средневековой философии: Арабская философия / **Человек** : Мыслители прошлого, настоящего и его жизни, смерти и бессмертия. Древний мир - эпоха Просвещения / Редкол.: И. Т. Фролов и др.; Сост П. С. Гуревич. – М.: Политиздат, 1991. –462с.
16. Тибетская книга мертвых [Текст]. – Харьков: ФОЛИО, 2010. – 286с.
17. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
18. Буддизм: Тридцать шесть начальных правил [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
19. Академічне релігієзнавство. – Підручник. За ред. А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000. – 862с.
20. *Анісімова Р. А.* Педагогіка і релігія: точки зіткнення / *Р. А. Анісімова* // Радянська школа. – 1991. – № 8. – С. 43–47.
21. *Арестова Н. Я., Бурлакова А. В.* Релігійність як особливість української філософії. // Проблеми філософії. Випуск 94. – 1994. – С. 33-39.
22. *Бабишин С. Д.* Освіта в Київській Русі [Степан Дмитрович Бабишин]. // Поч. школа. – 1971. – № 12. – С. 76-81.
23. *Бабишин С. Д., Стельмахович М. Г.* Національна школа: проблеми і характер [Степан Бабишин, Мирослав Стельмахович] // Прикарпат. правда. – 1990. – 21 - 22 листопада. – С. 3-4.
24. *Бабишин С. Д.* Школи Запорізької Січі [Степан Бабишин] // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 83-85.
25. *Брайчевський М.* Утвердження християнства на Русі [Михайло Брайчевський]. – К.: Наукова думка, 1988. – 259 с.
26. *Вавжонек М.* Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в Україні та Росії. – Рим: Вид-во оо. Василіян, 2006. – 230с.
27. *Ващенко Г.* Виховний ідеал. Вид. 2-е. [Григорій Ващенко]. – Брюссель – Торонто – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон: Вид-во Центральної Управи Співки Української Молоді, 1976. – 208 с.
28. *Ващенко Г.* Основні засади розумового виховання української молоді [Григорій Ващенко] // Авангард. – 1976. – Ч.1 (126) січень-лютий. – С.59-60; Ч. 2. (127) березень-квітень. – С. 145-148; Ч. 3-4. (128-129) травень – серпень. – С. 226-229; Ч. 5. (130) вересень – жовтень. – С. 305-306; Ч. 6. (131) листопад – грудень. – С. 384-386 // Авангард. – 1977. – Ч. 1. (132) січень – лютий. – С. 64-66.
29. *Ващенко Г.* Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді [Григорій Ващенко] // Визв. Шлях. – 1954. - № 5. – С. 29-35; № 6. – С. 27 – 32.
30. *Вепрук В.* Догматичне богослів'я [Василь Вепрук]. – Чернівці: Рута, 2002. – 543с.
31. *Геник Л. Я.* Використання народно-релігійних традицій зимових свят в сучасному педагогічному процесі [Любов Геник] // Рідна школа. – 2002. – №6. – С.37-43.
32. *Геник Л. Я.* До проблеми запровадження і викладання курсу “Основи релігієзнавства” в загальноосвітніх школах України / *Любов Геник* // Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи. *Матеріали конференції*. [Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Науково-дослідний центр “Педагогіка і психологія вищої школи” Інституту вищої освіти АПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківський Богословський інститут УПЦ КП]. – Івано-Франківськ, 2007. – С.192-204.
33. *Геник Л. Я.* Історія релігій. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС: програми, бібліографія, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять, екзаменаційні і залікові завдання для студентів спеціальності “релігієзнавство” та студентів-істориків і теологів вnz [Геник Любов Ярославівна]. – Івано-Франківськ, 2011. – 480с.
34. *Геник Л. Я.* Історія християнства: Католицизм: У 2-х тт. Т. 1: Основні ідеї християнства: Навч. посібник для студентів вnz. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.
35. *Геник Л. Я.* Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX - початку XX ст. [монографія] [Любов Геник]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.
36. *Геник Л. Я.* Релігійно-моральне виховання в українських навчальних закладах Східної Галичини кін. XIX – поч. XX ст. Дисерт. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук, 13.00.07 – теорія і методика виховання. – К.: Інститут проблем виховання, 2003. – 245с.
37. *Гнот, Соломія.* Методологічні аспекти релігієзнавчої освіти у вищому навчальному закладі спортивного профілю [Соломія Гнот] // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2014. – №3. – С.71- 82.
38. *Дзерович Ю.* Педагогіка / *Юліан Дзерович.* – Львів: Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937. – 240 с.
39. *Дудар Н. П., Филипович Л. О.* Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). - К.: Наукова думка, 2000. - 132с.
40. *Ігнатенко П. Р., Руденко Ю. Д.* Національна система виховання // Рад. школа. – 1991. – № 7. – С. 47-52.
41. *Ігнатюк О. В.* Галицький митрополит УГКЦ Андрей Шептицький – провісник екуменічного руху в Європі [Ольга Ігнатюк]// **УКРАЇНА І ВАТИКАН**. Серія зб. наук. праць. Вип. VI: Проблеми екуменізму в сучасній Україні в контексті “Декрету про екуменізм” (21.11. 1964 р.) Другого Ватиканського собору. – Івано-Франківськ: ПП Маргітич О. І., 2014. –

42. Ігнатюк О. В. Діяльність Галицького митрополита А. Шептицького (1865-1944) у часі Першої світової війни // Проблеми державного будівництва в Україні. Випуск №23: у 2-х томах: збірник матеріалів XX Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу "Європейський вибір України в контексті безпекових викликів та сучасних реалій" 14 березня 2015 року [О. В. Ігнатюк] / Київський міжнародний університет. – К.: КиМУ, 2015. – Т.1. – С.153-155.

43. Історія православної церкви в Україні. Збірка наукових праць. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 292с.

44. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник /А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. – 735с. – (Вища освіта XXI століття).

45. Історія релігії в Україні. У 10 т. Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Т.1.: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства /За ред. проф. Б. Лобовика. – К.: Укр. Центр духовної к-ри, 1996. –384с.

46. Історія релігії в Україні. У 10 т. Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Т.2: Українське православ'я / За ред. проф. П. Яроцького. – К.: Український Центр духовн. к-ри, 1997. – 376с.

47. Історія релігій в Україні. У 10 томах // Редкол.: А. Колодний та ін. – К., 1996 – 2004. Т. 10: Релігія і Церква років незалежності України / за ред. проф. А.Колодного. – Дрогобич: Коло, 2003. – 616с.

48. Історія релігії в Україні. У 10 т. Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Т.4: Католицизм / За ред. проф. П. Яроцького. – К., 2001. – 598с.

49. Історія релігії в Україні. У 10 т. Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Т.5: Протестантизм / За ред. проф. П. Яроцького. – К. 2003.

50. Історія релігії в Україні. У 10 т. Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Т.6: Протестантизм (п'ятдесятники, адвентисти, свідки Євгови) / За ред. проф. П. Яроцького. – Київ – Дрогобич, 2007. – 632с.

51. Канигін Ю. Біблія і сучасна наука / Ю. Канигін, В. Кушерець. – К.: Знання України, 2005. – 226с. ISBN 966-316-079-9.

52. Кейлер Е. Основи християнської віри: Малий Катехізис доктора Мартіна Лютера з коментарями доктора Едварда Кейлера / Пер. з англ. Т. Коковського. – Мінськ: ПИКОРП, 1998. – 354с.

53. Климшин І. А. Наука і релігія: протистояння чи взаємодоповнення? [Іван Климшин] – Івано-Франківськ, 1991. – 41 с.

54. Климшин І. Вчені знаходять Бога / Вступ до християнської апологетики/ [Іван Климшин]. – Монастириськ, 1993. – 92 с.

55. Ковцуняк С. І. Проблеми методики викладання і вивчення релігієзнавства / С. Ковцуняк // Українське релігієзнавство. — 2010. — № 53. — С.37-42.

56. Колодний А. М. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції /Анатолій Колодний. – Світ знань, 1999. – 52с.

57. Костомаров М. Дві руські народності / Пер. О. Кониський; За ред. Д. Дорошенка. – К.: Ляйпціг: Українська накладня, 1906. – 111 с.

58. Кришмарел В. Ю. Релігійна етика чи релігійна освіта? Точки дотику та методологічні проблеми впровадження / Вікторія Юріївна Кришмарел // Наукові записки. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип. 21. – С. 231–238. – (Серія : Психологія і педагогіка).

59. Кришмарел В. Ю. Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст / Вікторія Юріївна Кришмарел // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2013. – Вип. 13. – С. 121–130.

60. Ларіонова В. К. Філософія релігії. Посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2004. – 148с.

61. Лаухіна, Інна. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО КОМПОНЕНТА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ [Інна Лаухіна] // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – №3 (23). – С.39-44.

62. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / За ред. В. І. Лубського – К.: Тандем, 2002. – 640с.

63. Люшин М. Дидактичні вимоги до релігієзнавчої складової змісту всесвітньої історії в 6–7 класах [Микола Люшин] // Освіта на Луганщині. – 2013. – № 2. – С. 208–213.

64. Люшин М. Експериментальна перевірка методичних засад реалізації релігієзнавчої складової змісту історичної освіти учнів 6–7 класів на уроках всесвітньої історії [Микола Люшин] // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 10. – С. 67–69.

65. Люшин М. Методичні засади реалізації релігієзнавчої складової змісту всесвітньої історії в 6–7-х класах [Микола Люшин] // Рідна школа. – 2013. – № 6. – С. 52–56.

66. Люшин М. О. Релігієзнавство в школі: навч.-метод. посіб. [М. О. Люшин] ; Рівненський ін-т підвищення кваліфікації пед. кадрів, кабінет ред.-вид. діяльності та друк. пропаганди передового пед. досвіду. – Рівне : РІПКП, 1997. – 124 с.

67. Люшин М. Підходи до реалізації релігієзнавчої складової змісту історії середніх віків у радянській школі [Микола Люшин] // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун - ту ім. Павла Тичини / [ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 45. – С. 74–80.

68. *Люшин М.* Понятійна система дослідження проблеми реалізації релігієзнавчої складової змісту всесвітньої історії на уроках у 6–7 класах загальноосвітніх шкіл [Микола Люшин] // *Нова педагогічна думка*. – 2013. – № 3. – С. 87–91.
69. *Мазуренко К. Ю.* Релігійна освіта в світі: її сутність та актуальність / *К. Ю. Мазуренко* // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. – 2012. – Випуск 97. – (Серія : Педагогічні науки).
70. *Мандрика М. Л.* Письменик-просвітител, педагог (І. С. Нечуй-Левицький) // *Поч. школа*. – 1990. – № 11. – С. 73-75.
71. *Метрополія в Нью-Йорку Служі Божому Андрееві Шептицькому у 50-річчя його смерті* / Гол. ред. М. Галів, В. Никифорок та Ю. Штогрин. – Нью-Йорк, 1996. – 80с.
72. *Москалець В. П.* Психологічне обґрунтування української національної школи [Віктор Петрович Москалець]. – Львів: Світ, 1994. – 120 с.
73. *Нагаєвський І.* Кирило-Мефодіївське християнство на Русі -Україні. – Рим: Вид - во ОО. Василян, 1954. – 176с.
74. *Нетрадиційні релігійні та містичні культури України* / *Петрик В. М., Сьомін С. В., Ліхтенштейн Є. В., Гринько В. В., Остроухов В. В.* Заг. ред. В. В. Остроухова. – К.: "РОСАВА", 2003. – 336с.
75. *Нечуй-Левицький, Іван.* Світогляд Українського народу / *Іван Нечуй-Левицький*. – К.: Обереги, 1992. – 48 с.
76. *Нові релігійні течії // Релігійна панорама*. - 2000. - №3. - С.19-22, 46.
77. *Олійник Т.* Вступ до філософії [отець-доктор *Тарас Олійник*, ЧСВВ]. – Івано-Франківськ: Вид - во Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 1994. – 100с.
78. *Олійник Т.* Сила хрещення: Засади Духовного життя [отець-доктор *Тарас Олійник*, ЧСВВ]. – Куритоба: Вид-во оо. Василян, 1990. – 335 с.
79. *Основи догматичного богослов'я: Нотатки з лекцій проф. Романа Роговського* / Упоряд. С.-Я. Стасяк і Р. Завіла. Вид. 4-е, випр. – Львів: Місіонер, 1997. – 311с.
80. *Олексін Ю. П.* Методична система диференційованого навчання історії у старшій школі: [монографія] / *Юрій Петрович Олексін*. – Рівне : ТзОВ "Ассоль", 2013. – 435 с.
81. *Опилат Г. Я.* Психологія віри і проблеми виховання // *Поч. школа*. – 1993. – № 1. – С. 4-5.
82. *Ортинський І.* Українська молодь на перехресті двох шляхів [доктор *Іван Ортинський*, СДБ] // *Авангард*. – 1976. – Ч. 4-6 (129-131). – С.236-318.
83. *Перший Український Педагогічний Конгрес 1935*. – Львів: Наклад. т-ва "Рідна школа", 1938. – 252 с.
84. *Погромська Г. І.* Реалізація релігійної освіти в системі середніх загальноосвітніх шкіл: світовий досвід / *Г. І. Погромська* // *Вісник Запорізького національного університету*. – 2008. – № 1. – С. 211–215. – (Серія : Педагогічні науки).
85. *Пометун О.* Нові підходи до відбору та структурування змісту сучасної історичної освіти [Олена Пометун, Григорій Фрейман] // *Історія в школах України*. – 2000. – № 1. – С. 2–7.
86. *Рижкова С. А.* Типологія релігій: Навчальний посіб. [Світлана Анатоліївна Рижкова. Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Контор, 2005. – 448с.
87. *Релігієзнавство* / За ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 496с.
88. *Релігієзнавство: предмет, структура, методологія* / За ред. А. Колодного та проф. Б. Лобовика. – К.: АЕРОПЛАН, 1996. – 240 с.
89. *Релігієзнавчий словник* / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392с.
90. *Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси*. / Редколегія: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калениченко (заст. відп. ред.), С. У. Гончаренко та ін. – К.: Рад. школа, 1991. – 381 с.
91. *Сімулик В.* Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. Посібник з космології і фізики космосу [Василь Сімулик]. – Суми: Університетська книга, 2014) [8, с. 37-63].
92. *Січинський В.* Чужинці про Україну [Володимир Січинський]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
93. *Січинський В.* Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
94. *Слівінський П. Й.* Релігійний вінегрет. – Львів: Свічадо, 1999. – 195с.
95. *Слободський, Серафим.* Закон Божий: підручник для сім'ї та школи. / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: "ФЕНТЕЗІ" ЛТД, 1996. – 571 с.
96. *Словник іншомовних слів* / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.
97. *Степовик Д. В.* Релігії, культури і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-є. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с.
98. *Українська душа*. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
99. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
100. *Філософський словник* / За ред. чл.-кор. АН УРСР та академіка АН СРСР В. І. Шинкарука. Вид. 2-е перероб. і доп.). – К.: Головред. УРЕ, 1986. – 800с.
101. *Шевченко В. М.* Словник – довідник з релігієзнавства. – К.: Наукова думка, 2004. – 560с.
102. *Шептицький А.* Слово до молоді // *Мета*. – Львів, 1932. – 22 травня.
103. *Шептицький А.* Як будувати рідну хату? // *Митрополит Андрей Шептицький*. – Львів: Олір, 1995. – С.70-106.
104. *Шугаєва Л. М.* Духовні надбання поколінь [Людмила Шугаєва] // *Рад. школа*. – 1994. – № 3-4. – С. 58-59.
105. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології [Володимир Янів]. – Мюнхен: Вид - во Українського Вільного Університету, 1993. – 217с.

106. *Вестель, Юрій*. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні [Юрій Вестель] // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403-teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyahu-do-koncepciyi-svit'skoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html> / 26.03. 2016 /10:22:17.
107. Історія України. Програма для загальноосвітніх шкіл України [Електронний ресурс] // [Режим доступу]:
108. Мусульманські свята [Електронний ресурс] // [Режим доступу] http://www.sviato.in.ua/isl_common_rel.php/ 12.12.2010/3:03.
109. *Верховский А.* Свобода выражения и религиозная толерантность // Свободная мысль. – 2009. – № 4. – С. 69-80.
110. *Вульфсон Б. Л.* Религия, церковь и образование / Б. Л. Вульфсон // Педагогика. – 2007. – № 4. – С. 3–8.
111. *Васильев Л. С.* История религий Востока [Л. С. Васильев]. – М.: Высш. школа. –1988.
112. *Гурьянов А.* Воспитание толерантной личности // Воспитание школьников. – 2008. – № 2. – С. 25-28.
113. *Гасанов, З. Т.* Морально-этические и религиозные основы воспитания веротерпимости // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 18-26.
114. *Люшин Н. А.* Подходы к реализации религиозоведческой составляющей содержания истории древнего мира в советской школе [Н. А. Люшин] // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – № 2. – С. 177–180. – (Серия : Педагогика, психология).
115. *Максуд Р.* Ислам / Пер. с англ. В. Новикова. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 304с.
116. Основы религиоведения. Учебник / Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, К. И. Никонов и др.; Под. ред. И. Н. Яблокова. 2-е изд., перераб и доп. – М.: Высшая школа, 1998. – 480с.
117. *Формова, В. В.* О религиозных корнях толерантности // СОЦИС: Социологические исследования. – 2004. – № 1. – С. 54-61.
118. *Шейх Али Ат-Тантауи.* Общее представление об Исламе / Перев. с арабского Абдель-Уаххаб Мадуар. Изд. 6-ое, стереотипное. – К.: “Ансар Фаундейшин”, 2004. – 240ст.
119. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академпроект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.
120. Колесо Сансары [Изображение]. Автор неизвестен. Буддизм / Музей “Прадо-нидерландская живопись” // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.liveastrology.org/7_grehov.htm/05.11.2010/0:49.
121. О чем гены могут рассказать достоверно [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.likar.info/> 29 Апреля 2009/7:04.
122. Трипитака [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
123. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.

2.4. Гендерна ідеологія: науковий дискурс на тлі руйнування традиції і моралі

Актуальність наукової продукції диктують вимоги часу. На думку багатьох сучасних істориків, історіософів сучасна постмодерна доба видається напрочуд контрастною. З одного боку, сучасна людина користується усіма цивілізаційними благами, за які історична могла лише боротися (соціальна незалежність, побутові умови, високий рівень освіти, модерні науково-технічні засоби тощо), з іншого – виразно бачимо втрату ключових сакральних архетипів минулого (передусім архетипів табу і жертви), що виражається в секуляризаційних виявах сучасності – насамперед ЛГБТ-мисленні, поширенні гендерної ідеології. Особливу небезпеку через двоїстість трактувань, на наш погляд, становить, власне, гендерна ідеологія.

В публічному соціокультурному просторі, історіографії, в цілому усталилося наступне визначення поняття *гендеру*: – це набута, соціально-закріплена поведінка, пов'язана з ролями і характеристиками, приписуваними чоловікам або жінкам у кожній конкретній культурі. Навідміну від біологічної статі, що являє собою набір генетично закладених анатомо-фізіологічних ознак людини, гендер будується в конкретному соціокультурному контексті в певний історичний період і, відповідно, є різним у часі й просторі. Гендер – продукт соціалізації, стать – результат еволюційного розвитку [1].

Уважається, що ця теорія, розроблена ЛГБТ-активістами та радикальними феміністками, які вважають «стать» соціальним примусом. На їхню думку, жити як «чоловік» чи «жінка» означає не володіти певними біологічними ознаками, а жити згідно з

культурним примусом. Статева ідентичність замінюється поняттям гендерна ідентичність («відчувати себе» чоловіком чи жінкою, ігноруючи біологічні ознаки). Її можна вибрати на будь-який смак, зберігаючи всі біологічні ознаки.

Нині термін “гендер”, а також **цикл понять і концепцій**, похідних від цієї категорії (*гендерний підхід, гендерні дослідження, гендерна політика, гендерна рівність, гендерний паритет* тощо) міцно увійшов до суспільної термінології, наукового середовища. В Україні нині видаються спеціалізовані журнали (наприклад, “Гендерные исследования”, що публікується Харківським центром гендерних досліджень, журнал “Я” – Харківської жіночої організації “Крона” тощо), проводяться науково-практичні конференції, захищаються дисертаційні дослідження.

Поняття “Гендер” нерідко дослідниками сприймається як боротьба за права людини і громадянина [2]; дотримання громадянської рівності [3]. Вітчизняні науковці з’ясовують гендерні аспекти соціальної політики в Україні: трудову міграцію населення України, гендерні невідповідності пенсійної системи України, вділяють увагу гендерним проблемам на ринку праці України [4]. Значна увага вділяється також гендерним відмінностям в електоральній поведінці громадян України, гендерним особливостям кар’єрних орієнтацій молоді, проблемі гендерної рівноправності в українській політиці тощо [5]. Авторські висновки підштовхують до думки, що у XXI столітті забезпечення гендерної рівності стає пріоритетним суспільно-політичним напрямком розвитку світу, подолання нерівності між чоловіком і жінкою та гендерним вирівнюванням в усіх сферах життя [6]. Крім того, активно розвиваються гендерні дослідження в історичному аспекті [7].

Українські науковці переконують, що у багатьох країнах світу останні десятиріччя ХХ ст. і перші роки ХХІ ознаменувалися істотними зрушеннями в розумінні рівності потенційних можливостей чоловіків і жінок та правового забезпечення цієї рівності в постіндустріальному суспільстві. Формування особистості жінки й чоловіка, статева збалансованість у суспільстві проголошені однією зі стратегій розвитку європейських держав у ХХІ столітті. Дотримання приписів неупередженого ставлення до особи незалежно від статі нині сприймається як невід’ємна складова демократичних перетворень і сталого розвитку будь-якого суспільства.

Констатуємо, що за останні роки термін “гендер” значно усталився як в освітньо-науковій сфері, так і в українському суспільстві назагал. Проте поширення гендерних знань, яке почалося в Україні, не отримує однозначного позитивного сприйняття. Чимало українських науковців, громадсько-політичних та релігійно-церковних діячів різко критично зустрічають утвердження гендерної ідеології. У цьому вони солідаризуються з багатьма європейськими колегами, міркування яких, на наш погляд, зводяться до наступного висновку: **Гендерна ідеологія виступає за деконструкцією людини як біологічно детермінованої істоти, і тим самим сприяє деконструкції традиційного поняття сім’ї, і деконструкції самого поняття людини.**

Завідувач кафедри психології Київського Інституту бізнесу та технологій Людмила Гридковець красномовно відзначила: “Гендерно рівнісний екстремізм є складовою психологічного екстремізму, що спрямований на викривлення моделі чоловічо-жіночої взаємодії і переводить стосунки між чоловіком і жінкою із стану “посвяти” у стан “бізнес-проекту”, при цьому руйнуючи ефективні моделі взаємодоповнення статей та знищуючи традиційні норми та цінності” [8]. На думку психолога, найбільша небезпека цього міфу полягає у деструктивних суспільних процесах: по-перше, падіння цінності інституту сім’ї, відкладання або відмова від народження дітей в угоду кар’єрі, знецінення інституту материнства, стирання межі норми-паталогії сексуальних проявів, втручання та деформація традиційних культових моделей богослужінь тощо. До слова, в Італії восени 2015 р. було створено наукову комісію для захисту сім’ї, яка покликана викривати псевдонаукові теорії гендерної ідеології. До складу комісії увійшли відомі педіатри, гінекологи,

психіатри, психологи, педагоги та філософи. Речником групи науковців виступив професор Массімо Гандольфіні, нейрохірург і невропсихіатр з університету Брешиї. На думку науковця, створення комісії виявилось необхідним з огляду на культурні зміни, які відбулися в останні десятиліття [9].

У квітні того ж 2015 р. хорватські науковці Горан Додіг, декан катедри психіатрії медичного факультету в Спліті та Іван Поляковичь, філолог, доцент і викладач англійської мови на філософському факультеті в Задрі провели науковий аналіз науковості / ненауковості гендерної теорії. В опублікованому аналізі науковці стверджують, що так звана “гендерна теорія” не є науковою теорією, але ідеологією, фундаментальні принципи якої, насправді є фальсифікованими. Гендер – продукт суспільства, який, на думку “гендеристів”, у патріархальних суспільствах насильно прив’язаний до біологічної статі. У “відкритому суспільстві”, за уявленнями прихильників гендеризму, індивідуум має мати право свідомо обирати для себе гендер, змінюючи їх відповідно до своїх уподобань [10].

В осередку Конференції єпископату Польщі, у травні 2015 р., відбулася зустріч з нагоди видання книги “Гендер, погляд з різних перспектив”. Свою думку висловлюють, зокрема, Малгожата Фушара, уповноважена уряду у справах рівного ставлення, отець Лешек Воронецькі, Збігнев-Лев Старовіч, сексолог, а також Малгожата Хмелевська, настоятелька спільноти “Хліб Життя”. Присутній на зустрічі з журналістами отець Мацей Ольчик, асистент кафедри моральної теології і духовності університету Адама Міцкевича в Познані, звернув увагу на поділ між прихильниками і противниками гендеру. Прихильники, на його погляд, це науковий світ, противники – консерватори-традиціоналісти, які “переважно керуються страхом”.

В свою чергу, Анджей Коханські, генетик з Польської академії наук, зазначив, що найновіша наука не має сумніву, що стать є явищем, яка визначається генетично. Він також звернув увагу на те, що проблемою в науковому підході щодо гендеру є багатозначність основних термінів. Водночас, Збігнев-Лев Старовіч окреслив чотири сфери, в яких присутня гендерна ідеологія: дослідницька; питання ролі, статусу і позиції жінки; лікарська практика і секта гендер. З.-Л. Старовіч висловив жаль з того, що гендерні рухи утворюють свого роду “секту”, яка “створює бачення нового, прекрасного світу”. “Існує велика доза нетерпимості по відношенню до осіб, які прив’язані до традиційних цінностей і традиційної моделі зв’язків. Часом я почуваюсь, як на війні”, – відзначив він. В медійному просторі, на думку дискусіантів, повинні з’явитися також голоси опонуючої сторони, в протилежному випадку буде накинута дискурс про гендер. “Відповіддю християн має бути “fidesetratio” – сягання до джерел віри, але і аналіз розуму”, – підсумував отець Ольчик [11].

Німецький соціолог Крістль-Рут Фонгольдт відзначив, що в різних університетах Німеччини в сучасних умовах існують не тільки “гомо- чи лесбійські студії”, але й “queer studies”, мета яких – заперечити існування чоловічої та жіночої статей. Замість цього пропонують такі рівноправні статі: гетеросексуалісти, гомосексуалісти, бісексуалісти, транссексуалісти, трансгендерні і т.д. В Гамбурзькому університеті такі лекції, на його думку, в гуртках відбуваються з 1990 року [12]. Як уважає К.-Р. Фонгольдт, “сьогодні зростаючий та добре фінансово забезпечений бюрократичний апарат Євросоюзу й також Федеративної республіки Німеччини впроваджує головні цілі теорії гендеру: уневизначення статі та цілковиту взаємозамінність жінки і чоловіка. В теорії гендеру підмінюється поняття рівності. Вже йдеться не про рівність прав і можливостей, а про взаємозамінність. Цю “взаємозамінність” програмно впроваджують, вимагаючи, наприклад, обов’язкової статистичної рівності, тобто, відсоткового співвідношення 50/50% чоловіків і жінок у всіх виробничих та життєвих сферах. Чоловічі і жіночі обдарування, як уважає К.-Р.Фонгольдт, гендеристи таврують як “статеві стереотипи”. В цілому, цілі гендерної перспективи наступні: уневизначення статі, усунення подружжя і сім’ї,

вигворення нової, “вільної”, полишеної самій собі людини поза межами категорії статі; людини, яка постійно наново “винаходить” свій гендер та свою ідентичність [13].

Поширення гендерної ідеології турбує також релігійно-церковні кола. Папа Римський Франциск (Бергольо) наголосив, що союз чоловіка та жінки як основа подружжя постійно ставиться під сумнів ідеологами гендеру “в ім'я справедливого та вільного суспільства” [14]. Протиставитися гендерній ідеології закликав європейське суспільство також президент італійського єпископату Анджело Баньяско. 23 березня 2016 р. під час засідання Постійної ради Італійської єпископської конференції кардинал також висловив сподівання, що Європа проявить більше відповідальності і турботи в боротьбі проти будь-яких форм ідеологічної колонізації, зокрема, гендерної теорії. Ієрарх назвав це “лабораторною маніпуляцією”, яка не виражає народну волю, і попросив “не піддаватися страху”, здійснюючи власне право на виховання дітей, яке не може узурпувати ані шкільне, ані політичне керівництво [15]. Ще один високопоставлений священнослужитель, відомий фахівець з питань, що стосуються шлюбу та сім'ї, кардинал Карло Каффарра, архієпископ Болоньї назвав гендерну теорію “індоктринаційним нищенням алфавіту людського спілкування” [16].

Дуже жорстко відреагував на поширення гендерної ідеології Префект Конгрегації у справах дисципліни Богослужінь і Святих Таїнств гвінейський кардинал Роберт Сара. Ієрарх промовисто відзначив, що нині “ведеться найбільша битва з моменту сотворення світу за визначення того, що таке людина”. “Сьогодні ми є свідками завершального етапу чергової спроби створити на землі рай без Бога”, – продовжив кардинал Сара, – ця робота перебуває у стадії заперечення гріха і грішності в цілому. Добро проголошується злом, відразу проголошується гарним, любов'ю називається задоволення первісних сексуальних інстинктів, а істиною проголошується що все відносне... Це найясніше проступає в накиданні суспільствам демонічної гендерної ідеології, яка руйнує сім'ю. Це – смертельний імпульс, який сьогодні спрямований, щоб відрізати світ від Бога, через цей гендерний ідеологічний колоніалізм [17].

До слова, єпископ Регенсбургу (місто у південно-східній Німеччині, землі Баварія) Рудольф Фодерголцер гостро розкритикував позицію Німецької єпископської конференції стосовно гендерної ідеології, виражену в офіційному буклеті цієї Конференції, де стверджується, що гендерна ідеологія є сумісна з католицькою вірою. Владика Фодерголцер висловив переконання, що гендерна ідеологія, яка відділяє соціальну стать від фізіологічної насправді є запереченням природи і благості творіння. Гендерна ідеологія, за словами єпископа, ставить під сумнів сутність чоловіка і жінки, заперечує саму природу батьківства і материнства. Владика процитував також вчення папи Римського Франциска і папи-емерита Бенедикта XVI, які виразно засудили гендеризм, рівно ж як і кінцеві висновки Синоду єпископів 2015 р., Католицької Церкви, де гендерну теорію названо культурним викликом самому існуванню людської сім'ї [18].

Жорстка позиція церкви нерідко зумовлювала виразну протидію прихильників поширення гендерної ідеології. Зокрема, 12 березня 2015 р. в Окружному суді Перемишля відбулося перше засідання у справі архієпископа Юзефа Міхаліка, проти якого позивається Малгожата Маренін, глава товариства “Стоп Стереотипам”. Причиною для позову були слова священнослужителя сказані ним в жовтні 2013 р., зокрема: “Ми є свідками наступу поширення нової гендерної ідеології. Вже кільканадцять найважливіших університетів Польщі запровадили лекції цієї нової і не дуже зрозумілої ідеології, до програмної ради якої входять найбільш активні польські феміністки, які впродовж років знущуються з Церкви і традиційної етики, підтримують аборти і борються з традиційною моделлю сім'ї і подружньої вірності”. Малгожата Маренін вимагає вибачення у загальнопольській газеті або під час недільної чи святкової проповіді, а також компенсації в сумісіячужлотих на користь “Центру прав жінок” [19].¹ Утім, суд у Перемишлі, у квітні

2015 р., відкинув позов феміністки Малгожати Маренін, висунути й проти архієпископа Юзефа Міхаліка [20].

Римо-католицька Церква підтримала римську маніфестацію проти гендерного виховання у школах, яка відбулася 20 червня 2015 р. Організатором протесту виступив комітет “Захистімо наших дітей” до якого входили батьки, вчителі та вихователі. Саме до цього комітету звернувся із посланням архієпископ Вінченцо Палья, Президент Папської Ради у справах сім’ї. Підтримуючи римську маніфестацію “Ні – гендеру у школах!”, священнослужитель висловив надію, що вона внесе цінний вклад у життя Церкви і всіх людей, яким лежить на серці добро всього людства. Маніфестація зібрала не тільки католиків, але й вірних інших віровизнань, віруючих і невіруючих, які приєдналися до багатотисячної маніфестації. Із свідченнями виступили численні учасники, серед яких представники різних етнічних та релігійних груп, що проживають в Італії [21].

Конференція католицьких єпископів Італії у квітні 2015 р. оприлюднила звернення з приводу обговорення у Законодавчому комітеті Італійського парламенту закону про громадські шлюби, який, своєю чергою, вніс уряд прем’єр-міністра Ренці. Єпископи засудили цей законопроект як крок до “ідеологічного впровадження” в країні “гендерної ідеології”. Генеральний секретар конференції єпископ Нунціо Галантіно заявив, що “настане момент коли сім’ї, де є батько, матір та діти, будуть змушені вибачатись за те, що вони існують”. Єпископ закликав депутатів законотворців прислухатись до народу Італії, а не лише до лобістів цього законопроекту [22]. Комітет “Оберегаймо наших дітей”, який організував римську маніфестацію, у серпні 2015 р. підготував довідник для батьків, який був покликаний допомогти їм захистити дітей від гендерної ідеології. Документ, з огляду на десять пунктів, було названо батьківським антигендерним декалогом [23].

У Словаччині, у березні 2016 р., було опубліковано “Заклик лікарів, психологів та інших фахівців про вплив гендерної ідеології на психічне здоров’я дітей”, в якому експерти закликали владу заборонити проникнення гендер-ідеології в освітній процес. Провідні фахівці підкреслили небезпеку усунення традиційних моделей поведінки (т.зв. стереотипів), що найчастіше пропагується гендер-освітою під прикриттям “боротьби із забобонами і дискримінацією” [24].

Як інформує pro-life портал «Narod.hr», хорватський парламентар Марія Петір під час дискусії у європарламенті, присвячій політиці Європейського союзу в царині людських прав і демократії, заявила: “Накидання гендерної ідеології та абортів, як інтегральної частини сексуальних та репродуктивних прав людини не відповідає європейським цінностям, які успадкували народи Європи. Найголовнішим людським правом є право на життя, яке ми маємо захищати” [25]. Відома німецька соціолог, письменниця Габріела Кубі у своїй книзі “На шляху до нової гендерної людини: як німецька держава виховує дітей” передбачає творення нової гендерної людини, яка сама визначає, чи вона хоче бути чоловіком, чи жінкою, чи гетеросексуальною, чи лесбійкою, чи гомосексуалістом, бісексуалом чи транссексуалом. На думку Г. Кубі, провідну роль у цьому відіграє якраз німецьке Міністерство у справах сім’ї, а Федеральний центр просвіти з питань здоров’я поширює відповідні матеріали [26].

Однак вірогідно, що найнесприятливіша ситуація в царині поширення гендерної ідеології усталилася в скандинавських країнах, зокрема в Швеції. Як повідомляє хорватський католицький портал “Vitno.net”, у березні 2015 р. шведські філологи-науковці вирішили, що у новий словник шведської мови буде введено гендерно нейтральний займенник “hen”, яким, в ім’я рівноправ’я, бажається уникнути граматичного чоловічого чи жіночого роду. Більше того, частина шведських дитсадків уже кілька років дотримується так званої “gender-free” педагогії, згідно з якою зі щоденної мови повністю викинуто займенники чоловічого і жіночого роду. Гендер-активісти про лобіювали визнання у

Швеції 170 так званих “несексуальних імен”, які можна однаково надавати як дівчатам, так і юнакам [27].

Констатуємо, що гендерна ідеологія стає щораз популярнішою і в Україні. У багатьох вишах існують гендерні студії, цю теорію викладають під виглядом наукової у багатьох закладах, де готують вчителів, журналістів, державних функціонерів. Одним із головних поширювачів гендерної ідеології в Україні є Міжнародний Фонд “Відродження”, що входить до заснованої Джорджем Соросом мережі Фундації “Відкритого суспільства”, який своєю чергою складається з національних і регіональних фондів у понад 70 країнах світу. Фундація “Відкрите суспільство”, частиною якої виступає Міжнародний Фонд “Відродження”, надає гранти для боротьби за права лесбійок, гомосексуалістів, бісексуалів і транссексуалістів. Серед критеріїв отримання гранту згадується боротьба проти гендерної дискримінації і пропаганда гендерної проблематики.

В Україні Фонд провадить доволі потужну пропаганду гендеризму, через видавництво книжок, що рекламують гендерну ідеологію. У 2001 році Фонд видав книгу авторства Девіда К. Свіцера “Бути батьками гомосексуала. Ви і Ваша дитина – гомосексуал”, книжка відома своїм антихристиянським підходом до проблеми гомосексуальності та її вирішення. В 2003 р. Фонд видав друком книгу найвідомішого ідеолога гендерної революції Джудіт Батлер “Гендерний клопіт. Фемінізм та підрич тожсамості”. І того ж таки року Фонд видав книгу Майкла Кімела “Гендероване суспільство”. А в 2004 р. за підтримки Фонду видано навчальний посібник “Основи гендеру” і книгу Віри Агеєвої “Гендерна перспектива”. Також за підтримки Фонду вийшла друком методична розробка “Гендерний аналіз соціополітичних процесів”. У 2007 р. Фонд видав книгу Терези де Лоретіс “Технології тендера: Есе про теорію, фільми та художні твори” [28].

Крім того, Фонд грантами підтримує конкретні проекти спрямовані на пропаганду гендеризму в Україні. Ось перелік кількох таких грантів:

А) Грант № 24486 надано Спільноті об'єднання молодих громадян “Молодіжний парламент Житомирської області” під проект “*Ukrainian – American community action retreat*”, який спрямовано на те, щоб навчити молодь основам демократії, свободи слова, азам гендерної політики та лідерству;

Б) Грант № 41123 надано Харківській обласній громадській організації “Східноукраїнський Фонд соціальних досліджень” на здійснення проекту “*Викладання історії в школі: на шляху до толерантності*”. Проект передбачає “*Проведення загальнонаціонального дослідження концепції історичної освіти в Україні: як відбувається викладання історії в школах, зміст шкільних курсів з погляду етнічної, культурної та гендерної толерантності, вивчення змісту підручників історії та думки учнів, їх батьків і педагогів щодо концепції історичної освіти*”;

В) Грант №47171 “Програма кіно на ЛГБТ-тематику в рамках 42-го МКФ “Молодість””, ціллю якої задекларовано «Демонстрація програми ЛГБТ-фільмів та проведення обговорень на ЛГБТ-тематику в рамках Міжнародного кінофестивалю “Молодість” для підвищення рівня обізнаності та толерантності в суспільстві стосовно ЛГБТ-проблематики” [29].

Поширення в українському громадському середовищі гендерної ідеології викликає серйозне занепокоєння в релігійно-церковних колах. Так, єпископ-помічник Кам'янець-подільської дієцезії Римо-католицької церкви Радослав Змітрович красномовно зауважив, що “Україні більш загрожує ідеологія гендеру ніж повернення комунізму”. Водночас, священнослужитель застеріг українське суспільство від сліпого захоплення європейськими цінностями, адже на його думку, Європа в сучасних умовах рухається в дуже неправильному напрямку, відходить від “своєї ідентичності” [30].

Глава УГКЦ Святослав Шевчук підтвердив, що в сучасних умовах інституцію сім'ї намагаються знищити за допомогою ідеології під назвою "гендер". Більше того, священнослужитель назвав ці небезпеки "страшніші ми від часу коли народився Христос". Владика акцентував також на тому, що українські законодавці починають запроваджувати гендерну термінологію в трудове українське законодавство" [31].

До слова, 16 липня 2015 р. Глава УГКЦ Святослав Шевчук звернувся листом до Голови Верховної Ради України, голови Конституційної комісії Володимира Гройсмана у справі змін до Конституції України. Священнослужитель висловив жаль, що Робоча група з прав людини Конституційної комісії практично не врахувала пропозиції змін до Конституції України, які висловила Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій у спеціальному листі. Натомість, на думку Святослава Шевчука, було враховано протилежні за суттю пропозиції до нової редакції Конституції України, які містять у собі серйозні загрози для інституту сім'ї в Україні, традиційних для українського суспільства взаємовідносин подружжя як союзу чоловіка та жінки, а також створюють підґрунтя для легалізації неприйнятних для морального здоров'я та природного розвитку суспільства одностатевих партнерств (статті 27 і 35 проекту) [32].

В інформаційному агентстві Інтерфакс-Україна 19 листопада 2015 р. відбулася прес-конференція на тему внесених змін до Трудового кодексу в частині впровадження термінів "гендерна ідентичність" і "сексуальна орієнтація". Представники українських церков і релігійних організацій різних конфесій (взяли участь, зокрема, єпископ Євстратій Зоря, архієпископ, речник УПЦ КП, Олекса Петрів, протоієрей, керівник Департаменту зовнішніх зв'язків УГКЦ, Ігор Лук'янов, представник головуєчого у Всеукраїнській раді Церков і релігійних організацій, заступник Старшого єпископа Української Християнської Євангельської Церкви та Моше Реувен Асман, Головний рабин України) виробили офіційну позицію щодо проголосованого в жовтні 2015 р. закону №3442. Учасники прес-конференції одноголосно відзначили, що прийняття закону несе загрозу фундаментальним правам і свободам роботодавців і віруючих громадян [33].

В інтерв'ю польському виданню "В мережі" Глава УГКЦ висловив переконання, що християнська Україна "може стати певним викликом для пробудження секуляризованої Європи". "Україна відкидає фальшиві цінності у вигляді гендерної ідеології, хоч це могло б бути перешкодою для приєднання до Європейського Союзу. "Але Євросоюз – це ще не Європа, – зауважив Предстоятель УГКЦ. – ЄС може існувати без України, але Європа не може існувати без України, бо буде неповна" [34].

Голова Конференції єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні Архієпископ-Митрополит Львівський Мечислав Мокшицький також висловив занепокоєння запропонованими Конституційною Комісією України новими формулюваннями положень про права і свободи людини. Священнослужитель додав: "Інтеграція України в об'єднану Європу можлива виключно на засадах збереження християнських цінностей, які впродовж двох тисячоліть формували духовне обличчя нашого континенту. Не є винятком Україна, яка в статті 21 свого Сімейного Кодексу чітко визначила, що "шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка" [35].

Старший викладач кафедри філософії Українського католицького університету та науковий працівник Інституту родини та подружнього життя цього ж навчального закладу, кандидат філософських наук, доктор філософії, Петро Гусак висловив переконання, що термін "гендер" пропагують для того, аби він увійшов до нашого ужитку, аби він був у всіх на слуху. На думку науковця, факт, що гендерна теорія йде на кафедри та факультети окремих університетів, свідчить про спробу зміни способу мислення молоді і перспективної частини суспільства, а згодом зміни мислення і всього суспільства.

Завершальним етапом, на думку Петра Гусака, є знищення чоловічої і жіночої статей, їх деконструкція, адже сім'я завжди була джерелом культурної, релігійної і національної

традицій. Наприклад, зараз слово “патріот”, як уважає науковець, в Європі вважають майже лайливим. “Ми дожилися до того, що ми його прирівнюємо до слова “нацист”. Така доля скоро може спіткати і гетеросексуалізм. Планується створення нової європейської людини, позбавленої національних і релігійних коренів. Це потрібно для того, щоб мати масу, якою можна маніпулювати...” [36].

У липні 2016 р. Патріарша комісія в справах Родина УГКЦ, зібрала голів комісій екзархатів, єпархій та їхніх представників на острові Хортиця на базі готелю “Хортиця”, за участю Преосвященного Владики Дмитра (Григорака). У своїй підсумковій заяві католицькі єпископи східного і західного обряду поширення гендерної ідеології назвали “небезпекою нового поневолення українського народу” [37].

Уважаємо, що аналізувати розгортання гендерної ідеології вартує тільки в суворій історичній канві. На наш погляд, в умовах середньовіччя та ранньомодерної доби (у час тривання юридично узаконеного кріпацтва, рабства) мала місце одна крайність – безправ'я широкої частини суспільства, низький рівень інтелекту, побуту тощо. Однак, починаючи з часу Великої Французької революції (1789–1799 рр.) ситуація з правами людини потроху змінюватиметься; соціальні рухи XIX ст. красномовно засвідчують відчутний прогрес антропоцентричної ідеї. Утім, соціальні феномени (демократія, республіка, плюралізм) послідовно утверджуватимуться лише, починаючи з часу Першої світової війни – ліквідації світового абсолютизму та імперіалізму. 1960–1970-рр., що увійшли в соціальну історію під назвою “революція статі” або “сексуальна революція” започаткували нову історичну добу прав та можливостей людини. Водночас, поступово але неухильно зникатимуть історичні табу, що в умовах нових соціокультурних віянь уважатимуться тепер анахронізмом, пережитком. Емансипована музика, кінофільми, телебачення, одяг творитимуть нове обличчя розкутого секуляризованого повсякденного життя людини другої половини XX ст. Фемінізація, конкубінатство (співжиття особами протилежної статі без юридичної реєстрації, без шлюбу) уже не видаватимуться соціальним викликом, а радше вважатимуться такими, що йдуть в ногу з часом. Вплив церкви падатиме дуже швидкими темпами.

У сучасних умовах (ідеться передусім про друге десятиліття XXI ст.) швидкої технізації, спостерігаємо характерний наступний етап подальшої емансипації буття. У цьому цивілізаційному середовищі вже не видаються дивними ультракрайні форми особистісної дискримінації (дискримінації за ознаками статевої орієнтації), що цілком виключалося в історичному контексті. У минулому, домінуючий авторитет церкви зумовлював суворе безапеляційне дотримання табу в повсякденному житті та різке заперечення будь-яких форм статевого відхилення. Історично, що дуже важливо, в суспільстві був міцно утверджений принцип теоцентризму, нині ж активно втілюється прямо протилежний йому принцип антропоцентризму. Людина, свого роду, уже не “під Богом”, а постає в новій іпостасі – замість Творця. У такій соціальній “системі координат”, на наш погляд, архетип табу (у християнстві – гріх) ризикує трансформуватися в “порушення прав людини”. Тож, прихильники поширення гендерної ідеології, імовірно, не усвідомлюючи цього, своїми ідеологічними переконаннями суперечать віковій традиції.

У контексті перспективи дослідження заданої теми в сучасних умовах, на наш погляд, може постати проблема наукового розрізнення, виокремлення трьох понять: власне, гендерних студій (вивчення історії статей (повсякденного життя історичних жінок, історичних чоловіків, історичних дітей), подекуди вивчення історії станів (князів, шляхти, селян, робітництва тощо); гендерної політики (проблему захисту жінок, юридичної рівності прав чоловіків і жінок тощо); гендерної ідеології (проблему самоідентифікації жінки чи чоловіка не біологічно – за народженням, а соціокультурно – в ході виховання і соціалізації). Словом, ці визначення є омонімами чи синонімами. На противагу побутує консервативна думка, яка уважає, що, власне, упровадження гендерних студій у вищих є

першим кроком упровадження гендерної ідеології. Тобто, постає своєрідна “крива” – гендерні студії – гендерна політика – гендерна ідеологія. Тож, вірогідно, ми можемо спостерігати подальшу поляризацію цих двох точок зору як серед наукового середовища так і так і серед громадськості.

Використані джерела і література:

1. Гаращенко С. В. Гендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні / С.Гаращенко // Наукові записки. – 2008. – Т.82. Політичні науки. – С. 58.
2. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. – К., 2014. – 65 с.; Оніщенко Н. М. Гендерні паритети в умовах демократичних перетворень / Н. М. Оніщенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць / ред. кол. Л. В. Губерський (голов.ред.) та ін. – К., 2008. – Вип. 76 (у 2-х ч.), Ч. I : (у двох частинах). – С. 33–34; Гаращенко С. В. Гендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні / С. Гаращенко // Наукові записки. Політичні науки. – 2008. – Т. 82. – С.58–61 ;
3. Васильєва В. Шлях до гендерного паритету у суспільстві / Валентина Васильєва. – Запоріжжя, 2004. – 56 с.; Никифоренко В.Г., Табанова А.І. Гендерна рівність в Україні: проблеми та шляхи удосконалення // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 2 (53) – С. 218–225; Дегтеренко А. М. Гендерний порядок і шляхи формування громадянського суспільства в Україні / А. М. Дегтеренко // Гілея: науковий вісник. – 2012. – № 56 (1). – С. 497-500.
4. Герасименко Г. В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г. В. Герасименко, О. В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 46–54.; Герасименко Г. В. Гендерні невідповідності пенсійної системи в Україні : проблеми та перспективи / Г. В. Герасименко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 2. – С. 55–63.; Герасименко Г. В. Гендерні проблеми на ринку праці України / Г. В. Герасименко // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 1. – С. 138–145. ; Покришук В. Проблеми гендерної зайнятості населення на ринку праці України / В. Покришук, С. Коваль // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 2. – С. 3–10; Лапшина В. Л. Гендерні стереотипи в професійній сфері : витоки, стан та перспективи існування / В. Л. Лапшина // Український соціум. – 2005. – № 4 (9). – С. 27–34; Герасименко Г. В. Гендерні аспекти соціальної політики в Україні : монографія / Г. В. Герасименко. – Умань : "Візаві"(СПД Сочінський), 2008. – 252 с.
5. Акімов І. С. Гендерні відмінності в електоральній поведінці громадян України / І. С. Акімов, В. В. Баглай // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2005. – № 23. – С. 220-228; Гупаловська В. Гендерні особливості кар'єрних орієнтацій молоді / В. Гупаловська, О. Каляманська, О. Щербатюк // Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 229-246; Смирнова І. Є. Проблема гендерної рівноправності в українській політиці / І. Є. Смирнова // Гілея: науковий вісник. – 2011. – № 48. – С. 641-648. – Бібліогр.: с. 645-648; Фулей Т. Практика Європейського суду з прав людини щодо утвердження гендерної рівності / Т. Фулей // Законотворчість : практичні аспекти впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності Верховної Ради України / за ред. О. І. Суслів. – К., 2010. – С. 157-179; Фулей Т. І. Основи гендерної рівності: навч.-метод. посіб. для суддів / Тетяна Іванівна Фулей. – К. : ТЮТЮКІН, 2010. – 240 с.
6. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні [Інтернет ресурс] // **Режим доступу** : <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>; Гендерний підхід: історія, культура, суспільство Під редакцією Ліліани Гентош, Оксани Кісь Львів ВНТЛКласика 2003. – 250 с.; Колодій М. Становлення гендерний досліджень у контексті еволюції жіночого руху: від марксизму до постмодернізму / М. Колодій / М. Колодій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – 2008. – Вип. 9. – С. 203–206; Новицька В. П. Гендерна соціалізація: соціологічні концепції та практики : автореф. дис. ... канд. соціолог. наук : 22.00.01 / Валентина Петрівна Новицька. – К., 2010. – 15 с.; Рубчак М. Рожева сила : нові опозиціонерки в пошуках гендерної справедливості : [про діяльність "Фемен"] / М. Рубчак // Критика. – 2012. – № 4. – С. 4–7; Корольова І. Є. Українська жінка в православній картині світу та національній традиції : гендерні рецепції : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.12 / Ірина Євгенівна Корольова. – Харків, 2011. – 20 с.; Толстоухова С. Утвердження гендерної рівності: реалії та перспективи: Про Державну програму з утвердження гендерної рівності / С. Толстоухова // Вісник пенсійного фонду України. – 2007. – № 3. – С. 10; Васильєва О. С. Відмінності особистих цінностей : гендерний аспект / О. С. Васильєва, О. В. Завгородня // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Серія: Філософія, психологія, педагогіка. – 2001. – № 2. – С. 81–91.
7. Вановська І. М. Розвиток жіночого домашнього підприємництва в гендерному просторі українського села у другій половині XIX - на початку XX століття : автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Інна Марківна Вановська. – Харків, 2011. – 20 с.; Гогохія Н. Жінка у радянському соціокультурному просторі 1930-х рр.: гендерний аспект української урбанізації / Н. Гогохія // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. – Донецьк, 2004. – Т. 5. – С. 376–383; Венгерська В. О. Розподіл гендерних ролей у формуванні українського національного проекту в XIX ст. / В. О. Венгерська // Гілея: науковий вісник. – 2011. – № 53. – С. 42–45; Стяжкіна О. Гендерні виміри радянської повсякденності 1960 - середини 1980-х років / О. Стяжкіна // Краєзнавство. – 2010. – № 3. – С. 214–223.
8. Гендерно рівнісний екстремізм як фактор руйнації родини [Інтернет ресурс] // **Режим доступу** : <http://catholicnews.org.ua/gendernorivnisniy-ekstremizm-yak-faktor-ruynaciyi-rodini>

9. Італійські науковці будуть спростовувати нісенітницю ідеології гендер [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/italijski-naukovci-budut-sprostvovati-nisenitnici-ideologiyi-gender>
10. Науково про ненауковий характер гендерної ідеології [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/naukovo-pro-nenaukoviy-harakter-gendernoyi-ideologiyi>
11. Проф. Старовіч: існує секта гендер [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://catholicnews.org.ua/prof-starovich-isnuie-sekta-gender>
12. Крістль Рут Фонгольдт Деконструкція статей [Інтернет ресурс]. // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/dekonstrukciya-statey>
13. Гендер чи стать? Гендерний мейнстрімінг та гендерні студії [Інтернет ресурс] // Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/gender-chi-stat-genderniy-meynstriming-ta-genderni-studiyi>
14. Папа Франциск застерігає перед небезпекою гендерної ідеології [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://catholicnews.org.ua/papa-francisk-zasterigaie-pered-nebezpekoyu-gendernoyi-ideologiyi>
15. Президент італійського єпископату закликав Європу протиставитися гендерній ідеології [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/prezident-italiyiskogo-episkopatu-zaklikav-ievropu-protistavitsya-genderniy-ideologiyi>
16. Кардинал Карло Каффара про нав'язливість гендерної пропаганди. [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/kardinal-karlo-kaffarra-pro-navyazlivist-gendernoyi-propagandi>
17. Кардинал Сара: гендеризм, гей-«шлюби», «туалетна політика» – це диявольські атаки на людськість [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/kardinal-sara-genderizm-gey-shlyubi-tualetna-politika-ce-diyavolski-ataki-na-lyudskist>
18. Єпископ Регенсбургу розкритикував буклет німецьких єпископів стосовно гендерної ідеології [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/episkop-regensburgu-rozkritikovav-buklet-nimeckih-episkopiv-stosovno-gendernoyi-teoriyi>
19. Польського архиєпископа притягують до суду за слова про гендер [Інтернет ресурс] // Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/polskogo-arhiiepiskopa-prityaguyut-do-sudu-za-slova-pro-gender>
20. Феміністка програла суд проти архиєпископа Міхаліка [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://catholicnews.org.ua/feministka-prograla-sud-proti-arhiiepiskopa-mihalika>
21. Церква підтримала римську маніфестацію проти гендерного виховання у школах [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://catholicnews.org.ua/cerkva-pidtrimala-rimsku-manifestaciyu-proti-gendernogo-vihovannya-u-shkolah>
22. Урядовий законопроект про громадські шлюби – це «ідеологічне впровадження» гендерної ідеології в Італії [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://catholicnews.org.ua/uryadoviy-zakonoproekt-pro-gromadski-shlyubi-ce-ideologichne-vprovadzhennya-gendernoyi-ideologiyi-v>
23. Італійці проти гендеру [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/italiyci-proti-genderu>
24. Словацькі фахівці звернулися до президента, прем'єра і уряду з вимогою відмінити пропаганду гендерної ідеології в школах [Інтернет ресурс] // Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/slovacki-fahivci-zvernulisya-do-prezidenta-premiera-i-uryadu-z-vimogoyu-vidminiti-propagandu>
25. Хорватський європарламентар: гендерна ідеологія не відповідає європейським цінностям [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://catholicnews.org.ua/horvatskiy-ievroparlamentar-genderna-ideologiya-ne-vidpovidaie-ievropeyskim-cinnostyam>
26. На шляху до нової гендерної людини: як німецька держава виховує дітей [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/na-shlyahu-do-novoyi-gendernoyi-lyudini-yak-nimecka-derzhava-vihovuie-ditey-0>
27. Шведи під впливом гендерної ідеології міняють мову [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/shvedi-pid-vplivom-gendernoyi-ideologiyi-minyayut-movu>
28. о. Вільчинський Орест-Дмитро. Дещо про гендерну ідеологію та її фінансову підтримку в Україні [Інтернет ресурс] // Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/deshcho-pro-gendernu-ideologiyi-ta-yiyi-finansovu-pidtrimku-v-ukrayini>
29. о. Вільчинський Орест-Дмитро Дещо про гендерну ідеологію та її фінансову підтримку в Україні [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/deshcho-pro-gendernu-ideologiyi-ta-yiyi-finansovu-pidtrimku-v-ukrayini>
30. Єпископ помічник Радослав Змітровіч «Україні більш загрожує ідеологія гендеру ніж повернення комунізму» [Інтернет ресурс] // Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/episkop-pomichnik-radoslav-zmitrovich-ukrayini-bilsh-zagrozuie-ideologiya-genderu-nizh-povernennya>
31. Глава УГКЦ: «Інституції сім'ї намагаються знищити за допомогою ідеології під назвою «гендер» [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/lava-ugkc-instituciya-simiyi-namagayutsya-znishchiti-za-dopomogoyu-ideologiyi-pid-nazvoyu-gender>
32. Зміни до Конституції загрожують інституту сім'ї в Україні, – Святослав Шевчук [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2015/07/138202>; Рада церков застерігає владу від зазіхання на сімейні цінності в новій Конституції [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/rada-cerkov-zasterigaie-vladu-vid-zazihannya-na-simeyni-cinnosti-v-noviy-konstituciyi>; У Зарваниці Глава УГКЦ виступив із закликом захистити сімейні цінності українського народу [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/u-zarvanici-glava-ugkc-vistupiv-iz-zaklikom-zahistiti-simeyni-cinnosti-ukrayinskogo-narodu>

33. Про гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію говоритимуть на прес-конференції у Києві [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/pro-gendernu-identichnist-i-seksualnu-orientaciyu-govoritimut-na-pres-konferenciyi-u-kiievi>

34. Християнська Україна може стати викликом для пробудження секуляризованої Європи, –Блаженніший Святослав [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://www.credo-ua.org/2015/05/135784>

35. «Як живе сім'я, так живе народ і так живе весь світ»: відозва Львівського митрополита РКЦ щодо змін в Конституцію України [Інтернет ресурс] // Режим доступу :<http://catholicnews.org.ua/yak-zhive-simya-tak-zhive-narod-i-tak-zhive-ves-svit-vidozva-lvivskogo-mitropolita-rkc-shchodo-zmin>

36. «Гендерна політика» сьогодні: що це? [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/genderna-politika-sogodni-shcho-ce>

37. Гендерна ідеологія – це чергова небезпека нового поневолення українського народу [Інтернет ресурс] // Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/genderna-ideologiya-ce-cherгова-nebezpeka-novogo-ponevolennya-ukrayinskogo-narodu>.

Мал.1 Будда Майтрейя [99].

**Р. III. ДО ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ І ВИКЛАДАННЯ
КУРСУ “ОСНОВИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА”
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ**

**3.1. Структура і зміст релігієзнавчої складової
в українських навчальних закладах кінця ХХ –
початку ХХІ століть**

Після проголошення незалежності України та прийняття державних законів про свободу совісті та віросповідання [7; 11] почалося відродження діяльності різних релігійних організацій та Церков. Відновили свою діяльність ті релігійні конфесії, які давно існували в Україні й посилювався потік зовсім нових, нетрадиційних релігій [17; 36; 37; 39; 63; 65; 81]. Такі високо розвинені країни демократії як Франція [57; 59] уважно вивчають діяльність таких новоутворених релігій й мають законодавство, яке захищає її громадян від психологічного насилля окремих із них. В нашій країні Конституцією передбачено одне, а на практиці реєструються і діють такі релігійні громади, доктрина яких не тільки чітко спрямована проти Української держави, її законів, але й передбачає заперечення тисячолітніх українських національних традицій [36; 37]. Звичайно, що наслідки цих процесів ми побачимо тільки згодом. А зараз на молоді, а особливо підлітків, йде великий потік інформації, до якої вона практично не готова. Крім цього, зростає кількість самогубств серед молоді, яка не має достатнього внутрішнього морального захисту від життєвих випробувань.

В західних регіонах України, та й не тільки там, були конфлікти на міжконфесійній основі. Причиною їх в більшості було повне незнання не тільки історії України, але й історії релігій, зокрема християнства, і державними посадовими особами, і українською інтелігенцією – від якої в повній мірі залежало усунення таких конфліктів.

Другою причиною цих суперечок та конфліктів на релігійній основі стало незнання українською інтелігенцією та посадовими особами особливостей української ментальності взагалі та релігійної зокрема.

Третьою причиною конфліктів було те, що тоталітарний режим, котрий розпадався, мав вплив на окремі релігійні конфесії шляхом втручання у їх внутрішнє життя, таким чином зберігаючи свій контроль над українською свідомістю. Звичайно, що діяльність таких конфесій досі носить деструктивний характер.

Необхідність формування відкритого демократичного суспільства в нашій державі висунула проблему релігієзнавчої освіти і виховання підростаючого покоління. Цю проблему вже піднімали досвідчені науковці й педагоги України, зокрема доктори І. Климишин та М. Закович та [40;49].

Науково-дослідна і викладацька робота в школі, на філософському факультеті на протязі десятка років показала, що назріває потреба поставити питання про рівень та зміст викладання окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах та про запровадження викладання основ філософських дисциплін у школі [28, с.200].

Такий досвід українська система виховання мала протягом всього часу існування християнства на українській землі й зберігала ще в кінці ХІХ ст. Зокрема, в Східній Галичині в усіх гімназіях, в тому числі й українських, здійснювалося викладання релігії, а точніше **релігієзнавчих дисциплін** (зокрема: *біблійна історія Старого Заповіту та біблійних народів, біблійна історія Нового Заповіту та історія народів в період раннього середньовіччя, історія Христової Церкви, апологетика, догматика, християнська етика*) та **вступу до філософії** (*пропедевтика філософії*), були відповідні шкільні підручники [32, с.123-170]. В даний період, в школах України здійснюється викладання курсу “*Людина і суспільство*”, “*Етика*”, а в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях до них

додається курс “*Основи християнської етики*”, про що детально сказано в попередньому розділі.

Ми не будемо зупинятися на позитивних і негативних сторонах цих курсів, але хочемо наголосити, що вони не дають достатніх знань учням, які пізніше навчаються у вищих навчальних закладах для здобуття на різних спеціальностях фахової підготовки, коли вивчають філософські чи релігієзнавчі дисципліни.

Аналіз конфліктів на міжконфесійній основі, спілкування з учнями, вчителями шкіл та студентами, з батьками, з викладачами різних навчальних закладів України та їх анкетування показало, що багато проблем виникає в нашій державі через те, що інтелігенція, перш за все, та молодь не має елементарних релігієзнавчих знань. Актуальність релігієзнавчих знань перекликається із концепцією громадянської освіти в Україні, метою якої є підготовка молоді до суспільного життя в умовах демократії [52, с.26].

На жаль, чіткої структури релігієзнавчої освіти в Україні так до кінця і не було сформовано, хоча на початку 90-х років ХХ століття було створено в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України відділення релігієзнавства, яке започаткувало систематизацію та наукове вивчення всіх релігієзнавчих дисциплін різного спрямування [17; 742], підготовку наукових кадрів (кандидатів філософських наук, релігієзнавців; кандидатів історичних наук, релігієзнавців; кандидатів соціологічних наук, релігієзнавців) та підготовку підручників і словників [25; 27; 30; 34; 35; 39; 44; 46; 47; 48; 55; 56; 66; 67; 72; 73; 78; 84; 89; 96], монографій релігієзнавчого спрямування [32; 36; 43; 46; 49; 50; 61; 62; 64; 86; 89; 91]; розпочато підготовку студентів-фахівців для загальноосвітніх навчальних закладів (шкіл і гімназій) та різних державних служб із створенням окремої спеціальності “релігієзнавство”, за якою випускалися спеціалісти-релігієзнавці (бакалаври і магістри) у ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ), Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (м. Київ) та інших. Крім названих університетів були ще додатково створені кафедри релігієзнавства і соціології, або релігієзнавства і культурології у Національному університеті “Києво-Могилянська академія”, Чернівецькому національному університеті імені Ольги Кобилянської, Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Донецькому технічному університеті (Інституті штучного інтелекту). Згодом до них додався Національний університет “Острозька академія”. Для вищих навчальних закладів України була складена програма короткого оглядового курсу “Релігієзнавство”, який був обов’язковою складовою підготовки бакалаврів на всіх факультетах вищих навчальних закладів України (див. *Додаток І*). Цей курс знімав міжконфесійну напруженість в Україні та допомагав виховувати фахівців-педагогів, викладачів, банкірів чи бізнесменів, державних діячів тощо, котрі не були конфесійно заангажованими.

У двох університетах (Івано-Франківська, Києва) поряд із відкриттям кафедр релігієзнавства і культурології (а в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника – *кафедри релігієзнавства, теології і культурології*) були відкриті окремі спеціальності “релігієзнавство” (за відповідними навчальними планами), де здійснювалася підготовка викладачів для вищих навчальних закладів та вчителів філософських і релігієзнавчих дисциплін для шкіл, священнослужителів різних конфесій (фактично – капеланів), а також фахівців для відповідних державних структур.

Щоб зрозуміти, які предмети вивчали студенти за спеціальністю “релігієзнавство”, варто більш детально ознайомитися із обов’язковими дисциплінами, що **були внесені в їх навчальний план:**

Структура спеціальності “релігієзнавство”

I. ДИСЦИПЛІНИ ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОГО НАПРЯМУ:

1.1. Давні релігійні вірування:

- анімізм;
- фетишизм;
- тотемізм;
- магія;
- спиритизм;
- демонізм

1.2. Давні й національні релігії (історія):

а) давні й національні релігії, що перестали існувати;

- вірування у стародавньому Єгипті;
- вірування у стародавньому Межиріччі (Месопотамії);
- вірування давніх трипільців;
- вірування у давній Греції;
- вірування давніх кельтів, готів, галлів тощо;
- вірування у стародавньому Римі;
- релігійні вірування давніх слов'янських племен;

б) давні й національні релігії, що існують до сьогодні:

- вірування у Китаї:

- даосизм;
- конфуціанство;

- вірування у Японії – синтоїзм;

- національні релігії в Індії:

- індуїзм;
- джайнізм;
- сикхізм;

- релігійні вірування індіанців Америки;

1.3. Світові релігії (історія):

- юдаїзм – релігія народів Палестини та Хазарського каганату, сучасних євреїв;
- християнство;
- іслам;
- буддизм;

1.4. Новітні релігійні течії, секти і культу (неорелігії: історія та особливості):

А) Неорелігії християнської догматики або забарвлення:

- Адвентисти сьомого дня.
- Новоапостольська церква.
- Сведенборгівці. *Нова церква* або *Церква Нового Єрусалиму*
- Методизм. Унітаріансько-універсалістська Церква. Церква Христа в Україні.
- Мормони - *Церква Ісуса Христа останніх днів*.
- Свідки Єгови.

- Унітаристи (колишні антитринітарії). *Унітаріансько-універсалістська Церква*
- Русселіти.
- Релігійна місія “Діти Бога” або “Сім’я”.
- Об’єднання “Армія Марії”
- Богородична церква або *Російська Маріанська церква Йоанна Береславського (В. Я. Янкельмана)*.
- Харизмати або *поклонники Святого Духа*
- “Церква Сандея” або релігійна організація “Слово віри (Сандея Аделаджі).
- Християнська місія “Емануїл”.

Б) Неорелігії орієнталіського напрямку

Неоіндуїзм

- Міжнародне товариство свідомості Крішні (МТСК) або рух “*Харе Крішна*”;
- Трансцендентальна медитація (ТМ).
- “Прашанті Нілаям” (“Обитель Повного Спокою”)
- Вселенська чиста релігія або *Сахаджа йога*
- Центри Шрі Чінмоя (1931 р.н.).

Необуддизм:

- *школи тибетського буддизму (карма каг’ю, дзогчен, ріме тощо).*
- Псевдобуддистська секта «*Білий лотос*».
- *Ошо-центр.*
- *Дзен-буддизм, нітірен .*
- АУМ Сінрікьо або *Вчення істини АУМ* (заборонена).
- Агні-йога

В) Церкви і секти (змішаного) синтетичного напрямку

- Мунізм або *Церкви єднання.*
- Форум
- Всесвітня Церква Бога (*армстронгізм*).
- Велике біле братство.
- Всесвітня віра Багаї (Бахаїзм).
- Братство Грааля.
- Японські "нові релігії" і синкретичні секти*
- Корейські "нові релігії" і синкретичні секти
- В'єтнамські "нові релігії"
- Синкретичні секти Сянгана (Гонконгу)
- Індонезійські синкретичні культури
- Синкретичні культури індіанців
- Синкретичні культури негрів Америки
- Американські і європейські "нові релігії" і синкретичні секти

Г) Сайєнтологічні (наукологічні) рухи

- “Християнська Наука” (“*Церква Христа - Цілителя*”).
- “Християнська Школа єдності” .
- Міжнародний Шлях
- “Церква сайєнтології” (*хаббардизм, “Релігійно – технологічний центр”*).
- Міжнародна класична філософська школа „*Новий Акрополь*”.
- Громади “*Релігійної Науки*”.
- Громади “Наука Розуму” (переростання її в “*Міжнародний альянс нового мислення*” (INTA))

- *Єресь Порфирія Іванова* [івановці].
- **Сайєнтологічні** рухи: “Вогняна квітка”, “АСТИКА”, “Товариство Астариус”, “Космічні релігії” та ін.
- “Нове століття”
- Власне Нове століття

Г) Езотеричні об'єднання

Теософія О. Блаватської та її послідовників.
 Антропософія Штайнера
 Асоціація “Жива етика”

Д) Неоязичництво

Відродження українського язичництва: РУН-віра (заснов. Лев Силенком).
 Рідна віра (проф. Володимиром Шаяном).
 Великий вогонь
 Товариство “Живе слово” (засн. Олександр Володимирович Філатович, 90-рр. ХХ ст.).

Д) Сатанізм, окультизм, спіритизм

Сатанізм, окультизм і спіритизм.

1.5. Історія релігій в Україні:

- дохристиянські вірування;
- християнство в Україні;
- іслам в Україні;
- буддизм в Україні;
- новітні релігії, секти і культи в Україні.

1.6. Спеціальні історичні дисципліни (за вибором студентів):

Джерелознавство (напр., юдаїзму, християнства, ісламу, буддизму);
 Історіографія (напр., юдаїзму, християнства, ісламу, буддизму);
 Археологія (біблійна, християнська, буддійська);
 Нумізматика (давніх народів, біблійна, християнська тощо);
 Ономастика (імена та їх походження);
 Сфрагістика (печатки царські, лицарські, єпископські, папські);
 Геральдика (герби царські, лицарські, хрестоносців, папські);
 Політологія релігій;
 Географія релігій.

II. ДИСЦИПЛІНИ ФІЛОСОФСЬКО-ТЕОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ:

Вступ до філософії;
 Вступ до релігієзнавства;
 Біблієзнавство: Старий і Новий Заповіт;
 Коран і кораністика; Сунна;
 Тріпітака – свята книга в буддизмі;
 Герменевтика Святих текстів (книг);

Основи віри (катехизми);
 Фундаментальне богослов'я (теологія) – догматика світових релігій;
Релігійна етика (етика юдаїзму, етика християнства, етика ісламу, етика буддизму) або теологія моральна (моральне богослов'я);
 Історія етичних учень;

Релігійна філософія (юдаїзму, християнства (і патристика), ісламу, буддизму);
Феноменологія релігії;
Футурологія релігії;
Епістемологія релігії (за вибором студентів);
Праксеологія релігії (за вибором студентів);
Філософська антропологія;
Соціологія релігії;
Методологічні і теоретичні проблеми релігієзнавства, етнології і культурології;

Філософія релігії;
Теорія пізнання (гносеологія);
Метафізика та онтологія;
Соціальна філософія;
Філософія природи (за вибором студентів);
Філософія науки (за вибором студентів);
Вільнодумство (за вибором студентів);
Методологія наукових досліджень.

III. ДИСЦИПЛІНИ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО НАПРЯМУ:

(теорія, історія та філософія мистецтва)

а) Релігійне образотворче мистецтво:

- архітектура;
- живопис (та іконопис);
- скульптура;

б) Декоративно-ужиткове мистецтво:

- писанкарство;
- вишивка;
- чеканка;
- різьба;
- лозоплетіння;
- гаптування;

в) Музично-драматичне релігійне мистецтво:

- давні містерії Єгипту, Греції, Риму, Межиріччя тощо;
- релігійні містерії і танці народів Індії;
- християнські Літургії (Служби Божі) східних обрядів;
- християнські Меси (Літургії) західних обрядів;
- літургійні драми;
- середньовічні християнські містерії;
- музична релігійна творчість композиторів (ораторії, кантати, симфонії, меси, літургії, хорали, канти, симфонії, опери, пісні, гімни);
- театральне мистецтво;

г) Релігійне кіномистецтво:

- документальне кіно і хроніки;
- стрічки історичного змісту;
- інсценізація творів літератури;
- відео мистецтво (живопис і архітекткра, кіно).

г) Етнологія релігії.

д) Естетика

е) *Філософія мистецтва* (за вибором студентів)

ІV. ДИСЦИПЛІНИ КАНОНІЧНО-ПРАВНИЧОГО НАПРЯМУ

(за вибором студентів юрфаку, істфаку, міжнародних відносин)

4.1. Джерела релігійного і сучасного світського права

- джерела юдейського права – ТОРА (П'ятикнижжя Мойсея; Талмуд);
- джерела християнського права (Біблія: Старий і Новий Заповіт, канони Вселенських соборів і окремих Церков);
- джерела мусульманського права (Коран; Шаріат);
- джерела буддійського права (Вінная-пітака);

4.2. Збірники законів написані на основі Святих текстів різних релігій:

- Закони Ману;
- Закони царя Ашоки і буддійське право;
- Тора (Закон Мойсея), Талмуд (до Закону Мойсея) і юдейське право;
- Номоканони Римської і Візантійської імперій і християнське право;
- Салічна правда;
- Саксонська правда;
- Саксонський капітулярій;
- Руська правда;
- Кодекс канонів Східних Церков;
- Кодекс канонів Католицької Церкви;
- Шаріат і мусульманське право;

4.3 Міжнародне і національне право різних країн, що регулює відносини релігійних організацій і церков та держави (церковне право):

а) міжнародні правові акти:

- документи ООН;
- документи ЮНЕСКО;
- документи Ради Європи;
- закони Європейського парламенту;
- документи Європейського уряду тощо;

б) Документи міжнародних релігійних організацій:

- Всесвітньої Ісламської Ліги (ВІЛ);
- Всесвітнього Братства Буддистів (ВББ);
- Всесвітньої Ради Церков (ВРЦ);
- Всесвітньої Федерації Студентів
- Екуменічної Ради Церков

- Всесвітньої Ради Євангельських християн-баптистів (ВРЄХБ);
- “Євангельської вселенської ліги” ;
- Християнського Об'єднання Молодих Чоловіків (УМСА);
- Християнського Об'єднання Молодих Жінок (УВСА);
- Євангельської Всесвітньої Ліги;
- Рах Романа – католицької студентської організації;
- Всеpravославних нарад;

в) конкордати Апостольської столиці із керівниками різних держав світу (до прикладу):

- конкордати та міжнародні договори із країнами, де переважає населення католицьких обрядів;
- конкордати та міжнародні договори із країнами, де переважає населення інших християнських обрядів;
- конкордати та міжнародні договори із країнами, де переважає населення, що сповідує іслам чи юдаїзм;
- конкордати та міжнародні договори із країнами, де переважає населення, що сповідує буддизм;
- конкордати та міжнародні договори із країнами, де переважає населення, різних релігійних поглядів чи до релігії ставиться байдуже (індеферентно);

г) законодавство окремих країн щодо релігійних організацій та свободи совісті:

- Конституції різних країн;
- законодавство, що регулює діяльність тих чи інших релігійних організацій і церков;
- законодавство, що забороняє діяльність тих чи інших релігійних організацій і церков;
- законодавство, що регулює укладання шлюбів;
- законодавство про свободу совісті та віросповідання (наприклад, в Україні);
- теоретичні питання свободи совісті.

V) ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДИСЦИПЛІНИ:

Педагогіка (дидактика, школознавство);

Методика (позакласної та позашкільної) виховної роботи;

Методика релігійного і релігієзнавчого виховання (для магістрів або за вибором спеціалістів)

Історія педагогіки (педагогічних учень);

Загальна психологія;

Вікова психологія;

Соціальна психологія;

Психологія релігії;

Релігійна психологія;

Методика викладання релігієзнавства;

Методика викладання релігієзнавчих і теологічних дисциплін;

Методика викладання основ порівняльної (і християнської) етики;

Методика релігійного і релігієзнавчого виховання;

Методика викладання філософських дисциплін.

Крім перелічених вище обов'язкових *фахових предметів* студенти-релігієзнавці студіювали також: Історію України, ділову українську мову, маркетинг і менеджмент, іноземні мови (в т. ч. грецьку, латинську, церковнослов'янську та ту іноземну, що вивчали раніше в школі), історію філософії, патрологію й патристику, конституційне право тощо. Були розроблені також відповідні програми й підготовлені посібники [29; 30].

Невирішеною залишалася проблема теологічно-богословської освіти. Оскільки в Україні не було чіткої державної програми співпраці чи не співпраці держави із Церквою, то традиційні Українські Церкви самі окремо змушені були вирішувати проблему підготовки високоосвічених богословських кадрів шляхом відкриття духовних семінарій (як середніх навчальних закладів) і духовних інститутів та академій (як вищих навчальних закладів).

Частина студентів цих навчальних закладів ставали студентами університетів і навчалися на спеціальностях “релігієзнавство”, “історія”, “філологія”, “правознавство”, а згодом здобували наукові ступені й ставали викладачами. Іноді було навпаки: колишні випускники радянських інститутів і університетів (вчителі, лікарі, журналісти, викладачі вузів) ставали студентами богословських навчальних закладів (інститутів і академій) й згодом викладали в теологічних закладах або продовжували викладати у державних навчальних закладах, маючи досить ґрунтовну гуманітарну освіту [32; 46; 47].

Були відкриті духовні семінарії в Рівному, Львові, Івано-Франківську, Києві, Харкові, Одесі (православних конфесій), Житомирі (римо-католицької конфесії), духовні інститути й академії в Івано-Франківську (спочатку теолого-катехитичний духовний інститут, згодом перейменований у теологічну академію, а зараз Богословський університет імені Івана Золотоустого УГКЦ), Київська духовна академія (УПЦ КП), відновила роботу Львівська Богословська академія (згодом – Український Католицький університет УГКЦ). Національний університет “Острозька кадемія” поряд із філософією відкрив релігієзнавчий напрям дослідження протестантизму. Крім цього при Чернівецькому національному університеті ім. О. Кобилянської на філософському факультеті УПЦ КП було відкрито духовну семінарію, де одночасно студенти здобувають філософську освіту й проходять лекційно-практичні курси за програмою духовних семінарій. Була ідея у ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” разом із викладачами Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ та Івано-Франківського богословського інституту УПЦ КП відкрити Вчену раду із захисту докторських (європейського зразка), а кандидатських дисертацій (українського зразка) зі спеціальності “богослов’я” (“теологія”), оскільки саме тут була велика кількість докторів богослов’я і теології, як православних духовних академій [25; 48; 84] так і європейських університетів [46; 60; 67], і разом із залученням відповідних фахівців-релігієзнавців [17; 25; 34; 39; 40; 44; 46; 49; 72; 75; 77; 78; 84; 89] це можна було зробити.

На жаль, досі в українських державних посадовців не вистачило розуму довести дану ідею до логічного завершення, бо цьому противилися старі бюрократичні елементи комуністичного спрямування. Вони створили величезне “лоббі” в усіх державних структурах: від шкіл до Уряду.

Таким чином, на даний час єдиної і продуманої системи шкільної та вищої релігієзнавчої освіти в Україні не має. Зараз дисципліна “релігієзнавство” **виведена із обов’язкового державного компоненту** щодо підготовки бакалаврів й переведена у розряд дисциплін *за вибором студентів* (хоч фактично студентам її ніколи не пропонують вибирати). А це означає, що Україну продумано готують до ще страшнішого ідеологічно-інформаційного хаосу ніж гібридна війна на Донбасі. Це ж саме чекає і країни Європейського Союзу, які небезпеку вбачають тільки в терористах, забуваючи, що свій доморощений школяр чи студент, який не має відповідного знання про релігії й взятий у розробку терористичними організаціями, більш небезпечний для Європи, ніж терористи-імпортери. Зрештою, теракти біля редакцій французьких газет показали, що елементарна релігієзнавча безграмотність привела до загибелі самих журналістів, працівників редакцій, поліцейських та просто мирних громадян.

Останнім часом у Європі спостерігається дивне явище: мусульманські родини масово віддають своїх дітей не до безплатних державних шкіл, а до приватних католицьких шкіл при монастирях. Французи провели опитування батьків-мусульман і з’ясували, що їхні діти у держаних школах відчують насмішки та інші елементи психологічного тиску, у той час як у католицьких школах вони не мають жодного дискомфорту через свої релігійні переконання [56]. Але за французьким законодавством тепер потрібно витратити кошти і на католицькі (приватні) школи. Ось чому урядовці Франції задумалися над шкільним курсом, який би містив знання з основ світових релігій і виховував у дітей певну релігійну віротерпимість чи толерантність.

І насамкінець, після навали втікачів у Європу із арабських та африканських країн очевидно, що без обов'язкової релігієзнавчої освіти в школах Європа не зможе адаптувати мільйони мусульманських біженців.

Таку ж проблему мають добровільні військові капелани (священники різних конфесій), що почали працювати ще на Майдані, а потім опинилися на фронті в Україні та зіткнулися з проблемами підготовки та виховання воїнів різних релігійних конфесій (анкетування проведене зав. кафедрою соціальної психології ДВНЗ "Прикарпатський університет імені Василя Стефаника" доктором психологічних наук Л. Тодорів перед відправкою на фронт із бійцями показало, що 48-52% – віруючі до боїв і 100% – віруючі після боїв, усіх, хто пройшов війну) та з адаптацією населення Сходу України, що опинилося на окупованих територіях. Звідси випливає, що релігієзнавча освіта якраз дуже актуальна сьогодні.

Використані джерела і література:

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.) // Освіта. – 1993. – №44, 45-46. – Грудень.
2. Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. - Львів: Свічадо, 1996.-757с.
3. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / Упорядники Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2004. – 524с.
4. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1993. – 560 с.
6. Кейлер Е. Основи християнської віри: Малий Катехізис доктора Мартіна Лютера з коментарями доктора Едварда Кейлера / Пер. з англ. Т. Коковського. - Мінськ: ПИКОРП, 1998. - 354с.
7. Конституція України. – К.: Офіційне видання Верховної Ради України. – 1996. – 118 с.
8. Коран. – Острог, 2010.
9. Макдоуел Д. Незаперечні свідчення: Історичні свідчення, факти, документи християнства. - Минск: ПИКОРП, 1994. - 282с.
10. Про внесення змін до Закону УРСР "Про освіту" // Голос України. – 1996. – № 77. – 25 квітня. – С. 7-8.
11. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987–XII від 23 квітня 1991р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> /26.03.2016/ 14:49.
12. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
13. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.
14. Всемирное писание: сравнительная антология священных текстов /Под. общ. ред. проф. П. С. Гуревича: Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 589с.
15. Тридцать шесть начальных правил буддизма [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
16. Трипитака [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
17. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
18. Академічне релігієзнавство. – Підручник. За ред. А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000. – 862с.
19. Арестова Н. Я., Буракова А. В. Релігійність як особливість української філософії. // Проблеми філософії. Випуск 94. – 1994. – С. 33-39.
20. Бабишин С. Д. Освіта в Київській Русі [Степан Дмитрович Бабишин]. // Поч. школа. – 1971. – № 12. – С. 76-81.
21. Бабишин С. Д., Стельмахович М. Г. Національна школа: проблеми і характер [Степан Бабишин, Мирослав Стельмахович] // Прикарпат. правда. – 1990. – 21 - 22 листопада. – С. 3-4.
22. Бабишин С. Д. Школи Запорізької Січі [Степан Бабишин] // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 83-85.
23. Ващенко Г. Виховний ідеал. Вид. 2-е. [Григорій Ващенко]. – Брюссель – Торонто – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон: Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. – 208 с.
24. Ващенко Г. Основні засади розумового виховання української молоді [Григорій Ващенко] // Авангард. – 1976. – Ч. 1 (126) січень-лютий. – С.59-60; Ч. 2. (127) березень-квітень. – С. 145-148; Ч. 3-4. (128-129) травень – серпень. – С. 226-229; Ч. 5. (130) вересень – жовтень. – С. 305-306; Ч. 6. (131) листопад – грудень. – С. 384-386 // Авангард. – 1977. – Ч. 1. (132) січень – лютий. – С. 64-66.
25. Ващенко Г. Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді [Григорій Ващенко] // Визв. Шлях. – 1954. - № 5. – С. 29-35; № 6. – С. 27 – 32.
26. Вепрук В. Догматичне богослів'я [Василь Вепрук]. – Чернівці: Рута, 2002. – 543с.
27. Вестель, Юрій. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні [Юрій Вестель] [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403->

teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyaxu-do-koncepciyi-svitskoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html/26.03.2016 /10:22.

28. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник / Г.І. Волинка, В.І. Гусев, І.В. Огородник, Ю. О. Федів; За ред. Г.І. Волинка. - К.: Вища школа, 1999.-624с.

29. *Геник Л. Я.* До проблеми запровадження і викладання курсу "Основи релігієзнавства" в загальноосвітніх школах України / *Любов Геник* // Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи. *Матеріали конференції*. [Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Науково-дослідний центр "Педагогіка і психологія вищої школи" Інституту вищої освіти АПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківський Богословський інститут УПЦ КП]. – Івано-Франківськ, 2007. – С.192-204.

30. *Геник Л. Я.* Історія релігій. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС: програми, бібліографія, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять, екзаменаційні і залікові завдання для студентів спеціальності "релігієзнавство" та студентів-істориків і теологів вчз [*Геник Любов Ярославівна*]. – Івано-Франківськ, 2011. – 480с.

31. *Геник Л. Я.* Історія християнства: Католицизм: У 2-х тт. Т. 1: Основні ідеї християнства: Навч. посібник для студентів вчз. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.

32. *Геник Л. Я.* Народні-релігійні традиції в сучасному педагогічному процесі [*Любов Геник*] // Рідна школа. – 2002. – №6. – С.37-43.

33. *Геник Л. Я.* Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX - початку XX ст. [монографія] [*Любов Геник*]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.

34. *Гнот, Соломія.* Методологічні аспекти релігієзнавчої освіти у вищому навчальному закладі спортивного профілю [*Соломія Гнот*] // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2014. – №3. – С.71- 82.

35. Головащенко С. І. Історія християнства / Підручник. - К.: Либідь, 1999. - 352с.

36. Головащенко С.І. Біблієзнавство / Підручник. - К.: Либідь, 2000.-

37. *Гібелла, Еріка.* "... а тепер постало багато Антихристів..." Як не потрапити у вир псевдо релігій. – Івано-Франківськ: Вогонь з неба, 2010. – 361с.

38. *Дзерович Ю.* Педагогіка / *Юліан Дзерович.* – Львів: Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937. – 240 с.

39. *Дудар Н. П., Филипович Л. О.* Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). - К.: Наукова думка, 2000. - 132с.

40. *Життя після смерті / Упоряд. Коліченко Л. О.* – Одеса, 1994. – 115 с.

41. *Закович М.* Проблеми релігієзнавчої освіти в Україні // Українське релігієзнавство. - К., 1996. - №4. - С.37-39.

42. *Ізнатенко П. Р., Руденко Ю. Д.* Національна система виховання // Рад. школа. – 1991. – № 7. – С. 47-52.

43. Історія біблійна Старого і Нового Завіту / Уклад о. В. Бурко. - Прудентопіль: Вид-во оо. Василіан, 1989. - 238с.

44. Історія православної церкви в Україні. Збірка наукових праць. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 292с.

45. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / *А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик* та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. – 735с. – (Вища освіта XXI століття).

46. *Канигін Ю.* Біблія і сучасна наука / *Ю. Канигін, В. Кушерець.* – К.: Знання України, 2005. – 226с.

47. *Кияк С.* Християнська етика. - Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1997. – 244с.

48. *Климишин І. А.* Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного інституту. – 1999. – 40с.

49. *Климишин І. А.* Космологія. – Івано-Франківськ: ІФТА, 2002.

50. *Климишин І. А.* та ін. Основи християнської віри. - Івано-Франківськ. - 1995. - 170с.

51. *Колодний А. М.* Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції / *Анатолій Колодний.* – Світ знань, 1999. – 52с.

52. *Коменський Я.-А.* Вибрані твори. – М.: Педагогіка, 1982.

53. Концепція громадянської освіти в школах України. Проект // Шлях освіти. - 2001. - №1. - С.26-31.

54. *Костомаров М.* Дві руські народності / Пер. О. Кониський; За ред. Д. Дорошенка. – К.: Ляйпціг: Українська накладня, 1906. – 111 с.

55. *Кришмарел В. Ю.* Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст / *Вікторія Юрїївна Кришмарел* // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2013. – Вип. 13. – С. 121–130.

56. *Ларіонова В. К.* Філософія релігії. Посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2004. – 148с.

57. *Лаухіна, Інна.* МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО КОМПОНЕНТА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ [*Інна Лаухіна*] // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – №3 (23). – С.39-44.

58. *Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г.* Історія релігій / За ред. В. І. Лубського – К.: Тандем, 2002. – 640с.

59. *Люшин М.* Підходи до реалізації релігієзнавчої складової змісту історії середніх віків у радянській школі [*Микола Люшин*] // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун - ту ім. Павла Тичини / [ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОРМ Жовтий О. О., 2013. – Вип. 45. – С. 74–80.

60. *Мазуренко К. Ю.* Релігійна освіта в світі: її сутність та актуальність / *К. Ю. Мазуренко* // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Випуск 97. – (Серія : Педагогічні науки).

61. *Микієвич Р.* Проблеми сучасної філософії. Івано-Франківськ: Вид-во ФТКДІ, 1997. - 231с.
62. *Москалець В. П.* Психологічне обґрунтування української національної школи [Віктор Петрович Москалець]. – Львів: Світ, 1994. – 120 с.
63. *Нагаєвський І.* Кирило-Мефодіївське християнство на Русі -Україні. – Рим: Вид - во ОО. Василян, 1954. – 176с.
64. Нетрадиційні релігійні та містичні культури України / *Петрик В. М., Сьомін С. В., Ліхтенштейн Є. В., Грицько В. В., Остроухов В. В.* Заг. ред. В. В. Остроухова. – К.: "РОСАВА", 2003. – 336с.
65. *Нечуй-Левицький, Іван.* Світогляд Українського народу / *Іван Нечуй-Левицький.* – К.: Обереги, 1992. – 48 с.
66. Нові релігійні течії // Релігійна панорама. - 2000. - №3. - С.19-22, 46.
67. *Олійник Т.* Вступ до філософії [отець-доктор *Тарас Олійник*, ЧСВВ]. – Івано-Франківськ: Вид - во Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 1994. – 100с.
68. Основи догматичного богослов'я: Нотатки з лекцій проф. *Романа Роговського* / *Упоряд. С.-Я. Стасяк і Р. Завіла.* Вид. 4-е, випр. – Львів: Місіонер, 1997. – 311с.
69. *Оплат Г. Я.* Психологія віри і проблеми виховання // Поч. школа. – 1993. – № 1. – С. 4-5.
70. *Ортинський І.* Українська молодь на перехресті двох шляхів [доктор *Іван Ортинський*, СДБ] //Авангард. – 1976. – Ч. 4-6 (129-131). – С.236-318.
71. Перший Український Педагогічний Конгрес 1935. – Львів: Наклад. т-ва "Рідна школа", 1938. – 252 с.
72. *Погромська Г. І.* Реалізація релігійної освіти в системі середніх загальноосвітніх шкіл: світовий досвід / *Г. І. Погромська* // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 211–215. – (Серія : Педагогічні науки).
73. *Рижкова С. А.* Типологія релігій: Навчальний посіб. [Світлана Анатоліївна Рижкова. Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Контор, 2005. – 448с.
74. Релігієзнавство / За ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 496с.
75. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія / За ред. А. Колодного та проф. Б. Лобовика. – К.: АЕРОПЛАН, 1996. – 240 с.
76. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392с.
77. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. ХХ ст.): Нариси. / Редколегія: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калениченко (заст. відп. ред.), С. У. Гончаренко та ін. – К.: Рад. школа, 1991. – 381 с.
78. *Саган О. Н.* Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. – К.: Світ Знань, 2004. – 912с.
79. *Сімулик В.* Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. (Посібник з космології і фізики космосу). [Василь Сімулик]. – Суми: Університетська книга, 2014. – с. 37-63.
80. *Січинський В.* Чужинці про Україну [Володимир Січинський]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
81. *Січинський В.* Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
82. *Слівінський П. Й.* Релігійний вінегрет. – Львів: Свічадо, 1999. – 195с. Слівінський П. Й. Релігійний вінегрет: Кілька слів про нові релігійні і парарелігійні форми // Пер. з пол. Г. Теодорович. - Львів: Свічадо, 1999. - 120с.
83. *Слободський, Серафим.* Закон Божий: підручник для сім'ї та школи. / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: "ФЕНТЕЗІ" ЛТД, 1996. – 571 с.
84. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.
85. *Степовик Д. В.* Релігії, культури і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-е. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с
86. Східні Церкви // Сопричастя. - 1997. - №1. - С.1-138.
87. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
88. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
89. Філософський словник / За ред. чл.-кор. АН УРСР та академіка АН СРСР В. І. Шинкарука. Вид. 2-е перероб. і доп.). – К.: Головред. УРЕ, 1986. – 800с.
90. *Шевченко В. М.* Словник – довідник з релігієзнавства. – К.: Наукова думка, 2004. – 560с.
91. *Шугаєва Л. М.* Духовні надбання поколінь [Людмила Шугаєва] // Рад. школа. – 1994. – № 3-4. – С. 58-59.
92. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології [Володимир Янів]. – Мюнхен: Вид - во Українського Вільного Університету, 1993. – 217с.
93. Історія України //тои.
94. *Верховский А.* Свобода выражения и религиозная толерантность // Свободная мысль. – 2009. – № 4. – С.69-80.
95. *Вульфсон Б. Л.* Религия, церковь и образование / Б. Л. Вульфсон // Педагогика. – 2007. – № 4. – С. 3–8.
96. *Васильев Л. С.* История религий Востока [Л. С. Васильев]. – М.: Высш. школа. – 1988.
97. *Гёче Г.* Библиейские истории: Пер. с венг.- 2-е изд.-М.: Политиздат, 1990. - 318с.
98. *Гурьянов А.* Воспитание толерантной личности // Воспитание школьников. – 2008. – № 2. – С. 25-28.
99. *Кочетов А. Н.* Буддизм. – М., 1983.
100. Основы религиоведения. Учебник / Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, К. И. Никонов и др.; Под. ред. И. Н. Яблокова. 2-е изд., перераб и доп. – М.: Высшая школа, 1998. – 480с.
101. *Шейх Али Ат-Тантауи.* Общее представление об Исламе / Перев. с арабского Абдель-Уахаб Мадуар. Изд. 6-ое, стереотипное. – К.: "Ансар Фаундейшин", 2004. – 240ст.

102. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академпроект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.

103. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.

3.2. Нові наукові відомості про Ісуса Христа та історичні особи в Біблії

Для будь-якого дослідника спроба вибрати для вивчення постать Ісуса Христа – це дуже складне й відповідальне завдання, а для релігієзнавця – це вдвічі непросте, адже хочеться розкрити Його особу більш об'єктивно й правдиво, це нелегко робити при досить невеликій кількості джерел та через дві тисячі років. Ще у зв'язку із відзначенням 2000-ліття християнства багато вчених звернули свої погляди до витоків ідей християнства та до особистості Ісуса Христа [21, с. 22-24; 23; 27; 28; 32; 38; 42; 46; 49].

До недавнього часу більшість дослідників історії християнства та Ісуса Христа у світі і в Україні, зокрема, поділялися на кілька груп. Частина вчених продовжувала вважати Ісуса Христа *міфічною особою*, як Марчело Квавері, Д. Калл, Бультман, Бауер, Дю Жарден, Кушу, Джон Аллегро, Р. Аугштайн, Кравері, Е. де Мартіно. Наприклад, Марчело Квавері у своїй праці “Життя Ісуса” (1974 р.) писав: “Назарету ніколи не існувало”, але ще у 1962 р. професор Єрусалимського університету Аві Йонаг розкопав камінь з написом III ст. до н. е. зі згадкою про місто Назарет [21, с.22].

Більша частина науковців світу визнає Його *історичною особою*: П. Джентіле, Е. Трокне, А. Лазі, Б. Сагеле, Ж. Сурі, Е. Гаве, Р. Амбелен, Б. Рассел, Ш. Гібнер, Ренан, П. Марінетті, Маховець, Буонаюті, Паулос, А. Голл [4, с.8; 24], але відносяться до Нього та Його поглядів як до філософського вчення, що виникло під впливом різних філософських поглядів сусідніх народів: греків (Платона), олександрійської філософської школи (Єгипет), юдейської релігійної філософії, ченців Тибету, кумранської общини есеїв (Палестина) [9, с.594; 615-623; 11; 21, с.22; 46; 52; 53].

І звичайно, існує третя група – це майже сучасники Христа, але не християни (Тацит, Светоній, Пліній Молодший, Таллус Самарянин та ін) [4] і християнські вчені Швайцер, Блез Паскаль, Новаліс, Мансон, о. Лагранж, Лінтон, Карнелютті, Дж. Ріцціотті, Джош Макдоуел, О. Мень), які визнають Ісуса Христа *не просто історичною особою*, яка прийшла у цей світ, а постаттю найбільш простою й таємничою, складною й незбагненою – яким Його знали перші учні Ісуса – *Боголюдиною, Сином Божим* [4; 18; 21, с.22; 28; 32; 38; 42; 44; 45; 54; 57].

Підтвердження історичності Ісуса Христа є сам факт суду над ним, свідчення нехристиянських істориків і юдейського історика Йосифа Флавія [4; 42], родинного лікаря Пилата – про воскресіння Христа [10] та згадка у юдейському Талмуді [66] й мусульманському Корані (19:34) [2; 60].

Зовсім нову й цікаву версію про хронологічні рамки самого християнства й часу народження Ісуса Христа пропонують ряд російських дослідників (Носовський, Фоменко), які займалися вивченням різних способів датування стародавньої історії Єгипту та народів Межиріччя, не погоджуючись із скалігерівською теорією, яка лягла в основу сучасного датування історії стародавнього світу. За цією теорією Христос народився приблизно на 1000 років пізніше, ніж прийнято вважати сьогодні [48, с.31, 357-359].

Ми не ставимо своїм завданням спростувати чи погоджуватися із цією версією щодо нових підходів до датування давніх подій, адже їхня версія все одно не заперечує самого факту народження та діяльності Ісуса Христа й поширення його вчення – християнства. Більше того – вони тільки підтверджують єгипетські впливи на християнство, особливо це проявилось в образотворчому мистецтві [48, с.367-382].

Таким чином, щоб не дискутувати із представниками вчених різних ідеологічних

спрямувань наголосимо, що досить тривале вивчення різноманітних документів [2; 4; 6; 8; 9; 21; 27; 42; 57; 69] не піддає жодному сумніву твердження, що **Ісус Христос є реальна історична постать**. А тому на цій позиції буде базуватися наше дослідження про те, яке походження Він мав й на чому ґрунтувалися Його релігійно-філософські погляди. При цьому ми не відкидаємо Його Божої сутності, але в даному випадку вона не є предметом нашого дослідження. Звідси випливає *об'єкт* дослідження – все життя і діяльність Ісуса Христа, *предмет* – його походження.

Величезна кількість публікацій про те, що Ісус не є юдеєм за походженням, більше того, має відношення до нашої малої батьківщини – Галичини, тобто до України [6; 25; 28; 32; 40], змусила впродовж багатьох років серйозно шукати відповіді на ці твердження.

В XIX-XX ст., коли археологи відкрили для істориків сучасності пам'ятки культури народів Близького Сходу, Малої та Передньої Азії й дали певні відомості про їх історію, шляхом розшифрування писемності цих народів, більш детально стало відомо про події та історію народів згаданих у біблійних книгах. Саме тоді, англійський історик та етнограф Д. С. Прічард (1857р.) висловив гіпотезу, що гали прийшли з Галичини. Ряд іноземних істориків (Чайлд В. “Арії” (1926) і “Передісторія європейського суспільства” (1962); Гавел В. “Історія арійських правителів в Індії” (1935); Вуллей Л. “На світанку цивілізації” (1961) досліджуючи ранню історію євразійської цивілізації прийшли до висновків, що **арійські племена розійшлися на південь, схід і захід з Північного Причорномор'я, тобто з території сучасної України** [50]. Це ж підтвердили дослідження ДНК українців та інших народів Євразії, проведені англійським професором Форстером у Німеччині на початку XXI століття (див. відеофільми: “ДНК. Код нації” та “ДНК.Код нації - 2. У пошуках жінки”) [67].

Англійський історик Анаті Е. у праці “Палисти раніше гебреїв”, що вийшла в Лондоні 1963 року, наголошує, що палисти прийшли на територію сучасної Палестини раніше ніж сюди в II тисячолітті прибули племена Авраама. Серед інших дослідників слід виділити працю німецького історика Вернера Келлера “І Бібл має ще права”, який наголошує, що єгиптяни називали ханаанцями (ханаанами) вихідців із колишньої Русі. Також український історик з діаспори Іван Кузич-Березовський, у своїй двохтомній праці “Оріяна”, що вийшла в Детройті в 1979-1980 рр., розкрив історію народів, що проживали на території українських земель починаючи з найдавніших часів аж до початків Київської Русі, до того ж прослідкував міграції племен з території Північного Причорномор'я в різні кінці світу та проаналізував як склалися історичні долі цих племен на новозаселених землях. Окремий розділ “Палестина” він присвятив історії арійських племен, що прибули на територію Близького Сходу, зокрема в Палестину [40, с.146-163]. Його дослідження продовжив ще один український дослідник з діаспори В. Паїк “Корінь безсмертної України”, де він теж звернув увагу на те, що до приходу юдейських племен Палестину заселяли племена арійські (тобто племена індоєвропейської мовної групи)[50].

А тому в даній статті ставиться *завдання* дати відповідь на висловлені твердження або заперечити їх. Для з'ясування даної проблеми обов'язково слід знайти відповіді на такі запитання:

- 1) чи справді жили на території Палестини народи, що мали відношення до індоєвропейської мовної групи, і як вони там опинилися;
- 2) якою була історична обстановка на рубежі християнської ери, і які фактори вплинули на Його несприйняття в тогочасному палестинському суспільстві;
- 3) які факти підтверджують історичність особистості Ісуса Христа та Його діяльність на території Палестини;
- 4) в чому полягала революційність поглядів Ісуса Христа та їх не розуміння в юдейському суспільстві.
- 5) етногенез учнів Ісуса Христа, особливо – апостолів.

Таким чином, ми спробуємо відповісти на *основне питання* даної статті: які народи проживали на території Близького Сходу, чи мав індоєвропейські корені Ісус Христос та чи можна відносити Його за походженням до народів, що проживали території України?

Звідси випливає необхідність прослідкувати історію народів, що населяли Палестину на протязі тисячоліть, щоб більш глибоко з'ясувати походження самої Диви Марії [6; 40; 45; 46; 53; 65] як матері Ісуса Христа. І перш за все, актуально з'ясувати чи справді на той період жили на території Палестини представники індоєвропейських народів, бо це одночасно дасть відповідь на ряд інших питань, що впливають паралельно, зокрема тоді можна б дати відповідь на запитання: чи справді є підстави вивчати проблему про етнічні корені Христа.

Літописні джерела підтверджують, що на території сучасної Палестини в III тис. до н. е. та I ст. н.е. жили племена – представники різних етносів.

Слов'янські літописи “Літопис Руський” [5], “Хроніка Яна Длугоша” [3], “Хроніка літописців стародавніх” Феодосія Софоновича [7], повідомляють, що: після катастрофи на вавилонській вежі, сини Ноя розділилися й рушили у різні частини Землі. “Народжений від синів **Яфета** предок усіх слов'ян вийшовши із полів Сеннаара, пройшовши **Халдею** і Грецію, оселився зі своїми синами, родичами і челяддю біля Понтійського (Чорного) моря та річки Істр, яку ми називаємо Дунаєм” [5], а “Хроніка літописців стародавніх” (XVII ст.) Феодосія Софоновича наголошує, що **слов'яни**, які в різні періоди ще мали назви *словени* чи *савромати*, **Велика Скіфія**, *анти* і *склавини*, *венети* і *руси*, розселилися в ареалі таких рік і морів: Дунаю, Дністра, до Двіни і Немана, до Льодовитого океану і Балтійського (Варязького) моря, Волги і Оки, Хами (Ками), Дніпра і Десни, Північного і Південного Богу (Бугу), до Колхиди (Грузії), у **Каппадокії (в Малій Азії), навколо Чорного моря**” [7].

Звідси зрозуміло, чому археологи підтверджують, що ще у III тис. до н. е. на територію Палестини (Ханаану), особливо на її північні землі, переселилися нащадки Яфета (індоєвропейські народи), які жили за Чорним морем. Під час археологічних розкопок в м. Хацорі в 1904-1909 рр. археолог Макалістер знайшов руїни язичницького храму, в якому поклонялися богу Ваалу та богині Астарті, глечики із похованнями немовлят, що датуються 1500 р. до н. е. [18, с.174].

Про це пише також дослідник з української діаспори наш земляк з Галичини І. Кузич-Березовський у своїй праці “Оріяна”: “Коло 3500 літ до Христа Палестину заселили орійські племена, що прибули з України. Це були кінари, аймари (юдейські амореї), сірі самари, ідумеї, моави, та інші. Найчисленніші були *кінари*. **Орії-вавилонці називали кінарів – «канан», єгиптяни – «паканан», а юдеї – «ханаан».** Пізніше прибули галли... Назва «канан» походить від слова *кінан* – меч (скитське) і «*пакана*» – меч (міноське). Міносці – це свояки троянців, трипільців і пелагів...

Згадані племена й багато інших, яких ми не знаємо, нащадків Яфета, заселяли Палестину в такому порядку: на півночі осіли кінари до сьогоднішнього міста Бештану; його греки називали “Скитополіс” – місто скитів. Від Скитополісу середу Палестину зайняли Самари, оснували столицю Самара, а край назвали Самарією. Біля м. Самарії на горі побудували святиню богам Небо, Яві й Туранові. Боронили свою самостійність до 870 р. до Хр. В тому році юдейський цар Омрі здобув голодом Самару та зробив її столицею Ізраїльського царства” [14; 37, с.146]. Святе Письмо подає, що самари захищали свою незалежність протягом 1190-879 рр. до н.е. Про що свідчить книга II Царів (17: 5-6) [8, с. 389]. Дослідник Кузич-Березовський наголошує, що самари остаточно ще не були розбиті, бо на 18 км на схід від столиці Самарії заклали місто Небо (сучасний Набиль) й поблизу побудували святиню всім трьом згаданим богам на горі Геразім (що з шумерської означає “гора і “зім” – сама – гіма, кима – зима” перекладається із санскриту як “гора самарів”.

Наявність індоєвропейських племен на території Палестини підтверджують археологи та сучасні українські вчені, зокрема досить ґрунтовна праця Ігоря Каганця “Євангеліє без

куклію” – розділ “Арії, арійці, трипільці” [28, с.34-28]. Археологи знайшли табличку із записами асирійського царя Саргона II про завоювання Самарії, де вказується про трьохрічну облогу міста Самарії та вивід у полон 27 900 жителів міста [16, с.217; 21]. Але Біблія подає, що “асирійський цар вивів людей з Вавилону, Кути, Авви, з Хамату із з Сефарваїму та й оселив замість синів Ізраїля по самарських містах” (II Цар. 18: 24) [8, с.391]. Далі Святе письмо наголошує, що самаряни прийняли одного Бога, але одночасно приносили жертви своїм богам (II Цар.17: 24).

Якщо коротко передати історію юдейського народу, описану у Біблії, то можна відмітити, що десь згодом приблизно 2000-1800 років до н. е. племена Авраама теж вирушили із Межиріччя з м. **Уру Халдейського**, але до **Ханаану**, як тоді називали землі Палестини самі юдеї, що тут осіли. В часи патріарха Якова (тобто 1700-1650 рр. до н.е.) через голод, що почався із-за неврожаю, юдейські племена переселилися до Єгипту, де урядовцем фараона був його син Йосип – Цефенат-Панеах.

Протягом 1250-1000 рр. до н. е. Мойсей не лише вивів юдеїв до назад, але й після 40-річного блукання в пустині, вони розселилися по території **Ханаану** та створили державу Юдея, яку розширив останній цар Соломон (970-931рр. до н.е.), котрий побудував перший Єрусалимський храм. По його смерті 931 р. до н.е. вона розкололася на два царства: **Північне – Ізраїль** із столицею в м. Самарія та **Південне – Юдея** із столицею в м. Єрусалимі [31, с.470].

Північне царство – Ізраїль – втратило незалежність 722р. до н. е, про що буде згадано далі, а Південне царство – Юдея – було завойовано ще пізніше вавилонським царем Навуходоносором II, і юдейська знать Єрусалиму та інших міст була виведена в неволю 586 р. до. н.е., а Храм в Єрусалимі – зруйновано.

Коли юдеї повернулися із вавилонського полону, то за закликом першосвященника Езри та книжника Неємії вирішили при фінансовому сприянні князя Зоровавеля відбудувати Єрусалимський храм, але вимагали зруйнування храму самарян на г. Геразім (868 м), бо за їх релігійною традицією повинен існувати лишень один храм Божий, адже один Бог. Самаряни їм запропонували зібрати від себе кошти на відбудову Єрусалимського храму з умовою, що юдеї не будуть вимагати зруйнування самарянського храму. Езра був проти такої допомоги (Езр. 4: 1-4), крім цього Неємія відіслав від себе першосвященка, котрий одружився із дочкою самарянського князя Санаваллата Хороніта, якого Йосиф Флавій називає тим Манасією, що побудував храм на г. Геразім [16, с.731]. За нашим припущенням саме він, Санаваллат Хороніт, і написав знамениту покаянну **молитву Манасії** [1], що використовується на **вечірні з литією на Свят-вечір в українському обряді** [34, с.94].

По поверненні юдеїв з вавилонського полону на територію Палестини йшла боротьба двох напрямів розвитку ортодоксального юдаїзму.

Перший із них, проголошуючи вчення про ближнього і дотримання Заповідей Божих, підкреслював, що ближнім за Законом Мойсея вважається той, хто визнає одного Бога і дотримується Його Заповідей. Про що наголошувала біблійна книга Рути.

Другий напрям в юдаїзмі запанував після вавилонського полону, і він проголошував вибраність юдейського народу не за виконанням Заповідей Божих, а за етнічним принципом. А звідси ближнім вважався кожен, хто був етнічним юдеєм. Це прослідковується у книгах Езри та Неємії. За це поплавилися жителі Самарії, більшість із яких не були етнічними юдеями.

Цей другий принцип почав переважати по поверненню жителів Єрусалиму і Юдеї із вавилонського полону, бо з’ясувалося, що жителі Самарії, котрі мешкали протягом майже тисячоліття в колишньому Північному царстві, одружилися з **жінками-чужинками**, а саме: ханаанянками, хеттянками, євусіянками, аммонітянками, моавітянками, єгиптянками, аморіянками, перезіянками (Ез. 9:1), то Езра наказав вигнати їх разом із дітьми (Ез. 10:18-43), що породило конфлікт із місцевими жителями і поворотцями з вавилонського полону.

За даними вчених-археологів це були майже всі індоєвропейські (арійські) племена [14, с.19; 32, с.153].

Ворожнеча між юдеями та самарянами посилилась і за самарянський храм на г. Геразім, бо самаряни там поклонялися Богу, а юдеї – в Єрусалимі. Після звільнення Палестини від грецького панування полководців Олександра Македонського першосвященик Іван-Гіркан I (134-104 р. до н. е.), приєднав Самарію і Моав до Юдеї в 109 р. до н.е., але при цьому не тільки руйнує самарянський храм, але й знищує м. Самарію [16, с.731; 34]. Самаряни перенесли свою святиню з г. Геразім на лівий берег Йордану на гору Небо (суч. м. Набіль (Набулюс) – уточ. Г. Л.) [18, с.480], що ще більше посилює неприязнь між самарянами та юдеями.

У кінці 80-70 ст. до н. е. римляни почали захоплювати Близький Схід і Палестину, але через внутрішні протиріччя, війни з піратами на Середземному та Мітрідатом на Чорному морі на деякий час облишили свої плани завоювання Палестини [23, с.160]. Протягом кількох років (76-67 рр. до н. е.) Палестиною керувала Саломе-Олександра – дружина юдейського монарха Олександра-Янея з династії Хасмонейв, яка помирившись із фарисеями проводила дуже виважену й помірковану політику. Книжники, садукей і фарисей стали членами Синедріону [23, с.152-153]. Але в результаті завойовницьких війн Риму в Малій Азії в 64 р. до н.е. Сирія стала римською провінцією. Використовуючи династичну боротьбу в Юдеї, Помпей – член тріумвірату – захопив Єрусалим й приєднав Палестину до Сирії, включивши ці території до складу Римської імперії [23, с.162]. Коли Помпей завоював усю Палестину, то оголосив Гіркана II, старшого брата з царської династії Хасмонейв, першосвящеником, а його молодшого брата Аристовула II із сином Антигоном забрав у полон. Гіркан II призначає *ідумейця* Антипатра своїм уповноваженим правити Юдеєю за допомогу й підтримку у боротьбі за владу [13, с.153]. Адже **Антипатр був сином Ясона**, і чомусь саме Антипатра було вирішено вислати разом із Нуменієм послами на переговори з Римом ще на рубежі II – I ст. до н.е. (1 Мак. 12: 16; 14: 22). Очевидно, що місцеве населення підтримало юдеїв в їх боротьбі за звільнення як від грецької влади, так і в боротьбі проти іноземних завойовників, використовуючи Рим, як союзника [14; 23; 34].

Поки тривала внутрішня боротьба за владу в Римі – в міжусобицях Цезаря і Помпея загинув брат Гіркана II – Аристовул II [37, с.480]. Під час воєнних дій Юлія Цезаря в Єгипті Гіркан II і його помічник ідумеєць (едомітянин) Антипатр перейшли на сторону римлян. В подяку за це Юлій Цезар відокремив від Сирії Палестину і дав країні певну самостійність, поділивши Палестину на 4 частини (етнархію й 3 тетрархії), призначивши **Гіркана II** (47-41р. до н. е.) – **етнархом**, **Антипатра** (+43 р. до н.е.) – першим прокуратором Юдеї, а **Ірода (Великого)** – сина Антипатра – військовим стратегом **Галилеї** [23, с.205; 37, с.480].

По загибелі Цезаря в 44 р. до н.е. Антипатр та Ірод перейшли на сторону Касія, а після його поразки в 42 р. до н. е. визнали владу Антонія (+30 до н. е.).

Антоній призначає тетрархами Ірода та його брата Фасаїла, але водночас починається завоювання Палестини парфянами, які проголошують **Антигона** (сина Аристовула II) – останнього із династії Хасмонейв – царем і першосвящеником через те, що Гіркан II був вже поранений (відрізані вуха і священником вже бути не міг) [23, с.154].

Антигон виступив проти римлян і при підтримці юдеїв захопив Палестину, тоді Ірод звертається (43 р. до н. е) за допомогою Антонія та Октавіана, і **римський сенат призначає Ірода царем Юдейським** [37, с.480; 23, с.205]. Але посісти трон йому вдалось не зразу, бо ще три роки тривала боротьба за нього із законним престолонаслідником з династії Хасмонейв – **Антигоном**. Тільки після остаточного вигнання парфян із Сирії та Палестини та після шестимісячної облоги Єрусалиму 37 р. до н.е. Сосієм та Іродом, останньому вдалося нарешті посісти царський престіл, стративши при цьому Антигона та всіх представників юдейської знаті, яка його підтримувала [23, с.206]. Проте Ірод розумів, що йому потрібно хоч якесь мати відношення до царської династії, а

тому 37 р. до н.е. одружився із онукою Аристовула II і Гіркана II, дочкою Олександра II з династії Хасмонейв – Маріамною I [14, с.74]. Захопивши владу, Ірод починає поступово усувати своїх суперників: спочатку Ірод страчує первосвященника Гіркана II (+30 р. до н.е.), а 29 р. до н.е. – його онуку Маріамну I, яка йому народила двох синів Олександра та Аристовула.

Згодом Ірод призначає 22 р. до н.е. первосвященником Симона й одружується із його дочкою Маріамною II, яка стає його третьою дружиною, котра народила сина Пилипа [14, с.71].

Дружба з Римом дорого коштувала юдейському народу. Цар Ірод посилав до Риму багаті дарунки, влаштовував пишні свята на честь римських воєначальників, вів величезне будівництво. Приблизно в цей час (20-19 р. до н. е.) Ірод починає відбудовувати Єрусалимський храм. Але його величезні податки та постійне порушення юдейських релігійних традицій викликало до нього ненависть населення.

Крім того, що населення Палестини платило податки Іроду, вони ще змушені платити податки Риму. Римський імператор Октавіан (30 р. до н.е. – 14 р. н. е.) проголошується 29 р. до н. е. пожиттєвим імператором, а з 27 р. до н.е. йменується вже **Октовіан-Август**, і, як відомо, він кілька разів проводив перепис населення [23; 34, с.289]. У 9-6 рр. до н. е. проводиться черговий перепис населення у всій Римській імперії, а тому оголошується наказ прибути всім жителям у своє родове місто [34]. Юдейський історик Йосиф Флавій згадує, що Октовіан-Август проводив перепис з метою привести юдеїв до присяги [30, с.289]. **Очевидно, що в час цього перепису в Палестині народився Ісус Христос у м. Вифліємі.**

Звичайно, що все це згадане вище спричинило бунт населення проти Риму. Боячись втратити свою царську посаду Ірод (протягом 7-6 р. до н.е.) засуджує на смерть своїх синів **Аристовула** та **Олександра** (синів **Маріамни I**), котрі збунтувались проти батька, що стратив їх матір. А старший син **Антипатр** організовує протест проти Ірода і їде до Риму. Понад 6000 фарисеїв відмовляються присягати. Починається повстання **Юди Галілеянина**, який очолив рух-протест **зілотів**. **Зілоту** – це ревні віруючі, люди окремої общини, що відрізнялися благочестям і ревністю до Бога та віри, але перейшли межу, про що пізніше згадував апостол Павло в посланні до римлян (Рим.10: 2) та Лука в своєму Євангелії (Лк.13: 1) [14, с.277; 23, с.206; 34].

Щоб догодити Римові на вже готовій будівлі Храму в Єрусалимі Ірод наказує встановити на фасаді імперського герба. Це викликало знову бунт юдейської релігійної еліти. Ірода це не спинило. Він спочатку усуває з посади першосвященника Симона (5 р. до н. е.), що протестує, а згодом – його наступника равина Матвія (4 р. до н. е.) й того ж року усуває наступного первосвященника Йоазара, згодом наказує спалити двох першосвященників, за протест проти його нововведень [34, с.480].

Смертельно захворівши, Ірод оголошує своїми престолонаслідниками синів: Архелая, Ірода-Антипу і Пилипа [23]. Весною, перед святкуванням юдейської Пасхи (11 квітня), Ірод Великий (73-4 рр. до н.е.) помирає (до 4 квітня **4 р. до н.е.**) в Єрихоні (Мт. 2:19-23), стративши напередодні сина **Антипатра** й наказавши, в разі своєї смерті, **стратити заарештованих синів юдейської знаті, щоб “плакали всі в час моєї смерті, як не за мною, то за своїми дітьми”** [4; 34]. Звідси стає зрозуміло, що стратити “царя юдейського” серед вифліємських дітей (Мт.2:16-18) для Ірода Великого не було моральною проблемою. Але ця страта мала відбутися до хвороби Ірода (тобто до 5 р. до н.е.). До речі, 2002 року, при підготовці земельних ділянок для нового будівництва, англійськими археологами було розкопано стародавній цвинтар біля Вифлієму, де було знайдено поховання дітей і немволят у віці до 2-х років, в яких відрубані голівки.

В складі Римської імперії вся Палестина була поділена на **тетрархії**, в яких була різна форма правління, адже після смерті Ірода **етнархія** (найбільша частина) **Самарія-Юдея** дістала, пряме римське правління на чолі з **прокуратором**, а іншими **тетрархіями** керували сини Ірода Великого: **Галілея-Фінікія, Перея, Демятимістя** (Ірод-Антипа), **Трахонітида та**

Итурея (Пилип-Ірод) [23, с. 206].

Релігійна філософія юдаїзму змінювалась на протязі тисячоліття, що привело до поширення на її основі нових філософських течій. Прикладом була наявність у Палестині у I ст. *філософсько-релігійних течій*: фарисеїв, садукеев, есеїв, йордан, книжників тощо.

У юдеїв сформувався свій особливий релігійний культ, якого вони прагнули дотримувались. Вони користувались місячним календарем із рядом великих свят, які мали тисячолітню традицію: *Пасхи (Песах), П'ятидесятниці (Шавуот), Куців (Суккот), Очищення (Йом Кіппур), Нового року (Рош Ашона), Свято вогнів Храму (Ханука) та Пурім* (жереб, за кн. Естер) та інші (див. 3.3).

Історія юдейського народу склалася так, що він був розкиданий по досить великій географічній території. Це були спочатку сусідні з Палестиною території, а пізніше це стали далекі землі Риму, Іспанії тощо. Всюди, де юдеї оселялися, вони впроваджували у своїх громадах релігійний культ, основою якого ставала *синагога*. Кожна синагога була тим центром, який пов'язував юдейську громаду в діаспорі з рідною землею. На великі релігійні юдейські свята представники з діаспори посиляли своїх посланців з Вавилону, Олександрії, Риму, Сирії, островів Егейського моря до єдиного Єрусалимського храму. Храм був і залишався для юдеїв не тільки культовим приміщенням, але й науковим та духовним осередком, де виховувалась юдейська знать.

Такі склалися історичні умови для розвитку народів Палестини на рубежі двох ер. Звідси нам відомо, що наприкінці I ст. до н.е. Палестина входила до складу Римської імперії, на чолі з римським імператором Октавіаном-Августом, який за час свого правління проводив кілька переписів населення. Про який саме перепис йдеться в Євангеліях поки що важко сказати. Але точно знаємо зі свідчень юдейського історика Йосифа Флавія, що перепис Август проводив 7-6 р. до н.е. з метою привести палестинців до присяги. На перепис кожна родина або її представник мав прийти до свого родового міста (так проводили перепис населення в усіх малоазійських областях імперії). За останніми даними дослідників, стало відомо, що якщо жінка в Палестині мала майно (напр. землю), то вона під час перепису мала його записати особисто у присутності свого чоловіка. Ось чому Діва Марія у такому поважному стані на час перепису мусила йти до Вифлієму.

Серед подій, які євангелісти називають при народженні Ісуса Христа, є згадка про появу **яскравої зірки**, за якою **прийшли мудреці (жерці)** зі Сходу, щоб поклонитися новонародженому царю. Це були: перс Каспер, котрий приніс для Ісуса **золото**, що символізувало Христа як царя землі. Це був білий учень Зороастра, що пройшов відстань близько 932 миль; ефіопець Мельхіор, що приніс **ливан** – символ Христа як архисвященника й пройшов понад 1100 миль; третій – Вальзар, що походив з Ємену й приніс **миро** – символ смерті, проїхавши близько 100 миль (160 000 км) [40, с.155].

За математичними розрахунками жерців-астрономів різних народів Стародавнього Сходу Месію (Помазаника Божого) очікували не тільки юдеї, єгиптяни чи вавилоняни, але й всі інші народи Азії. Це підтверджують біблійні книги пророків і римські історики Тацит, Светоній та поет Вергілій [34, с.516-517; 42, с.96-97].

Сучасні переклади різних святих текстів показують, що багато народів Середземномор'я, Близького і Середнього Сходу справді чекали приходу Спасителя світу або Божого посланця [2]. Ось що пророкувала “Дінга Нікайя” – частинка буддійської “Тріпітаки”: “В ті дні, брати, на землю з'явиться Всевишній, на ймення **Майтрея**. Він буде сповнений мудрістю й великодушністю, радістю, знаннями про все на світі і буде неперевершеним порадником, учителем для богів і людей., Всеславним богом, буддою, таким як я тепер. Він пізнає й досконало вивчить... всю вселену з її світами, її богами і злими духами, і цей світ самітників і брахманів, правителів і народів. Закон, прекрасний в своєму задумі, прекрасний і своєму розвитку, прекрасний у своєму здійсненні, він проголосить як і в душі, так і в посланні; він пізнає вище життя у всій повноті і чистоті... Його будуть супроводжувати тисячі тих, хто

моляться...” [2, с.582].

Свята книга зороастризму “**Авеста**” наголошувала: “І з’явиться всеславний Спаситель (Саошпьянт) і Оновлювач Світу (Аста-зрета). Спасителем він називається тому, що діє на користь всього сущого, а Оновителем Світу – тому, що забезпечить непорушність всього сущого. Він вчинить протидію злу нащадків двоногих і протистоятиме ворожнечі...” [2, с. 582].

У юдеїв *книги пророків*, особливо книга пророка **Даниїла**, із Старого Заповіту (Біблії) чітко вказували на **час** і обставини приходу Месії [34, с.513-517]. За книгою Даниїла юдеї вираховували час появи Спасителя людства: **Месіанська ера** наступала близько **60-х рр. до н. е. – 30-х рр.н.е.**[34, с.513-517].

Кумранська община ессеїв, що виникла в кінці II ст. до н. е. біля південного узбережжя Мертвого моря, була прикладом такого очікування Месії [28, с.524], про свідчать документи общини [9; 11; 15, с.64] та розкопки археологів різних країн протягом 1947-1954 рр. [42, с.94].

Важливим фактом, який мав би вказати на точний час народження Месії, мала бути **яскрава зірка**. Сучасні археологи розшифрували символи вавилонських астрологів: у стародавні часи **Юпітер** символізував володарів світу, **Сатурн** – планета захисників Ізраїлю, а сузір’я **Риб** – знак месіанської ери (див. мал. 1 мозаїки на підлозі храму в м. Мегіддо за 15 км біля Назарету, знайденої археологами 2006р.) [40, с.99; 46, с.99; 61].

Математик Йоган Кеплер (1571-1630) ще 1603 року відкрив цікаве явище: світлове сполучення планет Юпітера, Сатурна в сузір’ї Риб давали дуже потужне світло на зоряному небі. Він відкрив закономірність цього явища: воно б мало повторюватись через кожні 805 років (його підтвердили сучасні астрономи) [33], а значить, що дане явище мало б повторитися в 7-6 р. до н.е. Правильність припущення Кеплера і його відкриття посилював стародавній рукопис – коментар до тексту Біблії рабина Абарнабела, який писав: **юдеї вірили**, що Месія з’явиться саме тоді, коли у сузір’ї Риб світло Сатурна і Юпітера перетнуться (Мт.2:1-7). До цього додалися згодом відкриття **археологів: (1902 р.) – єгипетського папірису “Таблиця планет”** про рух планет з 17 р. до н.е. по 10 р.н.е. та **розшифрування глиняних табличок стародавнього Сіппарського “Зоряного календаря” (1925 р.)** показали, що 7-6 р. до н. е. за юдейським календарем: **29 травня, 1 жовтня, 5 грудня**, було поєднання світла Сатурна і Юпітера, в сузір’ї Риб, але поєднання світла аж **тричі підряд – тільки один раз – вказаного 7-6 р. до н. е.** [34, с. 258; 46, с.98-99].

Таким чином, на основі вищенаведених фактів (про перепис населення Палестини римлянами, смерть (+4 р. до н. е.) Ірода Великого та появу зорі) впливає висновок перший, а саме: **Ісус Христос народжений у проміжку жовтень-грудень 6 року до н.е.** (за юдейським календарем, див.3.5).

Звичайно нам важливо з’ясувати й уточнити ще деякі історичні факти, які пов’язані із смертю Ісуса Христа.

По смерті Ірода Великого (+4 р. до н. е), через часті бунти, римляни змушені були встановити в Юдеї пряме римське правління на чолі з римським прокуратором. Всі податки в Палестині збиралися для Риму, чим дуже користувалися римські прокуратори. Вони мали право карбувати дрібні розмінні монети на місцях [14, с.77-79].

Другим римським прокуратором (в 26-36 рр. н. е.) став Понтій Пилат (+39 р.), що підтверджують знахідки археологів [34, с.483]. “Понтій Пилат – правитель Юдеї. На основі давніх джерел, знайдених в Кесарії, він був прокуратором (тобто особою, яка відповідала за збір податків). Тільки він мав право затверджувати смертні вироки, винесені Синедріоном”, – наголошує академік Даніель Ропс [34, с.278]. Аналіз досліджень присвячених Туринській плащаниці та знахідки археологів дали можливість визначити, що Пилат був прокуратором на час страти Ісуса Христа, бо відбитки монет, що накривали очі Ісуса Христа, на Туринській плащаниці це підтверджують [14, с.79; 56].

Римляни не довіряли юдеям, бо останні вчинили ряд повстань проти загарбників (27 р. до. н.е.; 6 р. до н.е.), але змушені були поважати їх релігійні традиції. Ось чому

юдейський Синедріон, що керував у Палестині, мав право: займатися релігійно-етичними питаннями, суду, мати своїх солдатів, але не мав права судити римських громадян і виносити рішення про смертну кару.

Ми не ставили собі за мету розглянути всі обставини вироку і страти Ісуса Христа, бо це детально проаналізував історик Джош Мадауел у своїй праці “Незаперечні свідчення”, опираючись також на спеціальне історико-правове дослідження американських юристів. Наведемо тільки висновки зроблені групою цих поважних дослідників:

а) Ісуса Христа судили не за кримінальний, а за релігійний злочин – за “т. зв. богохульство”, бо Він визнав себе Сином Божим;

б) Христа судили на основі Його власних свідчень, за які Йому ж грозила смертна кара, але Він від них не відмовився, з чого випливає висновок, що **Він говорив правду і за неї був покараний**;

в) суд на Христом відбувався з порушенням процедури римського та юдейського судочинства тих часів [42].

Нас цікавило, які обставини вплинули на таке різке неприйняття тодішнім юдейським суспільством Його особи та ідей, які проповідував Ісус Христос.

На основі проведеного порівняльного аналізу **куманських** [9, с.594 - 600; 615-623] та **новозавітних текстів** [1] ми прийшли до таких висновків:

а) вчення, що його проповідував Ісус Христос, різко відрізнялося від релігійно-філософських ідей юдейського суспільства, які на той час поширилися в Палестині [9; 8; 34, с.524-533];

б) Ісус не закликав до повстання проти римського панування в Палестині, але як, думала юдейська знать, міг закликати, а отже міг бути суспільно-небезпечний для неї самої, бо римляни карали не всіх бунтівників, а частіше саму палестинську знать [34];

в) населення Палестини не готове було сприймати деякі надто “революційні ідеї” Ісуса Христа, бо вони відрізнялися від релігійно-обрядових традицій юдейського суспільства (вчення про ближнього, сім’ю, жінку, гріх) [8];

г) релігійно-месіанські очікування юдеїв (які чекали царя-визволителя) не співпадали із реальним Месією, яким був Христос (бідний проповідник) [34, с.513];

г) один із немало важливих фактів, який сприяв несприйняттю Христа юдейським суспільством, Його *походження*: а саме: той факт, що Ісус Христос був галилеянином і звідти походили майже всі його учні, був ще одною причиною, чого його не розуміли й не сприймали юдеї. Про це чітко свідчать всі чотири Євангелія та дослідники Геллей, Гьоче, Ігнатович, Каганець, Канигін, Кузич-Березовський, Мессорі, Павленко [8; 18; 23; 27; 28; 31-32; 40; 49].

Тільки зараз стає зрозумілою та велика історична місія, яка була покладена на всіх, хто протягом тисячоліть старанно переховував і дбайливо зберігав Туринську плащаницю. Перш за все хотілось би звернути увагу на жертовну місію ченців-тамплієрів, які у час їхньої трагедії, все зробили, щоб це особисте послання Ісуса Христа (як його називають – “П’яте Євангеліє”) майбутнім поколінням зберегти цілим і неушкодженим й передати для нащадків точне зображення лику Ісуса Христа (русяво-рудувате волосся і світлі очі) [13, с.44; 56].

е) дуже важливим моментом, на що вказують ряд дослідників, є той факт, про який пише італійський історик Вітторіо Мессорі, посилаючись на юдейського історика Йосипа Флавія, й на чому наголошує І. Каганець, посилаючись на праці сучасних єврейських істориків, **самі ж юдеї ніколи не визнавали Ісуса Христа юдеєм, а вважали чужинцем** [28, с.62; 46, с.84-85].

До того ж яскравим підтвердженням цього факту є Самарське П’ятикнижжя (Тора) та її грецький переклад – Сімдесятьох (єгип. мовою Семптуагінта), зроблений у 285 р. до н. е. на прохання єгипетського правителя Птоломея II Філадельфа на основі **самарського П’ятикнижжя**, якого не визнають ортодоксальні юдеї [37, с.410]. Порівняльний аналіз

Самарського П'ятикнижжя, що стало відоме сучасним дослідникам з 1616 року, і Тори (П'ятикнижжя Мойсея) виявив наступні моменти:

а) Самарське П'ятикнижжя має текстові відмінності від Тори (юдейського П'ятикнижжя Мойсея);

б) ортодоксальні юдеї не визнають Самарського П'ятикнижжя до нині;

в) на сьогоднішній день в м. Набіль (Наблус) живуть ті самі самаряни, які дотримуються П'ятикнижжя, але не визнають юдейського Талмуду, як книги коментарів до Тори [40, с.147; 47, с.76-77];

г) порівняльний аналіз самарського та юдейського алфавітів, на що звернули увагу й деякі іноземні мовознавці, показує, що вони відмінні [37, с.638-642], тим більше того, що шрифт, яким записане Самарське П'ятикнижжя значно старший від квадратного юдейського письма [15, с.67; 37, с.694-695].

г) Професор Ю. Канигін у праці “Шлях аріїв” наголошує, що “Самарське П'ятикнижжя було відоме за 2000 років до самого Мойсея” [32, с. 312].

Після участі самарян та галилеян у Самарському повстанні 67-69рр. та після Юдейського повстання проти римлян 69-7й років, самаряни теж змушені були втікати з території Палестини від переслідувань. Цікаво, що кілька різних дослідників [19; 25; 29; 40; 50], прослідкувавши шлях їх міграції, приходять до висновку, що вони повертаються спочатку через Малу Азію – Каппадокію на рідні землі – до Північного Причорномор'я. При цьому переселенці перенесли культ одного Бога, Тору, як святу книгу, але не визнавали *Талмуду*. Кузич-Березовський висловлює гіпотезу, що саме ці переселенці стали пізнішими, відомими в історії України, *караїмами* [22; 40].

Треба ще відмітити, що Іван Кузич-Березовський у своїй праці “Оріяна” (кн. 1) подав детальний опис всіх міст, які носили індоєвропейську топоніміку на всій території Палестини в ті часи й частково збереглися до наших днів [40, с.147-150]. Цікаво, що його висновки збігаються із висновками, зробленими сучасним українським дослідником І. Каганцем [28, с.38-43] та вченими, що вивчали біблійну історію, готуючи брюссельський енциклопедичний коментар до Святого письма під керівництвом академіка Данієля Ропса [34, с.44].

Всесвітньовідомий вчений-біблістознавець Генрі Геллей, опираючись на знахідки археологів, повторює за Біблією, що північ Палестини заселяли самаряни – народ різноплемінного походження, яких сюди переселили ассирійці (II Цар.17: 6, 24, 26, 29; Езр.5: 1, 9, 10) [14; 18; 23;47; 50].

Всі наукові студії томонімічних та гідронімічних термінів, імен підтверджують, що і на території Галилеї часів Ісуса Христа теж жило населення, яке за мовою та етнічним походженням належало до індоєвропейської мовної групи.

Кузич-Березовський, разом з іншими вченими Європи й Америки, наголошує, що на території Палестини жили племена, які ми відносимо до арійських (або до народів індоєвропейської мовної групи). Перш за все це “пелазги”, “палисти” або “филистимляни”, що населяли східне узбережжя Середземного моря та “галилеяни” (євр.м.), “галли” (лат.м.) або “галати” (гр.м.), про яких згадують історики. Це згадка про народ одного походження: адже шлях “палистів” пролягав з Північного Причорномор'я через Галичину, Балканський півострів, Грецію, острів Крит до Палестини.

Галли – це населення, що прибуло в Північну Палестину, як союзники Саргана II, що допомогли йому здобути хетську (хатську) державу близько 725 р. до н.е., оселились навколо Галілейського (Геннісаретського) моря. “Вони посіли край праворуч від річки Йордану: від Скитополісу (теперішнього Бетшану) на півдні, до міста Кадеш і границь Фінікії на півночі”, – так визначає територію їх поселення Кузич-Березовський [40, с.150]. Галли – це теж були племена індоєвропейської мовної групи, про що свідчать їх назви: м. Назарет – від слова назирати, визирати, спостерігати, г. Табор – підвищене місце, де перебуває керівник військових сил, воєначальник (у всіх слов'ян) тощо. Давні і сучасні

дослідники території давньої Галилеї стверджують, що ця територія, була найбільш густозаселеною землею Палестини (за Й. Флавієм тут було 404 міста і поселення [23, с.84]), бо тут була родюча земля, придатна для землеробства і рибальства. Мозаїка з атакуючими свастиками за сонцем, знайдена на підлозі давньохристиянського храму в Мегіддо, підтверджує, що символи на ньому –арійські (див. далі – **Мал.1**) [55]

Про це детально й аргументовано пишуть дослідники, які ніколи не бачили один одного – І. Кузич-Березовський (1903-1985) із США [40] та І. Каганець (1961 р. н.) з України [28] і користувалися різними джерелами для свого дослідження проте прийшли до тотожних висновків. На основі порівняльного аналізу писемних і матеріальних джерел: Біблії, кумранських, месопотамських, єгипетських, асирійських текстів, знахідок археологів можемо зробити наступні висновки:

а) Галілейські поселення Назарет, Кана, Скитополіс та інші були поселеннями, що вже існували на період I ст. до н.е. та I ст. н.е. (див. 18), де жили арії-орії поряд з іншими племенами;

б) більшість малих і великих народів індоєвропейського походження переселилися із Північного Причорномор'я (із сучасних земель України) на територію Малої Азії, а згодом Палестини в різний час: арії-кінари-ханаанці – в III тис. до н. е.; пелазги-палісти-філістимляни – в II тис. до н. е., галли-галілеяни-галати – в VIII - VII ст. до н. е. тощо;

в) Христос ніколи не називає себе “сином Ізраїля”, а Сином Чоловічим, посланим до “заблудлих синів Ізраїля” [8];

г) за походженням Ісус Христос був арієм, Спасителем усіх;

г) ідеї Христа – християнство, як не дивно, ширилась й сприймались в основному народами індоєвропейської мовної групи, які сформували окремі літургійні обряди [28, с.66-72, 79-88; 40, с.146-163, 174-177; 14, с.9];

д) Уважний аналіз етнічного походження людей з близького оточення Ісуса Христа показує, що *майже всі апостоли*, крім Юди Іскаріотського, *були галілеянами*, мало того частина із них була родичами Ісуса Христа [6; 45, с.27-35], що теж підтверджують і тексти Нового Заповіту (зокрема, “Дій апостолів”) і праці пізніших дослідників, наприклад: Ковалика, Кузича-Березовського, Каганця [6; 35; 40, с.84; 28].

е) Окремим доказом цього є Туринська плащаниця, яку археологи, фізики, хіміки, медики та історики сприймають як автентичне полотно з часів Ісуса Христа [13; 28; 56], фотографія якої показує, що обличчя Ісуса Христа мало європейську зовнішність (русяво-рудувате волосся та зелені чи голубі очі) й досить високий ріст. Це підтверджують і дослідження про хустку царя Авгара V та хустку св. Вероніки [58].

є) Зрештою, цікаве свідчення у своїй праці “Юдейська війна” подає юдейський історик Йосип Флавій, коли пояснює для римлян, чому юдеї вчинили повстання 69-70 року проти римського панування. Й. Флавій посилається на пророцтво Якова-Ізраїля із книги Буття за яким впливає, що юдеї знали, що **Месія** (помазаник Божий) **має прийти не з їхнього народу** (Бут. 49: 10), зрештою юдеї ніколи не вважали Ісуса Христа юдеєм про що згадує саме Святе Письмо та ряд дослідників-бібліїстів різних національностей [28; 46, с.84-85].

Повертаючись до долі населення Палестини в I ст. н. е. наголосимо, що між юдеями і самарянами ще зберігалася ворожнеча, яка проглядалася в текстах Нового Заповіту, бо всюди, де згадуються самаряни, підкреслюється, що вони ворогували із юдеями, адже юдеї їх вважали за чужинців, тобто іноземців (притча про доброго самарянина, притча про десятьох прокажених та ін.). До того ж усі випадки, де згадується про вирощування свиней та відсилення у них Ісусом Христом злих демонів, стосуються або Самарії, або Галілеї й жодного випадку немає в Юдеї, бо відомо, що для юдеїв свиня вважалася “нечистою” твариною, і вони не вживали свинини [1; 8; 12; 44].

Юдеї і самаряни готували повстання проти римського панування, але через ворожнечу про спільні дії проти римлян між собою не домовились. Це прирекло їх окремі

повстання 69-71 рр. на поразку. Римляни їх придушили. Юдеї втікали до Вавилону та Єгипту. Самаряни та галілеяни після Юдейської війни проти римлян теж змушені були втікати з території Палестини від переслідувань. Цікаво, що кілька різних дослідників [18; 22; 28; 32], прослідкувавши шлях їх міграції, приходять до висновку, що вони повертаються спочатку через Малу Азію – Каппадокію на рідні землі – до Північного Причорномор'я. При цьому переселенці перенесли культ одного Бога, Тору, як святу книгу, але не визнавали Талмуду. Кузич-Березовський висловлює гіпотезу, що саме ці переселенці стали пізнішими, відомими в історії України, *караїмами* [40].

Порівняльний аналіз мовознавцями самарського алфавіту із глаголицею показує, що за своїм зовнішнім виглядом вони між собою більше подібні між собою ніж інші азбуки народів Близького Сходу. Звідси теж можна припустити, що саме через поразку Юдейської війни і каральні операції римської влади проти юдеїв, самарян і перших християн в Палестині, вони змушені були втікати, рятуючись від репресій. Саме таким способом у Криму з'явилися люди, котрі визнавали Тору, але не користувались Талмудом – караїми [22], і саме ці переселенці могли становити частину перших християнських родин, про яких згадує у своєму листі до Риму папа Клемент I (88-97), що перебував тут на засланні в 97-102 рр. в час римського імператора Траяна [20, с. 485]. Знаємо, що і традиція вивчення Тори, і християнських богослужінь вимагали навичок читання й письма. Можливо, саме під впливом цієї традиції й удосконалювалося слов'янське письмо, яке вже мало на цих землях свої ще протошумерські варіанти на Запоріжжі [див. Кишишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII - III тис. до н. э. Т.1. – К.: Аратта, 2001. – 872с.] та сформувався один із східних християнських обрядів, що згодом став відомий як *руський* чи *кирило-методіївський* [19, 257-269].

Немала роль після смерті, воскресіння та вознесіння Ісуса Христа в поширенні Його ідей лягла на плечі апостолів. Із “Дій апостолів” знаємо, що вони кинули жереб, щоб знати куди йти для проповідування за межі Палестини. Усім апостолам, окрім Івана Богослова, Ісус передрік мученицьку долю. Кожен із них проповідував в якісь частині Європи, Азії чи Африки і започаткував якийсь із літургійних обрядів. Не про всіх апостолів та їх діяльність відомості збереглися. До прикладу наголосимо, що:

Брати *Симон-Петро* (гр. Петрос – скала, камінь; араб. – Кифа) і *Андрій Первозванний* народилися у м. Вифсаїді на узбережжі Галілейського (Тиверіадського, Геннісаретського, Кінаретського) моря. Петро мав дім, жив і працював в Капернаумі. Був покликаний Христом, що змінив йому ім'я (“Тож і я тобі заявляю, що *ти – Петро (скала), і що на цій скелі збудую мою Церкву... Я дам тобі ключі Небесного Царства, і що ти на землі зв'яжеш, те буде зв'язане на небі...*”). Був одруженим. Дружина подорожувала разом із ним.. Проповідував у Юдеї (Єрусалимі), Самарії (34-35 рр., Антіохії, Кесарії, Понті, Каппадокії, ін. місцях. Саме йому належить започаткування богослужінь у обрядах (*латинському* та *амврозіанському*), що поширилися на території Італії. За переказами, проповідував у Римі (41-67рр.). Десять приблизно між 64-67 рр. апостол Петро був *страчений* [20, с.76-77; 36].

Рідний брат Петра – *Андрій Первозванний* – син Йони, слухав проповіді Ісуса й був Ним першим покликаний. За жеребом пішов *проповідувати до Скитії (Скіфії)*, навчав також у Греції (Елладі), Малій Азії. За даними “Повісті минулих літ” дійшов до Києва й Новгороду, після успішної проповідницької діяльності в Скитії повертався до Малої Азії, був розп'ятий на хресті. в I ст. н. е. в м. Патрах [20]. Як наголошує дослідник діяльності апостола Андрія А. Ліщинський, його місія у Скіфії була настільки успішною, що вже не потрібно було висилати туди інших апостолів [41, с.30-31]. Це підтверджують листи четвертого папи Клементя I до Риму, про що вже згадувалося. Його місії завдячують поширенням християнства та формуванню *руського обряду в I-II ст. н.е.*

Варфоломій-Нафанаїл (син Фоломея) вважається апостолом, що сприяв поширенню християнства на Закавказзі, зокрема у Вірменії (та засновником *вірменського* обряду), *Тома* (або *Фома*), на прізвисько **Близнюк** (Дадим), поширив християнські ідеї на території Індії й сприяв формування *окремого (індійського)* обряду [94], апостол *Юда – Тадей* (Юда-Леввей чи Тадей (Фадей) загинув мученицькою смертю в Персії і йому належить місія поширення християнства та формування окремого літургійного обряду серед перських християн (*халдейського* обряду) [20].

Таким чином, порівнявши етнографію народів, що жили на території Палестини в I ст. до н. е. – I ст. н. е., місіонерську діяльність Ісуса Христа та апостолів, існування літургійних традицій на початок XXI ст., ми з'ясували кілька причин, котрі могли вплинути на формування різних християнських літургійних і обрядових традицій в епоху Христа. Серед них:

а) існування старих дохристиянських цивілізацій: давньоєгипетської, ефіопської, перської, індійської, шумерської, давньослов'янської тощо;

б) проповідницька діяльність самих апостолів, які мусили враховувати старі культурні релігійні традиції окремих народів (давньогрецької, давньоримської, давньовірменської, каппадокійської, т.д.);

в) проживання на території Палестини народів різної етнічної приналежності; добровільні й примусові міграції самих юдеїв, самарян, галілеян до різних країн, що сприяло знанню різних мов як в юдеїв, так і самарян, галілеян та толерантне ставлення до представників інших народів й однозначно сприяло перенесенню певних традицій з Палестини до місць, куди вони переселялися (напр. молитви Манассії, котра збереглася у слов'янському біблійному каноні Кирила і Методія);

г) існування певних писемних традицій на тій території, куди прийшло християнство, поширення якого вимагало знання письма і читання, що сприяло прискоренню формування окремих алфавітних чи писемних традицій, бо існувала необхідність переписування святих текстів;

г) поширення християнства не могло не враховувати певні релігійно-пісенні традиції, які вже тоді існували в окремих народів, що сприяло формуванню різних літургійних наспівів та текстів, хоча в багатьох літургіях збереглися пісенні наспіви юдейської псалмодії, антіохійські, грецькі, болгарські наспіви, хоч додавалися, наприклад, і свої місцеві – ангелоподібное пеніє (давньоруські наспіви).

Звичайно, що нас цікавила проблема: чи міг мати етнічний вибір матері вплив на особистість Спасителя. На цю думку навів нас підручник О. П. Крижанівського “Історія стародавнього Сходу” [39], в якому зібраний цікавий документальний матеріал про ментальні риси давніх народів за характеристикою їх сусідів. З даної праці випливає, що все ж таки ментальність цих народів навіть тоді була різною, а це означає, що Бог міг вибирати для Месії за матір жінку, для якої *терпимість і толерантне ставлення до всіх було ментальною рисою*. А цю толерантність арійських (або індоєвропейських) племен відзначають їхні сучасники з тих народів, що жили поряд з ними по сусідству [39].

На основі всіх цих фактів випливає, що Ісус Христос справді за походженням жінки, яка Його виносила й народила, виховувала й підтримувала в месіанській діяльності [6; 40, с.153-156; 28, с.71; 45], має індоєвропейські корені.

Із спеціального дослідження В. Ковалика “Масонерія – руїна віри і народів” [32] про походження товариства “Тасмна сила” в 44 р. н. е., випливає, що воно було створено як протидія товариству апостолів, учнів і послідовників Ісуса Христа, які діяли на території Палестини і поза нею. Чим різнилися ці дві групи товариств?

Тасмне товариство, що було створене за сприяння **Ірода-Агріпи II** мало на меті протидіяти християнству, його християнським братствам та ідеалам Христа, щоб розколоти їх із середини.

Таємними общини християн перш за все мусили бути такими через переслідування, і мали на меті поширити звістку про те, що такий прийшов Месія (Спаситель світу), про якого звіщали старозавітні пророки і святі книги зороастризму, буддизму (всі ці релігії арійського походження) [2] та поширити ідеали Ісуса Христа для усіх народів світу.

Основна відмінність у цих товариствах полягала у *вченні про ближнього*. Ісус Христос відкидав старозавітну ідею вибраного народу й пропонував зовсім інше революційне ставлення до ближнього, про що він чітко сказав у притчі про доброго самарянина. Давня ідея про касту, яка існувала ще до приходу індо-арійських племен із території України на територію Межиріччя, Північної Індії тощо, дістала нове ідейне пояснення у християнстві. А саме: незалежно від походження, якщо людина своїми діями, моральними переконаннями, духом і мужністю доводила, що гідна представляти *духовний* (жрецтво, духовенство), *військовий* (війнство, шляхта, боярство), *політичний* (правителі) чи *господарський стан* (господарі), вона могла увійти до нього незалежно від походження. Вчення Христа руйнувало уявлення про *касти* у їх попередньому варіанті. Стани-касти зберігалися, але до них приймали не за походженням, а за результатами діяльності кожного особисто, за духовні якості й християнські моральні переконання. Так зародилися нові стани з появою християнства.

Із ідеалів Христа, які поширювали Його апостоли та учні постали перші **стани**: воїнів, правителів, духовенства тощо, що сповідували ідеї християнства. Тому європейське лицарство й дотримувалось християнських ідеалів про що свідчать статути чернечих чинів та орденів [1; 3; 9; 13; 20; 59]. Інше питання чи справдилася ідея Христа про рівність й **однаково рівну відповідальність перед Богом усіх людей**, адже за вченням Ісуса Христа відповідальність людей, що керують іншими, подвійна: бо вони відповідають за себе особисто й за підлеглих. В цьому *особливість* окремих станів, в тому числі й лицарства-шляхти, яку в давній Русі називали боярством.

Звідси напрашується висновок, що про походження європейського християнського лицарства й боярства-шляхти на українських землях треба говорити не з XI-XIII чи XIV ст., а часу поширення християнства та його ідеалів апостолами й учнями Ісуса Христа, тобто з I століття нашої ери.

Мозаїка найдавнішого християнського храму в галілейському м. Мегіддо (15 км від Назарета), розкопаного 2006 р. ізраїльськими археологами, з рибами, хрестами й атакуючими трипільськими свастиками (“по сонцю”) [55].

Використані джерела і література:

1. Біблія / перек. з рос. синодального вид. патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Вид-ня УПЦ КП, 2004. – 1416с.
2. Всемирное писание. Сравнительная антология священных текстов / пер. с англ. Предисл. П. П. Гуревича. – М.: Республика, 1995. – 592с.
3. Длугош, Ян. Хроніка: ANNALES SEU CRONICAE INCLITI REGNI POLONIAE. Текст переведен по изданию: Ioannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Liber 1/2. Warszawa. 1964. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_2/frametext1.htm/ 08.03.2014 /18:03:16.
4. Иисус Христос в документах истории. Сост., ст. и коммент. Деревенского Б. Г. – Изд. 4-е, испр. и доп. – СПб.: Алетей, 2001. – 574 с. ISBN 5-89329-222-7.
5. Літопис Руський / За Іпатіївським списком. Пер. з давньорус. Л. Махновець. – К.: Дніпро, 1989. – XIV. – 590с.
6. Ранович А. Б. Первоисточники по истории раннего христианства. – М.: Политиздат, 1990. – 227с.
7. Софонович Ф. Хроніка літописців стародавніх. – К.: Наукова думка, 1992. – С.56-57.
8. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту. – Рим, 1990.
9. Устав Кумранской общины. Книга тайн. Античные историки об эссеях // Хрестоматия по истории Древней Греции. – Москва: Учпедгиз, 1956. – С. 594 - 600; 615-623.
10. Белецкий А. И. "Воскресение Христово видевше..." // Наука и религия. – 2008. – №4. – С.31-34.
11. Валах С. Дуалістична концепція Кумрану в контексті християнського світогляду // Українське релігієзнавство. – Київ. – 1997. – №5. – С.36-40.
12. Барщевський Т. Вступ до біблійних наук: конспект лекцій. – Львів: Свічадо. - 303с.
13. Бегичева В. Молчание графини Жанны Суррей // Наука и религия. – 2004. – №7. – С.44-47.
14. Біблійний атлас: наочний посібник. – Київ: СЕТЕКС-ЛТД, 1994. – 120с.
15. Библийская энциклопедия / пер. с англ.. – М.: Российское Библийское Общество, 1996. – 352с.
16. Библийская энциклопедия. Иллюстрированная полная популярная / Труд и издание Архимандрита Никифора. – М.: Издание Свято-Троице-Сергиевой Лавры. – 902с.
17. Библийский словарь: Энциклопедический словарь. – Новое пересмотр. и испр. изд. с илл. / Сост. Э. Нострем. Перев. со швед. Под ред. И. С. Свенсона. – Торонто: Мировая Христианская Миссия, 1979. – 517с.
18. Геллей Г. Г. Біблійний довідник: Короткий біблійний коментар. – Торонто: Всесвітня християнська місія, 1985. – 856с.
19. Генік Л. Я. Роль Роль Апостольської столиці у формуванні ідентичності християнства Кирило-Мефодіївської традиції // УКРАЇНА І ВАТИКАН. Серія зб. наук. праць. Вип. I: Українсько-вaticanські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – Івано-Франківськ-Київ, 2008. – С.257-269.
20. Генік Л. Я. ІСТОРІЯ ХРИСТІАНСТВА: КАТОЛИЦИЗМ. Т.1: Основні ідеї християнства.. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. – 576с.
21. Генік Л. Я. Історія християнства: Навчально-методичний комплекс: програми, методичні рекомендації, плани семінарських занять, тести. – Івано-Франківськ, 2011. – 480 с.
22. Генік Л. Я., Яковичин В. М. До витоків міжконфесійного порозуміння хазар, караїмів і слов'ян доби Київської та Галицько-Волинської держав // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2013. – №5. – С.141-151.
23. Гече Г. Библийские истории: Пер. с венг. Р. Даллош. 2-е изд. – М.: Политиздат, 1990. – 318с.
24. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс: Навч. посібник. – Либідь, 2001. – 496с.
25. Думітюк Ф., Курмелен А., Джоссе Р., Лебет І., Лендієр Д., Пізівін Д., Реккуста В., де Сергій П., Верло Р. Пізнаймо Біблію. Ч. II: Новий Заповіт / Пер. Л. Гайдуківського. – Львів: Місіонер, 1996. – 318с.
26. История Древнего Рима: Учебник / Под. ред. В. И. Кузицина. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1981. – 336с.
27. Ігнатюк Е. Земне життя Ісуса Христа (у пошуках історичного Ісуса) // Київ. – 2008. – №4. – С.151-163.
28. Каганець І. В. Пшениця без кукілю: Хрестове Євангеліє без вставок і спотворень. – Тернопіль: Мандрівець; Львів: Агенція релігійної інформації, 2006. – 560с.
29. Калініна Л. Культ Діви Марії в католицизмі // Українське релігієзнавство. – Київ. – 1996. - №4. – С.52-56.
30. Канигін Ю. Біблія і сучасна наука / Канигін Ю., Кушерець В. – К.: Знання України, 2005. – 226с. ISBN 966-316-079-9.
31. Канигін Ю. Віхи священної історії: Русь-Україна. – К.: А.С.К., 2005. – 416с.
32. Канигін Ю. Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства. Роман-есе. 3-є вид. – К.: Україна, 2000. – 325с.
33. Климишин І. А. Календар і пасхалія з елементами хронології. – Львів: Місіонер, 1996. – 72с.
34. Ключ к пониманию Священного Писания. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. – 698с.
35. Ковалик В. Масонерія - руїна віри і народів. – Прудентопіль: Апостоліс, 1963. – 173с.
36. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. – К.: Україна, 1995. – 429с.
37. Краткий библийский словарь. – Дилленбург: Благая весть; Минск: ПИКОРП, 1997. – 974с.
38. Кривець Е. Святое семейство в Египте // Азия и Африка сегодня. – 2002. - №11. – С.70 -72.
39. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 480с.
40. Кузич-Березовський, Іван. Оріяна: Кіммерія-Праукраїна. У 2-х кн. – Детройт, 1981. – Книга 1. – 380с.; Книга 1. – 289с.
41. Ліщинський А. Де проповідував св. Євангелію і Христові Святий Апостол Андрей Первозванный. – Вінніпег. 1985. –

156с.

42. Макдоуел Д. Незаперечні свідчення: Історичні свідчення, факти, документи християнства. – Минск: ПИКОРП, 1994. – 282с.
43. Мень А. Как читать Библию. - Брюссель: Жизнь с Богом, 1981. – 196с.
44. Мень О. Син людський. – Львів: СТРИМ, 1996. – 196с.
45. Мерзлюкін В. Родовід Пресвятої Діви Марії та походження “братів Господніх” // Апологет. - 2003. – Вересень - листопад. – С.27-45.
46. Мессорі В. Гіпотези про Ісуса / Пер. з італ. Лева Гайдуківського. – Львів: Свічадо, 1998. – 294с.
47. Носенко Е. Те самые самаряне // Азия и Африка сегодня. – 1998. – №5. – С.76-77.
48. Носовский Г. В., Фоменко А. Т. Новая хронология Египта: Исследования 2000-2002 годов. - М. Вечё, 2002. – 464с.
49. Павленко П. Ю. Постаць Ісуса Христа в контексті релігієзнавчих досліджень // Українське релігієзнавство. – 2003. – №27-28. – С.146-157.
50. Паїк В. Корінь безсмертної України. – Львів: Червона калина, 1995. – 237с.
51. Поснов М. Э. История Христовой Церкви. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1962. – 614 с.
52. Путешествие по Библии: На основе классического труда Генриетты Мирс. – Минск: Рикорд, 1994. – 352с.
53. Раген И. Книга о Марии / пер. с фран. – М.: Символ, 1991. – 64с.
54. Ріцціотті Д. Життя Ісуса Христа з крит. вступом / Пер. о. Л. Гайдуківського. – Рим: Вид-во Українського Католицького університету ім. Св. Папи Климента, 1979. – 709с.
55. Словник Біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон Дюфуа та ін. Пер. з 2-го фр. вид.; Заг. ред. докт. С. Мудрого. – Рим - Львів: Місіонер, 1992-1995. – 934с.
56. Федорів О. Туринська Плащаниця в світлі Інтернету. – Тернопіль: Підручники й посібники, 2000. – 130с.
57. Флоровський Г. В. Жил ли Христос? Исторические сведения о Христе. – М., 1991. – 31 с.
58. Абгар V Уккама [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://ru.wikipedia.org/wiki/27.04.2013/19:35>.
59. Был ли Иисус Христос реальным историческим лицом? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://y-jesus.org/russian/print/1-jesus-real-person/> 27.09.2013/15:49.
60. Готы [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://ru.wikipedia.org/wiki/03.03.2014/15:57:23>
61. Иисус Христос с точки зрения других религий / Иисус_Христос [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: HYPERLINK "http://ru.wikipedia.org/wiki/Иисус_Христос/15.08.2010/18:34" <http://ru.wikipedia.org/wiki/15.08.2010/18:34> .
62. Мозаїка найдавнішого християнського храму в Мегіддо з рибами, хрестами й атакуючими трипільськими свастиками («по сонцю») [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://sd.org.ua/news.php?id=12142/07.08.2010/10:29>
64. Пеласги [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: HYPERLINK "http://uk.wikipedia.org/wiki/Пеласги/15.08.2010/18:32" <http://uk.wikipedia.org/wiki/Пеласги/15.08.2010/18:32> .
65. Філістимляни [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://uk.wikipedia.org/wiki/15.08.2010/18:10>.
66. Genealogy of Jesus [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://en.wikipedia.org/wiki/8.04.2010/2.00>.
67. TALMUD / [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.
68. ДНК - портрет нації [Електронний ресурс: відеофільм]://Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Q7tWfDB19-c/11.11.2015/14:12>. Код нації: ДНК-2. У пошуках жінки" / [Електронний ресурс: відеофільм]: Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=eD4PXRmxPWY/11.11.2015/14:12>
69. Майтрея [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Майтрея/05.04.2016/19:21>

3.3.Календарі й літочислення у світових релігіях

А) Юдейське літочислення і календар

Календарями й літочисленнями народів світу займається спеціальна історична дисципліна, яка називається **хронологія**. Як бачимо добре орієнтуватися у релігіях без спеціальних історичних дисциплін просто неможливо. Але ми розглянемо лише *календарі та літочислення світових релігій*.

В **юдейській** релігійній традиції розрізняють *літургійний* (релігійний) і *цивільний* (Новий) рік.

Літургійний рік в юдеїв починається навесні **1 нісана** (березень-квітень), й формувався разом із їх виходом із Єгипту, коли Мойсей установлював правові норми на основі одержавних скрижалей на горі Хорив із 10-а Заповідями Божими. Але ще до прибуття на Синайський півострів у юдеїв зберігалися певні релігійні традиції. Тим більше, що на їх релігійні практики вплинуло й тривале перебування в Єгипті. Правда, вони мали інше, ніж єгиптяни, **літочислення – від створення світу**, яке на сьогоднішній день

дорівнює **5777** років *від створення світу* (тобто станом на **1 жовтня 2016 року** (за *юдейським літочисленням*) різниця з християнським літочисленням становить 3761 рік) [78, с.3].

Але якщо єгиптяни користувалися *сонячним календарем* й знали, що один рік – це відлік 365 діб (і 6 годин) від *дня весняного рівнодення*, то **юдеї** враховували день весняного рівнодення, але все ж **користувалися місячним календарем**, бо це найпростіший відлік часу (по тижнях), який пастухові-кочівникові можна побачити на небі. Через те, що юдеї досить довго займалися кочовим скотарством, вони все ж таки користувалися видимим відліком часу: *місячним календарем*, навіть тоді, коли вже осіли в Палестині й могли вести письмові записи (на корі, камені, папірусі, дощечках тощо).

Після побудови Єрусалимського храму традиція вести відлік часу від настання нового місяця (серп на небі) збереглася. Кожний чоловік чи підліток, котрий побачив на півночі чи півдні Палестини новий місяць, зобов'язаний був прийти до Храму й повідомити про це *священнослужителів* чи *левітів*. Якщо два юдеї з різних кінців Обіцяної землі прибуду до Храму й засвідчили, що бачили ріжок нового місяця, то за вказівкою первосвященника трубами (ріжками) оголошували до синагог про те, що настав новий місяць – кожного місяця було **Свято новомісяччя** або **Свято труб** (23:25).

Оскільки **Храм в юдеїв** тільки **один** – **Єрусалимський**, бо один Бог, то *синагоги*, які були місцем для зборів, місцем для молитви, місцем для навчання (школою і місцем вивчення Закону Мойсеєвого), місцем зв'язку (тому символом пошти є зображення труб, але не храмом), тільки передавали далі сигнал труб зі столиці до провінцій про початок нового місяця.

Найурочистіше вони святкували початок **сьомого місяця** – **1 тішрея, бо він - святий** (див. далі). Це одночасно і початок **Нового (цивільного) року**.

Але відлік місяців почався з моменту виходу юдейських племен із Єгипту й пов'язаний із весною, а тому юдейський релігійний рік пов'язаний із весною і першим місяцем у році – **нісаном** (Лев.23:4-5).

Саме в цьому місяці юдеї провели останню ніч на єгипетській землі, коли споживали смажене річне ягня, як символ майбутньої жертви Агнця – **Месії** (Ісуса Христа), що візьме на себе всі гріхи світу. Тому напередодні повного місяця й була ця **Таємна вечеря**, що згодом Мойсей установив її як свято, а вже по прибутті до Обіцяної землі з XII століття до н.е. юдеї відзначали як свято **Песах**, про що детально описано у біблійних книгах Вихід, Левіт, Второзаконня [1; 6].

По втечі з Єгипту Мойсей повів племена юдеїв не на північ – до Середземного моря, а на південь – до Червоного моря, біля якого їх наздогнало військо фараона. Це був **сьомий день тижня** – **субота**. На згадку про чудесний перехід через Червоне море й звільнення від важкої праці в неволі Мойсей встановив **Шабат** (*суботу* – день спокою і тиші) святковим днем, бо Бог ще раз освятив її чудом звільнення [56; 60; 67].

На **п'ятдесятий день** по виході з Єгипту юдейські племена прийшли до підніжжя гори Хорив (на мові місцевих племен – “та, що говорить”) на Синайському півострові й стали табором. На цій горі, як стверджує академік А. Г. Кифішин, мали бути мегалітичні центри жерців, місця, де на каменях були записані морально-етичні правила співжиття життя, які жерці постійно звіряли. Такі записи правил поведінки були розшифровані вченим при вивченні дошумерських клинописів Кам'яної могили біля Мелітополя (в Україні), що датуються VI-II тис. до н.е.

Мойсею було наказано разом із старійшинами племен піднятися на гору Хорив (давньоєвр. – Синай – місячна гора, що блищить вночі при світлі місяця) й укласти договір (“беріт”), що згодом увійде в історію людства під заголовком – Старий Заповіт, бо це був союз Бога з вибраним народом, укладений за посередництвом Мойсея й записаний на двох кам'яних скрижальях (таблицях), які згодом помістили у дерев'яний ящик – **кивот**.

На пам'ять про цю подію відзначається у місяці *сівані* свято **П'ятидесятниці** – **Шавуот** (Лев. 23:9-22), коли вже в Палестині юдеї приносили плоди з озимих зернових, що їх збирали в травні-червні, або хліби із нового урожаю.

Літо – час праці. Тільки з початком сьомого місяця – *тішрея* - починався відпочинок для землі.

Цей місяць особливий тим, що з *1 тішрея* – починається цивільний *юдейський Новий рік* – **Рош ха-Шана** (Лев. 23:23-25); це його **хасиди** приїжджають святкувати до Умані в Україну, бо тут похований їхній порок [26]. Його початок, як вже ми згадували, оголошували трубами від Храму до синагог.

По прибутті до (Ханаану) Палестини, вже в кінці I тис. до н.е. цар Соломон буде місце, де мали встановити *кивот завіту* зі скрижалями договору (із записами Декалогу) – Єрусалимський храм.

З того часу святá сьомого місяця відмічалися уже в святині та біля Храму (йдеться про **Рош ха-Шана** та **Йом Кіпур** (Лев.10:16-20; 16:1-34; 23:26-32)).

Таким чином, під час сорокарічного блукання по пустині Мойсей встановив лишень такі свята: **Шабат, Песах, Шавуот, Рош ха-Шана, Йом Кіпур**. Ці свята детально описані у Торі (П'ятикнижжі Мойсея). Але інші свята встановив уже не Мойсей, бо він побачив Обіцяну землю, але в неї не ввійшов.

Юдейський релігійний календар

№ з/п	Назва місяців в юдеїв (по 28-29 днів)	Юдейські релігійні свята	Відповідність назві українських місяців
1.	нісан	Песах (Свято опрісноків, 13 нісана увечері; Хол ха-Моед , свято споживання ягняти, 14 нісана)	березень-квітень
2.	іяр	Шабат	квітень-травень
3.	сіван	Шавуот (П'ятидесятниця, День отримання Декалогу, 6 сівана)	травень-червень
4.	таммуз (фаммуз)	Шабат	червень-липень
5.	ав	Шабат	липень-серпень
6.	елул	Шабат	серпень-вересень
7.	тішрей	Рош ха-Шана (Новий рік, свято труб, 1 тішрея) Йом Кіпур (День посту й покути, 10 тішрея) Сукот (Свято кущів, 15 тішрея)	вересень-жовтень
8.	хешван (мархешван)	Шабат	жовтень-листопад
9.	Кіс лев	Ханука (Свято Храму, свято вогнів; 25 кіслева)	листопад-грудень
10.	тебет (тебеф)	Шабат	грудень-січень
11.	шват	Шабат	січень-лютий
12.	адар	Пурім (Жереб париці Естери, 14 адара)	лютий-березень
13.	веадар (подвійний адар)		березень

Джерело: [56; 78].

Звідси слідує, що свято *Сукот* (курінь – дослівно) – *Свято кущів* (Лев.23: 33-44) – було встановлено вже після смерті Мойсея, на згадку про 40-річне блукання вибраного народу у пустині, коли юдеї жили в куренях, що їх будували із гілок кущів, харчувалися “манною небесною” та ін.

Аж після повернення з вавилонської неволі (у V ст.) в юдейському календарі з’явилося свято *Пурім* (Ест.9:20-32) (на згадку про подвиг цариці Естер; Ест.2:15-7:10), а з II ст. – свято *Хануки* (1 Мак. 4:36-59; 2 Мак.10: 1-8), як свято Храму, свято визволення [56].

В юдейському календарі 12 місяців по 28-29 діб. Коли 29x12, то вийде 348 діб, а ми знаємо, що сонячний рік має приблизно 365 діб. Священнослужителі про це знали теж й дуже пильнували день весняного рівнодення, коли мало відзначатися юдейське свято *Песах*. Тому коли весною, бракувало кілька днів до настання *нового* місяця, тоді продовжували 12-й місяць *адар* й називали його “подвійни адар” – *веадар*. Ці кілька днів у давнину додавали, оскільки ще не вміли точно встановлювати дату настання нового місяця. Але вже з Середньовіччя визначали її дуже точно через необхідність святкувати пасху. Саме ця детальна точність допомогла християнському духовенству помітити неточність *юліанського календаря* (див. далі), яким користувалися християни.

Б) Християнське літочислення і календар

Християнське літочислення та єдиний календар оформилися не одразу, оскільки понад три століття перші християнські громади переслідувалися більшістю правителів Римської імперії.

Через те, що Палестина ще в 60-х рр. до н.е. була завойована римлянами, то з придушенням ними ж самарського і юдейського повстань відповідно 67 і 69-70 рр. н.е., юдейський календар і літочислення зберігався лишень в середовищі юдеїв, що були у вигнанні (Вавилон, Єгипет, Іспанія тощо). По всій Римській імперії діяв *юліанський календар*, який запровадив 1 січня 45 р до н.е. видатний полководець і верховний жрець Риму Гай-Юлій Цезар (†44 р. до н.е), запозичивши його, як не парадоксально, в єгиптян.

Коли в 60-х рр. до н.е. римляни почали завоювання Єгипту, там діяв календар, за яким 3 роки тривалість сонячного року була 365 діб, а четвертого року – 366, оскільки єгипетські жерці-астрономи вираховували, що сонячний рік триває 365 діб і 6 годин. І хоч це було не зовсім точно, ні жерці, ні Юлій Цезар про це не знали, і календар із *високосним роком* був запроваджений по всій Римській імперії, коли кожного четвертого року (в лютому) додавалася одна доба.

Коли християнство вийшло з підпілля й переслідувань за указом імператора Костянтина 313 року, то вже на I Вселенському соборі 325 року розглядалося питання про дату святкування дня *Воскресіння Ісуса Христа* християнами, тобто дата християнської паски. Тоді у Римській державі діяв юліанський календар, і саме на його основі було встановлено, й до XVI століття за діючим римським календарем відзначалося свято паски.

На I Вселенському соборі (в Нікеї) 325 року було визначено, що християнську паску слід відмічати в першу неділю півні після дня весняного рівнодення. Це означає, що якщо 22 березня день весняного рівнодення, а новий місяць, що настав 20 березня досягне повні 3 квітня, то в першу неділю, тобто **7 квітня** можна святкувати день *Воскресіння Христового* (за даними 2007 року). Юдейська ж пасха припадає на понеділок, 2 квітня [78].

Все було б добре, якби єгипетські жерці мали точніші астрономічні прилади й визначили, що сонячний рік триває 365 діб, 5 год., 58 хв., 46 сек. Ця неточність в 11 хв., 14 сек. протягом 128 років дає різницю в календарі на 1 добу. А з 325 року до 1582 - х років дата весняного рівнодення “зсунулася на 10 діб назад й припадала на 11 березня” (що не відповідало дійсності), тому й свято християнської пасхи зсунулося теж. Тоді як юдеї вже

свою *Песах* відсвяткували, то християни ще ні, хоч весняне рівнодення і повний місяць давно минули.

Проблему календаря обговорювали на Вселенських соборах (від Ферраро-Флорентійського до Трідентського) [21], аж папа Римський Григорій XIII (1502-1585), який був доктором права й випускником Болонського університету, доручив астрономам кількох європейських університетів з'ясувати в чому причини такого “відставання християнського календаря”. Астрономи доповіли йому про неточність юліанського календаря та запропонували шляхи його виправлення.

Папа Григорій XIII видав у лютому 1582 року свою буллу, за якою християнський календар з 30 вересня “перескакував” на 11 жовтня [21, с.465]. До того ж вирішили з кожних 400 років викидати 3 зайві доби. Практично це виглядає так: всі ювілейні роки століть, що без остачі діляться на 4 є **високосними** (1600, 2000, 2400, 2800 і т.д.), а всі ювілейні роки, що діляться з остачею на 4 **не є високосними** (1700, 1800, 1900, 2100, 2200, 2300 і т.д.). Зайві ж секунди додадуть **одну добу, яку треба буде забрати з календаря**, аж через 5000 років.

Через цю простоту всі європейські країни, навіть протестанти, сприйняли календар, запроваджений папою Григорієм XIII, який стали називати **григоріанським**, крім православних країн.

Тільки в XX ст. Східні й Православні Церкви почали впроваджувати цей календар у практику релігійного життя: Румунська ПЦ – в 1935-1938 рр., Елладська (Грецька) ПЦ – в 1945-1948 рр., Болгарська ПЦ – в 1968 рр. і т.д.

Перед проблемою впровадження григоріанського календаря стоять і Українські Церкви, оскільки В. І. (Ульянов) Ленін постановою Раднаркому з 14 січня 1918 року ввів в цілій царській імперії **григоріанський календар**, яким незалежна Україна користується сьогодні разом з усім християнським світом. Церкви ж в Україні, разом з Російською ПЦ **залишилися на юліанському календарі**, але вже на середині XXI століття знову додається ще одна зайва доба, і всі **релігійні свята знову зсуваються вже на 14 діб**: тобто **Різдво** буде не **25 грудня**, як ухвалив I і II Вселенський собор, а вже **8 січня**, а Новий рік святкуватимуть не 1 січня (як в григоріанському календарі), а вже **15 січня**, тобто всі християнські свята мінять дату святкування на 1 добу. Звісно ж, Великдень, який мав би бути в квітні, ми святкуватимемо аж у травні.

Чи відважаться Українські Церкви перейти на *григоріанський календар*, щоб ми **Різдво святкували разом з усім світом 25 грудня**, а **Маланка**, яка **щедрувала й з Новим роком поздоровляла** справді була **31 грудня**, **6 січня** був би другий Свят-вечір, а **7 січня** – **Водохреща** і т.д. – невідомо, але така проблема назріває і потребує вирішення.

Треба наголосити, що не всі християнські свята співпадають, наприклад, свято *Благовіщення* в деяких Церквах відзначають у грудні, а свято *Різдва* й *Водохреща* деякі Східні Церкви теж відзначають в один день.

Але *григоріанський календар* забрав неточність, за якою неправильно визначалася дата (пасхи) **Воскресіння Христового**, тому й визнав його увесь християнський світ.

Ще кілька слів варто наголосити, що **християнське літочислення**, яким теж користується цивілізований світ, запропонував папі Римському запровадити монах Діонісій Малий у VI столітті, правда він не встановив точно дату народження Ісуса Христа. Різниця між датою народження Христа й датою, що її запропонував Діонісій Малий становить приблизно 6 років. Тому вже у XX столітті, коли стало відомо з точністю до місяця, дата народження Христа, вчені-астрономи запропонували вживати термін “**не 2010 рік від Різдва Христового**”, бо тоді до цієї дати **треба додавати 6 років** (тобто 2016р.), що незручно при обчисленнях, а використовувати термін “**2016 рік нашої ери**”, маючи на увазі, що **1 рік н. е.** (тобто **християнської ери**, яку запропонував Діонісій Малий), **відрізняється на 6 років від дійсної дати народження Ісуса Христа**.

В) Мусульманські місяці і літочислення (хіджра)

Слово “хіджрат” у перекладі з арабської мови найчастіше вживається як “іти з одного місця в інше”, тобто переселятися. Отже, “хіджрат” – переселення. Початок мусульманського літочислення пов’язаний з реальними історичними подіями з життя пророка Мухаммеда. Початок його проповідницької діяльності припадає на 610 р., а мусульманське літочислення починає відлік з переселення пророка з Мекки в оазис Ясриб (згодом – Медину). Прибуття пророка в Ясриб (пізніше перейменований містом пророка Мухамеда, тобто *Мединою*) більшість істориків датує **24 вересня 622 р.** Однак вести літочислення з хіджри почали лише в **637 р.**, у період правління другого праведного халіфа **Омара ібн аль-хаттаба**. При цьому за велінням халіфа за відправну точку нової ери був узятий не сам день прибуття Пророка в Медину, а 1 мухаррама (перший день першого місяця) того ж року. Цей день відповідав **16 липня 622 року за юліанським календарем – це початок мусульманської ери й мусульманського літочислення.**

Різниця між *християнським і мусульманським літочисленням* становить 678 років (див. далі таблицю початку **Нового року** в мусульман).

Цикл складається з 30 років: 19 звичайних по 354 дні і 11 високосних по 355 днів. Високосні роки 2, 5, 7, 10, 13, 16, 18, 21, 24, 26, 29-й. Додатковий день додається до останнього місяця. Мусульманський рік завжди коротший сонячного: на 10 діб, якщо мусульманський високосний, а сонячний простий; на 11 діб, якщо обидва роки прості або високосні; і навіть на 12 діб, якщо мусульманський рік простий а сонячний – високосний.

Святкування Нового року (Хіджри) за мусульманським календарем на початок XXI століття:

Початок нового року за мусульманським місячним календарем	Відповідна дата за григоріанським календарем
1 мухаррам 1326 р.	10 лютого 2005
1 мухаррам 1327 р.	31 січня 2006
1 мухаррам 1328 р.	20 січня 2007
1 мухаррам 1329 р.	10 січня 2008
1 мухаррам 1330 р.	29 грудня 2008
1 мухаррам 1331 р.	18 грудня 2009
1 мухаррам 1332 р.	8 грудня 2010
1 мухаррам 1333 р.	27 листопада 2011
1 мухаррам 1334 р.	15 листопада 2012
1 мухаррам 1335 р.	5 листопада 2013
1 мухаррам 1336 р.	25 жовтня 2014
1 мухаррам 1337 р.	13 жовтня 2015
1 мухаррама 1338 р.	2 жовтня 2016 р.

Місяці (є непарні – 30 днів, парні – 29) в мусульманському календарі:

1. **Muharram – Мухаррам** - "заборонний, священний". У цей місяць року не дозволялося вести воєнні дії і походи.

2. **Safar - Сафар** – “жовтий”. Це назва осіннього місяця, коли рослини жовтіють і в’януть.

3. **Rabi Al-Awal (Rabi” I) – Рабі-уль-авваль** – перший Рабі. Хоча в сучасній арабській мові “рабі” означає весну, у старовину так називалася осінь. Цей місяць теж був осіннім.

4. **Rabi Al-Akher (Rabi" II) – Рабі-уль-ахир** – другий Рабі.

5. **Jumada Al-Awal (Jumada I) – Джумад-уль-авваль** – слово “джумада” походить від дієслова “застигати, замерзати”. Це був зимовий місяць.

6. **Jumada Al-Akher (Jumada II) – Джумад-уль-ахир** – друга джумада.

7. **Rajab - Раджаб** – “утриматися від насильства”. Раджаб – місяць стримування від походів і воєнних дій.

8. **Sha"ban – Шаабан** – від дієслова “розділятися”. У цей місяць племена відправлялися в загарбницькі походи.

9. **Ramadan – Рамадан (перською) або Рамазан (тюркською)** – від дієслова “бути розпеченим”. У цей місяць сонце розжарювало землю і випалювало рослинність.

10. **Shawwal – Шавваль** – від дієслова “зніматися з місця”. Шавваль – місяць кочовищ.

11. **Zul-Qa"dah – Зуль-Каада**; назва походить від дієслова “сидіти, знаходиться на місці”. Зуль-Каада – місяць стоянок.

12. **Zul-Hijjah – Зуль-Хіджжа** – від дієслова “робити паломництво” (29 днів у звичайні роки і 30 – у високосні).

Мусульманський рік не прив'язаний до сезонів, дата **Нового року (1 числа місяця мухаррама)** мігрує по всіх порах року, у результаті чого початок року, наприклад, може припадати на літні місяці григоріанського стилю, а через деякий час – на зимові.

Кожен місяць починається з **видимого зором молодика на небі** (як і в юдеїв), під яким в ісламі мається на увазі не найближче розташування Сонця і Місяця, а той день, коли серп молодого Місяця, стає видимим із заходом Сонця. Астрономічний молодик зовсім не обов'язково означає початок одного з місяців Хіджри. Місяць рухається по небесній сфері по дуже складній траєкторії, що складається з 223-х різних орбіт, по еліпсах з різними параметрами, і хоча молодик можна розрахувати вельми точно, дійсну видимість півмісяця пророчити набагато складніше. Це залежить від таких факторів, як погода, оптичні властивості атмосфери і місце перебування спостерігача. Тому дуже складно заздалегідь передбачити, коли почнеться новий місяць.

Г) Буддійські календарі

Буддизм – одна з трьох світових релігій (деколи релігієзнавці називають його релігійно-філософським вченням), заснована на вченні Сіддхаттхи Гаутами (Будди Сак'ямуні), який жив приблизно з 563 до 483 року до н.е. На думку деяких провідних індологів, його арійське плем'я Сак'я (Шак'я) переселилося в прадавні часи в Індію з території сучасної України. Виникнувши в Індії, точніше на кордоні Індії і Непалу, буддизм поступово поширився по всій Азії: до Центральної Азії, Тибету, Шрі Ланки, Південно-Східної Азії, а також до країн Східної Азії, Китаю, Монголії, Кореї та Японії [63; 67; 72].

Буддійське літочислення теж відрізняється від юдейського, християнського, мусульманського тим, що воно почало формуватися за кілька тисячоліть до виникнення буддизму, а по - друге тим, що в кожній із країн, де поширився буддизм, були свої національні традиції свят і обрядів зустрічі весни та літочислення, а тому існує лишень кілька спільних загально буддійських свят: **День народження Будди, День смерті Будди та День просвітлення Будди** (отримане згори), час загального буддійського посту в сезон дощів – Упосатхи, дні вшанування померлих. Усі інші буддійські свята мають чітко виражений національний характер, оскільки буддизм починав ширитися з Індії в Непал та інші країни Південно-Східної Азії, то перш за все кожен із цих народів додавав свої культурно-національні традиції. Наприклад: свято зуба Будди на о. Шрі Ланка, свято квітів в Японії – *Камбуцу* тощо.

Буддйський Новий рік має відмінності щодо єдиної дати святкування. Його урочисто відзначають особливо в Китаї, Кореї, Японії, в перший день молодого місяця після зимового сонцестояння, називаючи його роком одної із тварин (**Миші (Пацюка, 2020, 25 січня); Біка (2021, 12 лютого); Тигра (2022, 1 лютого); Кота (Кроля, 2023, 22 січня); Дракона (2024, 10 лютого); Змії (2025, 29 січня); Коня (2026, 17 лютого); Кози (Вівці, 2027, 6 лютого); Мавпи (2028, 29 січня); Півня (2017, 28 січня); Собаки (2018, 16 лютого); Свині (2019, 5 лютого)**), котрі перед смертю прийшли до Будди [63; 65; 72]. Різниця з християнським – 543р.

Дата святкування Нового року в таких буддйських країнах (*хінаїни- малої колісниці*) як **Шрі Ланка, Тайланд, Камбоджа, Лаос** припадає на дату весняного повного місяця (квітень – за григоріанським календарем).

А от **в'єтнамці** свято Нового року відзначають за своєю давньою традицією за місячним календарем як *свято весни* – **Тет Нгуен Дан** – 22 березня [65; 73].

В **Китаї, Японії, Монголії, Тибеті, Кореї** в буддйських країнах (*махаяни- великої колісниці*) дата святкування Нового року проходить за григоріанським календарем (1 січня), але це меншість населення цих країн, а більшість святкує новорічне свято за місячним календарем переважно в січні-лютому й привязке його до настання першого весняного місяця [67].

В **Японії** хоч і поширився буддизм, все ж збереглася традиція з 645 року, що прийшла з **Китаю**, називати кожен рік за **девiзами** – *ненто* – **своїх імператорів**. До прикладу, 2007 – це **19-й рік** правління імператора **Хейсей** [36; 37].

Традиційний японський Новий рік, що відзначався за *місячно-сонячним календарем в січні-лютому*, після введення **1873 року григоріанського календаря**, було перенесено на **11 лютого**. Напередодні в буддйських монастирях Японії монахи б'ють 108 ударів у гонг (дзвін), що символізує прощання з такою кількістю гріхів. Готують японці пісних 12 страв і зустрічають Новий рік зі сходом сонця [36; 37].

Таблиця №3

Буддйське літочислення - періодизація

№ з/п	Татхагата	Час життя людей в період діяльності татхагати	Історична періодизація людства	Назва періоду
1.	Будда Кракуччанда (санскр. Krakucchanda)	40 000 років	Ера невідомих Будд <i>минулого</i>	Ера Будди Діпанкара
2.	Будда Канакамуни (санскр. Kanakamuni)	30 000 років	Ера невідомих Будд <i>минулого</i>	
3.	Будда Кашьяпа (санскр. Kāśyapa)	20 000 років	Ера невідомих Будд <i>минулого</i> зак. бл. 6000 р. до н.е.	
4.	Будда Шакьямуни (санскр. Śākyamuni)	100 років	З 563 - 483 р. до н. е. триватиме бл.5500 р. – <i>теперішнього часу</i>	ера Будди-Гаутами
5.	Будда Майтрея (санскр. Maitreya)	80 000 років	бл. 5000 р. н. е. настане ера майбутнього	ера Будди Майтреї

Будди благої Кальпи.

Джерело: [36; 65].

У Китаї літочислення з 140 р.н. теж вели за девiзами своїх імператорів, але в ХХ столітті, після повалення китайських імператорських династій, ця традиція відпала. Тому сьогодні новорічне свято китайці називають **Чунь Цзе (Свято весни)** й відзначають

традиційними карнавалами на честь тої тварини, чийм іменем названий рік, а саме: 2016р. за християнським календарем, а 4714 р. – за китайським літочисленням – це рік **Мавпи**, і починався він 8 лютого [25].

Існує всебудддійське літочислення, яке пов'язане з ідеєю 5-х Будд (татхагати), що колись існували, прийшли і ще мають прийти (див. **Таблиця №3**).

Але як бачимо буддизм не порушив національні традиції народів Азтського континенту [73; 74; 75], що його сприйняли, зберігши існуючі традиції святкування Нового року такими, якими вони були до прийняття буддизму в кожній країні Південно-Східної Азії зокрема (десь приблизно III- I ст. до н.е. – I- III ст.н.е.).

Використані джерела і література:

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / за ред. отця-доктора Р. Турконяка. 4-е повне вид. укр. мовою. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2011. – 1214 с.
2. Історія релігій. Збірник документів і матеріалів /упорядники. Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2003. – 524с.
3. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
4. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987–XII від 23 квітня 1991р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12/26.03.2016/> 14:49.
5. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
6. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.
7. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Пер. с англ. - М.: Республика, 1995. – 591с.
8. Иисус Христос в документах истории. Сост., ст. и коммент. Деревенского Б. Г. – Изд. 4-е, испр. и доп. – СПб.: Алетейя, 2001. – 574 с. ISBN 5-89329-222-7;
9. Мақдоуел Д. Незаперечні свідчення. / Пер. з англ. Ю. Дзюпи. – Мінськ: ПИКОРП, 1994. – 282 с.
10. Коран. – М., 1990. – 511с.
11. Тибетская книга мертвых [Текст]. – Харьков: ФОЛИО, 2010. – 286с.
12. Тридцять шість начальных правил (Заповеди буддизма) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm.04.11.2010/22:08>.
13. Трипитака (Типитака) //(Составил и перевел Дмитрий Ивахненко по материалам Джона Буллита на сайте Access to Insight) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://awake.kiev.ua/dhamma/canon/tipitaka.html/27.10.2011/18:42>
14. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина. [Мирча Элиаде]. – М: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
15. Генік Любо́в. Біблія і наука про походження народів Палестини та Ісуса Христа / Любо́в Генік //АВРААМІЧНІ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ: ІНКУЛЬТУРАЦІЙНІ ВПЛИВИ ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ ВЗАЄМИНИ. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 29 травня 2014 року. – Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника “Давній Галич”, 2014. – С.456-475.
16. Генік Л. Я. Виховне значення десятих заповідей Божих (Декалогу) // Рідна школа. - 2001. - №№11-12. - С.23-27; С.22-26.
17. Генік Л. Я. Історія християнства: католицизм. У 2-х т. Т. 1: Основні ідеї християнства. Навч. посіб для студ. /Генік Л. Я. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.
18. Генік Л. Я. ІСТОРІЯ ХРИСТІЯНСТВА: Історія християнства до розколу 1054р. Історія католицизму. Історія орієнтальних (східних) і ортодоксальних (православних) церков. Історія протестантизму. Навчально-методичні рекомендації для студентів внз. Вид. 3-е доповн. і переробл. / Л. Я. Генік. – Івано-Франківськ, 2011. – 310с.
19. Генік Л. Я. Народнo-релігійні традиції в сучасному педагогічному процесі [Любо́в Генік] // Рідна школа. – 2003. – №6 (869). – С.37-43.
20. Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст.: монографія [Любо́в Генік]. – Івано-Франківськ: Плаї, 2000. – 272с.
21. День народження Будди, або Свято квітів // <http://uanime.org.ua/article/hanamatsuri.html> // 04.11.2010 18:03.
22. Есхатологія // Сопричастя. – 1997. – №3. – С.3-133.
23. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник /А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1999. - 735с. - (Вища освіта ХХІ століття).
24. Канигін Ю. Біблія і сучасна наука / Канигін Ю., Кушерець В. – К.: Знання України, 2005. – 226с.
25. Китайський календар в 1900-2031 pp // Китайський гороскоп //<https://uk.wikipedia.org/wiki/18.11.2016/17:48>
26. Климишин І. А. Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. - Івано-Франківськ, 1999. - 37с.
27. Климишин І. А. Календар і пасхалія з елементами хронології. - Львів: Місіонер, 1996. - 72с.
28. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів /Кость Костів. - К.: Україна, 1995. - 429с.
29. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / Під ред. проф. В. І. Лубського. Навч. посіб.[В. Лубський, В. Козленко, М. Лубська, Г. Севрюков]. – К.: Тандем, 2002. – 640с.

30. Мессори, Вітторіо. Гіпотези про Ісуса / Пер. з італ. Л. Гайдуківського. – Львів: Свічадо. – 1993. – 294 с.;
31. Мусульманські свята [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://www.sviato.in.ua/isl_common_rel.php 12.12.2010/ 3:03.
32. Паїк В. Корінь безсмертної України / Володимир Паїк. - Львів: Червона калина, 1995. - 237с.
33. Рижкова С. А. Типологія релігій: Начальний посібник [С. А. Рижкова Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Кондор, 2005. – 448с.
34. Симулик В. Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. Посібник з космології і фізики космосу [Василь Симулик]. – Суми: Університетська книга, 2014) [8, с. 37-63].
35. Словник Б Словник Біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон Дюфуа та ін. [Пер. з 2-го фр. вид.:] Заг. ред. докт. С. Мудрого. – Рим - Львів: Місіонер, 1992-1995. - 934с.
36. Японське літочислення [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/18.11.2016/17:25>
37. Японський календар [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/18.11.2016/17:18>.
38. Библиейская энциклопедия. - М., 1991. – 356 с.
39. Будды трёх времён [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dazan.spb.ru/buddhism/symbols/music-and-wear/> 01.03.2016/ 23:00
40. Булгаков С. В. Православие: Праздники и посты. Богослужения и требы, расколы, ереси /С. В. Булгаков. - М.: Современник, 1994. - 575с.
41. Был ли Иисус Христос реальным историческим лицом? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://y-jesus.org/russian/print/1-jesus-real-person/> 27.09.2013/15:49.
42. Васильев Л. С. История религий Востока [Л. С. Васильев]. – М.: Высш. школа. –1988.
43. Войно-Ясенецкий В. Ф. О душе, духе и теле // Философские науки. - Москва. - 1994. - №1-3, 1997. - №2, 3-4. -1997.
44. "Воскресение Христова видевше..." // Наука и религия. – М., 2008. – №4. – С.31-34.
45. Второй Ватиканский Собор. Критика идеологии и практики современного католицизма. Вступ. статья и общ. ред. проф. д-ра философ. наук Г. А. Курсанова. – М.: Прогресс, 1973. – 372с.
46. Гёче Г. Библиейские истории / Пер. с венг. Изд. 2-е. [Густав Гёче]. – М.: Политиздат, 1990. – 318 с.
47. Действительно ли Христос воскрес из мертвых? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://y-jesus.org/russian/wwrj/6-jesus-rise-from-dead/1-9//27.09.2013/15:50>.
48. Деревенский Б. Г. Иисус Христос в документах истории. — Изд. 5-е. СПб.: Алетейя, 2010;
49. Дни соблюдения Упосатхи в 2554-2555 (2011) году // <http://awake.kiev.ua/dhamma/practice/moon.html>/27.10.2011/ 19:23.
50. Дубровская О.Н. Древние религии мира [Оксана Дубровская]. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 448с.
51. Максуд Р. Ислам / Пер. с англ. В.Новикова [Р. Максуд]. - М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. - 304с.
52. Жизнь земная и последующая / Сост. П. С. Гуревич, С. Я. Левит: Пер. с англ. - М.: Политиздат, 1991. - 415с.
53. Жизнь после смерти / Под ред. П. С. Гуревича. - М.: Советский писатель, 1990. - 319с.
54. История II Ватиканского собора / Под редакцией Джузеппе Альбериги, Алексея Бодрова, Андрея Зубова (общ. ред. рус. изд.). – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2003. – Т.1. 621с.; Т.2. 2005. – 739с.; т.3., 820 стр.; т.4., 2008 - 880 стр. ISBN 5-89647-103-3.
55. История Древнего Востока: Учебник / Под ред. В. И. Кузищина. – М.: Высшая школа, 1979. – 456с.
56. Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII - III тис. до н. э. Т.1. - К.: Аратта, 2001. - 872с.
57. Ключ к пониманию Священного писания . - Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. - 698с.
58. Колесо Сансары [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.liveastrology.org/7_grehov.html 05.11.2010/0:49.
59. Красников А. Н. Методологические проблемы религиоведения: Учеб. пособие. — М.: Академический проект, 2007. — 239 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://credoindeum.ru/_ld/2/203_krasnikov_metod.pdf/ 02.09.2014/18:31:08.
60. Кривелёв И. А. История религий. Очерки в 2-х т. Т.2./ Институт этнографии шимени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. – М.: Мысль, 1988. – 382[2] с.
61. Кривелёв И. А. История религий. Очерки в 2-х т. Т.1./ Институт этнографии шимени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. – М.: Мысль, 1988 – 445 [1] с.
62. Налич Т. С. Ангелы и другие сверхъестественные существа в исламе. – М.: Знак, 2009. – 440с. ISBN 978-5-9551-0315-0. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://community.livejournal.com/r_books/04.09.2010/13:02.
63. Пророчества: "о Блаженный по имени Майтрея" (Дигха Никая 26. Чаккаватти Сиханада сутта. Львиный рык миродержца) / Перевод с пали А. В. Парибка [Текст] [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://awake.kiev.ua/dhamma/canon/dn/dn26.htm#metteya/27.10.2011/20:46>
64. Резван Е. А. Тафсир аль-Кур'ан // Ислам. Энциклопедический словарь / отв. ред. С. М. Морозов. – М.: Наука, 1991.
65. Торчинов, Евгений Алексеевич. Введение в буддологию: курс лекций. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – 304 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://anthropology.ru/ru/texts/torchin/buddhism.html> //27.10.2011// 18:36
66. Симулик В. В. История Вселенной: концептуальные информационные основы космологии. Бинарность и синергия Пи-систем. (Пособие по космологии и физике Космоса) / Василий Симулик. – Сумы: Университетская книга, 2014. – 102 с.

67. Цыбульский В. В. Календари и хронология стран мира. – М., 1982. – 128с.
68. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – Акад. проект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.
69. TALMUD / [Catholic Encyclopedia](#). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.
70. Єврейський театральний календар:2006-2007. – Київ-Одеса, 2006. – 28с.
71. БУДДИЙСКИЕ ПРАЗДНИКИ: НОВЫЙ ГОД [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://buddizm.net/kalendar/7.html> / 04.11.2010 19:40.
72. Буддизм [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/33646/buddhists/ // 27.10.2011/21:49.
73. История Вьетнама / пер. с вьетн. [Отв. ред. С. А. Митрохин; Ред. перевода Д. В. Летягин]. – М.: Наука, Гл. ред. восточ. л-ры, 1983. – 303с.
74. История Японии. Т.1. С древнейших времён до 1868г. 2-е изд., испр. и дополн. – М.: Институт востоковедения РАН, 1999. – 663с.
75. Сэнсом, Дж. Б. Япония: Краткая история культуры / А. Т. Никитин (ред.); Б. В. Кирилов (пер. с англ.). – СПб: Евразия, 1999. – 573с.

3.4. Ідея спасіння світових релігій як основа міжлюдського порозуміння

Ідея спасіння, яка є в світових релігіях, відноситься до питання *світогляду* й опирається на ідеалістичну основу буття Всесвіту, яка визнає Абсолютом віри Бога (Ягве, Бога, Аллаха, нірвану). Але якщо у світі уже давно змінені підходи до святих текстів, як до джерела певних знань про різні наукові артефакти, про підтверджують сучасні світові методологічні дослідження щодо вивчення релігій (Кифішина А. Г., Краснікова О. М., Рижкової С. А.) [66; 69; 42], то до недавнього часу на теренах колишніх країн СРСР релігійний світогляд визнавався як антинауковий, оскільки він не завжди міг бути перевірений чи доказаний шляхом наукових експериментів [70]. Дослідження у багатьох країнах світу, зокрема експедиції для вивчення народів островів океанів, котрі нічого не знають про сучасну цивілізацію в 1950-1980-х рр. і практики вивчення поняття “*святе*” доктором Мірча Еліаде – професором Чикагського університету [15], збір наукових доказів і зафіксованих фактів біологами, медиками, психологами, фізико-біологічними чи хімічними експериментами [62; 68], а особливо відкриття в ділянці інформаційних технологій [27], змусило науковців-природознавців переглянути ставлення до релігійно-філософських знань, оскільки самі генетики зробили свої відкриття щодо розвитку плода людини в тілі матері саме на основі вивчення ідей космогонії і антропології, зафіксованих у стародавніх міфах [42].

Тим більше, що фізики, астрономи й геологи вже давно шукали відповіді на запитання, що в них виникли, тому Інститут фізики РАН вирішив послухати погляди вчених істориків і філософів щодо бачення стародавніми міфами проблеми появи Всесвіту й людини. А тому запросили для доповіді кандидата історичних наук, наукового співробітника Інституту сходознавства РАН академіка А. Г. Кифішина, який, як знавець давніх мов, проаналізував 72 міфологічні концепції народів Євразії (міфи), та представив свою гіпотезу окремих процесів, описаних у святих книгах (в т. ч. й Біблії). Саме астрономи, фізики, біологи й геологи прийшли до висновку, що космічна катастрофа, яку вони вже давно фіксують різними експериментальними дослідженнями та геологічними й археологічними відкриттями, це та подія, яка описана у Біблії, Корані та святих текстах інших народів, відома нам як первородний гріх ангелів і людини, що стався в раю. Російські вчені-природознавці на основі своїх експериментів, досліджень і знахідок прийшли до висновку, що ця космічна катастрофа мала відбутися приблизно 100 тис. р. до н. е. [66]. Звідси випливає запитання, як Святі книги світових релігій подають вихід із складної ситуації, або з точки зору філософії, якою має бути суспільна свідомість і суспільне буття людини на Землі, щоб досягнути досконалості й зберегти людську цивілізацію від загибелі (а з т. з. релігій – як примиритися людині з Богом?).

Усі світові релігії мають подібну концепцію щодо появи всього живого, видимого чи не видимого, що є у Всесвіті. **Юдаїзм і християнство** опираючись на святу книгу – Біблію, наголошують, що спочатку був *створений невидимий духовний світ* – світ ангелів, потім стався первородний гріх ангелів [1; 6, с.10-13], про ще детально досліджує за Святим письмом середньовічний філософ-патрист (VII ст.) Псевдо-Діонісій Ареопагіт у праці “Про небесну ієрархію”, а згодом було створено людину (Бут.1:27). Коран, як свята книга ісламу, теж подає мусульманську версію первородного гріха ангелів за об’явленнями переданими Мухаммеду. Сура (розділ 7) в Корані під заголовком “Перешкоди” детально описує також *первородний гріх ангелів і джинів*. Після створення Всесвіту, ангелів, джинів (7:27) і людини (32: 3(4) – 8(9); 55:1-30:1) зібрав Аллах духів й звернувся до них: “Поклоніться Адаму!”, – і поклонились ангели всі, крім Ібліса (7: 10-12) [11, с.134]. Так Ібліс (Сатана), захотівши стати вище людини і волі Аллаха, згрішив проти одного Бога. Звідси випливає, що для юдаїзму та ісламу вчення про ангелів, як про чистих духів, котрі створені, щоб служити Йому і людям, це зразу ж есхатологічна ідея про майбутнє людини, людства, Всесвіту, адже тим ангелам і людям, котрі згрішили проти Бога, Він дає час на примирення і для виправлення (Перешкоди. 7: 13(14)) [1; 4; 6; 11; 14]. Після первородного гріха ангели розділилися на добрих і злих (ангелів і демонів) та для демонів Бог створив пекло й закинув їх туди, щоб мали час подумати над своїми вчинками [8].

Але первородний гріх ангелів тільки посилює проблему, бо крім ангелів *створеними були теж люди*, яких Бог оселив у раю. Щоб усвідомити проблему падіння людини, розкрити у святих книгах “Старого Заповіту” і “Корану” [1; 6; 11], варто спочатку зрозуміти, що мала людина, перебуваючи біля Бога. Із біблійних текстів випливає, що люди могли бачити Бога і спілкуватися із Ним, мали вільну волю (Бог дозволив їм з’їсти плоди з дерева “вічного життя”, але попередив, що якщо вони скуштують плід з іншого дерева – “добра і зла”, “то напевно ? помруть”) (Бут. 3:1-4). І от один із ангелів, що згрішили, Сатана у тілі змія, пробрався до раю і почав спокушати жінку і чоловіка [1; 6, с.5].

Суть спокуси полягала у тому, – пообіцяв змії, – що коли *люди* скуштують плід з дерева “добра і зла”, то **стануть рівними Богові** й не помруть (Бут.3:4-5). Люди з’їли заборонений плід, вчинивши *свою волю* і їх становище кардинально змінилося. Про ці ж проблеми згадує і Коран у 7-й сурі “Перешкоди”, де розкриває обставини первородного гріха людини. Із двох святих книг (для юдаїзму, християнства та ісламу) випливають такі наслідки первородного гріха людини:

1) Обоє людей, що скуштували заборонений Богом плід з “дерева добра і зла”, раптово зрозуміли, що вони “нагі”, тобто беззахисні (Бут. 3: 7; Коран 7:26 (27)) [1; 6];

2) Люди, що порушили Боже попередження, втратили частину своєї духовної сили і ту духовну рівність, яку вони мали спілкуючись із Богом у раю, а тому не могли вже як рівні по духу стояти перед Божим маєстатом і “заховалися від Бога” (Бут. 3:7).

3) Жінці, яка першою згрішила, тепер Бог дає обіцянку для неї і Сатани, що саме вона (жінка – уточ. Г. Л), має виправити цю ситуацію (виправити гріх), виконавши найважче доручення Бога: вона має народити того, хто подолає Сатану – **Месію** або **Спасителя людства**, як назвуть його згодом (“а вона породить того, хто тебе (Сатано – уточ. Г. Л.) подолає”; Бут. 3:15). У цих рядках біблійної книги міститься есхатологічна ідея про Месію-Христа, яка знайшла своє втілення у книгах Нового Заповіту.

4) Жінка втратила свою рівність із чоловіком, яку вона мала при створенні (Бут. 1: 27) і набула залежність від чоловіка (Бут. 3:16).

5) Але ця ж жінка, яка не розгадала спокус Сатани, тепер здобула неоціненний досвід відчувати його підступи (“покладу ворожнечу між змієм і жінкою, між його і її нащадками”; Бут. 3: 15) [1; 6, с.5].

6) Змієві Бог обіцяє, що він буде подоланий нащадком жінки (Бут. 3:15).

7) Іншу кару заробив собі чоловік, бо якщо у раю для свого існування люди мали все, і чоловікові Бог доручив доглядати райський сад, то тепер чоловік “мусить тяжко працювати на землі, де терня та будяки вона буде родити” (Бут.3: 17-18; Коран, 7: 23(24)) [1; 6; 11].

8) Серед перелік наслідків первородного гріха, що стосуються жінки й чоловіка, один із перекладачів біблійних текстів з мов оригіналу (давньоєврейської та арамейської) доктор філософії і доктор теології отець Тарас Олійник (ЧСВВ) підкреслює: у давньоєврейських оригіналах Біблії до моменту первородного гріха, жінка позначається загальним іменником “іша”, а чоловік – “іш” [37]. Свої імена вони отримали після первородного гріха: “Адам – взятий із землі” (Бут. 3: 19; Перешк.7: 18 (19)) і “Єва – мати всіх живих” (Бут. 3: 19-21; Кор. 7: 18): так Бог відрізняв людей, що згрішили, не зваживши на Його попередження [6; 11].

9) Після отримання кари Біблія пояснює, що цей гріх називають первородним, бо він породив інші гріхи – це стало зрозуміло після вбивства Каїном свого брата Авеля (Бут. 4: 1-25) [1; 6, с.5; 11, с.135].

10) Крім окремих кар для змія, жінки і чоловіка, люди ще отримали інші, спільні для всього людства покарання:

а) були вигнані із раю на землю і втратили можливість бути біля Бога;

б) у раю так і не з’їли плодів “з дерева вічного життя”, яке Бог рекомендував їм скуштувати (Бут. 2:16-17), що могло б дати людям безсмертя; і саме через це люди стали смертні.

11) Бог закрити вхід до раю, демонам і людям, що згрішили, аби вони, будучи грішні, не скуштували плоду “з дерева вічного життя”, “щоб зло не стало вічним” (Бут. 3:20) і поставив надійного охоронця при вході до раю – ангела з вищої ієрархії (“херувима з миготливим мечем”; Бут. 3: 24).

12) Через гріх люди втратили частину духовного захисту і певні духовні сили, тому, виганяючи людей із раю на землю, Бог дає їм інший – фізичний захист (“Бог зробив їм одяг із шкур”; Бут.3:21; Коран 7:25(26)) [1;4].

13) Покинувши рай, люди втратили також можливість спілкуватися з Богом безпосередньо: “лицем в лице”. Про це згадує і Коран (7:22(23)).

Усі світові релігії (юдаїзм, християнство, іслам і буддизм) сприймають людину, як створену істоту **Творцем** (Бут. 1:27), що має матеріальну складову (**тіло**; Бут.3:7; Коран 114:1-6) і духовну складову (**душу, дух**; Бут.3:7; Коран 39:43) [1; 6; 11; 14; 53].

Буддійські святі тексти Тріпітаки (“Трьох кошків повчань Будди”) деталей про створення духовного і матеріального світу, первородного гріха ангелів і людини не описують, але визнають усе створене **Творцем**, якого не описують і не пояснюють, а також факт гріхоподання через визнання поділу духовного світу на ангелів і демонів та існування холодного і гарячого пекла.

Із святих текстів випливає, що кожна із світових релігій передбачає свій шлях примирення людини з Богом (чи Аллахом), який дає можливість людині духовного удосконалення: все ж **повернутися до раю**, потрапити до **нірвани** (чи *досягнути стану нірвани*). Тому **мета даного дослідження** – визначити чи існували спільні риси в ідеї спасіння серед світових релігій.

Об’єктом дослідження є основні концепції кожної із світових релігій, а **предметом** – ідея спасіння: спільне і відмінне у кожній із них.

Завдання дослідження:

1) З’ясувати основні положення ідеї спасіння в юдаїзмі, християнстві, ісламі та буддизмі та їх вплив світогляд людини.

2) Визначити, які шляхи визначає ідея спасіння, за передбаченням концепції кожної із чотирьох релігій.

Різноманіття релігійних і нерелігійних світоглядів, реалії воєнних подій, що існують на даний час в Україні, ще раз переконують нас в **актуальності вибраної теми** для прогнозування майбутнього нашого народу, бо світові релігії такі есхатологічні прогнози дають. Їх використання для добра і духовного вдосконалення українського народу – **мета нашого дослідження**.

Ідеї документів, прийнятих під час чотирьох сесій II Ватиканського собору в 1962-1965рр., наступні:

А) кожна віруюча чи не віруюча людина має шанс на спасіння;

Б) кожна людина, що визнає свій Абсолют віри (Бога-Ягве, Пресвяту Трійцю, Бога-Аллаха, Творця) і дотримується Заповідей своєї релігії має відкритий шлях до спасіння, але чи спасеться ця людина – залежить від її бажання потрапити до раю (Шеолу, нірвани); [2; 28; 42; 43; 46; 52; 60; 62];

В) з вільного вибору, дарованого людині Богом ще в раю, впливають проблеми релігійної свободи людини, які вона теж вирішує сама, наголошують д-р філософії О. Кульчицький (“Світогляд і молодь” [32], професори С. Р. Кияк (“Другий Ватиканський собор і суспільно-релігійні проблеми сучасності”) [28], П. Л. Яроцький (“Сучасний католицизм”) [47].

Ідея спасіння частково розглядалася у ряді публікацій [10; 27; 37; 62].

Окрему групу становлять *джерела*, в яких розкриті концепції світових релігій (Святі книги: Біблія, Коран, Сунна, Тріпітака) та антології, упорядковані докторами М. Еліаде [15] та П. Гуревичем [8], *документи вселенських соборів*: “*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*” [16; 3; 4] та *історичні праці*, що вивчають хід історії світових релігій [33; 41; 42; 56; 60; 61; 70].

Щоб знайти спільні і відмінні елементи концепцій різних релігій використаємо **методи** порівняння та ретроспективного аналізу святих книг юдаїзму, ісламу, буддизму. Адже з текстів Біблії і Корану випливає, що після первородного гріха (космічної катастрофи, як його називають учені-природознавці) ідея спасіння була очевидною. Буддійські тексти “Тріпітаки” [14] тільки фіксують якесь гріхопадіння в духовному і антропологічному світі як наслідок катастрофи, що колись відбулася, не описуючи її, бо “невідомо звідки появилися ангели і демони, звідкись виникло холодне й гаряче пекло” [68]. Тобто людство для себе мусило відповісти на запитання: що потрібно робити і як себе поводити, щоб помиритися з Богом чи як повернутися до досконалого духовного стану – *раю (нірвани)* – стану рівноваги?

Святі книги (Біблія, Коран, Тріпітака) [1; 6; 11; 14] дають свої шляхи удосконалення людини, її звільнення від гріха й повернення до райського досконалого стану (чи стану нірвани). Коротко зупинимося на чотирьох концепціях: юдаїзму, християнства, ісламу, буддизму.

Усі світові релігії передбачають певні **обов’язкові умови** за яких кожна людина може досягнути досконалості й отримати шанс повернутися до райського стану (стану нірвани), щоб примиритися з Богом (Аллахом, Творцем), а саме:

I) дотримання **заповідей (морально-етичного кодексу)** своєї релігії (Бут. 20: 2-17); (Худ.6:152--153(151-152)) [1; 8; 14; 13; 14; 20; 21; 71];

II) визнання **вчення про ближнього** за своєю релігією у реальному житті (Вих. 2:13; 20:17) [1; 6; 11; 13];

III) дотримуватися основних обов’язкових приписів, **релігійних свят і обрядів** даної релігії (Бут. 20, 23-37;) [18; 21; 36; 50; 59; 76];

IV) реальні **добрі вчинки щодо ближнього** (притча про доброго самарянина, Мт.25:40; Мт19:16-21; виконання правил сангхи) [1; 6; 8; 11; 21];

V) пам’ятати про **відповідальність** за свої дії і вчинки при житті (кари в Шеолі – Втор.5:9-19; Зах. 14:9; притча про багача і Лазаря – Лк.16:19-31 ; кари в пеклі – Кор. 7:17(18); вчення про карму) [1; 6; 11; 12; 13; 14].

Щодо *першої умови* то із святих текстів Старого Заповіту випливає, що між Богом і *юдейським* народом був укладений *договір* (з давньоєвр. “*berit*”: 1) союз, контракт, угода, договір; 2) заповіт – нотаріальний документ; 3) усний заповіт при 2-х свідках) за посередництвом Мойсея про те, що вибраний народ буде дотримуватися 10 заповідей Божих (див. **Додаток Б**), а Бог буде цей народ оберігати [6, с.83]. Це суть *Старого Заповіту*.

Юдаїзм (рос. м. – іудаїзм) вчить, що ще має прийти обіцяний Месія – Спаситель людства, про якого згадано у книзі Буття та сповіщали старозавітні пророки (книги Пророків (давньоєвр. – **Небїм**)).

Християнство наголошує, що обіцяний Месія прийшов, узяв на Себе всі гріхи людства, за ці гріхи людей помер на хресті й воскрес, і цим Спасителем є Ісус Христос, який вказав шлях людству до спасіння (у основних ідеях християнства). А тому *першою умовою*, за якої людина може повернутися до раю, це – *дотримання Заповідей Божих*. Християнство визнає цей же морально-етичний Закон, але Ісус Христос узагальнює їх *двома християнськими Заповідями любові*, наголошуючи тим самим, що Заповіді Божі умовно можна поділити на *дві великі групи (Мт. 22:38-39): одна група* Заповідей урегулює відносини людей з Богом (1-3 заповіді – у католиків і лютеран, 1-4 заповіді у православних, протестантів, 1-5 заповіді в юдеїв), а *друга група* – відносини людей між собою (7-10 – у католиків і лютеран, 5-10 – у православних, протестантів, 6-10 – у юдеїв) [6, с.83-130]. Ісус Христос теж доповнив цей Закон іншою умовою укладання договору з Богом (*Новим Заповітом*): це – союз Бога з усім людством, укладений через заслуги Марії Богородиці й Ісуса Христа (Його місія Спасителя). Тому кожен, хто буде дотримуватися вчення Ісуса Христа, тобто основних ідей християнства, має відкритий шлях до спасіння через Святі тайни (таїнства) [6, с.133-171] та дотримання певних свят і культів і т.д. [6, с. 103-106].

Іслам має подібне бачення 8-и Заповідей поданих у Корані (Худ.6:152-154) [11], що так само як у юдаїзмі та християнстві поділяються на *дві групи*: перша (1-а заповідь) регулює відносини людей із Аллахом, а друга (2-8 заповіді) – відносини людей між собою (**Додаток Б**). Кожен мусульманин має їх дотримуватися, якщо хоче потрапити до раю.

Вчення Будди, викладене у Тріпітаці передбачає дотримання кожним, хто хоче потрапити до *нірвани* чи досягнути в ній досконалого спокою і безтурботності мусить знати й дотримуватися *36 заповідей Будди* [13], що регулюють лишень відносини між людьми у Всесвіті й поділяються на *три підгрупи*, а саме:

- а) заповіді, що захищають чистоту тіла (10; 11; 13; 14; 19);
- б) заповіді, що захищають чистоту слова (12; 17; 18; 20; 21; 22; 23; 27);
- в) заповіді, що захищають чистоту думки (15; 16; 26) [13].

Найскладніше в буддизмі виконати *третю групу заповідей*, що захищають чистоту думки (15; 16; 26), бо “байдужість, ненависть, гнів і навіть дратівливість руйнуюче діє не лише на іншу людину, але й мають зворотний зв'язок. В духовному плані, на рівні думки, той хто посилає негативні думки, забруднює свою власну воду, із якої на 75-90% складається наш організм: негативно заряджує її”, – наголошують австрійський дослідник Алоїз Грубер, японський професор Емото Масару, американський професор Рустум Рой та інші, які провели численні міжнародні дослідження й доказали, що між людьми, які, по суті є водними структурами, існує на близьких і великих відстанях невидимий зв'язок, при якому стан одної людини здатний передаватися сотням і тисячам інших людей. Цей зв'язок, фактично факт інформаційної передачі думок та емоційних станів на відстані, підтвердив російський професор, доктор медичних наук В'ячеслав Звонніков, зафіксувавши в лютому 2005 року приладами передачу думок між двома людьми, що перебували на відстані 15 000 км між собою: один – в лабораторії Москви, а інший – на Півночі Латинської Америки в м. Санта-Елена [79. 51:57]

Друга важлива умова, при якій кожна людина може відкрити собі шлях до спасіння душі й відновити свій зв'язок із Богом, передбачає дотримання у своїх практичних діях і вчинках

відповідного *ставлення до ближнього*. Для Старого Заповіту *ближнім* уважався той, хто є визнаємцем одного Бога, Котрий дав Закон Мойсееві й за етнічним походженням є юдеєм. За законом Старого Заповіту діяло правило: “око за око і зуб за зуб” (Мт.5:38, 43) [6].

Ісус Христос тим і здійснив революційний переворот, що вперше змінив вчення про людину. На запитання апостолів і слухачів: хто є мій *ближній*, Ісус розповідає притчу про доброго самарянина (Лк.10:25-37), де виділяє знаменитий християнський підхід до людини (загальнолюдський гуманізм), як до особистості незалежно від віри, національності, майнових статків, статі, кольору шкіри, яка лягла в основу усіх сучасних міжнародно-правових документів і які діють сьогодні у переважній більшості цивілізованих держав світу.

В ісламі – ближнім є тільки та людина, яка дотримується приписів Корану, тобто послідовники Мухаммеда, інші ж люди – не є ближні для мусульманина (Каяття. 9: 3(3)-15(15), 30-31 (30-31); 60(60)) [11, с.166].

У вченні Будди – ближній є будь-яка інша людина (10; 16; 29; 30) [13], до якої треба ставитись як до рівної собі людини (подібно до християнства).

Третьою умовою за якої кожна людина може відкрити собі шлях до спасіння у *світових релігіях* є *дотримання певних культових практик і обрядів*, без яких неможливе практичне досягнення цілі.

Основні **юдейські** свята і обряди, сформувалися під час виходу їхніх племен із Єгипту на чолі з Мойсеєм приблизно 1250-1200 рр. до н.е. Про це детально описують біблійні книги: Вихід, Левіт, Числа і Повторення Закону та підтверджують археологічні розкопки [56; 67]. **Юдейський літургійний рік**, як і єгипетський, починається весною (Вих.12:1-2) і пов'язаний із днем весняного рівнодення. Перше своє релігійне свято юдеї відзначали ще в Єгипті в останню ніч перебування “на землі пірамід”. Бог через Мойсея наказав їм приготувати річне ягня, а його кров'ю помазати одвірки, щоб ангел смерті, як буде карати єгиптян, не зачепив їхніх родин. То була остання *таємна вечеря* на єгипетській землі. Згодом, на згадку про цю подію, юдеї почали відзначати свято **Песах** (*пасхи*, Вих.12:3-12; Лев.23:4-8) **14 нісана** (березень-квітень) після дня весняного сонцестояння. Це свято триває тиждень. Ділиться на дві частини: **Свято опрісноків** і **Свято споживання ягняти** (Вих.12:15-20; Втор.9: 1-8). Із заходом сонця 13 нісана сідала родина на пісню Таємну вечерю. До неї готували прісний хліб з білої пшеничної муки, води, з додаванням гірких трав, що символізували гіркоту перебування в неволі на чужині. До хліба вживали сухе виноградне вино природного бродіння без будь-яких домішок алкоголю. Старійшина родини 5 разів ламав хліб, роздавав його усім присутнім, хліб запивали вином із чаші, а після кожного ламання хліба усі вставали і молилися за різні потреби. Дітям замість вина давали соки, а до гіркий хліб умокали в солило (джем) [6; 48; 67, с.522].

Наступного дня вранці, **14 нісана**, йшли до Єрусалимського храму або на молитву до синагоги, бо кожен юдей на час пасхи мав прибути додому. Після вранішньої молитви, сідали за святковий стіл, за яким споживали різні страви і спеціально приготовлене річне ягня (що є праобразом жертви Месії) Але ще перед святом кожна побожна юдейська родина ділила ягня на 3 частини: одну – пожертва до Храму, другу – для бідних, а третю – для себе.

Наступним щотижневим святом став день суботній – **Шабат** – день спокою, молитви й відпочинку, присвячений Богові (Бут. 20:9-11). Саме у цей день Мойсей чудесним способом перевів юдейських втікачів із Єгипту через Червоне море до Синаю, коли його води поглинули єгипетське військо. Тоді була якраз субота – 7 –й день тижня, коли сам Бог спочив (Бут.1: 28).

Другим урочистим святом, що нагадував юдеям про укладання договору між Богом і вибраним народом на г. Хорив Синайського півострова (детально див. Генік Л. Я. “Історію встановлення Декалогу” [20; 21, с.86]). По прибуттю семітських племен у Палестину тут місцеве землеробське населення вже збирало урожай озимих зернових, що достигли. Звідси

– свято жнив, яке відзначалося б сівана (травень-червень), називалося **Шавуот** або **свято П'ятидесятниці**, бо саме на 50-й після виходу з Єгипту юдеї стали табором біля підніжжя г. Хорив, на якій і був укладений Старий Заповіт (“беріт” – союз, контракт, угода; договір; заповіт) між Богом та вибраним народом (Втор.16:9-12; Лев.23:15-23). На пам’ять про цю подію читалися уривки з книги Рути. З нагоди цього свята зерно першого урожаю або хліб теж ділили на три частини і приносили пожертви до Храму, для бідних і собі [6; 48; 67, с.522].

Протягом літа відзначали *суботи* і *дні нового місяця*, бо збирали овочі й фрукти, а з настанням 7-го місяця – *тішрей* (тішрея припадає на вересень-жовтень), починалися святкові дні. Число 7 в юдейській релігійній філософії уважається святим: а тому 7-й день – **Шабат** (субота, Вих.31:13-18) – святий; 7-й місяць *тішрей* – святий; **7-й рік** – святий: не сіяли й не садили нічого, бо земля відпочивала (Вих. 23:10-11; Лев.25:1-7)); $7 \times 7 + 1 = 50$ -й – **ювілейний рік** (Лев.25:8-22) – теж святий – прощали борги, відпускали з рабства рабів і повертали забране за борги. Як тільки (від 1 нісана) настав 7-й місяць-молодик на небі, трубами оголошували від Храму до синагог про цю подію [48; 56]. Свято 7-го місяця – *1-го тішрея* (вересень-жовтень) називається **Рош ha-Шана** (*Свято труб*, Лев.23: 23-25), одночасно це день юдейського **Нового року**, який хасиди відмічають щороку в Умані [26; 67, с.521].

Наступним святом, що припадало на 7-й місяць, був *день посту і покути* – **Йом Кіппур** (Лев.16:1-34; 23:26-32), що припадав на *10 тішрея*. Це той важливий для усіх юдеїв день, коли вони постили і молилися, просячи у Бога прощення за всі свої гріхи. В цей день у Храмі м. Єрусалиму первосвященик у білому одязі заходив до “святая святих (“алтар”)), теж постив і молився та окремо просив у Бога-**Ягве** (тільки раз у рік, саме у цей день, можна було звертатися до Бога цим найурочистішим іменем) прощення за гріхи свого народу, а по закінченні молитви й принесенні 2-х жертв (за священнослужителів і за народ) виходив у двір і на голову найкращого річного козеняти клав руки, благословив його й виганяв у пустиню, щоб Бог прийняв цю жертву, а разом з ним відійшли гріхи народу. Це козеня досі називають цапом-відбувайлом (рос. м. – козёл отпущения грехов) [6; 48; 67].

Третє свято 7-го місяця припадає – на 15-21 тішрея, яке називається **Суккот** (досл. – *курінь*) або **свято Кущів** (Лев.23:33-41). Відзначають його на згадку про 40-річне блукання по пустелі, нестатки й труднощі, які терпів тоді вибраний народ. Тому восени, коли спадає трохи літня спека, ставлять юдеї біля своїх будинків тимчасові курені-палатки, на повітрі готують їжу, моляться за зимові дощі, здійснюється обряд виливання води (Вих.34:22) [6; 48; 67].

З пізніших релігійних свят, що поширилися у II ст. до н. е., варто згадати **свято Хануки (Оновлення)**. Відзначають його на пам’ять про ту подію, коли Юдея звільнилася під керівництвом Юди Макавейського від іноземного панування Антіоха IV Епіфана у 165 р. до н.е., тоді ж освятили Храм у Єрусалимі, а запаливши семисвічник – менору, – зрозуміли, що горючої рідини вистачить на кілька годин, хоч він горів чудесним способом, поки гінці не привезли горючу рідину із Аравії. Це був знак, що Бог благословив визволення народу й освячення Храму (1 Мак. 4: 52-59) [6; 56]. Його ще називають **Святом вогнів** через яскраву ілюмінацію (свічок і гірлянд) і відзначають **25 кіслева** (листопад – грудень), коли вже починаються передріздвяні приготування. На свято Хануки діти юдеїв запрошують своїх ровесників, споживають десерт і дарують їм солодощі.

Останнє свято, яке припадає на кінець літургійного року в юдеїв, тобто на **14 адара** (Ест. 10: 17-19; *лотий-березень*), це свято **Пурім** (досл. – *жероб*). Воно нагадує юдейському народу про ще одну важку подію в їх історії – вавилонську неволю. Під час перебування у полоні, юдеї потрапили під владу не лише вавилонський правителів, але й персів, які вреспті-решт дозволили їм повернутися з неволі й відбудувати Храм (князя Зоровавеля). Під час правління перського царя Ксеркса, коли всьому народу загрожувало знищення, цариця Естер, ніби кинула жереб: ризикуючи життям заступилася за свій народ. Її прохання було почуто, а народ врятовано. Ці події описані в книзі Естер (3-9) [1; 6; 48; 67, с.102].

З нагоди всіх згаданих вище релігійних свят юдеї приносили до Храму і давали для бідних такі *види пожертв* (Лев. 16:6; Пс.50:19): *покутні, подячні прохальні, благальні, поминальні пожертви та жертву миру* [67, с.523]. У кожному конкретному випадку юдей сам вирішував кому, які й куди давати пожертви. Молитва, добрі вчинки для бідних – це ті *форми самовдосконалення*, яких дотримувалися представники Закону Мойсеевого (Аг. 1:3) [6].

Практики самовдосконалення в *ісламі* виглядають подібно.

Святим днем *молитви* в мечеті й слухання *проповіді* (*хутби*) у мусульман є п'ятниця – *Джума* (Аль Джума. 62:9-10) [11, с.456].

Новий рік – свято хіджри мусульмани відзначають *1 мухаррама* (першого місяця року), і він щороку змінює дату святкування, оскільки вони, як і юдеї, теж користуються календарем, що пов'язаним із зміною фаз місяця на небі – місячним, тому в 2014 році це відповідало 25 жовтню; це був *1392 рік хіджри* – з часу переселення пророка Мухаммеда з Мекки в Ясріб (Медіну – досл. – місто пророка Мухаммеда) 16 липня 622 року: ця дата – початок *мусульманської ери літочислення* (див. 3.4. В) [11; 36; 61].

Наступне релігійне свято мусульман, яке припадає на 10 *мухаррама*, з'явилося вже після смерті Мухаммеда аж у 680 році, коли (10 жовтня) був убитий *аль-Хусейн*, молодший син Алі ібн Абу-Таліба і *внук пророка Мухаммеда*. Раніше, саме на 10-е мухаррама, за вченням ісламу, припадало створення Всевишнім небес, Землі, ангелів. У цей день всемогутній Аллах благословив Адама [36]. По смерті імама Хусейна, який був узятий в полон ворогами ісламу в битві при Кербелі (місто в сучасному Іраку), й помер після тривалих і болісних тортур, було встановлено *день пам'яті*. Саме після загибелі Хусейна мусульмани поділилися на шіїтів і сунітів [33, с.498]. З того часу *день Ашура* – День дарування Аллахом великої благодаті 10 пророкам – став у мусульман-шіїтів ще й *днем трауру і самобичування*.

День народження пророка Мухаммеда (“Маулід ан-набі”) відзначається **12-го числа** третього місяця *рабі аль-авваль*. У цей день “читаються проповіді в мечетях, відбувається *загальна молитва на честь Мухаммеда, роздається милостиня*. Свято включає в себе декламацію віршів Корану, що вихваляють Мухаммеда (мавалід). У деяких країнах проходять урочисті *процесії з запаленими ліхтарями і смолоскипами*, мусульмани несуть зображення матері пророка – Аміні” [11; 33; 36].

Перша ніч з четверга на п'ятницю 7-го місяця *раджаб* – місяця, коли був зачатий пророк Мухаммед, має назву *Лейлат-аль-Рагаїб*, що в перекладі з арабської мови означає *мрії, бажання*. Відбувся шлюб батьків пророка Мухаммеда, Абдуллаха ібн - Мутталіба і *Аміні*, яка вважається св. жінкою.

А через багато років, коли пророк залишився без батьків, і вже проповідував від імені Аллаха *27 раджаб 621 року* Мухаммед, заснувши біля мекканської мечеті, чудесним миттєвим способом за допомогою архангела Джабраїла (Гавриїла) на крилатому коні Бураці здійснив подорож в Єрусалим, а далі, лишивши там Бурака, в супроводі Джабраїла пройшов сім небес, зустрівшись із Адамом, Ях'я та Ісою (Ісусом), Йосифом, Ідрісом, Харуном (Аароном), Мусою (Мойсеєм), з праотцем – патріархом усіх пророків Ібрахімом (Авраамом), з'явився до престолу Аллаха та розмовляв з ним. Далі Мухаммед був повернутий на землю, назад у Мекку. Повернувшись, переконався, що постіль його ще не охолола, а з перекинутого при вирушанні в дорогу глечика не встигла витекти вода. Ніч *27 раджаб – Мірадж (Ісрав аль-мірадж* або *Раджаб-байрам) – Подорож і Вознесення пророка Мухаммеда до небесного престолу Аллаха* (17:1; 53:6-18) мусульмани проводять без сну, *читають Коран, моляться і розповідають переказ про чудесне вознесення пророка, бо це вважається радісне свято* [11; 36].

Восьмого місяця *шагбана (шаабана)* у ніч із 14-го на 15-е настає *Ніч прощення й очищення від гріхів (Лейлат аль-Бараат; Каяття. 9)*. Мухаммеду приснився сон, у якому він молив Аллаха про прощення гріхів три ночі підряд. Після цього, будучи прощеним, Мухаммед розповів усім правовірним про це чудо і про святі ночі, бо в святую *ніч Бараат*

визначається існування людей на рік уперед. Тому благовірні проводять цю добу в молитвах, каються в гріхах, просять в Аллаха прощення. Саме в цю ніч Аллах приймає рішення про долю кожної людини з урахуванням її благочестя і прохань, висловлених у молитвах [36].

Якщо у юдеїв святе число 7, то у мусульман – 9, а отже, 9-й місяць року мусульманського календаря **рамадан** (перс. – **рамазан**) є святий. Саме **в цей місяць Аллах через архангела Джабраїла (Гавриїла) дарував пророку Мухаммеду у вигляді одкровення Коран**. Початок посту (саум, ураза) – **1-й день 9-го місяця рамадана. Великий піст** протягом 30-и днів місяця **рамадана** є обов'язковий для всіх дорослих, здорових, ритуально чистих людей. Піст для мусульманина – засіб приборкання пристрастей. Під час посту віруючий, концентруючи свої вольові зусилля, звільняється від інстинктивних пороків і удосконалює в собі людське духовне начало. Тому піст, особливо на місяць рамадан, є кращим засобом спокути гріхів, здійснених протягом року.

Незадовго до закінчення ісламського посту **27 рамадана** мусульмани відзначають **Ніч приречення (Лейлат аль-Кадр; Могутність. 97.1-5)**, коли почалося дарування об'явлення Мухаммеду записаного в Корані. Вважається, що в **Урочу ніч** Аллах приймає рішення про долю кожної людини, **враховуючи її благочестя і прохання, висловлені в молитвах**. Тому ніч **Лейлат аль-кадр** прийнято проводити в мечеті, читаючи Коран і підносячи Аллахові й ангелам молитви та прохання. Уроча ніч передує мусульманському **святу Ураза-байрам (Ід аль-фітру)**, яке означає закінчення мусульманського посту – **рамадану** [11; 36; 61].

Перші три дні 10-го місяця **шааваль** мусульмани відзначають **Свято розговіння – Ід аль-фітр** або **Ураза-байрам**. Воно знаменує завершення посту в місяці рамадан. Він називається малим святом на протигагу великому святу – **святу жертвопринесення**. Мусульмани вдягають свої найкращі вбрання, поздоровляють один одного, ходять у гості, намагаються веселитися, готують смачну і рясну їжу. Під час цього свята мусульмани повинні відзвітуватися за минулий піст, почати відбувати покарання за його порушення і сплатити за кожного члена сім'ї милостиню. У свято розговіння (м'ясиць) рекомендується **дарувати подарунки, обмінюватися традиційними стравами з найближчими сусідами**; дуже важливо в дні свята зібрати разом усіх своїх родичів. У дні розговіння влаштовуються ярмарки, на яких народні співаки, танцюристи, лялькарі, жонглери й ін. показують барвисті вистави, ведеться жвава торгівля на базарах. Після урочистого богослужіння віруючі **відбувають на кладовище пом'янути померлих** [33; 36; 67].

Останній 12-й місяць року називається **зуль-хіджра** – від дієслова “робити паломництво”, бо саме цього місяця мусульмани виконують “5 - й стовп ісламу”: **паломництво до святих місць – Хадж** (Аль Хадж.22:25-78). З 9-го зуль-хіджра паломники збираються в долині Арафат у Мецці, щоб провести там цілий день до заходу сонця (**День Арафа**).

Паломництво закінчується 10-го зуль-хіджра **святом Ід аль-Адха**, яке відзначається тричотири дні, є найважливішим святом мусульман по всьому світу. Його тюркська назва **Курбан-байрам** (в перекл. – “день жертвопринесення” (22:36-37)). За Кораном у цей день пророк Ібрахім (Авраам; 3:67; 6:74; 14:) мав принести у жертву свого старшого сина Ісмаїла (2:136; 3:84; 6:84-86), матір'ю якого була єгиптянка Агар, і який став родоначальником арабів. Бог, перевібивши віру Авраама, наказав у жертву принести ягня. Після проповіді мусульмани, як правило, **йдуть на кладовище молитись за померлих, а також поклонитись місцевим святим**. Повернувшись з кладовища, готують принесену в жертву тварину, на знак готовності служити Аллаху. Мусульманин не повинен скупитися на пригощання, необхідно обов'язково нагодувати бідних і голодних. Ритуальне частування (**худойі, садака**) влаштовується також для запобігання різноманітних нещасть і хвороб. Близьким, друзям і родичам у дні свята намагаються зробити подарунки [36].

З нагоди всіх мусульманських свят як правило приносять у жертву тварин, м'ясо яких ділять із бідними (Корова. 2:269-273-275) [11; 36].

Крім дотримання свят мусульмани мусять виконати 5 стовпів ісламу, а саме: 1) проголосити і дотримуватися Символу віри: “Немає Бога крім Аллаха і Мухаммед пророк Його” – *шахади*;

2) виконувати щоденну 5-разову молитву – *намаз* чи *шалат*;

3) дотримуватися посту – *урази* чи *савму* – протягом святого 9-го місяця *рамадана*;

4) давати *добровільний* податок – *закят* – 1/40 від річних доходів для шкіл, сиротинців, притулків для калік тощо;

5) здійснювати щорічно або по можливості раз на віку паломництво до святих місць – *хадж* – у Мекку чи Медіну (Хадж.22:27)[11; 15; 33; 36; 67].

Буддійський *літургійний рік* (Тайланд, Лаос, Камбоджа, М'янма, Шрі-Ланка, Тибет) теж пов'язаний із місячно-сонячним календарем і кожного року починається з настанням нового місяця по-різному (за східним календарем (4713 р. – **2015 р., 19 лютого – рік Кози**, а 4714 р. – 2016 р., **8 лютого – рік Мавпи**).

День відпочинку в буддизмі – *упосатхи*, – 4 рази на місяць, переважно *четвер* [59].

Коли зібралось понад 1250 архатів під час молитви у присутності Будди вони досягли просвітлення і заснували *сангху* - *общину*. Потім Будда послав їх поширювати його Вчення. На пам'ять про цю подію в перший місяць року (лютий - березень) в різних країнах буддисти відзначають свято **Магха пуджа (2011 року – 18 лютого), тобто День Сангхи**, відзначаючи таким чином першу общину буддійських монахів (*бхікку*) і монахинь (*бхіккуні*) та приносячи для монастирів пожертви [7; 8; 14; 65].

Наступним важливим святом у буддизмі є потрійне свято – **День народження Будди**, тобто Сіддхардхи Гаутами – царевича з арійського племені шак'я, що через багато років в цей самий день дістав просвітлення згори і став Буддою, а у віці 80 років у цей же день помер. Цей день відзначають як **Свято квітів** і в різних буддійських традиціях воно називається по-різному: в **Японії – Камбуцуе – Свято квітів**, а в **Індії – Будда-Джаянті**, тощо [49]. Свято припадає на дату певні другого місяця (квітень-травень) японського, індійського, бірманського, в'єтнамського календаря, від назви якого сінгальською мовою свято й отримало свою назву в Індії (2011р. – це було 17 травня).

Коли Майї – мамі царевича Сіддхартхи Гаутами – настав час народжувати дитя, вона за звичаєм свого племені пішла до своїх батьків, але неподалік до їх дому в квітучому саду біля Лумбіні (зараз – зах. ч. Непалу) народила сина – майбутнього Будду, тобто Просвітленого згори. З легендою пов'язані основні атрибути та обряди свята в буддійських країнах.

В **Японії** – це свято **Камбуцуе (завжди 8 квітня)**, в цей день буддійські храми прикрашають квітами – там влаштовують *ханамідо* – храм квітів: на постаменті розташовують макет чотирикутного храму без стін. Його дах теж пишно прикрашають китицями квітів, які розпускаються в цей час. В середині храму стоїть плоска чаша з мініатюрною статуєткою Будди-дитини. Найстарша з таких статуєток в Японії знаходиться в храмі Тодайдзі, що в Нара і вважається національним скарбом.

Головний обряд свята – зображення Будди-дитини поливають з маленького ковшика особливим солодким квітковим чаєм. Цим же чаєм пригощають прихожан – щоб покращити здоров'я. Чай готують з листя кущів гортензії, яка росте в гірських районах. Вважається, що він має магічну силу – якщо доторкнутись пальцями, змоченими цим чаєм, до статуї Будди в тому місці де болить, то людина зцілиться. Ось чому батьки приводили до храму хворих дітей. Також цим чаєм пишуть різні заклинання-обереги [18].

В **Індії та країнах Південної Азії (Корей, В'єтнам, Тайланді, Бірмі, Лаосі)** на День народження, просвітлення і смерті Будди у свято **Вісакха пуджа** влаштовують щорічний буддистський фестиваль, який називається **Весак** або **Будда-Джаянті**. За найдавнішими

буддійськими записами всі три події відбувалися в різні роки, але в один день. У центрі уваги свята – просвітлення Гаутами - Будди, виняткова подія для людства з точки зору буддистів, що знаменує собою переломний момент у пізнанні істини. Цього дня прийнято теж квітами прикрашати місцеві храми і з настанням темряви запалювати ліхтарики, що символізують прояснення, яке приходить в цей світ. Ліхтарики для свята Весак робляться з паперу на легкому дерев'яному каркасі. На території храмів навколо дерев *бодхі* і *ступ* прийнято розставляти оливні лампи. Люди посилають листівки своїм друзям; на них, як правило, зображуються пам'ятні події з життя Гаутами Будди.

Миряни також відвідують місцеві храми і монастирі, слухають даршани і медитують (моляться) протягом всієї ночі. У традиції тай (**Таїланд**) прийнято обходити навколо монастиря три рази, на честь трьох коштовностей: **Будди** (Сіддхартхи Гаутами), **Дхарми** (4 благородних істин) і **Сангхи** (общини), що є для буддистів винятково важливими. Виконання повчань в ці дні здійснюється з більшою строгістю, що веде іноді до заборони на заняття сільським господарством та іншу діяльність, яка може заподіяти шкоду живим істотам, також буддисти у цей день споживають лише вегетаріанську (рослинну) їжу.

Миряни, як правило, приносять в монастир або храм рясне **пригощання** (рис та інші крупи), на підтвердження того, що вони не забувають про свій борг перед монастирською общиною (*сангхою*). Підношення підкреслюють, що сангха виключно важлива для буддистів. Це також можливість заслужити пошану спільноти.

У **М'янмі** це свято не вважається днем *просвітлення*, проте звичай наказує поливати дерево *бодхі* в місцевому монастирі або храмі, під яким Шак'я Муні дістав просвітлення [18; 33; 52].

Свято **Асалха пуджа** або **День Дхарми (в 2011 р. – 15 липня)** – День повороту *колеса сансари* (за вченням Будди) і відповідно початок Сангхи – заснування буддійської общини ченців, а тому **наступного** дня починається **Васса** – період трьохмісячного **посту для ченців** (червень-листопад – сезон дощів) і часу прийняття додаткових обітниць для мирян. Під час посту (**Упосатхи**) миряни мали б перебувати **вдома** або **в монастирі**, бо це важкий час злив і повеней в азіатських країнах, або вдома. До монастиря вони приходять для навчання: як правильно виконувати три групи заповідей Будди. Тому в монастирях вони вчаться правильно харчуватися за зміною фаз місяця (дотримуватися чистоти тіла); правильно говорити (взагалі-то володіти собою і емоціями та говорити мало й по суті; правильно молитися); правильно думати (молитися мовчки й керувати своїми бажаннями та намірами в думках – медитувати).

День закінчення **васси** – *сезону дощів* – в індійській традиції називається **Паварана (в 2011р. – 12 жовтня)**. Це день, коли закінчується **основний піст**, а також день початку **додаткового місяця посту** для тих, хто його продовжує.

Останнє свято в буддійському році є **День Анапанасаті (в 2011 р. – 10 листопада)**, це – *День закінчення додаткового посту*. В цей день по закінченню додаткового місяця *васси* Будда дав настанови щодо духовних сутностей та правильного дихання [60; 70].

У буддизмі протягом року є **4 задушні дні**. У ці дні буддисти практикують *молитву* за померлих і **дають пожертву** іншим людям в **пам'ять про померлих** [75].

Християнська ідея спасіння теж пов'язана із дотриманням релігійних свят, які з'явилися внаслідок практичної діяльності обіцяного у Старому Заповіті *Месії* – **Ісуса Христа**. Але постать Ісуса Христа, у порівнянні з іншими релігіями, відрізняється від історичних особистостей *Мойсея* (бл.1470 – 1210 рр. до н.е.), *Будди* (*Сіддхартхи Гаутами*, 563 – 483 рр. до н.е.) та *Мухаммеда* (580-638 рр. н.е.). Адже Ісус Христос (до 5. XII. 6 р. до н. е. – 8. IV. 33 р. н. е.) не лишень реальна *історична постать* [12, с.374-375], але й одночасно **Боголюдина, що мала дві природи і дві волі** (див. Р.І.§5-6.Тринітологія. Христологія) [21, с.18-27]. Він прийшов у цей світ, щоб вказати людям шлях до спасіння та повернення до райського стану і всі свята пов'язані із початком втілення месіанської ідеї. А саме: спочатку

мала народитися та, котра готова була, на відміну від Єви, виконати Божу волю, а не свою й тим самим дати шанс самому Богу втілити Його обіцянку про прихід Месії, відкривши людству шлях до спасіння – **Діва Марія** (див. детальніше §9. Маріологія) [21, с.41-46]. Згодом вона народила Спасителя людства – Ісуса Христа, який теж вчинив волю Божу, а не свою, і власною смертю – смерть подолав, і відкупив людство від гріхів (див. Генік Л. Я. Історія християнства. Т.1. Р.І. §6, §7) [21, с.22-32].

Літургійний рік у християн починаються з 1 вересня за н. ст. (14 вересня за старим стилем):

Різдво Марії Богородиці ((8) 21 вересня),

Різдво Ісуса Христа (25 грудня (7 січня)),

Найменування Господнє, а також день пам'яті **Василя Великого** та **початок Нового року** ((1) 14 січня),

Хрещення Ісуса Христа в р. Йордані – Богоявлення ((6)19 січня),

Стрітення Господнє ((2)15 лютого),

Благовіщення Пречистої Діви Марії (25 березня, 7 квітня),

В'їзд Господній в Єрусалим (в неділю за тиждень до Великодня))

Воскресіння Ісуса Христа (дата Великодня міняється)

Вознесіння Господнє (завжди в четвер на 40-й день після Великодня),

Зіслання Святого Духа – день П'ятидесятниці (Зелені свята, завжди на 50-й день після Воскресіння),

Преображення (Перевтілення) Господнє – Спаса ((6)19 серпня),

Успіня Пресвятої Богородиці ((15) 28 серпня) (дати свят подані за григоріанським та юліанським календарями) та інші свята [12, с.105-16].

Богословський зміст усіх 12-и основних християнських свят детально пояснив у своїй праці “Пізнай свій обряд. Літургійний рік української Церкви” отець-доктор Юліан Катрій [12, с.105-106, 130], а їх використання в сучасному педагогічному процесі подано в праці Генік Л. Я. “Релігійно-моральне виховання в начальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття” [24, с.171-197].

Через християнські свята проходить культ Бога у Пресвятій Трійці, Ісуса Христа і Марії Богородиці. З нагоди основних та храмових свят християни робили безоплатні обіди, на які запрошували родичів та бідних (богородичні свята та традиційно українські).

День Покрови Пресвятої Богородиці, хоч не відноситься до основних 12-и свят, але став національним в українській традиції, бо ще 1037 року король Ярослав Мудрий віддав Україну під покровительство Матері Божої [3; 23], а з 2015 року в нашій державі – це є **день захисника Вітчизни**.

Проведення вечорниць в **день пам'яті апостола Андрія Первозванного** та в наступні тижні **Пилипівки** передбачало підготовчу роботу – допомогу молодими хлопцями і дівчатами старшим людям та вдовам, коли вони безплатно ремонтували хати, господарські будівлі, огорожі та прибирали подвір'я тощо [23]. Адже **вечорниці** були символічним дійством, що лише підтверджувало соціальну **готовність молодих людей** (хлопців і дівчат) до самостійного життя, перебування в колективі та здатність і готовність (фізичну, моральну й соціальну) до праці.

На **свято Миколая Мирлікійського** готували і вручали дітям під час загальної вистави дітей і дорослих від його імені подарунки, не забуваючи про жодного з дітей [23].

На **Свят - вечір** носили кутю хрещеним батькам, запрошували сусідів і родичів, а також колядували і вертепники приносили радісну вістку про народження Спасителя людства, збираючи ще й на **Різдво** таким чином кошти на школи, сиротинці, притулки, для воїнів, хворих, поранених та ув'язнених.

Так само на **Меланії** ряжені ходили з Новим роком поздоровляли, щедруючи збирали кошти на різні суспільні потреби, в тому числі й на потреби поранених бійців, воїнів на

фронті та населення прифронтової зони, а на *Василя* посівали пшеницею, бажали гараздів, поздоровляючи з початком Нового року.

На **Водохреща (Богоявлення)** святити воду в річці на пам'ять про установлення Ісусом Христом **Тайни хрещення** та несли свячену воду немічним і хворим додому.

У час *Великого посту* молилися за померлих, за здоров'я живих, очищали постом свій організм, щоб гідно зустріти **Великдень – Воскресіння Ісуса Христа** – день торжества вічного життя над смертю.

Цьому дню передувало очищення будинків і подвір'я та територій населених пунктів від всякого бруду, випікання пасок (у **Страсний четвер**) для бідних, сиротинців, притулків, воїнів, хворих, поранених та ув'язнених і (у **Велику суботу**) для себе.

В день **Воскресіння** прославляли Ісуса Христа молитвою на урочистій Літургії, святити різні страви у кошиках і несли їх додому та *ділилися свяченим із потребуючими*, а по обіді піснями та іграми, водячи хороводи з гагілок і веснянок. Водночас згадували померлих, відправляючи молебні на гробах та даруючи пожертви (з хліба, одягу) бідним людям або родичам.

З нагоди свята **П'ятидесятниці** (на день **Зіслання Святого Духа**) знову поминали загиблих за Україну (за Батьківщину), вшановували живих воїнів, обходили поля з молитвою про урожай.

Влітку в більшості працювали, але на день **Преображення Господнього (Спаса)** знову ж таки християни святять овочі й фрукти, не забуваючи про бідних, сиріт, калік, воїнів, хворих, поранених та ув'язнених.

У християнському літургійному році теж є час для самоусвідомлення своїх дій і вчинків та особливий час молитви за померлих, для самовдосконалення і каяття, що триває протягом *Великого посту*, а також **4 задушні суботи** – час поминання померлих у кожному кварталі року [23].

Усі свята передбачають *молитви за живих і душі померлих*. Експериментальні дослідження, проведені японським професором, доктором Емото Масару в 2008 році, щодо впливу молитов світових релігій на воду підтвердили, що **всі вони міняють молекулярну структуру води (а значить і внутрішню духовну структуру людини) і мають, після заможування в криогенній камері, під мікроскопом форму кристалика із 6-и променевої зірочки, що нагадує сніжинки. Найкраще очищають воду від бруду гріха слова любові і вдячності [79, час 01:17:10-28].**

Через те, що Ісус Христос відрізняється від інших засновників світових релігій своєю боголюдськістю, Він міг дати людям – своїм послідовникам-християнам – те, що не могли запропонувати Мойсей, Будда, Мухаммед – особливі Божі ласки і культові практики, через які людина могла постійно самовдосконалюватися. Це – **Святі тайни (Тайнства)** – невидимі знаки особливих Божих ласок (див. Генік Л. Я. Історія християнства. Т.1: Основні ідеї християнства) [21, с.133-171]. На жаль, діти, а дорослі тим більше, не мають можливості із ними ознайомитися, бо в школах не викладається предмет “основи релігієзнавства”, а розділ “Святі тайни” не є предметом вивчення на уроках з християнської етики. Таким чином, більшість християнського населення України, а у світі ще більше – позбавлені реальної можливості зрозуміти основи християнства, а значить – втрачають свій шанс на спасіння. Чому? Тому що вся основна ідея Святих тайн (Тайнств), установлених самим Ісусом Христом, спрямована на щоденний аналіз людиною своїх прижиттєвих вчинків і дій (добрих і поганих) та на прагнення виправитися. З цією метою була встановлена Христом **Тайна каяття**. Вона передбачає:

А) *усвідомлення* кожною людиною самого **поняття гріха** (з т. з. права злочину чи пропуску);

Б) проведення **іспиту совісті**, який і передбачає **аналіз своїх реальних вчинків і думок**;

В) внутрішню *постанову виправитися* (реальне виправлення чи зміна на краще того, що ще можна покращити чи виправити в своєму чи чужому житті);

Г) *збудити в душі досконалий надприродний жаль за гріхи*, який передбачає усвідомлення того, що кожною поганою дією (вчинком) по відношенню до ближнього людина одночасно ображала Бога, а отже мусить просити прощення у Бога і в ближнього;

Г) *сповідь* – визнання гріхів каянником на сповіді перед священником (і одночасно перед Богом) і водночас *психологічна порада священника*, яка полягає у *з'ясуванні обставин скоєння гріха*;

Д) виконання *покути* накладеної священником *трьох видів*: *молитва, піст, милостиня* [21, с.152-154].

Крім *Тайни каяття* Ісус Христос установив ще одну дуже важливу Святу тайну – *Тайну Євхаристії*. Була здійснена Ісусом Христом під час Тайної вечері в Страсний четвер перед святом Воскресіння Господнього, про що чітко наголошують канонічні Євангелія: “Як вони споживали, Ісус узяв хліб, і поблагословив, поламав, і дав своїм учням, і сказав: “**Прийміть, їжте, це є тіло моє, що за Вас ламається на відпущення гріхів**”. А взявши чашу, і подяку вчинивши, Він подав їм і сказав: “**Пийте з неї всі, бо це – кров моя Нового Завіту, що за багатьох проливається на відпущення гріхів!**” (Мт. 26:26-28; Мк.14:22-24; Лк. 22:17-20, Ів. 15-17) [6]. Ці слова є кульмінацією кожної Служби Божої (Меси чи Літургії) незалежно від обряду. У цей момент відбувається *перевтілення*, адже *Тайна Євхаристії* – це *Свята тайна*, в якій на *Божественній Літургії (Службі Божій чи Месі)* *видимі матеріальні хліб і вино превтілюються (лат. transsubstantio) в Кров і Тіло Ісуса Христа*, котрими під знаками хліба і вина потім причащаються християни [21, с.152-154].

Таким чином, *причастя* – це та особлива духовна підтримка, яку залишив після себе Ісус Христос, щоб допомагати християнам, котрі прагнуть духовної і фізичної досконалості.

Але Христос встановив не лишень ці дві Святі тайни. Через *Тайну хрещення* люди вивчають основні ідеї християнського вчення і стають членами Христової Церкви та послідовниками Ісуса Христа – християнами [21, с.135-140]. Ми не будемо зупинятися на всіх обрядах хрещення в різних християнських конфесіях, бо це вже детально розкрили в розділі “Святі тайни” (Р.ІІІ) [21, с.135-170]. Але аналізуючи наслідки Тайни хрещення хотіли б додати, що останні дослідження, проведені вченими щодо води показали, що:

А) свячена вода з храму мала форму 6-и променевої зірки, водночас звичайна питана вода нагадувала пляму неправильної форми; обидва зразки води фіксувалися криогенною камерою і розглядалися під мікроскопом [79. 01:01:02], бо *при освяченні води відбувається її очищення від гріхів* та іншого інформаційного бруду, як при замерзанні чи під час кругообігу в природі [79. 01:14];

Б) сама ж свячена вода має стійку структуру, фактично і є тою структурованою водою, яка захищає все живе на Землі від гниття і знищення, бо досліді, проведені доктором наук, професором біологічного факультету Московського державного університету Володимиром Воєйковим підтвердили: якщо 10 г свяченої води розвести в 60 л звичайної питної води, то вся маса води стане свяченою [79. 01:01:48].

До всього сказано вище російський професор, доктор наук, академік Академії природничих наук **Константин Коротков** наголошує, що у тих випадках, де **Ісус Христос перетворив воду у вино** в Кані Галилейській або **зупинив бурю** на Галилейському морі (фактично змінив погоду), Він нічого не додавав до води, а **просто здійснив інформаційний вплив на воду – силою наміру й думки**. Це саме підтвердили досліді професора Пенсільванського університету (США) **Рустума Роя** та професорки **Еффі Чау** – члена Президентської ради з альтернативної медицини (США) [79. 01:12:39]. Звідси

впливає, що *Тайна хрещення*, встановлена Ісусом Христом дає приклад зміни будови води в людському організмі *шляхом молитви*.

В *Тайні миропомазання* люди дістають особливі Божі ласки Святого духа для духовної боротьби із спокусами тіла, світу і диявола [21, с.140-143].

Через *Тайну (соборування) оливопомазання хворих*, коли фізично слабка людина шляхом молитви священика і помазання освяченою олією дістає особливі Божі ласки на зцілення від фізичних і душевних хвороб [21, с. 155-157], Христос дав допомогу в тілесних і духовних стражданнях.

Тайною шлюбу Христос освятив єдність чоловіка і жінки в поєднанні тілесному і душевному в сім'ю для продовження людського роду, давши їм у цій тайні теж особливі Божі ласки [21, с.163-168].

А для духовного проводу своїх послідовників Спаситель установив *Тайну священства*, вибравши для цього людей особливого Божого покликання й наділивши їх подвійною відповідальністю: особистою і суспільною за освітню, духовну, душевну підтримку всіх, хто звернеться до них за допомогою і надзвичайно складному змаганні із спокусами фізичними, суспільними та диявольськими [21, с.158-163].

Як бачимо, кожна із релігій передбачає не просто дотримання свят і культів, але й підказує як під час них удосконалити себе.

Але за *четвертою умовою спасіння* всі ці свята і обряди в *юдаїзмі, ісламі та буддизмі*, навіть Святі тайни у *християнстві* не будуть мати значення в ідеї досконалості, якщо кожна людина, що належить до тієї чи іншої релігії, не буде дотримуватися практично **добрих вчинків по відношенню до свого ближнього**.

Багатьма притчами, чудами, оздоровленнями, які описані в Новому Заповіті, Христос зламав старі стереотипи у вченні про людину взагалі, наголосивши, що всім людям дано шанс на спасіння своєї душі, тобто на самовдосконалення (епізод Христос і розбійники на хресті – цьому яскраве підтвердження), але, як показує притча про доброго самарянина, ні ревне виконання обрядів, ні тривала молитва, ні навіть духовний сан не допоможуть людині в поступі до досконалості, якщо людина не доведе своїми реальними вчинками своєї людяності. “Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з братів найменших – ви Мені зробили, ви Богові зробили”. “По ділах ваших пізнаю, що ви Мої учні”, – наголосив Христос (Мт.25:40) [6].

Саме цей гуманістичний критерій був взятий до уваги сучасними отцями ХХІ Вселенського (II Ватиканського) собору, коли розглядалося питання про ставлення до нехристиянських релігій і готувалася декларація екуменічного спрямування про ствердну можливість спасіння у тих (світових) релігіях, що не знають ідей християнства [2].

З цієї позиції, якщо розглядати основні ідеї світових релігій, кожна із них окремо наголошує на **відповідальності кожної окремої особи за свої дії і вчинки** як у сьогоденню реальному життю так і в потойбіччі.

Есхатологічна модель кожної релігії виглядає по-різному, але обіцяє повернення до раю [6; 8; 11; 12; 21; 68; 73], що з т. з. їх святих книг означає примирення з Абсолютом віри (Богом, Аллахом). З цією метою юдеї, християни, мусульмани та буддисти прагнуть дотримуватися заповідей і виконувати обряди своїх релігійних свят.

По смерті тіла, яке *юдеї* ховали в печерах-гробницях, *душа* (Проп.12:7) може потрапити у країну тіней, де перебувають душі померлих – *Шеол*. Він складається із двох ярусів, де на верхньому спочивають душі праведників, а внизу – караються душі грішників. *Юдеї чекають* ще свого *Месію*, а він має при воскресінні зайти в Шеол і забрати до раю душі праведників, а згодом – Суду Божого, після якого настане Царство Боже [1; 6; 29; 45].

Мусульмани теж прагнуть, щоб їх душі (12:53) потрапили до *раю*, а не до *пекла*, бо рай у них дуже приманливий, але щоб *душа* (Коран, 17:87; 32: 6(7)) опинилася в раю, вона мусить пройти через *перехід* – тоненький як волосинка чи лезо бритви. Якщо душа

дотримувалася заповідей і не мала багато гріхів, ділилася з бідними м'ясом жертвних тварин, то душі цих тварин допоможуть їй перейти через *перехід*, і вона попаде до *раю*, а якщо ні – впаде у пропасть – до *пекла* [11; 8; 15; 33]. В ісламі теж чекають Страшного суду (Коран, 39:43,68), в час якого вони будуть відповідати перед самим Аллахом, а *християн судитиме Іса* (Ісус Христос) [11].

Християни знають, що по смерті *тіла* людини (яке ховають до гробу), *душа* має можливість потрапити до *раю* або до *пекла*. Правда уявлення про проміжний шлях при просуванні душі померлого до *раю* чи *пекла* відрізняються в католицизмі, православ'ї, протестантизмі.

Оскільки душа, забруднена дрібними гріхами, до раю потрапити не може, то вона мусить пройти десь очищення. Це місце *католики* називають *чистилищем*, а *православні* – “*митарствами*” або “*переддвер'ям пекла чи раю*”, але обидві гілки християнства за *душі померлих моляться*. *Протестанти* не визнають існування проміжного стану (як чистилище) і за померлих не моляться [21, с. 32-41].

Але одногосно всі християнські конфесії визнають *відповідальність людини* за її дії і вчинки перед Богом, визнають реальність другого приходу Ісуса Христа, Його ж Страшного Суду й *воскресіння мертвих* та встановлення Царства Божого [21, с.32-41].

Як бачимо *есхатологічні концепції юдаїзму, ісламу та християнства – монотеїстичних релігій* – схожі, а от *буддійське* уявлення про майбутнє людини, Всесвіту і людства взагалі зовні відрізняється, бо кожен буддист прагне потрапити до *нірвани* (як місця спокою, тиші, безтурботності, “де немає ні болю, ні печалі”). Водночас *нірвана*, за вченням Будди, це такий стан душі, коли вона не має фізичних і душевних страждань, коли душа відчуває стан блаженства і спокою тощо. З гріхами опинитися в *нірвані* неможливо, але для того, щоб *очиститись від гріхів* кожна душа буддиста проходить *реінкарнацію* – переселення душ з метою очищенні від гріхів. Душі опиняються в матеріальних тілах рослин, тварин і звірів, людей, терплячи таким чином голод і холод, нужду і спрагу, спеку і зливи. За двома основними буддійськими течіями етапів очищення є два: малої колісниці (двох етапний) – *хінаяни* і великої колісниці (чотирьох етапний) – *махаяни* [8].

У першому випадку *перший етап* випробувань душа проходить ще при житті, коли пильнує свою *карму* й слідкує за дотриманням основного Вчення Будди, висвітленого у 36 заповідях [13], з яких 8 є дуже важливими для мирян і 12 – для ченців і черниць. По смерті душа не потрапляє до *нірвани*, бо мусять пройти етапи *очищення*, який за буддійською традицією називають *колесом сансари* [68]. *Наступний етап очищення* – це перебування в реінкарнованих тілах, на *світлій* чи *темній стороні* колеса сансари, де є *холодне і гаряче пекло*, де душам допомагають *ангели* і *духи* або їх випробовують і мучать *демони* і *злі духи*, котрі змушують терпіти голод, холод, спрагу інші нестатки, як кару за гріхи (погіршення *карми*). З т. з. *хінаяни* всіх цих випробувань достатньо, щоб людина усвідомила свої негідні вчинки, очистилась від гріхів та її душа дістала спокій в *нірвані*.

Друга буддійська течія великої колісниці – *махаяни*, передбачає 4 кола очищення, що вміщують в себе два попередні й ще два наступні кола. Але основна ідея *махаяни* полягає в ствердженні того, що не всі люди можуть очиститись протягом одного етапу *реінкарнації*, бо при цьому кожна людина мусить думати лишень про себе, забуваючи про *ближнього*. Іноді одній людині дуже складно одній досягнути просвітлення й досягнути *нірвани*: без помічників їй не обійтись. Такими помічниками є люди просвітлені, що вже можуть іти до *нірвани*, але вони відмовляються від переходу в досконалий стан заради допомоги іншим. Це ченці (*бхікку*) і черниці (*бхіккуні*) чи духовні наставники (наприклад, *лами* в тибетській традиції), які готові прийти на допомогу тим, хто потребує наставництва для досягнення духовної і фізичної вправності при зустрічі зі смертю (до них треба спеціально готуватися як фізично та і духовно – див. “Тибетська книга мертвих”[12]), як етапом на шляху до *нірвани*. Більшість людей проходять цей третій етап і досягають

нірвани. Але деякі люди не зуміли скористатися допомогою просвітлених духовних наставників, ігнорували поради ченців чи черниць, мучилися через *гріхи предків*, а тому й на третьому етапі не досягнули *нірвани*. Їх чекає ще один, останній і найдовший етап очищення при якому, вони ніби починають життя з початку. Цей останній етап складається із 12-ти поступових епізодів життя людини, кожний з яких символізує певне досягнення чи поступ людини на шляху до досконалості (див. колесо сансари та її символи).

Через це кожна людина у буддизмі має *особисту відповідальність*, але поряд з цим існує й *відповідальність за гріхи предків*. Ці дві групи відповідальностей і становлять *ка́рму* – *загальну відповідальність* від якої залежать кількість реінкарнацій та етапів очищення. Фактично, *ка́рма* – це наслідок попередніх дій і вчинків людини по відношенню до інших і до себе, бо коли людина образила ближнього, то нашкодила собі, вона одночасно погіршила свою *ка́рму*. А уникнути відповідальності за *основні гріхи*, що порушують *чистоту тіла* (не вбивай жодну живу істоту; не бери того, що тобі не дають; не перелюбствуй; не пий спиртних напоїв), *слова* (не злослов; шануй батьків; не бреш; не говори лайливих слів), *думки* (не мстися; не заздри та ін.), наголошує Вчення Будди, нікому не вдасться.

Есхатологічна концепція буддизму передбачає, що все людство переживе кілька великих періодів, які мають назви окремих Будд. Зараз ми переживаємо період *Будди – Сіддхартхи Гаутами (Шак'я Муні* – дослівно означає: *мудрець із індо-арійського племені Шак'я*) [49], але має прийти ще найдосконаліший *Будда – Майтрейя*, що “стане неперевершеним *порадником, учителем для богів і людей, Всеславним богом, буддою*”. Будда Майтрейя перебуває на небесах Тушиту в очікуванні, поки не настане сприятливий час для Спасіння [73].

Які основні *критерії* є важливими для Бога (Аллаха), щоб людина чи її душа примирилася з Богом і повернулася до раю?

Усі релігії наголошують на:

- а) дотриманні заповідей (морально-етичного закону);
- б) добрих вчинках по відношенню до ближнього (Кор.5:94;102:1) /з т. з. *релігійної етики* її категорія “ближній” відповідає *етичній категорії “особа”*/;
- в) виконання основних приписів своєї релігії;
- г) добрих справах (Мт. 6:19); г) усвідомлення своїх негідних вчинків через усвідомлення і відхід від зла або виправлення помилок (Йон. 3:3; Розваги. 25:71) – шлях до спасіння;
- д) тільки той, хто відійшов від зла і визнає свою провину перед людьми та Богом, має шанс бути помилуваним *Творцем* (подібно як розбійник на хресті) [1; 3; 6; 21, с.32].

В основу декларації XXI Вселенського собору (1962-1965) “*Про релігійну свободу*”, що розглядала питання і про представників буддизму, у яких немає чітко окресленого вчення про одного Бога, і про атеїстів [2; 21, с.237; 28; 32; 47; 55], які заперечують Бога, але на практиці дотримуються загальнолюдських цінностей, було взято такі засади:

- 1) Людина є творіння Боже.
- 2) Людині Бог дарував вільну волю ще у раю. Вона має право вибору, як їй діяти чи не діяти, вірити чи не вірити.
- 3) Христос дав усім людям на прикладі притчі про доброго самарянина революційно нове і завжди актуальне вчення про *ближнього* (Втор.15:7), за яким у кожній людині, незалежно від статі чи віросповідання, майнового стану чи заняття ми повинні бачити живу особу (Лк.10:30) й допомагати як *ближньому*.
- 4) В юдаїзмі, ісламі, християнстві, буддизмі чітко проходить *ідея неминучої відповідальності* (Проп. 8:10; Коран, 3:170) душі людини перед Творцем (Вих. 20:5-6) за свої дії і вчинки при житті чи у вічності, незалежно від того: вірить людина чи ні [21, с.27-32; 27].

Підсумовуючи слід наголосити, що усі релігійні концепції виділяють такі *спільні структурні елементи ідеї спасіння*:

1) Примирення з Богом (Аллахом) неминує вимагає *дотримання* основного морально-етичного закону своєї релігії – **заповідей**.

2) Практичне досягнення цілі неможливе без відмінних у кожній релігії **культових практик і обрядів (свят)**.

3) Кожна із релігій має своє особливе вчення про людину та сприймання її через призму своєї релігії, тобто вчення про антропологічну структуру людини та **вчення про ближнього**. Але християнське вчення про ближнього є найбільш повним і універсальним й саме воно лягло в основу усіх міжнародних документів про людину як особу чи особистість.

4) Без **добрих справ і вчинків по відношенню до ближніх**, що оточують кожну людину, досягнути досконалості, за вченням світових релігій, неможливо. Важливо, що вчення про ближнього у двох релігіях є більш вузьке (юдаїзм, іслам) і саме через це важко вирішити деякі міжнародні конфлікти на Близькому Сході, і більш широке або загальнолюдське (християнство, буддизм), яке за застосуванням прийнятне для всіх, незалежно від релігійної приналежності, і саме воно наближає кожну людину до досконалості.

5) Усі названі вище релігії передбачають есхатологічну **відповідність душі за не дотримання морально-етичного закону своєї релігії**, культів й обрядів та *порушення вчення про ближнього* (кари в Шеолі, чистилищі, Суд і вічні пекельні муки, карма).

6) Опираючись на ідею спасіння та есхатологічно неминучої відповідальності душі кожної людини за свої дії і вчинки була прийнята декларація **“Про релігійну свободу”**, яка утверджує – право кожної людини дотримуватися будь-яких релігійних поглядів або не дотримуватись жодних [2]. Приймати чи не приймати релігійну ідею спасіння – це вирішуватиме сама людина, якій Бог дарував вільну волю – ось головна ідея цієї декларації.

А отже, основою суспільного буття людей мають стати **загальнолюдські цінності**, що сформульовані у притчі Ісуса Христа про доброго самарянина, що лягли в основу європейського і міжнародного законодавства і стали основою для Декларації ООН про права людини, про права дитини та інших міжнародних документів.

Основні ідеї світових релігій викладені в таблиці №2 (див. далі)

Використані джерела і література:

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / за ред. отця-доктора Р. Турконяка. 4-е повне вид. укр. мовою. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2011. – 1214 с.
2. Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 1996. – 790 с.
3. Історія релігій. Збірник документів і матеріалів /упорядники. Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2003. – 524с.
4. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
5. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987–XII від 23 квітня 1991р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> /26.03.2016/ 14:49.
6. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
7. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.
8. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Пер. с англ. - М.: Республика, 1995. – 591с.
9. Иисус Христос в документах истории. Сост., ст. и коммент. Деревенского Б. Г. – Изд. 4-е, испр. и доп. – СПб.: Алетей, 2001. – 574 с. ISBN 5-89329-222-7;
10. Макдоуел Д. Незаперечні свідчення. / Пер. з англ. Ю. Дзюпи. – Мінськ: ПИКОРП, 1994. – 282 с.
11. Коран. – М., 1990. – 511с.
12. Тибетская книга мертвых [Текст]. – Харьков: ФОЛИО, 2010. – 286с.
13. Тридцать шесть начальных правил (Заповеди буддизма) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>. 04.11.2010/ 22:08.
14. Трипитака (Типитака) //(Составил и перевел Дмитрий Ивахненко по материалам Джона Буллита на сайте Access to Insight) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://awake.kiev.ua/dhamma/canon/tipitaka.htm>//27.10.2011 /18:42
15. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина. [Мирча Элиаде]. – М: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.

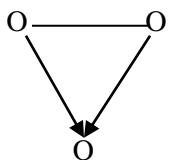
16. Concolorum Oecumenicorum Decreta a cura di Giuseppe Alberigo – Giuseppe L. Dossetti. Pericles – P. Joannou. Claudio Leonardi – Paolo Prodi. Consuleza di Hubert Jedin. Edizione bilingue. Bologna: Edizioni Dehonane Bologna, 1991. – 1135 P. INDICI 169* P. – ISBN 88-10-20550-2.
17. Академічне релігієзнавство. – Підручник. За ред. А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000. – 862с.
18. День народження Будди, або Свято квітів // <http://uanime.org.ua/article/hanamatsuri.html>//04.11.2010/18:03.
19. Генік Любов. Біблія і наука про походження народів Палестини та Ісуса Христа / Любов Генік // АВРААМІЧНІ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ: ІНКУЛЬТУРАЦІЙНІ ВПЛИВИ ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ ВЗАЄМИНИ. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 29 травня 2014 року. – Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника "Давній Галич", 2014. – С.456-475.
20. Генік Л. Я. Виховне значення десятих заповідей Божих (Декалогу) // Рідна школа. - 2001. - №№11-12. - С.23-27; С.22-26.
21. Генік Л. Я. Історія християнства: католицизм. У 2-х т. Т. 1: Основні ідеї християнства. Навч. посіб для студ. / Генік Л. Я. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.
22. Генік Л. Я. ІСТОРІЯ ХРИСТІЯНСТВА: Історія християнства до розколу 1054р. Історія католицизму. Історія орієнтальних (східних) і ортодоксальних (православних) церков. Історія протестантизму. Навчально-методичні рекомендації для студентів вчз. Вид. 3-є доповн. і переробл. / Л. Я. Генік. – Івано-Франківськ, 2011. – 310с.
23. Генік Л. Я. Народні-релігійні традиції в сучасному педагогічному процесі [Любов Генік] // Рідна школа. – 2003. – №6 (869). – С.37-43.
24. Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст. [Любов Ярославівна Генік]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.
25. Есхатологія // Сопричастя. – 1997. – №3. – С.3-133.
26. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. - 735с. - (Вища освіта ХХІ століття).
27. Канигін Ю. Біблія і сучасна наука / Канигін Ю., Кушерець В. – К.: Знання України, 2005. – 226с.
28. Кияк С. Другий Ватиканський собор і супільно-релігійні проблеми сучасності Навчальний посібник / Святослав Кияк. – Львів: Місіонер, 2011. – 302 с.
29. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів / Кость Костів. - К.: Україна, 1995. - 429с.
30. Кришмарел В. Ю. Релігійна етика чи релігійна освіта? Точки дотику та методологічні проблеми впровадження / Вікторія Юрїївна Кришмарел // Наукові записки. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип. 21. – С. 231–238. – (Серія : Психологія і педагогіка).
31. Кришмарел В. Ю. Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст / Вікторія Юрїївна Кришмарел // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2013. – Вип. 13. – С. 121–130.
32. Кульчицький О. Постаті й джерела атеїзму // Олександр Кульчицький. Світогляд і молодь. – Мюнхен, 1972. - С.109-151.
33. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / Під ред. проф. В. І. Лубського. Навч. посіб. [В. Лубський, В. Козленко, М. Лубська, Г. Севрюков]. – К.: Тандем, 2002. – 640с.
34. Мессорі, Вікторіо. Гіпотези про Ісуса / Пер. з італ. Л. Гайдуківського. – Львів: Свічадо. – 1993. – 294 с..
35. Москалик Я. Містерія земного життя Ісуса Христа [Я. Москалик] // Київська Церква. – 2001. - №1. – С.48-55.
36. Мусульманські свята [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://www.sviato.in.ua/isl_common_rel.php/ 12.12.2010/ 3:03.
37. Олійник Т. Сила хрещення. Основні засади духовного життя / Тарас Олійник. – Куритиба: Вид-во оо. Василіян, 1990.– 330с.
38. Ортинський І. Українська молодь на перехресті двох шляхів [доктор Іван Ортинський, СДБ] //Авангард. – 1976. – Ч. 4-6 (129-131). – С.236-318.
39. Нечуй-Левицький, Іван. Світогляд Українського народу /Іван Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 1992. – 48с.
40. Павленко П. Ю. Постать Ісуса Христа в контексті релігієзнавчих досліджень // Українське релігієзнавство. – 2003. – №27 – 28. – С.146-157 та ін. праці).
41. Паїк В. Корінь безсмертної України / Володимир Паїк. - Львів: Червона калина, 1995. - 237с.
42. Рижкова С. А. Типологія релігій: Начальний посібник [С. А. Рижкова Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Кондор, 2005. – 448с.
43. Сапеляк А. Українська Церква на другому Ватиканському Соборі / Андрій Сапеляк. – Львів: СТРИМ, 1995. – 212с.
44. Симулик В. В. История Вселенной: концептуальные информационные основы космологии. Бинарность и синергия Пи - систем. (Пособие по космологии и физике Космоса) / Василий Симулик. – Сумы: Университетская книга, 2014. – 102 с.
45. Словник Б Словник Біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон Дюфуа та ін. [Пер. з 2-го фр. вид.]. Заг. ред. докт. С. Мудрого. – Рим - Львів: Місіонер, 1992-1995. - 934с.
46. Стасяк Я, Завіла Р. Основи догматичного богослов'я / Ян-Славомир Стасяк і Роберт Завіла. - Львів: Місіонер, 1997. – 310с.
47. Яроцький П. Сучасний католицизм [Петро Яроцький] // Політика і час. – 1993. – № 2. – С.12 – 18.
48. Библиейская энциклопедия. - М., 1991. – 356 с.

49. Будды трёх времён [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://dazan.spb.ru/buddhism/symbols/music-and-wear/> 01.03.2016/ 23:00
50. Булгаков С. В. Православие: Праздники и посты. Богослужения и требы, расколы, ереси /С. В. Булгаков. - М.: Современник, 1994. - 575с.
51. Был ли Иисус Христос реальным историческим лицом? [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://y-jesus.org/russian/print/1-jesus-real-person/> 27.09.2013/15:49.
52. Васильев Л. С. История религий Востока [Л. С. Васильев]. – М.: Высш. школа. –1988.
53. Войно-Ясенецкий В. Ф. О душе, духе и теле // Философские науки. - Москва. - 1994. - №1-3, 1997. - №2, 3-4. -1997.
54. "Воскресение Христово видевше..." // Наука и религия. – М., 2008. – №4. – С.31-34.
55. Второй Ватиканский Собор. Критика идеологии и практики современного католицизма. Вступ. статья и общ. ред. проф. д-ра философ. наук Г. А. Курсанова. – М.: Прогресс, 1973. – 372с.
56. Гёче Г. Библейские истории / Пер. с венг. Изд. 2-е. [Густав Гёче]. – М.: Политиздат, 1990. – 318 с.
57. Действительно ли Христос воскрес из мертвых? [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://y-jesus.org/russian/wwwj/6-jesus-rise-from-dead/1-9//27.09.2013/15:50>.
58. Деревенский Б. Г. Иисус Христос в документах истории. — Изд. 5-е. СПб.: Алетейя, 2010;
59. Дни соблюдения Упосатхи в 2554-2555 (2011) году // <http://awake.kiev.ua/dhamma/practice/moon.htm//27.10.2011/19:23ю>
60. Дубровская О.Н. Древние религии мира [Оксана Дубровская]. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 448с.
61. Максуд Р. Ислам / Пер. с англ. В.Новикова [Р. Максуд]. - М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. - 304с.
62. Жизнь земная и последующая / Сост. П. С. Гуревич, С. Я. Левит: Пер. с англ. - .М.: Политиздат, 1991. - 415с.
63. Жизнь после смерти / Под ред. П. С. Гуревича. - М.: Советский писатель, 1990. - 319с.
64. История II Ватиканского собора / Под редакцией Джузеппе Альбериги, Алексея Бодрова, Андрея Зубова (общ. ред. рус. изд.). – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2003. – Т.1. 621с.; Т.2. 2005. – 739с.; т.3., 820 стр.; т.4., 2008 - 880 стр. ISBN 5-89647-103-3.
65. История Древнего Востока: Учебник / Под ред. В. И. Кузищина. – М.:Высшая школа, 1979. – 456с.
66. Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII - III тис. до н. э. Т.1. - К.: Аратта, 2001. - 872с.
67. Ключ к пониманию Священного писания . - Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. - 698с.
68. Колесо Сансары [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.liveastrology.org/7_grehov.htm/ 05.11.2010/0:49.
69. Красников А. Н. Методологические проблемы религиоведения: Учеб. пособие. — М.: Академический проект, 2007. — 239 с. *Электронный ресурс* // Режим доступа: http://credoindeum.ru/_ld/2/203_krasnikov_metod.pdf/ 02.09.2014/18:31:08.
70. Кривелёв И. А. История религий. Очерки в 2-х т. Т.2./ Институт этнографии шимени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. – М.: Мысль, 1988. – 382[2] с.
71. Кривелёв И. А. История религий. Очерки в 2-х т. Т.1./ Институт этнографии шимени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. –М.: Мысль, 1988 – 445 [1] с.
72. Налич Т. С. Ангелы и другие сверхъестественные существа в исламе. – М.: Знак, 2009. – 440с. ISBN 978-5-9551-0315-0. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://community.livejournal.com/r_books/04.09.2010/13:02.
73. Пророчества: "о **Блаженный по имени Майтрея**" (Дигха Никая 26. Чаккаватти Сиханада сутта. Львиный рык миродержца) / Перевод с пали А. В. Парибка [Текст] [Электронный ресурс] // [Режим доступа]: <http://awake.kiev.ua/dhamma/canon/dn/dn26.htm#metteya//27.10.2011/20:46>
74. Резван Е. А. Тафсир аль-Кур'ан // Ислам. Энциклопедический словарь / отв. ред. С. М. Морозов. – М.: Наука, 1991.
75. Торчинов, Евгений Алексеевич. Введение в буддологию: курс лекций. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – 304 с. // <http://anthropology.ru/ru/texts/torchin/buddhism.html//27.10.2011//18:36>
76. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – Акад. проект, Гаудеамус, 2008. - 1520с.
77. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Электронный ресурс] // [Режим доступа]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.
78. Еврейский театральный календар:2006-2007. – Київ-Одеса, 2006. – 28с.
79. ВЕЛИКАЯ ТАЙНА ВОДЫ // Научный кинофильм: Постпродакшн компании RVS [Электронный ресурс] // [Режим доступа]: VelikaYa.Tayna.Vody_Webrelax.comavi.2008/Время:01;21:18.
80. СРАВНЕНИЕ ГЛАВНЕЙШИХ РЕЛИГИОЗНО - НРАВСТВЕННЫХ ПОЛОЖЕНИЙ БУДДИЗМА С ХРИСТИАНСТВОМ [Электронный ресурс] // [Режим доступа]: <http://www.sravnika.narod.ru/budda/sravni.htm/> 04.11.2010 23:19.

СВІТОГЛЯДНІ ІДЕЇ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ
або “Ідея спасіння у світових релігіях”

№ з/п	Основні ідеї релігії	ЮДАЇЗМ	ХРИСТІЯНСТВО	ІСЛАМ	БУДДИЗМ
1.	ПОНЯТТЯ ПРО СВЯТІ КНИГИ або Святі тексти - це книги, що передані людям або записані в особливий природний способ	БІБЛІЯ: СТАРИЙ ЗАПОВІТ: I. ТОРА = Закон Мойсея = П'ятикнижжя Мойсея; II. НЕБІЇМ = Пророки = Книги пророків III. ХЕТУБІМ = Писання ТаНаХ або Палестинський канон (бл. 100 р. н. е.) P. S. НОВИМ ЗАПОВІТОМ , як святою книгою, не користуються, бо не визнають Ісуса Христа за обіцяного Месію (і ще чекають приходу Месії)	БІБЛІЯ: СТАРИЙ ЗАПОВІТ: I. П'ятикнижжя Мойсея = Тора = Закон Мойсея II. Історичні книги III. Книги мудрості або поетичні IV. Книги пророків і НОВИЙ ЗАПОВІТ: I. Євангелія (Євангеліє - добра звістка, що прийшов Месія = Спаситель = Христос); II. Діяльність апостолів (Дії апостолів) III. Листи апостолів (Послання апостолів) IV. Одкровення Івана Богослова (Апокаліпсис)	КОРАН Мусульмани-шиїти: Коран Мусульмани-сунніти: Коран Сунна Коран - об'явлення від Бога (Аллаха) передане через ангела Джабраїла (Гавриїла) Мухамедові. Сунна - це життя, діяльність і повчання Мухамеда й 9 мусульманських халіфів (“святих”).	Т Р І П І Т А К А (з санскр. ТРИ КОШИКИ): Віная-пітака – збірник законів для ченців; Сутта-пітака – діалоги, думки й повчання Будди; Абхідхарма-пітака - наукові та філософські трактати про дхарму = 4 благородні істини Будди (див. Символ віри) [7; 14].
2.	КОМЕНТАРІ ДО СВЯТОГО ПИСЬМА або канонічні твори	ТАЛМУД – коментарі до Старого Заповіту, що склалися і записувалися з V ст. до н.е. – VI ст. до н.е.: • Мішна (Повторення) - збірник правових норм; • Галаха (Закон) – звід нормативних законів;	Твори Отців і Вчителів Церкви – пояснення і коментарі до Старого і Нового Заповіту (майже вся середньовічна християнська, тобто європейська філософія або патристика)	Тафсір – коментарі до “ Корану ” - повчання Мухамеда та його наступників [8];	Джаммапада [7; 8] – коментарі до “Тріпітаки”

		<ul style="list-style-type: none"> • Аггада (Переказ) – збірка розповідей і притч, що пояснюють уривки із Ст. 3. – ТаНаХу та Усної традиції; • Гемара (Завершення) – нові законодавчі положення. 			
3.	СИМВОЛ ВІРИ – це короткий виклад основних ідей релігійних вірувань окремої конфесії чи релігії	Складений Мойсеєм Моймонідом (Моше бен Маймоном, 1135-1204) “13 основ юдаїзму” (див. В. Лубський, М. Лубська, В.Козленко, Г. Севрюков. Історія релігій. Посіб. для студ. – К.: Тандем, 2002. – С.122-125).	- Апостольський Символ віри (49-50 рр. н. е.); - Складений, доповнений і затверджений на Нікео-Константинопольському соборі 325 і 381 рр. символ віри: “Увірюю в єдиного Бога Отця Вседержителя, Творця неба і землі...”	Мусульманський Символ віри = шахада або 1-й стовп ісламу: “Немає Бога крім Аллаха і Мухамед пророк Його”	4 благородні істини Будди (дхарма): 1) Життя – це страждання; 2) Джерелом страждань є бажання; 3) Щоб звільнитися від страждань – слід звільнитися від бажань; 4) Щоб досягнути нірвани, слід дотримуватися вчення Будди (36 заповідей) ” = дхарма [8].
4.	ОСНОВНА КАНОНІЧНА МОЛИТВА	“Слухай Ізраїль” (Второзак. 6:4-9; Чис. 6:24-26)	“Отче наш” (Мт. 6:9-13)	“Во ім’я Аллаха милостивого, милосердного!..” (КОРАН. 1: 1-7) [11].	“Слава Йому, Вознесеному Архату, Всепросвітленому. Я приходжу до Будди як до прибіжища. Я приходжу до Вчення як до прибіжища. Я приходжу до Духовної спільноти як до прибіжища”. Кхуддака Патха [8].
5.	АБСОЛЮТ ВІРИ (або в кого чи в що вірять?)	Вірять в одного Бога: (Втор.6: 4). <i>Бог, який є чистим духом</i> (Йо.4:24; Втор. 4:12; I Цар.19:11-13; Мудр.1: 6-10; 2 Кор.3:17),	Вірять в одного Бога [57]: “Вірюю в єдиного Отця Вседержителя...” але Бог є триєдиний: Бог проявив себе людям у Пресвятій Трійці (Мт.3:13; Мр.1:9; Лк.3:21; Ів.1:31). Співдію Пресвятої Трійці	Вірять в одного Бога – Аллаха: (Коран, 112).	Вірять в нірвану [8]. Нірвана: а) це стан душі, коли їй дуже добре; б) місце, де вона перебуває, досягнувши досконалості і не має ніяких матеріальних чи інших турбот.

		Праобразів Трійці – багато у Ст. Заповіті, наприклад: 3 подорожні прийшли до Аврама	уявляють:				
			православні O ↓ O ↓ O Ів. Золотоустий (IV ст.)	католики (Ів.13-18). Filioque		Злі не чують імені Дорогоцінної Трійці. Лотосова Сутра.16 [7; 8]	
		Б о г (Аллах) – це ч и с т и й д у х.					Нірвана подібна до християнського раю.
6.	КРЕАТОЛОГІЯ – це розділ філософії, теології і релігієзнавства, який вивчає творчі можливості Абсолюта (Ягве, Бога, Аллаха); це вчення про створення духовного світу, Всесвіту і всього живого в ньому, людини.	К р е а т о л о г і я вчить, що все у Всесвіті створене Богом (<i>Аллахом</i>) – Творцем (лат. Креатор) [7; 8].					
	Бог- Творець	“1. Я вірую безроздільною вірою в те, що Творець , благословенне ім'я його, творить усі творіння і керує ними і Він один створював, створює, все, що є у Всесвіті”. (Бут. 1:1-31; 2:1-3);	Бог-Творець 1. “Вірую в єдиного Отця Вседержителя, Творця неба і Землі і всього видимого і невидимого...” (Бут. 1:1-31; 2:1-3); (Кор. 32:3-9; 23:14; 55: 1-30);	Бог або (Аллах) – Творець (114:1-6.) Аллах створив: духовний світ: <i>ангелів і джинів, Всесвіт</i> , людину. Всесвіт (7: 52 (54); 16: 3, 5, 8, 10-16)	Немає вчення про одного Бога. Є згадка про Творця , який немає чіткого визначення. Десь-колись Творець створив: А) ангелів, духів; 2) Всесвіт; 3) людину. Деталей творення не описано.		
	Кого чи що створено?	1) Невидимий духовний – світ <i>ангелів (Дан. 3:58);</i>		<i>ангелів (35:1-34) і джинів (72: 1-15);</i>	ангелів, духів;		
		2) Створив В с е с в і т (6 днів; <i>Бут. 1:2-26)</i>		(7: 52(54); 16:3, 5, 8, 10-16) і все живе в ньому			
		3) Бог створив <i>людину створив із земного порохи і води (Бут. 2:7, 21-23).</i>		(Аллах) створив <i>людину із земного порохи і води та згустка крові (76:1-22).</i>	Людина вважається створена (без пояснення деталей у Святих книга)		

7.	АНГЕЛОЛОГІЯ – це вчення невидимий духовний світ – світ ангелів	<p>Ангели (гр. ἀγγελος - вісник, посланець) – це чисті духи, що створені Богом (Аллахом), мають розум і вільну волю, але з допуску Божого можуть брати тимчасово форму будь-якого тіла, тобто ставати живими розумними істотами на час, коли виконують свою місію (Бут. 18: 1-22; Суд. 2: 1; 7: 11-24; Пс.103: 4; Мт. 1: 12; Лк. 1: 26; Ів. 20: 12; Ефес. 6: 12). Вони є досконаліші, ніж люди, позаяк не тільки мають досконаліше знання, ніж людина, і мають велику фізичну силу, але й можуть блискавично переміщуватися на велетенські відстані в космічному просторі; щоправда, не знають думок людей. Служать Богові (<i>Аллаху</i>) (юдаїзм, християнство, іслам) і людям (юдаїзм, християнство, іслам, буддизм) [12;13; 14; 22;].</p> <p>Ангели поділяються на: 3 ступені (ієрархії) і 9 видів (чинів) (Дан. 7: 10) [22; 57, с.24]:</p> <p>До вищого ангельського ступеня (ієрархії) належать: <i>серафими</i> (Іс.6:2, 6), <i>херувими</i> ((Бут. 3: 24; II Сам. 19:15; Єзек. 10:1-20; 28:14-16), <i>престоли</i> (I Колос.1:16), що служать тільки Богові й виконують Його доручення.</p> <p>Середній ступінь ангельської ієрархії становлять <i>господства</i> (Колос.1: 15-16), <i>сили</i> (I Петр.3:22) і <i>влади</i> (I Петр. 3: 22; Кол. 1: 16), що допомагають представникам влади.</p> <p>Над цими ступенями ангелів панує Ісус Христос: “Він (Христос) - голова усякого <i>начала</i> (начальства) і <i>влади</i>” (Кол. 2: 10).</p> <p>До найнижчого ступеня ангельської ієрархії відносяться <i>начала</i> (начальства, Кол. 1: 16), <i>архангели</i> (I Солун. 4:16; (відомі : Гавриїл (Дан. 8:16; Лк.1:26), Рафаїл (Тов. 3: 16; 12: 25)) та <i>ангели</i> (Лк 2: 9-10; I Петр. 3:22), що виконують Божі доручення у спілкуванні з людьми та світом. Частина ангелів – ангели-охоронці.</p>	<p>Аллах створив ангелів і джинів [14; 86].</p> <p>Джини – це маленькі духи, що служать ангелам і людям.</p> <p>В Корані згадується багато імен ангелів. Є ангели, що мають такі ж імена та функції, як ангели, що згадаються в Біблії. До прикладу: Михаїл, Гавриїл (Джабраїл), Рафаїл тощо. Деякі імена ангелів зовсім інші: Асраїл – ангел смерті.</p>	<p>Вірять в існування духовного світу: ангелів, демонів, духів</p>
8.	ВЧЕННЯ ПРО ПЕРВОРОДНИЙ ГРІХ АНГЕЛІВ	<p>Одна частина ангелів на чолі із Божим противником – Сатаною (Люцифером) захотіла стати рівною Богові й збунтувалася проти Бога.</p> <p>Друга частина ангелів, що залишилася вірною Богові, і їх очолив архистаратиг Михаїл.</p>	<p>Ангели і джини мали служити Аллаху і людям. “Зібрав Аллах ангелів і наказав поклонитися людям. Всі поклонилися крім Ібліса (Сатани)” (7:10(11)).</p> <p>1) Ібліса і його прихильників Аллах відправив до пекла.</p> <p>2) Ангели теж поділи</p>	<p>Звідки з’явилися ангели, демони, добрі й злі духи “Трінітака” не пояснює, але визнає існування нірвани та холодного й гарячого пекла, ангелів і демонів, духів (див. есхатологія).</p> <p>“Тібетська книга мертвих”[12,с.60-168]</p>
	Наслідки первородного гріха ангелів	<p>У результаті боротьби між добрими і злими ангелами: Ангели, що згрішили проти Бога, потерпіли поразку. Сатана був скинутий архистаратигом Михайлом на Землю. Для тих ангелів, що згрішили, Бог створив пекло і закинув їх</p>		

		туди. Увесь духовний світ поділився на добрих (<i>ангелів</i>) і злих істот (<i>демонів, Ів. 8: 44-45</i>) [21, с.12].	лися на добрих (ангелів) і злих (демонів). 3) <i>джини</i> теж поділилися на добрих, що служать ангелам і злих, що служать демонам.	
9.	АНТРОПОЛОГІЯ – це розділ філософії, теології, що вивчає все про людину та її походження і майбутнє [16].	У Біблії є 2 різні концепції про створення людини [73]: А) перша концепція давньоєврейська, що відома з II тис. до н.е., яка описана в книзі Буття (Бут. 1:27) (варіант J); Б) друга концепція – месопотамська, яка датується з III-II тис до н.е., а в біблійних текстах (варіант E), з'явилася після Вавилонського полону 500 р до н.е., яка більш детально розповідає про первородний гріх людини.	За <i>Кораном</i> тіло і душу людини створив Аллах (Бог) з додаванням краплі крові (22:5) людина 7:11(12); 16:4; (76:1-22). 76.ЛЮДИНА	Людина створена Творцем. (Деталей про творення Святі книги буддизму не подають).
		Людина складається: духа, душі, тіла (Бут. 1:27; 2:7, 21-23);	Людина складається: духа, душі, тіла (Бут. 1:27; 2:7, 21-23)	Людина складається: душі (39: 43(42)), тіла;
		Душа – це особлива нематеріальна субстанція, що виникає у момент злиття духа (Божої частинки) з тілом. Душа є одинична, неповторна, незнищима, вічна. Душа – частина Божого духу – безсмертна, по смерті тіла знову набирає властивостей духа. Тіло – матеріальне – смертне, тому його ховають у землю. <i>Душі будуть відповідати за свої добрі й погані вчинки (гріхи).</i>		
10.	ПЕРВОРОДНИЙ ГРІХ ЛЮДИНИ Обіцянка Месії	Суть первородного гріха за <i>Біблією</i> (Бут.3: 3-6) і <i>Кораном</i> (7:18-27(19-28)) полягає в тому, що людина (як і ангели) захотіла стати рівною Богові (Аллахові).		Людина вчинила гріх, але як і чому це сталося, святі книги буддизму не пояснюють.
		Наслідки первородного гріха людини: Людина втратила частину Божого захисту (“зрозуміли, що нагі”); Людина втратила частину своєї духовної сили, що давала їй можливість оглядати Бога щодня лицем в лице (“заховалися...”); Отримала свої ”фізичні“ кари жінка; Жінка втратила свою рівність з чоловіком. Жінка дістала нарешті ім'я – Єва (з давньоєвр.- мати всіх живих); Бог пообіцяв людям прихід Месії (давньоєвр.) = Христа (гр.) = Спасителя людства (укр.); (Бут.3: 15); Свою кару отримав змії (Сатана); Чоловік отримав своє покарання (“будеш тяжко працювати”);	Наслідки первородного гріха людини: 1) Люди втратили можливість бачити Аллаха щодня; 2) Люди були вигнані з раю; 3) Жінка втратила свою рівність з чоловіком.	Наслідки первородного гріха людини. Наслідки у святих книгах Будди не описані.

		<p>Чоловік отримав своє ім'я – Адам (з давньоєвр.- взятий із землі); Люди не встигли з'їсти плоду з “дерева вічного життя” і втратили шанс вічного життя; Бог замінив втрачений людьми духовний захист на інший – фізичний (“Бог дав шкури людям”); Було закрито вхід до раю грішним людям (поставлено при вході херувима з миготливим мечем), щоб зло не стало вічним; Люди були вигнані з раю на землю (та можуть повернутися до раю тільки через заслуги Месії (Бут.3) та свої особисті).</p>			
11.	<p>ВЧЕННЯ ПРО МЕСІЮ – обіцяного Спасителя світу</p> <p>(давньоєвр. м. – Месія = гр.м. – Христос = укр. м. – Спаситель)</p>	<p>У книгах пророків Старого Заповіту (<i>Небійм</i>). є пророцтва про прихід Месії.</p> <p>Але юдеї очікували царя-Месію зі військом і державними почестями, що звільнить їх від іноземного гніту.</p>	<p>Християни визнають біблійні пророцтва Старого Заповіту про Месію.</p> <p>Пророцтва Старого Заповіту (Пророчі книги) про Месію знайшли своє сповнення в Ісусові Христові, який є обіцяним Спасителем про що, описано в книгах Нового Заповіту [10; 11; 12; 22].</p>	<p>Вчення про Месію в Корані відсутнє.</p>	<p>Майтрея Будда</p> <p>”У ці дні, брати, на землю з’явиться Всевишній, якого іменують Майтрея. Він буде сповнений мудрістю і великодушності, знаннями про все на світі і стане неперевершеним радником, учителем для богів і людей, Всеславним богом, буддою, таким, як я тепер.</p> <p>Він пізнає і досконало вивчить, перебуваючи з нею віч-на-віч, все: Всесвіт з його світами, його богами, і злими духами, і цей світ самотників, і брахманів”.</p> <p>Буддизм. Дігха Нікаія. Чаккаватті-Сіханада суттанта [8, с.582; 49; 73].</p>
12.	<p>ХРИСТОЛОГІЯ – вчення про Ісуса Христа як обіцяного в Старому</p>	<p>А) Талмуд, історичні праці юдейського письменника Йосипа Флавія “Старожитності”,</p>	<p>А) Ісус Назарянин є історичною особою і тим обіцяним Месією, що прийшов в 1 ст. н. е., про що розповідають книги Нового Заповіту та інші</p>	<p>Ісус Христос згадується в Корані як реальна історична постать: Іса (Ісус) вважається одним із</p>	

	<p>Заповіті Месію [22]</p>	<p>“Юдейська війна”, визнають Ісуса Христа історичною особою, що жила в 1 ст.н.е.</p>	<p>історичні джерела.</p>	<p>великих пророків (3:48-58; 5: 73-79, 109-115; 82).</p>	
	<p>Сотеріолога – вчення про відкупительну роль Ісуса Христа</p>	<p>Б) Юдеї бідного Ісуса з Назарету (із Галілеї) не визнали за обіцяного Месію (Христа) й досі чекають приходу Месії.</p> <p>Пророцтва Ст. Заповіту (Небійм) про Месію:</p> <p>Месія народиться у Вифліємі (Міх.5:1); з коління Давидового (Єрем.23: 5); про це говоритиме зоря (Чис. 24:17); три царі принесуть дари (Пс. 71: 10); буде чудотворцем (Іс. 35: 4-6), пророком і вчителем (Іс. 49. 1-6); буде зраджений за 30 срібняків (Зах. 11: 12 - 13); одним із товаришів (Пс. 40: 10); Месія помре серед розбійників (Іс. 53. 9); молитиметься за</p>	<p>Б) Християни вірять: Ісус Назарянин є тим обіцяним Месією, що прийшов в 1 ст. н. е., про що підтверджують книги Нового Заповіту.</p> <p>Сповнення пророцтв про Месію = Христа в Новому Заповіті:</p> <p>Христос народився у Вифліємі (Мт.2:1; Лк.2:4-6); з коліна Давидового (Рим.1:3); про це говоритиме зоря (Мт.2:1); царі принесуть дари (Мт.2:11); буде чудотворцем (Мр.8:22-26; Лк.17:1-4; Ів.11:43-44); і вчителем (Лк.10:30); буде зраджений (Мт.26:15); зражений другом (Ів. 13: 30); помре серед розбійників (Мт.27:50; Лк. 23:33);</p>	<p>Божественне походження (Іси) Ісуса Христа заперечується.</p>	

	(Спасителя)	ворогів своїх (Іс. 53: 15); помре добровільно за наші гріхи (Іс. 53:4-7); повернеться на небо (Пс. 63: 34) і засяде праворуч Бога-Отця (Пс. 109:1).	Ісусова смерть на хресті – для відкуплення людей від гріха (Мт.20:28); засяде праворуч Отця (Євр.1:3-4).		
	Христологічні догми [22]:	В) Пророцтва Старого Заповіту про Месію: буде Сином Божим (Пс. 2:7); буде Богом і людиною одночасно (Іс. 9:5).	В) Вчення про Месію опирається на книги Нового Заповіту та рішення I – VI Вселенських соборів, де Ісус Христос визнається Боголюдиною , що має: ❖ дві природи (гр. м. - дифізити): Λ Божу і людську (Лк.1:26-38; 2;40; Мт.16:16); (одну природу визнавали монофізити , гр. м., тобто єретики); + ❖ дві волі (гр. м. дителіти, рос. м. – дифеліти): Λ Божу і людську (Мт. 8:3; 26:42; Лк. 22: 42; Ів. 14-18); (одну волю визнавали (гр.м. монотеліти , рос. м. – монофеліти , тобто єретики); такого вчення про Ісуса Христа дотримувались християни- ортодокси (з гр. м. правовірні).		

			<p>Християни, що визнають дві волі й дві природи Ісуса Христа та славлять Бога в присутності ікон є правовірні, православні християни (= усіх 15, в т. ч. Московського + Київського патріархатів, греко-католики і римо-католики тощо).</p> <p>Г) Христос був розп'ятий і помер на хресті, воскрес на третій день і вознісся на (на 40-й день) небо й сидить праворуч Отця.</p>			<p>Воскресіння Ісуса (Іси) Христа заперечується.</p>
13.	<p>ЯК ПОВЕРНУТИСЯ (ПОТРАПИТИ) ДО РАЮ; НІРВАНИ (або як помиритися з Богом) ?</p>	Д) ДОТРИМУВАТИСЯ ЗАПОВІДЕЙ СВОЄЇ РЕЛІГІЇ (Заповідей Божих чи Аллаха; вчення Будди):				
		А) ЗАПОВІДІ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ВІДНОСИНИ МІЖ ЛЮДИНОЮ І ТВОРЦЕМ (БОГОМ, АЛЛАХОМ) [22]:				
		“Люби Бога всім серцем своїм ...”			<p>1) Нічого не додавайте Аллаху у співтовариші; (Заповідь заперечує Трійцю)</p> <p>Заповіді ісламу: (6:152--153(151-152));</p>	<p>Заповіді, які б регулювали відносини між людиною і Творцем у буддизмі відсутні (бо немає вчення про одного Бога).</p>
		<p>Основа Закону Мойсея:</p> <p>1) Не знай інших Богів крім мене;</p> <p>2) Не створи собі кумира;</p> <p>3) Не згадуй ім'я Бога даремно;</p> <p>4) Пам'ятай день суботній святкувати.</p> <p>5) Шануй батька і матір, та добре тобі буде...</p>	<p>католики</p> <p>1) Не знай інших Богів крім мене;</p> <p>2) Не згадуй ім'я Бога даремно;</p> <p>3) Пам'ятай день святий (неділя) святкувати.</p>	<p>православні</p> <p>1) Не знай інших Богів крім мене;</p> <p>2) Не створи собі кумира;</p> <p>3) Не згадуй ім'я Бога даремно;</p> <p>4) Пам'ятай день святий (неділя) святкувати.</p>		
		Б) ЗАПОВІДІ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ВІДНОСИНИ МІЖ ЛЮДИНОЮ І ЛЮДИНОЮ[22]:				
		“Люби ближнього всім серцем своїм ...”				
<p>6) Не вбий;</p> <p>7) Не вкради;</p> <p>8) Не (чужолож) перелюбствуй;</p>	<p>4) Шануй батька і матір...</p> <p>5) Не вбий;</p> <p>6) Не вкради;</p>	<p>5) Шануй батька і матір...</p> <p>6) Не вбий;</p> <p>7) Не вкради;</p>	<p>2) До батьків – добродійство;</p> <p>3) Не вбивайте дітей ваших від бідності –</p>	<p>36 заповідей буддизму [77], що регулюють відносини між людьми поділяються на 3</p>		

9) Не свідчи брехливо;
10) Не пожадай **майна й жінки**;
(Вих.20:2-17)

7) Не (чужелож) перелюбствуй;
8) Не свідчи брехливо;
9) **Не пожадай жінки**;
10) **Не пожадай майна**;
(Вих.20:2-17)

8) Не (чужелож) перелюбствуй;
9) Не свідчи брехливо;
10) **Не пожадай майна і жінки**;
(Вих.20:2-17)

Аллах прогодує їх і Вас (заборона абортів);
4) Не наближайтесь до мерзоти явної чи таємної (вчення при чисту й нечисту їжу; тварин і людей (16: 115-120));
5) Не вбивайте душу інакше як за законами права;
6) Не наближайтесь до майна сироти, хіба що для того, щоб зберегти його до її (чи його) повноліття;
7) Міру ваги і довжини виконуйте справедливо.
8) Говоріть правду (будь те справедливі) хоча б своїм близьким (6: 152-154) [11].

групи:
А) заповіді, що регулюють чистоту тіла; серед них:
1) не вбивай жодну живу істоту;
2) не бери того, що тобі не дають;
3) не перелюбствуй (не чужелож);
4) не брешти;
5) не пий спиртних напоїв;
Б) заповіді, що регулюють чистоту слова:
6) не злослов;
7) шануй батьків;
8) не говори лайливих слів;
В) заповіді, що регулюють чистоту думки:
9) не мстися;
10) не заздри та ін.[8; 13]

II) ДОТРИМУВАТИСЯ СТАВЛЕННЯ ДО БЛИЖНЬОГО ЗАВЧЕННЯМ СВОЄЇ РЕЛІГІЇ

Ближній – тільки та людина, яка дотримується Закону Мойсеевого, тобто 10 заповідей Божих і є юдеєм

Ближній – це побитий розбійниками (за притчею Христа про доброго самарянина, Лк. 10: 25-37);

Ближній – тільки та людина, яка дотримується приписів Корану = мусульманин (інші – не є ближні)

Ближній – інша людина, подібно до християнства;

III) ДОТРИМУВАТИСЯ ОСНОВНИХ ПРИПИСІВ СВОЄЇ РЕЛІГІЇ [10;11;12; 13;14]:

По жертви з нагоди:
святкування *суботи*;
сьомого місяця - тішрея;
дня посту і покути;

✓ Уникати гріхів проти Святого Духа;
✓ Уникати гріхів, що кличуть про помсту з неба [24].

Дотримуватися **5 стовпів ісламу:**
1) *шахада* – визнання у присутності 2-х

Дотримуватися правил для мирян:
правильні погляди;
правильне бажання;

<p>Вчення про ближнього</p>	<p>головних релігійних свят (див. далі): на Храм, для бідних; подячні, покутні, прохальні, благальні</p> <p>З нагоди усіх свят юдеї мусять приносити чи давати пожертви на Храм (Єрусалимський храм) і для бідних.</p> <p>Це їх спосіб каяття за погані вчинки чи гріхи.</p>	<p>Дотримуватися: ✓ 7 Святих Тайн (Тайнств): Хрещення; Миропомазання; Євхаристії; Каяття (5 умов доброї сповіді); Священства; Тайни хворих; Шлюбу. ✓ Євангельських блаженств або Заповідей блаженства (Мт.); ✓ 6 правд віри; ✓ 6 церковних заповідей; ✓ Головних добрих справ; ✓ 7 справ милосердя для душі; ✓ 7 діл милосердя для тіла (пожертви); ✓ 7 дарів Святого Духа; ✓ 9 плодів Святого духа; ✓ 3 євангельських рад.</p>	<p>свідків-мусульман ісламського символу віри: “Немає Бога крім Аллаха і Мухамед – пророк Його”; 2) намаз (шалат) – обов’язкова щоденна 5-разова молитва мусульман; 3) ураза (ураз) або савм – обов’язковий щорічний піст протягом святого 9-го місяця – рамадана; 4) закят – добровільний щорічний податок для багатих (пожертва) у розмірі 1/40 від річних прибутків на мечеті, медресе, сиротинці й лікарні, для бідних; 5) хадж – паломництво тво обов’язкове (раз на віку) до святих місць (Мекки і Медіни) або у своїй країні (22: 28(27)); З нагоди усіх ісламських свят мусять мусульмани приносити чи давати пожертви для бідних. Це їх спосіб каяття за погані вчинки чи гріхи.</p>	<p>правильна мова; правильні дії; правильний спосіб життя; правильне старання; правильні думки; правильна зосередженість (Мадждхіма Нікайя 3.251-252) [8, с.94]; Дотримуватися правил, для ченців. Правила змушують: знищити пристрасть до життя; знищити пристрасть до того, чого не дають; знищити нестриманість; знищити брехню; заборонити вживання хмільних напיתків; заборонити танці, пісні, музику, видовища; знищити передчасні муки; забороняє ченцям користування квітами, духами і мазями, носити узорі і прикраси; забороняє ченцям користування високими ліжками і широкими ліжками; забороняє збирання золота і срібла (Кхуддака Патха) [8, с.93].</p>
<p>IV) ДОТИМУВАТИСЯ ОСНОВНИХ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ:</p>				

Культури і обряди		<p>СВЯТА В ЮДАЇЗМІ: А) Шабат (субота) – 7-й тижня, святий день; день молитви, тиші й спокою. Б) Песах – Свято пасхи (14-21 нісана; увечері 13 нісана була Тайна вечеря – Свято опрісноків, а вранці 14-нісана йшли до Храму, повернувшись – споживали запечене ягня); В) Шавуот – Свято п'ятидесятниці (6 сівана, 50-й день втечі з Єгипту, коли юдеї отримали Заповіді Божі на г. Синай-Хорив); Г) Рош га-Шана – Свято Нового року (1 тішрея); Г) Йом Кіппур – Свято покути (строгого посту, 10 тішрея, коли відпускали у пустиню цапа-відбувайла) /рос. м. – козёл отпущения грехов/ Д) Суккот (курінь) – Свято Кущів (15-21 тішрея, ли робили курені з гілок й на природі готували їжу, згадуючи 40-річне блукання пустинею); Е) Ханука – Свято незалежності й освячення Храму або <i>свято вогнів</i></p>	<p>СВЯТА В ХРИСТІЯНСТВІ: (католицизм і православ'я) Неділя – день воскресіння Ісуса Христа, святий день, 1-й день тижня. 1) Різдво Богородиці - День народження Діви Марії; 2) Воздвиження Чесного й Животворящего Хреста Господнього; 3) Різдво Ісуса Христа; 4) Богоявлення Господнє (Хрещення Ісуса Христа в р. Йордані, Водохреща); 5) Стрітєння Господнє; 6) Благовіщення Пречистої Діви Марії; 7) В'їзд Господній в Єрусалим (Квітна неділя); 8) Воскресіння Ісуса Христа (Великдень, Пасха); 9) Вознесіння Господнє; 10) Зіслання Святого Духа – день Пятидесятниці (Трійця, Зелені свята); 11) Преображення (Перевтілення) Господнє (Спаса); 12) Успіння Пресвятої Богородиці. 4 задушні дні в році (згадують померлих молитвою і жертвами) Детально про християнство див. підручник Генік Л. Я. Історія християнства: католицизм. Т. 1:</p>	<p>СВЯТА В ІСЛАМІ: Джумма – святковий день у п'ятницю в мусульман. Свято Хіджри – 1 <i>мухаррама</i> – Початок релігійного (і Нового) року; День Ашура (Шахсейвахсей) – день пам'яті пророка Хусейна – внука Мухамеда (10 мухаррама) – день трауру. "Маулід ан-набі" – День народження пророка Мухаммеда (12-го рабі аль-авваля). Йаум Арафа – День стояння Мухаммеда на горі Арафат; Ніч Рагаїб – ніч місяця раджаба – місяця, коли був зачатий пророк Мухаммед, має назву Рагаїб. Ісрав аль-мірадж (або Раджаб-байрам), Мірадж – Подорож і вознесення пророка Мухаммеда до небесного престолу Аллаха. Ід-аль-Адха (Курбан - Байрам) – Свято жертвоприношення (Авраамом свого старшого сина Ісмаїла) – перед</p>	<p>ВСЕБУДДІЙСЬКІ СВЯТА: День народження Будди – свято квітів (4 травня); День смерті Будди (травень); День просвітлення Будди (травень) Місяць посту (місяць дощів і злив улітку). Протягом року є 4 дні пам'яті померлих – задушні: (молитва і жертва). 12 іменних років (буддійського циклу): Миші (Щура) (2008); Бика (2009); Тигра (2010); Кота (Кроля) (2011); Драконе (2012); Змії (2013); Коня (2014); Кози (Вівці) (2015); Мавпи (2016); Півня (2017); Собаки (2018); Свині (2019).</p>

	<p>(25-31 кіслева); Є) Пурім (жереб) – Свято визволення (14 адара, у вавилонській неволі цариця Естер заступилася за свій народ, ризикуючи життям). Ж) 7-й місяць тішрей – святий; З) 7-й рік - святий; И) Ювілейний рік (7x7+1=50) – святий рік [74; 77].</p>	<p>Основні ідеї християнства (Р. II, III) [22].</p>	<p>останній день мусульманського посту. Лейлат аль-Бараат (Ніч очищення від гріхів) – день звіту ангелів і людей про гріхи. Ураза (ураз, савм) – початок мусульманського посту. Лейлат аль-Кадр (Ніч приречення) – почалося дарування Корану Мухаммеду. Ід аль-фітр (Ураза-байрам) – свято розговіння, тобто кінець посту [36].</p>	
Добрі вчинки	<p>З нагоди усіх юдейських свят юдеї мусять приносити чи давати пожертви на Храм і для бідних – це їх спосіб каяття за погані вчинки чи гріхи.</p>	<p>“Все, що Ви зробили одному з братів найменших – Ви Мені зробили, Ви Богові зробили”, – сказав Христос. Чинити добрі вчинки (“по Ваших ділах пізнаю, що Ви мої учні”, – сказав Христос). Молитва звичайна (чи в Службі Божій), ніст, милостиня (пожертва).</p>	<p>З нагоди усіх мусульманських свят мусять приносити чи давати пожертви для бідних – це їх спосіб каяття за погані вчинки чи гріхи.</p>	<p>З нагоди усіх свят буддисти мусять давати чи приносити пожертви для бідних і ченців. Це один із способів каяття за погані вчинки чи гріхи.</p>
V) ПАМ'ЯТАТИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СВОЇ ВЧИНКИ НЕ ЛИШЕНЬ НА ЦЬОМУ СВІТІ				
Відповідальність	<p>Відповідальність за гріхи лягає не лишень на грішника, але й на його нащадків (до 4 коліна включно, Вих.20: 2-3).</p>		<p>Людина карається на цьому світі Аллахом, так і на тому світі</p>	<p>Є 2 види <i>карми</i> (відповідальності): А) особиста; Б) за гріхи предків.</p>

14.	<p>ЕСХАТОЛОГІЯ – це розділ теології і філософії, що вивчає кінцеві речі (рай, пекло, чистилище, Шеол, колесо сансари) чи можливий Суд Божий (пророцтва про майбутнє: <i>кінець грішного світу, Царство Боже чи нірвану</i>)</p>	<p>По смерті душа попадає в ШЕОЛ, що складається із двох ярусів: <i>верхнього</i> для праведників і <i>нижнього</i> (бездонна п'ятьма) для грішників. Зах. 14:9; Ісаї 2:2-4; Єрем. 31: 31-34;</p>	<p>католицизм: ЧИСТИЛИЩЕ = (Мт. 24:3-14; 32-33); (ІІ Тимот. 3:15).</p> <p>РАЙ, ПЕКЛО</p>	<p>православ'я: МИТАРСТВА (або ПЕРЕДДВЕР'Я ПЕКЛА ЧИ РАЮ) (Мт.13:47-50; ІІ Петра 3:3-10; Мт. 24:29-31);</p> <p>РАЙ, ПЕКЛО</p>	<p>ПЕРЕХІД, РАЙ: (9:73(72); 22: 14) ПЕКЛО: (7:17(18); 22:3, 9);</p> <p>Коран (14:43-51; 21:104; 22:55; 27:84; 69: 13-37);</p>	<p>Щоб потрапити до <i>нірвани</i>,</p> <p>душа проходить очищення через КОЛЕСО САНСАРИ = (процес очищення), де є РАЙ і ПЕКЛО [12; 68],</p>
	<p>Очікування другого приходу Месії</p>	<p>Буде другий прихід Месії Месія прийде (Іс. 66:7). Талмуд. Санхедрін 98а</p>	<p>Буде другий прихід Ісуса Христа (“І вдруге прийде судити живих і мертвих, а ...”)</p>	<p>Посланець Аллаха зауважив: “Що буде з Вами, коли з’явиться син Марії і захоче бути імамом серед вас? Що станете ви робити, коли Син Марії з’явиться і поведе Вас?” Сунна. Хадіс Мусліма [8].</p>	<p>“У ці дні, брати, з’явить ся на землю Всевишній, якого іменують Майтрейя” Буддизм. Дігха Нікайя. Чаккаватті-Сіханада суттанта [8, с.582]. (Про перший чи про другий прихід Майтрейї – невідомо).</p>	
	<p>Очікування Сташного Суду, воскресіння мертвих</p>	<p><i>Месія зайде в Шеол</i> і забере душі праведників до Царства Божого (раю). Воскресіння і Суд Божий буде (Іс. 53:10; Пс.17:15; ІІ Мак. 12: 43). Месія вдруге прийде судити живих і мертвих (Іс.66:14-16; Зах. 14:4-9);</p>	<p>Воскресіння, а потім – Суд Божий буде здійснювати Ісус Христос (Мт.18:20), розділивши праведників праворуч, а грішників – ліворуч (Мт.22:23; Мр.12:23; Лк.20:33, 35; Ів.10: 23-24).</p>	<p>Суд Божий буде (56: 1-10 (10)). Християн, за Кораном, буде судити Ісус (Іса), а мусульман – сам Аллах (9:72 (71)); 56: 1); Воскресіння:16:21-22, 29 (27); 22:5;17 75.</p>	<p>“Настане час, коли аморальна поведінка буде висталятися напоказ...” Дігха Нікайя ііі.71-72 Чаккаватта Сіханада суттанта Злі не почують імені Дорогоцінної Трійці. Буддизм. Лотосова Сутра, 16 [8; 73; 75].</p>	

3.5. Мета, завдання релігієзнавчої освіти в українських навчальних закладах

З'ясувавши суть релігієзнавчих дисциплін та позиції вчених- природознавців, воїнів, педагогів, батьків щодо релігії взагалі, вважаємо за необхідне визначити й проаналізувати **мету, завдання** релігієзнавчої освіти в українських навчальних закладах кінця XX – початку XXI століть. Відповідно до них сформулювати рекомендації для сучасних шкіл з релігієзнавства з ціллю становлення національної освіти та виховання в Україні та Європі.

Мета релігієзнавчої освіти і виховання у навчальних закладах України – створити умови для **формування різностороннього світогляду особистості громадянина України** та можливості його вибору, формування в нього відповідальності за своє життя та життя інших, дії та вчинки не тільки перед своїми рідними й близькими, Батьківщиною й людством, але й перед своїм Творцем.

Завдання релігієзнавчої освіти і виховання:

1) сприяти вихованню **толерантного** ставлення до віруючих людей різних релігій (хоч характерною металною рисою українців була ця толерантність в усі часи, але на неї іноді діють чужі впливи [35, с.20-21]);

2) надати основні знання **про світові релігії** для формування різностороннього світогляду особистості та обґрунтованої мотивації поведінки майбутнього громадянина;

3) створити умови для набуття певного досвіду демократичної поведінки та конструктивної взаємодії в різновекторному європейському суспільстві.

Тому ми пропонуємо читачам і педагогам вивчити проблему про викладання основ релігієзнавства в школах і пропонуємо ввести курс “Основи релігієзнавства”. Він буде включати в себе такі предмети: історію світових релігій, порівняльну етику релігій світу, елементи релігійної філософії, філософії релігії, релігійного мистецтва та обрядів, міфології, вивчення основ Святого Письма різних народів, традиції українського народу тощо.

Яка мета введення в школи такого курсу?

1) Формувати у дітей різносторонній світогляд, готуючи їх до свідомого вибору своїх життєвих орієнтирів.

2) Дати учням релігієзнавчі знання, що дають відповіді на багато сучасних історичних і політичних подій у світі.

3) Виховувати в учнів толерантність поведінки та патріотизм у ставленні до людей різних релігійних конфесій.

Даний курс є досить складним у плані викладання, бо він вимагає відповідної теологічної, релігієзнавчої, історичної та філософської освіти. Таку освіту здобувають випускники філософських факультетів за спеціальністю “релігієзнавство” в ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (вперше в Україні, м. Івано - Франківську), Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна), Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна), в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна), в Луганську (до окупації міста).

В ході вивчення даного предмету учні шкіл зможуть ознайомитися з історією та основними положеннями національних і світових релігій. Запропонована в наприкінці дослідження (див. **Додаток Г**) орієнтована **Програма** з “Основ релігієзнавства” для 6 класу передбачає ознайомлення учнів із **релігійними віруваннями стародавніх народів**: трипільців, єгиптян, греків, римлян, індусів, китайців, народів Межиріччя, Палестини, індіанців Латинської Америки тощо. При цьому учні дістануть певні відомості не тільки про т. зв. **національні релігії** (конфуціанство, даосизм), але й про **світові релігії** – **юдаїзм, іслам, буддизм**, Святі книги та культ. Учні повинні також ознайомитися із релігійними віруваннями в найдавніші часи на території українських земель.

У 8 класі (за цією ж програмою) вже можна знайомити учнів з історією, релігійною філософією та основним культом *раннього християнства та інших релігій*, зокрема ісламу.

В історії християнства слід передбачити вивчення таких тем: “Ісус Христос як особистість та засновник християнства”, “Заснування Христової Церкви. Діяльність Апостолів”, “Основні ідеї християнства викладені у “Символі віри (Увірую)”, “Святі Тайни у християнстві”, “Десять Заповідей Божих та їх виховне значення як основа християнської етики”, “Естетичне, символічне та виховне значення Літургії Івана Золотоустого та Месси”, “Канонічне право у християнстві”, “Основні етапи розвитку християнства”.

У 9 класі варто познайомити учнів з моральними основами релігій світу, тобто з тим науковим матеріалом, який з т.з. науки у світі називається **етика**. **Етика** – це наукова й навчальна дисципліна, яка вивчає *мораль і моральність*, а також такі філософські категорії як: “ідеал”, “віра”, “надія”, “любов”, “добро”, “зло чи гріх”, “щастя”, “чесність”, “любов”, “кохання”, “порядність”, “честь”, “гідність”, “працьовитість”, “поміркваність”, “товаристскість”, “дружба”, “товаришування”, “сім’я”, “родина”, “людина чи особа” і т.д. “Моральні закони”, “заповіді”, “кодекси”, “етикет” якраз є **предметом етики чи релігійної етики** (програма з етики для вишів видана) []. Але **етика**, як наукова і навчальна дисципліна, не вивчає *історію релігій, святі книги, біографічні відомості про засновників релігій, їх вчення, антропологію, есхатологію, креатологію, пневматологію* та інші розділи, що обов’язково входять до релігієзнавства. **Етика** є лише **частиною релігієзнавчого курсу**, яка пояснює як правильно діяти практично, для того, щоб досягнути певного ідеалу або кінцевої (есхатологічної) мети, про що чітко вказує таблиця №2 “Ідея спасіння у світових релігіях”. Тому етику ми виділили у окремі розділи 9 класу та 10 класу (див. Програму “**Моральні основи релігій світу**” для 9 класу та програму “**Етикет. Сім’я і шлюб**” для 10 класу в Додатку Г).

Знайомлячи учнів з історією християнства та його мистецтва, варто дати елементи хронології (різні календарі та літочислення), слід пояснити учням історію поширення християнства та формування християнської ієрархії, коротко ознайомити їх з історією перших Вселенських соборів та історією зародження і розвитку християнського мистецтва (стінопис, скульптура, іконопис, західні літургійні обряди і музика)”. Школярі повинні познайомитися з *основними етапами розвитку католицької Церкви в XI – XXI ст.*, її роллю у розвитку християнського мистецтва, певними догматичними відмінностями католицизму і майбутнього православ’я, роллю Римських пап у історії цивілізації та *історією орієнтальних Церков і православ’я* та його впливом на християнське мистецтво в XI-XXI ст., що дасть можливість учням - старшокласникам ознайомитися з історією виникнення східних літургійних обрядів, з особливістю православної догматики, з діяльністю Східних (орієнтальних) та Православних (ортодоксальних) Церков, з оригінальністю східного християнського мистецтва (іконопис, іконографія, стінопис, літургійна музика тощо), а також з історією *реформаційних рухів* та їх переростання у **протестантизм, розколи у західному християнстві** їх впливи на зміни в практиці богослужінь, на філософію, етику, музику. Варто присвятити вивченню історії, догматитики та культу **ісламу**. Для учнів дуже важливо познайомити їх з основами мусульманської віри, особливістю Корану, Сунни та іншими Святими книгами ісламу. Познайомитися з основами мусульманського культу (шіїтів і суннітів), впливом ісламу на драматичне (“Шахсей-вахсей”), музичне, образотворче мистецтво та освіту.

На сучасному етапі неможливо пропустити, не познайомивши учнів загальноосвітніх шкіл з різними течіями і напрямками, які проявляються у світових релігіях. Це важливо з того огляду, що є окремі **новітні релігії, секти і культу**, тобто **новітні релігії** (неорелігії), які не тільки несуть шкоду суспільству, але й порушують психіку молодих людей (див. Велике Біле Братство в Києві та Аум Сінрікьо в Токіо та інші) [40, с.20-32], а тому в 11 класі ми пропонуємо три різні предмети, а саме: “**Історія світових релігій: буддизм**”, “**Історія**

релігій в Україні” та “ Новітні релігії, секти і культу: історія і вчення”, які допоможуть ознайомитися старшокласникам з усім спектром релігійного світогляду у світі та в Україні.

В ході викладання вищезгаданих розділів учнів обов’язково слід познайомити з елементами хронології з тою метою, щоб пояснити в окремих випадках причину безпідставності міжконфесійних конфліктів, або для того, щоб пояснити деякі обрядові відмінності, не пов’язані з догматичними різницями у вірі. Тому потрібно подати такі пункти плану як:” Юліанський календар та його особливості”, ”Реформа григоріанського календаря в країнах Європи в XVI-XVIII ст.”, “Юдейський, буддійський та мусульманський календарі”, “Проблеми григоріанського календаря в Україні” тощо [50].

Крім цього обов’язково варто передбачити також “Вступ до філософії, логіки та психології” для 12 класу загальноосвітніх шкіл, хоча б для того, щоб наздогнати той високий рівень викладання, який мали європейські та гімназії в Галичині в кінці XIX – першій половині XX століття, формуючи в них практичні навички й готуючи своїх випускників до самостійного життя [12; 13; 14].

Як історик і релігієзнавець, що викладає ряд лекційних курсів для студентів вишу протягом 1996-2016 рр, зокрема “Історію християнства до розколу 1054р.” [11; 19], “Історію католицизму” [12; 13], “Історію ортодоксальних (Православних) та орієнтальних (Східних) Церков” [12; 36], “Історію протестантизму” [12], “Історію релігій в Україні” [11; 12; 25], “Релігійне мистецтво” [17], “Етика та методика її викладання”[15; 27], “Методика викладання релігієзнавчих дисциплін”[14], “Методика релігійного і релігієзнавчого виховання”[19], “Релігійна філософія” [18], “Біблієзнавство: Старий і Новий Заповіт” і “Герменевтика Святих текстів”[9; 21], “Історія буддизму”[3; 5; 6;], “Історія неорелігій (новітніх релігій, сект і культів)” [12; 52], “Методологічні і теоретичні проблеми релігієзнавства і культурології” [35] та ін. можу стверджувати, що заперечення щодо введення релігієзнавства в школах може викликати лише в людей, які просто не хочуть, щоб наша молодь росла різносторонньо обізнаною, виваженою й морально стійкою. Адже тільки порівняльне вивчення релігійної етики, в тому числі й християнської, дає можливість молодій людині ще раз усвідомити, що різні Абсолюти віри, не знімають самої відповідальності віруючої людини перед Творцем.

Як викладач, що ще здобула ще й теологічну освіту в Івано-Франківській Теологічній академії, можу відмітити: тільки глибші релігієзнавчі знання знімають, як показала викладацька практика, міжконфесійні протистояння й дають нашому підростаючому поколінню моральні засади для духовного відродження й зросту, а значить – зцементують Українську державу (Див. в *Додатку Г* Програму “*Основи релігієзнавства*” і *Шкільне поурочне планування з основ релігієзнавства*).

Підсумовуючи слід наголосити, що методом пошуку та аналізу законодавства ми з’ясували: Закон України “Про освіту” визначає: “*метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору*” [1; 11, с.7].

А) *завданням релігієзнавчої освіти і виховання є: виховання толерантного ставлення до віруючих людей різних релігій* [23; 25; 33, с.20-21; 41; 55; 57; 71; 91; 98; 100;];

Б) надати учням загальноосвітніх шкіл і студентам вищих навчальних закладів основні знання *про світові релігії* для формування різностороннього світогляду особистості та обґрунтованої мотивації поведінки майбутнього громадянина України і світу.

Джерела і література:

1. Кейлер Е. Основи християнської віри : Малий Катехізис доктора Мартіна Лютера з коментарями доктора Едварда Кейлера / Пер. З англ. Т. Коковського. – Мінськ: ПИКОРП, 1998. – 354с.
2. *Плачинада С.* Міфи і легенди давньої України. – К.: Вид – во “ФОП Стебеляк”, 2013. – 300с.
3. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.

4. Всемирное писание: сравнительная антология священных текстов /Под. общ. ред. проф. П. С. Гуревича: Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 589с.
5. Тридцать шесть начальных правил буддизма [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
6. Трипитака [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
7. *Элиаде М.* Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
8. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник / Г.І. Волинка, В.І. Гусєв, І.В. Огородник, Ю. О. Федів; За ред. Г.І. Волинка. – К.: Вища школа, 1999. –624с.
9. *Геник Л. Я.* Біблія – пам'ятка світової культури. Програма, плани практичних занять, самостійна робота студентів, бібліографія, тести. Вид. 3-є доп. Івано-Франківськ, 2013. – 90 с.
10. *Геник Л. Я.* До проблеми запровадження і викладання курсу “Основи релігієзнавства” в загальноосвітніх школах України / *Любов Геник* // Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи. *Матеріали конференції*. [Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Науково-дослідний центр “Педагогіка і психологія вищої школи” Інституту вищої освіти АПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківський Богословський інститут УПЦ КП]. – Івано-Франківськ, 2007. – С.192-204.
11. *Геник Л. Я.* Історія релігій в Україні. Програма і плани семінарських занять. Вид.2-е, доп. і перероб. – Івано-Франківськ: Плай, 2013. – 84с.
12. *Геник Л. Я.* Історія релігій. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС: програми, бібліографія, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять для студентів спеціальності “релігієзнавство” та студентів-істориків і теологів вищих навчальних закладів / *Геник Любов Ярославівна* [Текст]. – Івано-Франківськ, 2011. – 480 с.
13. *Геник Л. Я.* Історія християнства: католицизм. Т. 1: Основні ідеї християнства. Навч. посіб для студ. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. – 342с.
14. *Геник Л. Я.* Основи порівняльної етики. Методика викладання релігієзнавчих дисциплін. Програми для студентів філософських факультетів спеціальності “Релігієзнавство”. Вид.2-е, доп, переробл. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 50с.
15. *Геник Л. Я.* Основи християнської етики і методика її викладання. Програма для студентів філософських факультетів спеціальності “Релігієзнавство”. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 20с.
16. *Геник Л. Я.* РЕЛІГІЙНА ЕТИКА. Спецкурс за вибором студентів. Програма, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять, бібліографія, ккр, завдання для самостійної роботи студентів, залікові завдання. – Івано-Франківськ, 2009. – 28с.
17. *Геник Л. Я.* Релігійне мистецтво: архітектура, скульптура, живопис, музика, театр, кіно. Програми, плани семінарських занять, екзаменаційні завдання, ккр, тести. Вид.3-є, доп. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. – 81с.
18. *Геник Л. Я.* Релігійна філософія. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС: Програма, плани семінарських занять, бібліографія, тести (для студентів філософських факультетів спеціальності “релігієзнавство”). 2-е вид., доп. – Івано-Франківськ: Плай, 2012. – 93с.
19. *Геник Л. Я.* Релігійно-моральне виховання в українських навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ поч. ХХ ст. Монографія. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 273с.
20. *Головащенко С. І.* Історія християнства / Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 352с.
21. *Головащенко С.І.* Біблієзнавство / Підручник. – К.: Либідь, 2000.-
22. *Гринько В.* Теоретичні джерела Великого Білого братства // Українське релігієзнавство. – К., 1997. – №5. – С. 20-32.
23. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. В 10-и т. Т. 1-10. / Гол. ред. доктор В. Кубійович. – Нью-Йорк: Молоде життя, 1955 – 1984.
24. *Закович М.* Проблеми релігієзнавчої освіти в Україні // Українське релігієзнавство. – К., 1996. – №4. – С.37-39.
25. Історія релігій в Україні: Навчальний посібник / *А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б. О. Лобовик* та ін.; За ред. А.М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 1999. – 735с.
26. Концепція громадянської освіти в школах України. Проект // Шлях освіти. –2001. – №1. – С.26-31.
27. *Кияк С.* Християнська етика. – Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1997. –244с.
28. *Климишин І. А.* Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного інституту. – 1999. – 40с.
29. *Микієвич Р.* Проблеми сучасної філософії. – Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1997. – 231с.
30. *Москалець В. П.* Психологічне обґрунтування української національної школи [Віктор Петрович Москалець]. – Львів: Світ, 1994. – 120 с.
31. Наука про Службу Божу. – К.: Либідь, 1993. - 56 с.
32. *Нечуй-Левицький, Іван.* Світогляд Українського народу /Іван Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 1992. – 48 с.
33. *Олійник Т.* Вступ до філософії [отець-доктор Тарас Олійник, ЧСВВ]. – Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1974. – 100с.
34. Релігієзнавство: Навч. посібник /За ред. С.А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 496с.
35. *Рижкова С. А.* Типологія релігій: Навчальний посіб. [Світлана Анатоліївна Рижкова. Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Контор, 2005. – 448с.
36. *Саган О. Н.* Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / *Олександр Саган*. – К.: Світ Знань, 2004. – 912с.
37. Слободський, Серафим. Закон Божий: підручник для сім'ї та школи / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: “ФЕНТЕЗІ” ЛТД, 1996. – 571 с.

38. *Степовик Д. В.* Релігії, культу і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-є. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с
39. Східні Церкви // Сопричастя. – 1997. – №1. – С.1-138.
40. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології [*Володимир Янів*]. – Мюнхен: Вид - во Українського Вільного Університету, 1993. – 217с.
41. *Васильєв Л. С.* История религий Востока [*Л. С. Васильев*]. – М.: Высш. школа. –1988.
42. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Под. общ. ред. проф. П.С. Гуревича: Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 591с.
43. Гёче Г. Библейские истории: Пер. с венг.- 2-е изд.-М.: Политиздат, 1990. - 318с.
44. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академпроект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.
45. *Саган О. Н.* Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / *Олександр Саган*. – К.: Світ Знань, 2004. – 912с.
46. *Січинський В.* Чужинці про Україну [*Володимир Січинський*]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
47. *Січинський В.* Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
48. *Слівінський П. Й.* Релігійний вінегрет. – Львів: Свічадо, 1999. – 195с.
49. *Слободський, Серафим.* Закон Божий: підручник для сім'ї та школи. / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: "ФЕНТЕЗІ" ЛТД, 1996. – 571 с.
50. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.
51. *Степовик Д. В.* Релігії, культу і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-є. / *Дмитро Степовик*. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с
52. Східні Церкви // Сопричастя. – 1997. – №1. – С.1-138.
53. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
54. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. - 640с.
55. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи слід наголосити, що методом пошуку та аналізу законодавства ми з'ясували: Закон України "Про освіту" визначає, що *"метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору"* [4, с.7].

Із Закону України "Про освіту" слідує, що *метою запровадження* викладання курсу релігієзнавства у вищих навчальних закладах нашої країни є *ознайомлення молодого покоління із всіма духовними здобутками людства для того, щоб у майбутньому ці молоді професіонали змогли дійсно приймати важливі рішення на користь всього суспільства.*

Наукові відкриття в середині ХХ - на початку ХХІ століття у ділянці природничих наук і нових технологій змусили "за останні десятиліття до зміни парадигм системи наукового осягнення світу, обумовили поширення та поглиблення міждисциплінарних системних досліджень суттєвості релігій", – стверджує український вчений, доктор філософських наук С. М. Риждова [9, с.13], а тому українська держава в 90-х роках ХХ століття почала створювати систему релігієзнавчої освіти.

Завданням релігієзнавчої освіти і виховання є:

а) сприяти вихованню *толерантного* ставлення до віруючих людей різних релігій (хоч характерною метальною рисою українців була ця толерантність в усі часи) [31; 34, с.20-21];

б) надати учням і студентам вищих навчальних закладів основні знання *про світові релігії* для формування різностороннього світогляду особистості та обґрунтованої мотивації поведінки майбутнього громадянина;

в) створити умови для набуття певного досвіду демократичної поведінки та конструктивної взаємодії в різновекторному європейському суспільстві.

Методом порівняння, ретроспективного аналізу ми прийшли до висновків, що релігієзнавча освіта в Україні опирається на загальнонаукову та спеціально наукову методологічну базу.

Основними принципами релігієзнавчої освіти в Україні є такі: принцип єдності школи, сім'ї і громадськості у відповідальності за виховання підростаючого покоління; *врахування* вікових та індивідуальних особливостей дитини (людини); *принцип* систематичності й послідовності (Ів. 4:38; 5:17); *принцип* самовиховання та самовдосконалення; *принцип* народності; *повага* до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї; *врахування* статі дитини; *принцип* рівності чоловіка і жінки в питаннях віри та в питаннях відповідальності за свої вчинки перед Богом існує у християнстві й буддизмі; *принцип* гуманізму, бо він опертий на любові до ближнього (Ів.15: 12-15; I Кор 13:13; Мт.22.39).

У Новому Заповіті морально-етичні вимоги Декалогу Ісус Христос сформулював у двох головних християнських заповідях: любіть Бога та любіть ближнього свого (Мр.12: 29-31). Ввесь Новий Заповіт просякнутий головною ідеєю *любові до ближнього*; буддійське вчення про ближнього подібне до християнського; юдейське і мусульманське вчення про ближнього відмінне.

Поряд із педагогічними принципами релігієзнавча освіта і виховання має споріднені принципи із принципами громадянської освіти (закладені притчею про доброго самарянина), а саме: *принципи* толерантності й плюралізму; демократичності; зорієнтованості на позитивні соціальні дії; з'язок з практичною діяльністю.

Водночас чисто специфічними для релігієзнавчої освіти є такі принципи: принцип визнання авторитету: Божого, духовної влади, світської влади, старших наставників і вчителів, батьків; принцип провіденціоналізму [6; 10; 17]; утвердження життєвого оптимізму через Божу чесноту Надії; принцип опори на позитивне в людині [10; 17]; принцип збереження єдності й наступності поколінь; принцип вимогливості до кожного вірянина [10; 17].

Структуру та зміст релігієзнавчої складової в українських навчальних закладах початку XXI ст. складається із чотирьох основних блоків: історичного, філософсько-теологічного, культурно-мистецького та правничо-канонічного (див. 3.1).

Також вважаємо, що релігієзнавство, як навчальна дисципліна, не є чисто історичною, чисто філософською дисципліною, а є комплексним об'єктом, який потребує окремого наукового вивчення (і відповідних окремих шифрів).

При використанні релігієзнавчої складової при викладанні в школі історії України (в старших класах) та визначенні її ролі у становленні особистості з'ясували, що перш за все відсутні публікації джерел, які б допомагали використовувати різноманітні форми і методи при викладанні релігієзнавчих тем в історії України, до того ж повністю відсутній у шкільному курсі з історії України фактичний матеріал про відновлення автокефального статусу Української Автокефальної Православної Церкви, причини репресій проти неї та її фактичного знищення в 20-30 рр. XX століття в УРСР, факти її відновлення в часі Другої світової війни та в 90-х роках XX століття. Не має чітких пояснень щодо історії проголошення Української Православної Церкви Київського патріархату та причин визнання митрополії Української Православної Церкви Московського патріарху лишень у статусі екзархату в 90-х роках XX століття.

Зрозуміло, що на основі даного дослідження можна запропонувати перш за все відповідний короткий матеріал що вивчення **основ світоглядних ідей світових релігій**, бо без такого матеріалу вивчення релігієзнавчих тем в курсі історії України для учнів буде просто не зрозумілий.

Курс “Релігієзнавство”, який викладався у всіх навчальних закладах III і IV рівнів акредитації для студентів, які здобувають ступінь бакалавра потрібно залишити. Релігієзнавство – складний синтетичний курс, який включає в себе розділи з історії, теологічних дисциплін (основи віри, догматики, літургії, теології моральної, канонічного права), філософії, права, етики, мистецтва.

Більшість студентів, які вивчають цю дисципліну, не мають ніяких знань про релігії, крім тих студентів, які вивчали в школі факультативно *основи християнської етики*. Досі курс з **основ релігієзнавства** в загальноосвітніх школах України не вивчається, а звідси випливає, що викладачі релігієзнавства “вишів” повинні давати певні елементарні знання із **змісту шкільного курсу**, які необхідні студентам для засвоєння у вишах не лишень даного предмету, але й філософії, історії, літератури, мистецтва, права, археології, хронології, геральдики, нумізматики, палеографії, сфрагістики, етнології тощо. Цей навчальний курс має не лише світоглядне значення, але й прикладне. Адже для студентів – майбутніх педагогів, державних керівників, військових і нацгвардійців, поліцейських – дуже важливо знати, які існують вимоги релігій у ставленні до **ближнього та відповідальності за свої дії та вчинки**, щодо існування й діяльності Церкви, щодо здійснення християнських Святих таїн, недотримання яких робить Тайну (Таїнство) дійсною чи недійсною, інших обрядів, а також якими небезпеками загрожують для сучасного суспільства новостворені й маловідомі неорелігі, секти і культу тощо.

Звідси випливає необхідність дати короткі відомості хоча б про світові релігії, а крім цього познайомити студентів та діючих військових капеланів з основними релігієзнавчими, історичними, філософськими, теологічними (догматичними), канонічними, мистецькими принципами, які необхідно враховувати у майбутній практичній діяльності. Ось тому ці ідеї ми вмістили у порівняльну “Основні ідеї світових релігій” (див. **таблицю №2** у.п. 3.4).

Складність даного навчального курсу в тому, що він розрахований на певні знання не тільки релігієзнавства, але й історії, теології, права, мистецтва, філософії, герменевтики, філологічних дисциплін, етики.

Ми ніби незабаром законодавчо дозволяємо відкривати конфесійні навчальні заклади, а релігієзнавство, як окрему спеціальність чогось ліквідували й “причепили” до філософії, хоча давно і всім відомо, що релігієзнавство – це комплексна дисципліна, яка опирається на теологію, історію, право, мистецтво і частково філософію. Виходить держава відмовляється

здійснювати державну політику захисту своїх інтересів за умов існування офіційно зареєстрованих в Україні понад 200 релігійних конфесій, та захищати право різностороннього світогляду маленьких громадян України, що будуть навчатися в школах, які перебуватимуть частково під опікою релігійних організацій. А коли Міносвіти згадає, що воно таку політику зобов'язане здійснювати, то буде запізно, як із введенням шкільного курсу “основи релігієзнавства”, який мав бути уведений до шкіл хоча б з 1995 року.

Чи знайде держава кошти на викладання історії і культури України, ділової української мови (за професійним спрямуванням), релігієзнавства для вишів залежить від дій виконавчих структур, але держава, у якої не вистачає грошей на шкільну і університетську освіту буде змушена ще більші кошти витратити на свої в'язниці та оплату за винаходи чужим країнам. Звідси стає зрозумілим і очевидним, що держава згодом поверне ці навчальні курси до списку загальнообов'язкових навчальних дисциплін, але чи не буде запізно?! Бо може б кривавих подій на Донбасі не було, як би там здійснювалася грамотна ідеологічна робота державницького спрямування...

Христос Милосердний

Таким з'явився Ісус Христос сестрі-монахині Фаустині Ковальській

РІЗНІ ПІДХОДИ ДО ПОДІЛУ РЕЛІГІЙ

I. ПОДІЛ РЕЛІГІЙ ЗА ЧАСОМ ВИНИКНЕННЯ (історичний аспект) :

• Давні релігійні вірування:

- анімізм;
- фетишизм;
- тотемізм;
- магія;
- спиритизм;
- демонізм.

• Давні і національні релігії:

а) давні і національні релігії, що перестали існувати;

- вірування у стародавньому Єгипті, Греції, Римі, ;
- вірування у стародавньому Межиріччі (Месопотамії);
- вірування давніх трипільців (готів, кельтів, арії, варягів, тощо);
- релігійні вірування давніх слов'ян;

б) давні і національні релігії, що існують до сьогодні:

- вірування у Китаї:

- даосизм;
- конфуціанство;

- вірування у Японії – синтоїзм;

- національні релігії в Індії:

- індуїзм;
- джайнізм;
- сикхізм;

- релігійні вірування індіанців Америки;

• Світові релігії:

- юдаїзм (≈1250 до н.е.);
- буддизм (IV ст. до н.е.);
- християнство (I ст. н.е.)
- іслам (VII ст. н.е.)

• Неорелігії (новітні релігії, секти і культи XIX-XX ст.)

- А) Неорелігії християнської догматики або забарвлення;
- Б) Неорелігії орієнталіського напрямку;
- В) Церкви і секти (змішаного) синтетичного напрямку;
- Г) Сайєнтологічні (наукологічні) рухи;
- Ґ) Езотеричні об'єднання;
- Д) Неоязичництво;
- Е) Сатанізм, спиритизм тощо

II. ПОДІЛ РЕЛІГІЙ ЗА ОБ'ЄКТОМ ВІРИ (філософсько-теологічний аспект)

теїстичні – ті, що визнають Бога чи богів:

а) монотейстичні

- юдаїзм;
- християнство;
- іслам;

б) політейстичні

- давньоєгипетська
- месопотамська;
- давньогрецька;
- давньоримська;
- давньоіндійські (ведизм, індуїзм, брахманізм, джайнізи)
- синтоїзм;
- кельтський пантеон;

- слов'янський пантеон;

інші Абсолюти віри:

Зороастризм;

Конфуціанство;

Даосизм (Дао);

Буддизм (нірвана).

III. ЗА АРЕАЛОМ ПОШИРЕННЯ:

- *місцеві* (фетишизм, тотемізм, єзидизм; Амврозіанський обряд);

- *локальні* (зороастризм; конкретні християнські церкви (Коптська, Ефіопська, Сиро-Малябарська);

- *регіональні* (конфуціанство, даосизм, індуїзм)

- *світові* (юдаїзм, християнство, іслам, буддизм).

IV. ЗА СТАТУСОМ МЕШКАНЦІВ:

- міські (урбанізовані);

- сільські

V. ЗА ПРАВОВИМ СТАТУСОМ:

- релігії, статус яких у державах визнається законом або одною галуззю права (церков. право) (Україна, США,);

- релігії, діяльність яких дозволена і регламентована державними законами (іслам, християнство);

- релігії, діяльність яких не дозволена державними законами (заборонені) (Аум Сінрікьо);

- релігії діяльність яких не регламентовані державою (конфуціанство, даосизм, індуїзм);

VI. ЗА ДЕРЖАВНИМ СТАТУСОМ:

- релігії, що підтримуються державою (законодавчо і фінансово) (лютеранство);

- релігії національних меншин;

- релігії, що взагалі не заборонені в законодавстві країни (наприклад, в Китаї даосизм і конфуціанство);

- релігії, що взагалі заборонені в законодавстві країни (наприклад, в Китаї - Китайська Православна Церква);

- релігії, де держава й Церква співіснують паралельно (більшість країн Америки, Європи й Україна)

VII. ЗА РІВНЕМ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ:

а) строго централізовані:

- християнство;

- буддизм;

б) менш централізовані:

- юдаїзм;

- іслам;

в) самовпорядковані:

- індуїзм;

- синтоїзм.

ЗАПОВІДІ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ БОЖИХ (ДЕКАЛОГ) ТА ВІДМІННОСТІ ЙОГО ПОДІЛУ

НАЗВА КОЖНОЇ ЗАПОВІДІ БОЖОЇ	нумерація заповідей	
	у католиків, лютеран	у православних, протестантів, юдеїв
Не знай інших богів крім Мене	Перша	перша
Не створи собі кумира	до першої	друга
Не згадуй ім'я Боже даремно	Друга	третя
Пам'ятай день святий...	Третя	четверта
Шануй батька і матір...	четверта	п'ята
Не вбий	п'ята	шоста
Не вкради	Шоста	сьома
Не перелюбствуй	Сьома	восьма
Не свідчи брехливо	Восьма	дев'ята
Не пожадай жінки	дев'ята	до десятої
Не пожадай майна	Десята	десята

Джерело: [1; 11, с.83-130].

ЗАПОВІДІ АЛЛАХА В ІСЛАМІ

“1) Нічого не додавайте Аллаху у співтовариші (визнання одного Бога, але заперечення християнської Трійці) – *перша група*;

- 2) До батьків – добродійство;
- 3) Не вбивайте дітей ваших від бідності – Аллах прогонує їх і вас;
- 4) Не наближайтесь до мерзоти явної чи таємної (вчення про чисту й нечисту їжу, людину, тварину);
- 5) Не вбивайте душу, яку заборонив Аллах, хіба що за законами права.
- 6) Не наближайтесь до майна сироти, хіба для того, щоб зберегти його до повноліття;
- 7) Міру ваги і довжини виконуйте по справедливості.
- 8) А коли ви говорите, то будьте справедливі, говоріть правду хоча б близьким” (Худоба. 6: 152-154) [с.132]; (2-8 заповіді регулюють відносини між людьми).

Джерело: [3; 4; 5].

ЗАПОВІДІ БУДДИЗМУ

Буддизм: Тридцять шість начальных правил//

<http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010 22:08

1. Чтить Учителя.
 - а) Мыслью — есть представление о нем как о живом Будде, наделённом всеми совершенствами, каждое слово которого ведет к просветлению и полное наполнение своих мыслей этим почитанием.
 - б) Речью — есть восхваление достоинств, слов и поступков Учителя с величайшим почтительным благоговением, чтение молитв и мантр в его честь, обращение к нему с величайшей почтительностью.

в) Телом — есть полная радостная отдача всей своей жизни в руки Учителя без малейшей оглядки на собственные интересы.

2. Чтить Будду.

а) Мыслью — есть представление о нем как о единственно достойном и чистом идеале Пути, к которому имеет смысл стремиться в этой жизни, идеале состояния сознания, которое абсолютно чисто, свободно и вечно, наполнено Любовью, Состраданием, Мудростью и полное наполнение своих мыслей этим.

б) Речью — есть полное восхваление достоинств состояния Будды и всех великолепных совершенств, проистекающих из этих достоинств.

в) Телом — есть бескорыстные, проистекающие из радостного восхищения и величайшей почтительности подношения Будде, строительство и оформление храмов и ступ, изготовление прекрасных статуй и прочих предметов, связанных с почитанием Будды.

3. Чтить Дхарму.

а) Мыслью — есть представление о Дхарме, как о единственно верном Пути, безошибочно и быстро ведущем к освобождению и Просветлению, постоянное изучение, размышление и сосредоточение на Истинах Пути, наполнение ими всех своих мыслей.

б) Речью — есть восхваление великих достоинств Дхармы и повсеместная проповедь познанных Истин Пути.

в) Телом-есть полная, самозабвенная отдача себя практическому освоению Пути, невзирая на возникающие при этом трудности, усталость и неудобства. Это также переписывание и размножение текстов, говорящих о Дхарме и разьясняющих ее.

4. Чтить Сангху (общину).

а) Мыслью — это представление о Сангхе как о единственно чистом месте среди скверны и грязи мира, как о святом Братстве духом и телом, из века в век передающем и хранящем чистую Дхарму Будды. Следует наполнить этим представлением все свои помыслы, чтобы само упоминание о Сангхе вызывало величайшее радостное восхищение и преклонение.

б) Речью — это восхваление чистоты и святости Сангхи, а к братьям, состоящим в ней, обращение со словами полного почтения.

в) Телом — это бескорыстное служение и помощь Сангхе в целом и каждому из братьев в отдельности: прежде всего четырьмя видами подаяния в соответствии с нуждами монахов: пищей, одеждой, жильем, лекарством, а также забота о процветании Сангхи на пользу всех живых существ.

5. Чтить всех Учителей ведущих к Просветлению.

Почитание всех других Учителей, ведущих Истинными Путиями к Просветлению — есть выражение им своего величайшего уважения мыслью, словом и делом, ибо они как и коренной Учитель, уже обрели счастье познания и осуществления Дхармы; а посему они — величайшие драгоценности этого мира.

6. Чтить всех Просветленных.

Почитание всех без исключения Будд предыдущего, настоящего и грядущего времени — есть отношение к ним с равным уважением и благоговением, ибо все Будды всех времен и мировых пространств равны в своей Чистоте, Милосердии и Мудрости.

7. Чтить все Пути, ведущие к Просветлению.

Почитание всех истинных путей есть равное почтительное отношение к ним, независимо от различий в Школах, обычаях, языках или месте распространения, ибо в конце у них всех — Просветление.

8. Чтить всех стоящих на Пути к Просветлению.

Почтительное отношение ко всем стоящим на пути к Просветлению, есть отношение к ним как к родным любимейшим Братьям и Сестрам, ибо ваш Путь и Цель — Едины.

9. Чтить всех укрепившихся в Добродетели.

Почтительное отношение ко всем, кто хотя и не ставит целью Просветление, но все же обладает такими добродетелями как Милосердие, Сострадание, Любовь, Мудрость и прочими — есть отношение к ним, как к проявившим в себе отдельные черты Просветления, а посему они заслуживают всяческого уважения.

10. Не лишать жизни живых существ.

Грех убийства есть сознательное умерщвление живого существа, а равно — создание к тому условий, как то: оставление без помощи попавшего в опасность или больного, если это привело к смерти последнего; клевета, приведшая к осуждению на смерть; наем и подговор убийц и т.п.

Не есть грехом лишение жизни неосознанно, как-то: при обработке почвы, хождении по земле и пр. а также при защите от нападения, как защищая себя, так и защищая других.

11. Не брать того, что не дают.

Грех завладения чужим имуществом есть сознательное завладение чужим имуществом против воли хозяина, тайно, как-то: кража, мошенничество или подлог.

Или явно, как-то: вымогательство, грабёж или захват; а равно — сознательное создание условий для этого, как то: наем грабителей, соучастие, хранение похищенного и т.п.

Не есть грехом нахождение утерянного, если владелец неизвестен, а равно нахождение клада. Также не является грехом отнятие у похитителей похищенного имущества.

12. Не лгать.

Грех лжи есть сознательное произнесение слов и речей, вводящих слушателей в заблуждение относительно истинного положения вещей, а равно сознательное подтверждение чужой лжи.

Не есть грехом лжи слова и речи, хотя и вводящие в заблуждение других, но сказанные неосознанно, в силу личного заблуждения относительно предмета разговора. В этом случае наличествует искреннее заблуждение говорящего.

13. Не прелюбодействовать.

Грех полового разврата есть сознательное нарушение супружеской верности (а для принявших Святые монашеские обеты — любое потворство половой похоти), а равно склонение к тому другого.

Не есть грехом связь супругов, а также незамужней мирянки и мирянина, если только не нарушаются правила естества, как-то: достижение зрелости, отсутствие кровного родства и т.п.

14. Не употреблять опьяняющих напитков.

Грех пьянства есть сознательное употребление опьяняющих напитков и веществ с целью получения опьянения, а равно — склонение к этому других.

Не есть грехом употребление этих напитков как лекарство во время болезни с целью исцеления, для согрева тела при замерзании, для улучшения пищеварения и для особых тантрических практик — во всех этих случаях должно отсутствовать помутнение рассудка от опьянения. Не есть грехом также, если употребление опьяняющего напитка произошло по незнанию, насильственно или путем обмана.

15. Не злоумышлять.

Грех злоумышления есть злобное обдумывание и продумывание планов, способов нанесения вреда живым существам мыслью, словом или делом, а равно сознательное поощрение к этому другого.

Не есть грехом обдумывание и продумывание планов и способов защиты от посягательств, даже сопряженной с причинением вреда; однако при этом не должно иметь в мыслях злобы на посягающего.

16. Не мстить.

Грех мести есть сознательное нанесение вреда другому словом или делом из желания ответить злом на причиненное зло даже после того как это причиненное зло перестало действовать, а равно поощрение к этому другого.

Не есть грех причинение вреда другому во время защиты от злобного посягательства и при предотвращении его, без злобы в мыслях, ибо это справедливое воздаяние.

17. Не клеветать.

Грех клеветы есть сознательная ложь с целью опорочить кого-либо, а равно поощрение к этому другого.

Не есть грехом слова, хотя и ложные и порочащие, но сказанные из искреннего заблуждения говорящего относительно истинного положения дел.

18. Не злословить.

Грех злословия есть сознательное публичное разглашение недостатков другого, с целью вызвать к нему неприязнь, а равно — сознательное публичное разглашение к этому другого.

Не есть грехом публичное разглашение недостатков другого, если умалчивание может повредить многим.

19. Не произносить оскорбительных слов.

Грех оскорбления есть сознательное произнесение слов с целью оскорбить или обидеть слушающего, а равно сознательное поощрение к этому другого.

Не есть грехом неосознанное или случайное слово, по отношению к которому говорящий не предполагал обидный или оскорбительный смысл, если последний тут же произнес извинение.

20. Не насмехаться.

Грех насмешки есть сознательное высмеивание недостатков и промахов другого, а равно сознательное побуждение к этому другого.

Не является грехом насмешки неосознанное или случайное слово, в которое говорящий не вкладывал желания высмеять кого-либо, но принятое за насмешку, если последний тут же произнес извинение.

21. Не говорить вздор.

Грех вздорных речей есть расуждение о малоизвестных предметах, как о хорошо известных, с целью хвастовства своими познаниями или для поддержки беседы.

Не есть грехом речи, проистекающие из искреннего заблуждения по поводу познания предмета беседы.

22. Не пустословить.

Грех пустых речей есть участие в беседах, лишенных всякого смысла и содержания, единая цель которых — поддержание пустого общения и времяпрепровождения и равно поощрение к этому другого.

23. Не льстить.

Грех лести есть сознательное восхваление и преклонение словами перед другим, с целью получения от него за это выгоды, а равно — сознательное поощрение к этому другого.

24. Не заниматься самовосхвалением.

Грех самовосхваления есть сознательное произнесение речей, восхваляющих собственные добродетели, с целью получения выгоды или из желания возвыситься над другими, а равно сознательное поощрение к этому другого.

Не являются грехом речи о действительно достигнутых собственных достоинствах с целью получения указания плодов Пути и т.п., без радостной оглядки на свое "я" и желания возвышения в глазах других.

25. Не спорить и не сутяжничать.

Грех споров и сутяжничества есть соперничество в беседах с единственной целью — доказать свое превосходство, а равно сознательное поощрение к этому другого.

Не есть грехом диспут с целью установления истинного положения вещей, без желания самоутверждения.

26. Не завидовать.

Грех зависти есть злобная мысль, возникшая из-за того, что у другого имеется нечто, чего нет у завидующего.

27. Не давать заведомо ложных клятв и обещаний.

Грех заведомо ложных клятв и обещаний есть дача клятв и обещаний кому-либо, чья невыполнимость заведомо известна дающему, либо дача клятв и обещаний, противоречащих Дхарме, а равно склонение к этому другого.

Не является грехом дача заведомо ложных клятв, когда дающий клятву, или обещание, искренне собирается выполнить его, но в силу каких-либо причин не выполнил. В этом случае следует рассматривать причину нарушения клятвы или обещания.

28. Не возноситься над ближними.

Грех высокомерия есть грубое и неуважительное отношение к другим, проистекающее из гордыни и преувеличенного самомнения.

29. Не лишать свободы живых существ.

Грех лишения свободы живых существ есть сознательное насильственное ограничение свободы их жизни.

Не есть грехом лишения свободы: ограничение свободы, если это справедливая кара за преступление в целях защиты от посягательства или естественное, как например приручение животных.

30. Не оставлять без помощи нуждающегося.

Грех оставления без помощи нуждающегося есть сознательное лишение посильной помощи нуждающихся в ней, будь то помощь словом или делом, а равно склонение к этому другого. Если же это неоказание помощи привело к гибели нуждающегося, то это следует рассматривать как грех убийства.

Не есть грехом неоказание помощи в неблагих делах, противоречащих Дхарме.

31. Не допускать неряшливости.

Грех неряшливости есть небрежное отношение к чистоте и порядку тела, одежды, вещей и жилища, владельцем которых являешься.

Не есть грехом нарушение вышеуказанного, если находишься в условиях, где нет возможности соблюдать это правило.

32. Не чревоугодничать.

Грех чревоугодия есть приём пищи больший, чем требуется для поддержания телесного здоровья.

33. Не чревоблудничать.

Грех чревоблудия есть приём пищи с целью получения удовольствия от вкуса, а не для поддержания [здоровья] тела.

34. Не допускать небрежности.

Грех небрежности есть нерадивое отношение к делам, недоведение их до конца или выполнение их с недоделками.

Не есть грехом недоведение дел до конца и т.п., если этому помешали со стороны, или возникли непреодолимые препятствия к его выполнению.

35. Не допускать расточительства.

Грех расточительства есть легкомысленная трата денег и иного имущества на неблагие дела, на развлечения и дорогие вещи вместо того, чтобы помогать живым существам.

Не есть расточительством богатые жертвования нуждающимся, покупка дорогих вещей, относящихся к Трём Драгоценностям; возведение храмов и ступ; изготовление статуй Будд и Бодхисаттв; жертвования монахам и монахиням и т.п.

36. Не следовать ложным учениям.

Грех следования ложным учениям есть приверженность ко взглядам, что допустимо насилие в распространении Дхармы, существование индивидуальной души, возможность достичь Освобождения с помощью обрядов и жертв, и прочим заблуждениям, опровергнутым Буддой.

Колесо Сансары (в буддизме). Автор неизвестен / Музей “Прадо-нидерландская живопись” [Электронный ресурс]

// Режим доступа: http://www.liveastrology.org/7_grehov.htm/05.11.2010/ 0:49.

ПРИМІТКА

Символы 4-го останнього колеса сансары:

- 1 Нидана:** 1-я: слепой, бредущий с палкой;
2-я: горшечник лепит из глины горшки;
3-я: обезьяна, влезая на дерево и срывающая с него плоды;
4-я: человек, плывущий в лодке по безбрежному океану жизни;
5-я: дом с закрытыми окнами и дверями;
6-я: слившиеся в объятиях мужчина и женщина;
7-я: человек, в глаз которого попала стрела;
8-я: человек с чашей вина в руках;
9-я: человек, рвущий с дерева плоды;
10-я: беременная женщина или курица, несущая яйца;
11-я: рожающая женщина;
12-я: согбленный старик, бредущий с мешком на спине (иная версия рисунка — старик, несущий на спине мертвеца, т. е. себя самого в умершем виде).

Мне видится наиболее понятным обозначить эти 12 этапов следующими терминами:

- 1) неведение (слепой),
- 2) формирование материи на земле (горшечник за работой),
- 3) разум, направленный на утоление инстинктов (обезьяна на дереве с плодами),
- 4) попытка самостоятельно управлять судьбой (люди в лодке),
- 5) прикрытая пустота в душе (закрытый дом, людей не видно),
- 6) физическая любовь (мужчина и женщина на ложе),
- 7) человеческая мудрость (сидящий человек, в его глазу стрела) переживаемые ощущения,
- 8) привязанности к земным наслаждениям (человек, пьющий вино),
- 9) привязанность к земным циклам Природы (сбор урожая),
- 10) привязанность к продлению своего рода (беременная женщина),
- 11) рождение человека (роженица),
- 12) привязанность к прошлому (старик тащит мертвеца).

Наглядности изображения Колеса Сансары придается большое значение в ваджраяне, особенно в школе гелугпа. Ее основатель Цзонхава посвятил этому часть сочинения "Ламрим чхенмо".

Н. Л. Жуковская

П'ЯТЬ СТОПІВ ІСЛАМУ

- 1) **“Немає бога, окрім Аллаха, і Мухаммед — пророк його”** – мусульманське віровчення символ віри (**шахада**), який проголошує віру в існування єдиного Бога — Аллаха (і визнає Його пророком Мухаммеда), тобто проголошує **монотеїзм** (однобожжя);
- 2) щоденно п'ять разів на день виконувати обов'язкову молитву - **намаз** (араб) або **салат** чи шалат (перською мовою);
- 3) раз на рік протягом 9 місяців — рамадану - дотримуватися обов'язкового - від світанку до заходу сонця **посту** — **савм** (арабською) = **ураза** (**ураз** – перською);
- 4) **закят** – добровільний релігійний податок чи благодійництво або милостиня, щоби звільнитися від гріхів, витратити п'яту частину прибутку на милостиню (у Корнаї написано 1/40 частина від річних прибутків= мінімум добровільного податку після того, як людина сплатила обов'язковий податок);
- 5) **хадж** (сура 22. Хадж) один раз за своє життя здійснити паломництво до святих місць (відвідання святих місць) до Мекки і Медини або інших релігійних центрів.

Таблиця №6

Життя і діяльність Мухаммеда (570-632)

№ за/п	Дати	Події	Мусульманські свята
1.	п'ятницю 7-го місяця <i>раджаб</i> 569 р.	День шлюбу батьків Мухаммеда Абдуллаха ібн Абд аль-Мутталіба (545-570) та Аміні бінт Вахб	свято <i>Лейлят-аль-Рагаїб</i>
2.	12 рабі аль-авваля 570 р. 30 вересня	<i>День народження пророка Мухаммеда</i>	<i>Маулід ан-набі:</i> читаються проповіді в мечетях, відбувається загальна молитва на честь Мухаммеда, роздається милостиня
3.	570 р.	Смерть Абдуллаха ібн-Мутталіба – батька Мухаммеда за 2 місяці до його народження	
4.	576 р.	Смерть матері Мухаммеда Аміні	
5.	576-583 рр.	Перебування Мухаммеда на вихованні у свого дідуся Муталіба	
6.	583-590 рр.	Мухаммед – перебуває під опікою свого дядька Абу-Таліба (549) й пасе стада верблюдів	
7.	590-595 рр.	Мухаммед стає провідником торгових караванів у вдови Хадіджі	
8.	595 р.	Одруження Мухаммеда з Хадіджею (565-619)	
9.	<i>27 рамадана</i> 610 р.	<i>У Ніч приречення</i> Мухаммед отримав перше об'явлення від Аллаха	<i>Лейлат аль-Кадр</i> – в цю Урочу ніч Аллах приймає рішення про долю кожної людини, враховуючи її благочестя і прохання, висловлені в молитвах.
10.	610 р. 1 рамадана	<i>У цей місяць Аллах через архангела Джабраїла (Гавріїла) передав Мухаммеду у вигляді одкровення Коран</i>	<i>Великий піст (ураза або савм)</i> протягом 9-го місяця рамадана (рамазана)
11.	27 рамадана 621 року	Мухаммед, заснувши, за допомогою архангела Джабраїла пройшов сім небес, зустрівшись із Адамом, Ях'я та Ісою (Ісусом), Йосифом, Ідрісом, Харуном (Ароном), Мусою (Мойсеєм), з праотцем – патріархом усіх пророків	<i>Мірадж (Ісрав аль-мірадж або Раджаб-байрам)</i> – подорож і вознесіння пророка Мухаммеда до небесного престолу Аллаха

		Ібрахімом (Авраамом), з'явився до престолу Аллаха та розмовляв з ним. Далі Мухаммед був повернутий на землю	
12.	30 рамадана	Свято розговіння - закінчення місячного посту (<i>саѡму</i> чи <i>урази</i>)	Ураза-байрам (Ід аль-фітру)
13.	у ніч із 14-го на 15-е місяця шагбана (<i>шаабана</i>) 621 р.	Ніч прощення й очищення від гріхів Мухаммеду приснився сон, у якому він молив Аллаха про прощення гріхів три ночі підряд.	Лейлат аль-Бараат
14.	9-го зуль-хіджри кожного року	Хадж – подорож до святих міст: Мекки і Медіни	Паломництво мусульман до чорного каменя в Мецці на згадку про переселення Мухамеда до Медіни.
15.	10-го зуль-хіджри кожного року	Курбан-байрам - на згадку про принесення у жертву Богові праотцем Авраамом (Ібрахімом) свого старшого сина Ісмаїла	Ід аль-Адха або Курбан-байрам (в перекл. – “день жертвоприношення”, коли йдуть на кладовище <i>молитись за померлих</i>)
16.	16 липня 622 р.	Переселення (хіджра) Мухаммеда із Мекки в Ясріб (Медіну)	1 мухаррама – свято Нового року
17.	632 р.	Смерть пророка Мухаммеда	
18.	10 жовтня 680р. 10 мухаррама щороку	Убитий онук пророка Мухаммеда – аль-Хусейн – молодший син Алі ібн Абу-Таліба. Поділ мусульман на шийтів і суннітів	день Аиура – день дарування Аллахом великої благодаті 10 пророкам. У мусульман-шиїтів ще є днем трауру і самобичування.

Джерело: [30; 147; 198; 220; 291; 296].

Додаток Г

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Навчальна програма

з курсу

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

*для студентів різних спеціальностей
вищих навчальних закладів*

Підготувала:
Геник Любов Ярославівна

м. Івано-Франківськ
2010

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальний курс “Релігієзнавство” читається в усіх навчальних закладах III і IV рівнів акредитації для всіх студентів, які здобувають ступінь бакалавра. Релігієзнавство складний синтетичний курс, який включає в себе розділи з філософії, історії, етики, естетики, теологічних дисциплін (основи віри, догматики, літургіки, теології моральної, канонічного права).

Більшість студентів, які вивчають цю дисципліну, не мають жодних знань про релігії, крім тих студентів, які вивчали *основи християнської етики* в школі. Досі курс з **основ релігієзнавства** в школах України не вивчається, а звідси випливає, що викладачі повинні давати певні елементарні знання з шкільного курсу, які необхідні студентам для засвоєння даного предмету. Цей навчальний курс має не тільки світоглядне значення, але й прикладне. Адже для студентів юридичного та історичного факультетів дуже важливо знати, які існують канонічні вимоги щодо існування й діяльності Церкви, християнських чи інших обрядів або Святих тайн, дотримання яких канонічних вимог робить Тайну дійсною чи недійсною.

Звідси випливає необхідність дати короткі відомості про основні світові релігії, а крім цього познайомити студентів з основними догматичними, філософськими, теологічними, канонічними принципами, які необхідно враховувати у практичній діяльності юристам, економістам, філологам, історикам тощо.

Складність даного наукового курсу в тому, що він розрахований на певні знання з історії, філософії, філологічних дисциплін, права, етики.

Дана програма розрахована на лекції, семінарські заняття та самостійну роботу студентів щодо опрацювання певної наукової та теологічної літератури.

До програми додається *список рекомендованої літератури*, плани семінарських занять та література до них, **програмові вимоги до заліку**.

**КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ
КУРСУ “РЕЛІГІЄЗНАВСТВО”**

№ п/п	ТЕМИ ЛЕКЦІЙ ЧИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	К-сть год.
1.	Історія світових і національних релігій. Ранні національні релігії	2
2.	Біблія як пам'ятка світової культури. Коран. Тріпітака.	2
3	Історія юдаїзму.	2
4-6.	Історія й релігійна філософія християнства: християнство до розколу, католицизм, православ'я, протестантизм.	6
7.	Десять Заповідей Божих і право.	2
	<i>Канонічне право - основна внутрішня конституція Церкви (лише для студентів – юристів)</i>	(2)
8.	Історія й релігійна філософія ісламу	2 (1)
9.	Історія й реліг. філософія буддизму	2 (1)
10.	Історія релігій в Україні	2
11.	Неорелігії.	2
12.	Етнологія, футурологія релігії. Релігійне мистецтво.	1
	Релігієзнавство як наука і навчальна дисципліна	1
	Всього лекцій	26
	ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	
1.	Історія національних релігій	2
2.	Біблія в контексті світових релігій.	2
3.	Десять Заповідей Божих та їх вплив на право. Кодекс Канонів Східних Церков	2
4.	Християнство: походження і поширення. Святі Тайни	2
5.	Іслам	2
6.	Буддизм.	2
7.	Релігієзнавство як навчальна дисципліна .Загальна характеристика релігій	2
	Всього год семінарських занять	14
	Самостійна робота студентів	35
	Всього год. на предмет	75

Програма
НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ "РЕЛІГІЄЗНАВСТВО"
для студентів вищих навчальних закладів

Вступ. Предмет релігієзнавства як науки і як навчальної дисципліни. Релігієзнавство як галузь знання. Виникнення та становлення релігієзнавства як окремої галузі знання. Засновники та видатні дослідники проблем релігієзнавства. Методи дослідження релігієзнавства, комплексний підхід.

Релігієзнавство як навчальна дисципліна. Мета та завдання курсу. Предмет, методи, поняття, терміни. Принципи наукової об'єктивності, конкретно-історичної послідовності, толерантності, гуманізму у вивченні курсу релігієзнавства.

Структура академічного релігієзнавства. Основні розділи: історія і теорія релігії, релігійна філософія, філософія релігії, феноменологія релігії, соціологія релігії, релігійне мистецтво, психологія релігії, етнологія релігії, вільнодумство тощо.

Теорії походження релігії (міфологічна, антропологічна, монотеїстична, соціологічна та ін.). Джерела знань про витоки релігії. Єдність і багатоманітність джерел релігії. Умови формування первісності релігії – **прамонотеїзм** (дослідження Мірча Еліаде). Гносеологічні, соціальні, історичні, психологічні, аксіологічні чинники процесу становлення релігії. Виникнення культових дій. Ранні форми вірувань та їх еволюція. Вихідне багатобожжя. Первісна релігія і світові релігії.

Історія світових і національних релігій.

Особливості і типи національно-державних релігій Китаю й Японії. Релігійні системи Індії. Особливості і розвиток релігії в Єгипті, Передній Азії, Ірані. Релігійні вірування давніх греків і римлян, трипільців, аріїв, кельтів, скитів, слов'ян.

Національні релігії. **ЮДАЇЗМ** - *національна релігія євреїв чи світова релігія?* Святі книги юдаїзму: **Біблія: Старий Заповіт**. – **ТаНаХ** – **Палестинський біблійний канон**.

Талмуд – книга юридичних і богословських коментарів до Біблії.

Виникнення, особливості й етапи розвитку юдаїзму. Біблійний юдаїзм. Перехід від політеїзму до монотеїзму. Богообраність і месіанізм юдеїв. Мойсей – провідник і законодавець юдейського народу. П'ятикнижжя Мойсея або Тора (Закон Мойсея) – джерело юдейського законодавства.

Талмуд – книги коментарів до Тори (Мішна, Гемара) .

Декалог – основа моралі юдаїзму.

Релігійні свята юдеїв: **Шабат, Песах, Шавуот, Рош ha-Шана, Йом Кіппур, Суккот, Ханука, Пурім**.

Біблія в контексті світових релігій.

Біблія як свята книга та історично-культурне явище. Богонатхненність Біблії.

Склад та структура Біблії. Книги Старого Завіту (юдейська Біблія).

Принципи формування біблійного канону. Біблійни канон у: юдеїв, католиків, протестантів, слов'янський біблійний канон (православних) та інші.

Переклади Біблії. Біблія в системі юдейської і християнської традиції.

Новий Заповіт у структурі Біблії. Біблія – джерело релігійних доктрин, філософії, культури та мистецтва. Філософсько-теологічна та соціально-теологічна проблематика Нового Заповіту. Аналіз Декалогу та Нагорної проповіді.

Ісус Христос – Боголюдина.

Смисл Божого одкровення (есхатології) у Біблії. Поняття про біблійну герменевтику.

ХРИСТІЯНСТВО: історія і сучасність.

Святі книги християн – **Біблія: Старий і Новий Заповіт**. Поняття про переказ і традицію.

Епоха формування раннього християнства.

Джерела християнського віровчення. Євангельський Христос та історичні свідчення. Ісус Христос – засновник християнської Церкви. Формування церковної організації. Вчення ранніх християн.

Секти і єреси. Християнська громада і держава. Перетворення християнства на державну, панівну релігію Римської імперії. Твори Отців і Вчителів Церкви (праці патристів).

Поширення та еволюція християнства, формування його догматики культу на перших Вселенських соборах. (Апостольський і Нікео-Константинопольський символи віри).

Ранній розкол християнства (утворення самостійних орієнтальних Церков: Вірменської, Ефіопської, Коптської, Сирійської, Малябарської) на III і IV Вселенських соборах.

Великий розкол у християнстві 1054р.: поділ на Західну і Східні;
Християнство періоду наступних Вселенських соборів (VIII-XI) .

Основний зміст християнського віровчення і культу

Загальна характеристика християнської релігійної філософії - Символ християнської віри ("Увірую").

Вчення про Трійцю (тринітологія).

Біблійна картина світу і християнство (креатологія).

Ангелологія. Трансцендентність Бога і посередництво Ісуса Христа (сотеріологія). Таємниця втілення (маріологія). Надія земна і надія релігійна, ідея другого пришестя і воскресіння мертвих (християнська есхатологія). Християнська моральна доктрина в контексті християнського вчення (етика). Культ в системі християнської релігії.

Святі Тайни у християнстві: історія установа, матерія і формула, обряди, наслідки. Тайна хрещення, миропомазання, євхаристії, каяття (сповіді), священства, хворих (соборування), шлюбу.

Короткий зміст християнських свят і обрядів.

Різдво Марії Богородиці ((8) 21 вересня),

Різдво Ісуса Христа (25 грудня (7 січня)),

Найменування Господнє, а також день пам'яті Василя Великого та початок Нового року ((1) 14 січня),

Хрещення Ісуса Христа в р. Йордані – Богоявлення ((6)19 січня),

Стрітення Господнє ((2)15 лютого),

Благовіщення Пречистої Діви Марії (25 березня, 7 квітня),

В'їзд Господній в Єрусалим (в неділю за тиждень до Великодня))

Воскресіння Ісуса Христа (дата Великодня міняється)

Вознесіння Господнє (завжди в четвер на 40-й день після Великодня),

Зіслання Святого Духа – день Пятидесятниці (Зелені свята, завжди на 50-й день після Воскресіння),

Преображення (Перевтілення) Господнє – Спаса ((6)19 серпня),

Успіння Пресвятої Богородиці ((15) 28 серпня) (дати свят подані за григоріанським та юліанським календарями).

Вшанування святих і реліквій в християнстві. Християнське богослужіння (літургіка). Молитва. "Отче наш" в системі християнських молитов. Місце мистецтва в християнському культурі.

СХІДНІ (ОРІЄНТАЛЬНІ) ЦЕРКВИ. ПРАВОСЛАВ'Я

Загальна характеристика. Організаційна структура:

I) АССИРІЙСЬКА ЦЕРКВА СХОДУ, яка відокремилась від первісної християнської ойкумени ще на Ефеському Соборі 431 р. (*халдейський (східносирійський) обряд.*

II) ДАВНІ СХІДНІ ЦЕРКВИ (орієнтальні, або ортодоксальні) – передхалкедонські Церкви (тобто ті, які не прийняли рішень Халкедонського Собору 452р.) (*олександрійський, антиохійський, вірменський обряди*):

Вірменська Апостольська (Григоріанська) Церква,

*Коптійська Церква,
Ефіопська Церква, Еритрейська Церква
Сирійська Церква,
Маланкарська Сирійська Церква.*

III) ПРАВОВІРНІ (гр. м. ОРТОДОКСАЛЬНІ; ПРАВОСЛАВНІ) ЦЕРКВИ (візантійський обряд). Єдність між візантійською Церквою та західною була розірвана 1054 р. Православні Церкви поділяються:

А) Автокефальні православні Церкви: Константинопольський патріархат, Олександрійський патріархат, Єрусалимський патріархат, Антіохійський патріархат, Російська православна Церква, Сербська православна Церква, Румунська православна Церква, Болгарська православна Церква, Грузинська православна Церква, Православна Церква Кіпру, Грецька (Елладська) Православна Церква, Польська Автокефальна православна Церква, Албанська православна Церква, Православна Церква в Словаччині та Чеській республіці, Православна Церква в Америці.

Б) Автономні православні Церкви, що належать до інших патріархатів – Православна Церква на горі Синай, Фінська православна Церква, Японська Православна Церква, Китайська православна Церква (в підпіллі), Естонська православна Церква; Українська православна Церква (Московського патріархату), Білоруська православна Церква (Московського патріархату);

В) канонічні Церкви юрисдикції Вселенського патріархату: Американська Карпаторуська православна греко-католицька єпархія, Українська Православна Церква США і діаспори, Російська православна архієпископія в Західній Європі, Албанська православна єпархія Америки, Білоруська Рада православних Церков Північної Америки, Українська православна Церква Канади;

Г) Церкви з нерегульованим статусом – Старовіри (Старообрядці Росії та діаспори), Російська православна за кордоном, Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), Українська Православна Церква Київського патріархату, Македонська Православна Церква, Білоруська Автокефальна Православна Церква, Грецька Православна Церква старого стилю.

IV) КАТОЛИЦЬКІ СХІДНІ ЦЕРКВИ, які зберегли свій східний обряд, але уклали або відновили унію з Римом.

А) Церкви, що не мають паралелей в православ'ї:

Маронітська Католицька Церква,
Італо-Албанська Католицька Церква;

Б) Церкви, що відокремились від Ассирійської Церкви Сходу:

Халдейська Католицька Церква,
Сиро-Маланкарська Католицька Церква (обидві східносирійської традиції);

В) Східні католицькі Церкви, що відокремились від Давніх Східних Церков:

Вірменська Католицька Церква (вірменська традиція);

Коптська Католицька Церква,

Ефіопська Католицька Церква (олександрійської традиції);

Сирійська Католицька Церква (західносирійської традиції),

Сиро-Малаябарська Католицька Церква (в Індії)

Сирійсько-Маланкарська Католицька Церква (в Індії) (Східні католицькі Церкви Церкви антіохійської традиції).

Г) Католицькі Церкви, що походять від православних (правовірних) Церков (візантійської традиції):

- 1) *Мелькітська Католицька Церква,*
- 2) *Українська Греко-Католицька Церква, Русинська Католицька Церква,*
- 3) *Румунська Католицька Церква,*
- 4) *Грецька Католицька Церква,*
- 5) *греко-католики в колишній Югославії,*

- 6) *Болгарська Католицька Церква,*
- 7) *Словацька Католицька Церква,*
- 8) *Угорська Католицька Церква*

Віросповідні культові особливості. Регіони поширення. Вплив православ'я на розвиток загальнонародської та національних культур різних народів.

Католицизм.

Особливості віросповідні (догматичні), культові і організаційні. Ватикан і папство. Еволюція соціальної доктрини і соціальні політики Ватикану. XXI Вселенський (II Ватиканський) собор (1962-1965) і політика аджорнаменто (оновлення). Ставлення Ватикану до національно-визвольного руху, революційних процесів у "третьому світі".

Історія Східних Католицьких Церков. Східна політика Ватикану.

Понтифікат Івана-Павла II (1978-2005). Енцикліки папи Івана-Павла II "Свангельське життя", "Про розум і віру". Візит його в Україну. Діяльність папи Бенедикта XVI.

Взаємне зняття анафем католицькими і православним першоієрархами 1962 р. Католицько-православний діалог.

Католицизм в Україні: історія і сучасність.

Реформація і утворення протестантських церков.

Протестантизм.

Ранній протестантизм (Реформація). Формування **лютеранства, кальвінізму, цвінгліканства** як протестантських християнських течій.

Соціально-економічні, політичні, релігійні передумови поширення Реформаційного руху. Догматика, обряди та діяльність лютеранства, кальвінізму, англіканства, анабаптизму.

Пізній протестантизм. **Реформатська церква** та її ідеологія. **Пресвітеріанська церква** Виникнення нових гілок **анабаптизму: менноніства** (Німеччина, Голландія, США), **мельхіоритів** (Нідерланди), **гуттерських братів** (Канада, США) .

Антиринітаризм (унітаризму). **Соціанство** як тринітарна ересь у Польщі.

Пієтизм як протилежний англіканству і лютеранству напрям у реформаторстві Німеччини (XVII ст.). Ф. Шпернер (1635-1705).

Виникнення (1611р.) **баптизму** як відгалуження англіканства. Сучасний баптизм. Віровчення і культова практика баптизму. Історична еволюція баптизму.

Пуритани послідовники ідей кальвінізму в Англії.

Конгрегаційні общини.

Індепенденти – політична партія конгрегаціоналістів - основна складова армії Кромвеля в Англійській революції.

Квакери або квакри (відгалуження від англіканства, Г. Фокс (1624-1691) в Англії.

"Богемські брати" в Чехії.

Методисти. Діяльність братів Джона (1703-1793) та Чарльза (1707-1788) Веслі (Уеслі)у США.

Армія спасіння" організована методистським проповідником У. Бутсом (1865р.).

Сучасне п'ятдесятництво. Екстатизм у віровченні й культі п'ятдесятництва. Вчення про Святого Духа, "хрещення Святим Духом" (глосолалія).

Масонство. Причини виникнення та діяльність в I-XVII ст. Реорганізація руху масонів в XVIII ст. Створення масонського Ордену 1717 року.

ІСЛАМ як світова релігія. Суспільно-історичні причини виникнення ісламу. Його ідейні джерела.

Коран, Сунна - святі книги мусульман.

Мусульманське право – Шаріат; його структура та джерела.

Вплив мусульманської ідеології в арабському світі.

Мусульманське віровчення і принцип єдинобожжя. Культ, обряди, свята (**Джума, свято хіджри, день Ашура, Маулід ан-набі, Лейлят-аль-Рагаїб, Мірадж (Раджаб-байрам),**

Лейлат аль-Бараат, Лейлат аль-Кадр, Ураза-байрам, День Арафа, Курбан-байрам (Ід аль-Адха); 5 стовпів ісламу: шахада, намаз (шалат), савм (ураза), хадж, закят.

Учення про теократичну державу.

Учення про креатологію, есхатологію, провіденціалізм (передбачення).

Основні напрями в ісламі. Сунізм, шіїзм, харіджизм.

Зростання впливу ісламу в постколоніальний період. Наслідки сучасної політизації ісламу та ісламізація політики. Фундаменталізм.

БУДДИЗМ. Святі книги буддизму - *Тріпітака*.

Умови виникнення і розвитку буддизму. Будда і його вчення про 4 благородні істини (*дхарму*). Ранньобуддійські общини (*сангхи*).

Світоглядні основи буддизму: дхарма, сангха, карма, сансара, нірвана, реінкарнація.

Заповіді буддизму – 36 правил.

Вірування і культ буддизму. *День упосатхи, День Сангхи – Магха пуджа, День народження, просвітлення і смерті Будди (свято квітів або Вісакха пуджа), День Дхарми (Асалха пуджа), Васса (піст), День Анапанасаті (закінчення додаткового посту); 4 поминальні (задушні) дні.*

Буддійський пантеон. Поширення раннього буддизму. Роль чернецтва у поширенні основних напрямів релігійної філософії буддизму: хінаяни, махаяни та їх уявлення про колесо сансари. Ламаїзм. Дзен-буддизм: виникнення та поширення.

Всесвітні релігійні центри.

Всесвітня Методистська Рада (ВМР).

Всесвітня Рада Церков.

Всесвітня Ісламська Ліга (ВІЛ);

Всесвітнє Братство Буддистів (ВББ);

Всесвітня Рада Церков (ВРЦ);

Всесвітня Федерація Студентів

Екуменічна Рада Церков

Всесвітня Ради Євангельських християн-баптистів (ВРЄХБ)

“Євангельська вселенська ліга”

Християнське Об'єднання Молодих Чоловіків (YMCA)

Християнське Об'єднання Молодих Жінок (YWCA)

Євангельська Всесвітня Ліга

Рах Романа – католицька студентська організація

Всеpravославні наради

НЕОРЕЛІГІЇ (Новітні релігійні течії і культу в світі та в Україні)

Різні підходи до класифікація неорелігій:

Неорелігії християнської догматики або забарвлення

Поява *новоапостольської церкви* (1832) та її діяльність і догматична основа.

Сведенборгівці. *Нова церква* або *Церква Нового Єрусалиму* заснована 1788 року послідовниками доктора філософії Еммануїла Сведеборга (1688-1772).

Русселіги.

Адвентисти сьомого дня. Вільям Міллер (1782-1849) та його роль в заснуванні нової течії (1832р.). Олена Уайт (1827-1915) та її роль у збереженні общини. Рассел і його “Сторожова вежа Сіону”. Ідеологія та культ.

Мормони - Церква Ісуса Христа останніх днів (мормони). Заснував у США (штат Юта) м. Солк-Лейк-Сіті, 1830р. Джозеф Сміт (1805-1844) – автор праць: “Книги Мормона”, “Коштовна перлина”, “Учення й Заповіді”. Символ віри (13 пунктів). Особливості мормонського вчення та їх обрядова практика. Храми. Освіта.

Свідки Єгови. Історія виникнення в кінці XIX ст. (1878р.). Засновник **Чарльз Рассел** (1852-1916). Реформи його послідовника Йосипа Рутерфорда. Початки проповідницького служіння. Догматика. Есхатологія і хіліазм у догматиці єговізму. Культ. Форми діяльності на сучасному етапі. Бруклінський центр та його діяльність. Періодика.

Методизм. (Методистська церква Великобританії та ін. країн; Об'єднана методистська церква США та ін. країн; Міжнародні Церкви Христа (США та ін. країн). **Церква Христа в Україні.**

Унітаристи (колишні антитринітарії). **Унітаріансько-універсалістська Церква** як наслідок об'єднання двох в 1956 році. Догматика та культ.

Релігійна місія **“Діти Бога”** або **“Сім'я”**, заснована Д.Б.Бергом (1968р.).

Діяльність об'єднання, заснованого Марі-Поль Жігер, **“Армія Марії”** (1971р.) в Канаді.

Богородична церква або **Російська Маріанська церква Йоанна Береславського (В. Я. Янкельмана**, що заснована в Росії 1984р.) та її поширення в Росії та Україні в 80-х роках XX століття.

Церква Христа, заснована в США 1989р.

Харизмати або поклонники Святого Духа під керівництвом засновника Давида де Плессі (1905-1986).

“Церква Сандея” або релігійна організація “Слово віри” заснована громадянином Нігерії Сандеєм Аделаджею (1994р.) “Посольство Боже”.

Міжнародна християнська місія

Християнська місія **“Еммануїл”**.

Християнська церква «Калварі Чапел»,

Лівобережна церква Христа,

Армія спасіння

Євангельська церква США

Біблійна баптистська церква,

Церква скелі,

Церква «Філадельфія»

Вогняний куш,

Месіанська релігійна община «Дім Бога Всемогутнього»,

Київський християнський центр «Нове життя»

Християнська церква «Хвала і поклоніння»

Українського походження:

Спілка християнської міжконфесійної згоди «Логос»

Собор євангельських церков

Церква Воскресаючої Богородиці (Богородична церква) або Церква Матері Божої Перетворюваної.

Неорелігії орієнталіського напрямку

Неоіндуїзм

Міжнародне товариство свідомості Крішні (МТСК) або рух “Харе Крішна” з 1966 р. Засновник Абхай Прабхупада (1896-1977) у США.

Місія «Світло душі»

Товариство Шрі Ауробіндо

Товариство ведичної культури,

Трансцендентальна медитація (ТМ). індуський культ заснований Магешем Прасадом Вармою в Індії (Мадрас, 1957р.), а потім 1958р.у США. Засновник - Махаріши Махеш Йоги.

“Прашанті Нілаям” (“Обитель Повного Спокою”) – засновник Шрі Сатї Саї **Баба** (1926 р.н.).

Міжнародне товариство «Всесвітня (Вселенська) чиста релігія» або *Сахаджа йога*, заснована в Індії (1970р.). Засновниця – Шривастава Нірмала - Шрі Матаджи Нірмала Деві (1923р. н.).

*Центри Шрі Чінмоя (1931 р.н.).
Київський центр Шрі Чін-Моя*

Необуддизм:

школи тибетського буддизму, власне буддизм, ламаїзм (карма каг'ю, дзогчен, ріме тощо).

Псевдобуддистська секта «Білий лотос» та її громади, що діють у Севастополі, Ялті, Херсоні, Полтаві, Луганську та інших містах України (кер. Скубаєв В.І. (монастир у м. Черкасах).

Ошо-центр, засновник Раджніш Чандра Мохана (1931-1991). Заснував центр в 1981 у США.

Дзен-буддизм, нітірен – течії буддійського походження та їх поєднання з християнством.

АУМ Сінрікьо або **Вчення істини АУМ**, засноване 1987 р. в Японії (Сьоко Асахарою). Терористичні акти секти в Японії та її заборона.

Бахаїзм (Індія, Уганда, Кенія, Іран та багато інших країн)

Агні-йога

Церкви і секти (змішаного) синтетичного напрямку

Виникнення **мунізму** на території Північної Кореї. Сан Мюн Мун – засновник церкви (1954р.). Діяльність **Церкви єднання Муна** на території США з 1960 р. Догматика і культ муністів.

Форум (1971р.), засновник Джон Розенберг (Вернер Едгар).

Всесвітня Церква Бога (армстронгізм) - секта Герберта Армстронга (1892-1986), заснована в 1967 року у США, в штаті Айова.

Велике біле братство (1990р.). Засновники. Ю. Кривоногов та М. Цвінун.

Всесвітня віра Багаї. Засновник **Мірза Хосейн Алі** (1817-1892).

Братство Грааля, яке виникло 1928 р. під впливом “одкровень” (Абд-руш-шана) Оскара Ернста Бернхарта (1875- 1914).

Бахаїзм (Індія, Уганда, Кенія, Іран та багато інших країн)

Японські "нові релігії" і синкретичні секти*

- Теңрі
- Хонміті
- РЛ кедан
- Секай кюсей
- Сейте-но іе
- Тенсе котай дзінгу
- Ананай
- Ігтоен

Корейські "нові релігії" і синкретичні секти

- Чхондоге
- Чхонджок
- Какседо
- Чхунгсанге
- Чанмульгьо
- Теджонгьо

В'єтнамські "нові релігії"

- Каодай (каодаїзм)

- Хоахао

Синкретичні секти Сянгана (Гонконгу)

- Тянь де шенхуй
- Всесвітня громада червоної свастики

Індонезійські синкретичні культури

- Агама Джава
- Агама Джава-Сунда

Синкретичні культури індіанців

- Пейотизм [Тубільна американська церква Північної Америки] (США)
- Навахская тубільна американська церква (США)
- Шейкерізм [Індійська шейкерська церква] (США)
- Томаноус (Канада)

Синкретичні культури негрів Америки

- Сантерія
- Палерія
- Покоманія
- Африканська реформована церква (Ямайка й інші країни)
- Вуду
- Афроамериканське вуду
- Шангоїзм
- Ум банда

Американські і європейські "нові релігії" і синкретичні секти

- Церква сайєнтології (Великобританія, США та багато інших країн)
- Біле братство (Україна, Росія)
- Єресь Порфирія Іванова [івановці] (Росія, Україна)
- Нове століття (США та багато інших країн)
 - Власне Нове століття
 - Агні-йога
 - Антропософія Штайнера
 - Новий Акрополь
 - Юнівер
 - Спиритуалізм

Сайєнтологічні (наукологічні) рухи

Історія виникнення, еретична догматика, культ, форми діяльності "Християнської Науки" („Церквою Христа - Цілителя”) (1870р.) на чолі з Мері Беккер-Едді.

Історія заснування Ч. Філмором (1854-1948) "Християнської Школи єдності" в 1880-х рр. Догматика і культ.

Діяльність общини В. Вірвіля (1916-1984) *Міжнародний Шлях* в 1958 році. Антихристиянська догматика, культ.

Релігійна Наука створена також у США у 1927р. викладачем метафізики, лікарем - психотерапевтом Ернстом Холмсом.

Діанетика-фонд Хаббарда,

„Церква сайєнтології” („*Релігійно – технологічний центр*”, Великобританія, США та багато інших країн). Її засновником є відомий письменник фантаст Лафает Рональд Хаббард (1912 - 1986).

Міжнародна класична філософська школа „Новий Акрополь”, що виникла у 1957 році в Аргентині. Засновником школи був професор філософії Хорхе Анхель Ліврага Ріцци (1930 - 1991).

Громада „*Релігійної Науки*”1927р. Ернстом Холмсом

Громада „*Наука Розуму*”, переростання її в „*Міжнародний альянс нового мислення*” (INTA).

Система (єресь) Порфирія Іванова [івановці] (Росія, Україна)

Діяльність інших *сайєнтологічних* рухів: „Вогняна квітка” В. Калінаускаса, „АСТІКА”, „Товариство Астаріус”, „Космічні релігії” та ін.

Нове століття (США та багато інших країн).

Власне Нове століття

Езотеричні об'єднання.

Теософія О. Блаватської та її послідовників (Реріхівське товариство, Асоціація «Живої етики», послідовники Олени Блаватської, Данила Андреева, Олеся Бердника).

Антропософія Штайнера

Неоязичництво.

Рідна Віра, РУН-віра, Собор рідної віри, Ладовіра. Великий вогонь

Сатанізм, окультизм і спірітізм - антихристиянські культури у світі. Спіритуалізм

ІСТОРИЯ РЕЛІГІЙ В УКРАЇНІ

Дохристиянські вірування українців.

Загальна характеристика вірувань давніх українців. Міфологічний світ праукраїнця. Давньоукраїнський пантеон. Функції містичних персонажів. Землеробські культури трипільців. Сімейно-родовий культ і поховальні обряди. Святинища й ідоли.

Язичницька сакральна культура та її вплив на традиційне християнство і на сучасні неязичницькі вірування. Криза язичництва I його протиборство з християнством. Язичницький світогляд і християнство.

Християнство в Україні. Становлення християнства на українських землях. Християнська держава - Київська Русь. Церква в Україні в час монголо-татарської неволі. Християнство в Україні під владою Литви і Польщі.

Ліонська (1245), Флорентійська унії (1448). Берестейська (1596р.), Ужгородська (1646 р.) унія та їх наслідки.

Утворення двох Церков на Україні після унії. Українське православ'я Могиллянської доби. Православна Церква в українській козацькій державі.

Втрата незалежності українською православною Церквою. Українська православна Церква під владою Москви.

Становище уніатської Церкви під владою Московщини, Австрії.

Початок національно-церковного відродження в Україні в першій половині ХХ століття. Василь Липківський. Олександр Лотоцький. Полікарп Сікорський. Українська православна Церква за межами України

Еміграція ієрархії УАПЦ за кордон в повоєнні роки (Іван Огієнко, Мстислав Скрипник).

Діяльність УГКЦ в першій половині ХХ ст. на території Західної України. А. Шептицький.

Ліквідація УГКЦ на псевдо-соборі 1946 року.

Реабілітація і відродження УГКЦ в кінці 80-х рр. ХХ ст. Статус її як найбільшої серед всіх уніатських церков світу. Відзначення 400-ліття Берестейської та 350-ліття Ужгородської уній. Сучасне становище Української греко-католицької Церкви.

Баптизм, адвентизм, єговізм, п'ятдесятництво в Україні.

Релігійне життя в Україні.

Юдаїзм і караїзм в Україні і сучасному світі.

Буддизм в Україні.

Іслам в Україні. Мусульманське сектантство.

Неорелігії в Україні орієнтального, західного і змішаного типу.

Сучасний адвентизм. Есхатологія і хіліазм як основа віровчення і культу. Адвентизм, його специфіка. Свідки Єгови. Вчення і організація "Свідків Єгови". Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСОЄХБ)

Особливості духовного світу сучасного віруючого. Конфесійна структура і географія релігії в Україні.

Роль релігії в національному і духовному відродженні.

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ І РЕЛІГІЙНА ФІЛОСОФІЯ.

Наука і релігія як сфери духовності. Боже одкровення і людське пізнання. Віра і форма пізнання в релігії. Концепція синтезу науки і релігії у сучасній теології. Фундаментальні проблеми природознавства і релігії. Соціальні реальності в теологічному осмисленні. Особливості відображення сучасної науково-технічної революції в релігійній свідомості. Наука і доля релігії.

Специфіка і функції релігійної філософії.

Джерела релігійної філософії та її характерні особливості. Основні напрями релігійної філософії. Релігійна філософія юдеїв. Християнська філософія: патристична, православна, католицька, протестантська філософія і теологія. Буддійська філософія. Мусульманська філософія.

Іманентний аналіз релігії. Ідея подвійності світу як основа релігійної свідомості. Істина буття Бога. Шляхи богопізнання. Бог - творець, провидець і освятитель світу. Докази буття Бога. Вчення про Бога як визволителя грішної людини і суддю світу. Церква - тіло Боже і шлях до спасіння. Істина безсмертя душі. Дійсність після смертного життя.

Дуалізм природного і надприродного - основна ознака релігійної картини світу. Уявлення про надприродні істоти (пневматологія, ангелологія).

Питання походження світу в релігіях (креатологія). Всесвіт і Земля в релігійній картині світу. Релігія про сутність, походження і еволюцію життя живих організмів. Геоцентризм і антропоцентризм. Концепція кінця світу в релігії (есхатологія). Релігійне вчення про долю світу і людини. Модернізація релігійної картини світу в сучасній теології.

Релігійна концепція буття людини (онтологія, метафізика, антропологія).

Людина - вінець Божого творіння. Образ Божий в людині. Дуалізм (або триєдність) людської природи. Свобода людини (вільна воля). Християнська теодицея і антроподицея. Стезя духовного оновлення. Аскетизм. Сенс буття людини. Шляхи прилучення людини до Всевишнього. Особливості антропологічного вчення різних релігійних течій.

РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Вимоги документів міжнародного права до свободи совісті та віросповідання. Поняття про церковне та канонічне право.

Демократичні принципи нового українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Соціальне, юридичне, економічне, ідеологічне забезпечення свободи совісті в Україні. Місце свободи совісті в системі демократичних свобод. Елементи свободи совісті. Відокремлення церкви від держави та школи від церкви.

Наслідки порушення свободи совісті в радянський період. Свобода релігійної організації: принципи реєстрації і регламентації діяльності.

Кодекс канонів Східних і Західної Церкви. Канонічне право Східних Церков.

Релігія як явище духовної культури. Наукове і релігійне розуміння духовної культури: об'єктивна обумовленість місця релігії у сфері духовної культури як самостійної і специфічної форми суспільної свідомості. Особливості впливу релігії на різні сфери духовної культури, насамперед на естетичне освоєння світу. Вплив релігійного мистецтва на художню творчість (архітектуру, скульптуру, живопис, літературу, театр, музику і т.д.).

Роль релігії і церкви в духовно-культурному вихованні підростаючого покоління. Позитивні зміни в суспільстві в результаті секуляризації духовної культури. Релігія в системі духовної культури. Співвідношення релігії і культури. Релігійна культура.

РЕЛІГІЯ ЯК МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ

Релігія і мораль як особливі форми свідомості. Специфіка релігійної моралі. Загальнолюдське в моралі і релігії. Моральний потенціал Декалогу і Нагорної проповіді. Християнський критерій моральності. Ісус Христос - ідеал морального християнства. Релігійне розуміння обов'язку і свідомості. Втіха в релігійній моралі. Проблематика смислу життя в релігії. Божественний ідеал і свобода особи. Особа і суспільство. Сімейно-шлюбний кодекс християнства. Оновлення морально-етичного вчення сучасних релігій.

ММСТЕЦТВО І РЕЛІГІЯ: специфіка і грані взаємодії

Специфіка відображення дійсності в релігії та мистецтві. Художня фантазія й канон в релігії. Роль релігії у виникненні мистецтва. Принципи взаємовідношення мистецтва і релігії. Релігійне мистецтво. Функції культового мистецтва. Система у структурі світових релігій. Перебудова культового мистецтва в сучасному християнстві.

Релігія як суспільно-історичний феномен

Джерела до вивчення релігії. Релігія як соціальне явище. Соціальні характеристики релігії, функціональна роль в суспільному житті. Місце релігії в суспільному житті. Місце релігії в історії людства. Закономірності розвитку релігії. Принципи диференціації релігії. Християнське і мусульманське богослов'я в пошуках соціального ідеалу.

Атеїзм і вільнодумство за умов світоглядного плюралізму. Законодавче закріплення свободи совісті.

Міжконфесійні і внутріконфесійні колізії. Релігія в державотворчих процесах в Україні. Релігійне життя української діаспори і його вплив на релігійні процеси в Україні. Українське відродження і проблема національної Церкви. Прогнози релігійних процесів в Україні.

Релігія як предмет наукового дослідження

Богословсько-теологічний та філософський підходи до вивчення релігії. Теологія (конфесійні) концепції. Особливості наукового методу пізнання релігії. Визначення релігії. Філософські та соціологічні інтерпретації. Психологічні та біологічні концепції визначення релігії. Релігійна свідомість. Релігійна діяльність. Релігійні відносини. Релігійні організації.

Функції релігії. Роль релігії.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ 3 КУРСУ "РЕЛІГІЄЗНАВСТВО"

Семінарське заняття №1

Тема. *Національні релігії*

П л а н

1. Вірування у стародавньому Єгипті
2. Давні і сучасні національні релігії Індії:
 - а) індуїзм;
 - б) джайнізм;
 - в) веданта.
3. Давні і сучасні національні релігії Китаю:
 - а) даосизм;
 - б) конфуціанство.
3. Національні вірування в Японії (синтоїзм).
4. Міфологічний світогляд стародавніх греків і римлян.
5. Міфологічний світогляд стародавніх єгиптян і народів Межиріччя (Месопотамії).
6. Релігійні вірування на території українських земель:
 - А) вірування трипільців;
 - Б) вірування скіфів;
 - В) міфологічний світогляд давніх слов'ян.

Самостійна практична робота

Реферати

- Сучасні релігійні вірування в Індії (вішнуїзм, брахманізм тощо)
Сучасні релігійні вірування в Японії
Українське язичництво та його різновиди сьогодні

*Скласти порівняльну таблицю №1 "Світогляд народів стародавнього світу"
(див. зразок нижче)*

Семінарське заняття №2

Тема. *Біблія та інші святі тексти народів світу*

П л а н

1. Структура "Біблії".
2. Історія створення Старого і Нового Завіту.
3. Богонадхненність Біблії як основа формування біблійного канону.
5. П'ятикнижжя Мойсея (Тора) – збірник законів ізраїльського народу (Закон Мойсея).
6. Історія виникнення "Корану" і "Сунни".
7. "Тріпітака" та історія її записів.

Творчі завдання для самостійної роботи для студентів-юристів

- 1) Які галузі юдейського права описані у П'ятикнижжі Мойсея (Буття, Вихід, Левіт, Числа, Второзаконня)?
- 2) Які види покарань передбачені за гріхи (злочини) у книзі Вихід, Левіт і Повторення Закону?
- 3) Які види покарань передбачені при порушенні релігійних культів?
- 4) Права жінок у юдеїв за П'ятикнижжям Мойсея.
- 5) Зробити родовід Старозавітних патріархів за книгою Буття 11-41.
- 6) Чим відрізняється родовід Ісуса Христа поданий у Євангеліях від Матвія і Луки?
- 7) Які висновки можна зробити щодо родоводів Марії та Ісуса Христа за протоевангелієм Якова (Ранович Б. Певороисточники...)?

8) Дати відповідь на запитання: Чи можна на основі прав передбачених у “Сімейному кодексі України” зробити родоводи подібні до родоводів, поданих у Біблії і до якого коліна?

9) Чи відповідає “Сімейний кодекс України” конституційному закону про право на інформацію у питанні про родоводи?

10) Які обов’язки покладалися на юдеїв за Торою (П’ятикнижжям Мойсея)?

11) Які положення проголошував Закон про військову повинність за Торою?

12) Чи існував закон про податки? Які види податків передбачалися цим законом (Торою)?

13) Чи передбачалися певні права рабів П’ятикнижжі Мойсея? Яка доля дітей рабині?

14) Чи визначалися за П’ятикнижжям Мойсея права дітей і що передбачало юдейське законодавство?

15) Чи визначало П’ятикнижжя Мойсея (Тора) політичні права для юдеїв (право голосу, право виборів і т. д.)?

16) Яку долю передбачало юдейське право левірату про жінок-вдів та дітей?

17) Новий завіт про сім’ю і шлюб та право жінок-вдів

18) Цивільні права у Палестині за Старим Завітом (П’ятикнижжям Мойсея)

Семінарське заняття №3

Тема. Десять Заповідей Божих та їх вплив на право у різних релігійних традиціях

ПЛАН

1. Історія юдейського народу. Історія виникнення Декалогу.

2. Поділ Декалогу на дві групи. Суть і значення першої групи заповідей Божих в юдаїзмі та християнстві.

3. Вимоги до віруючих за другою групою заповідей та їх взаємозв’язок із правовими законами.

4. Культ і свята в юдаїзмі – шлях дотримання Закону Мойсеєвого.

5. Джерела церковного і канонічного права. Кодекс канонів Східних Церков (для студентів юристів та істориків).

Семінарське заняття № 4А (див. нижче)

Тема. ХРИСТІАНСТВО: ЙОГО ОСНОВНІ ІДЕЇ, ПОШИРЕННЯ, КУЛЬТ

П л а н

1. Євангельський Христос й історичні свідчення. Ісус Христос – засновник християнської Церкви.

2. Символ віри (Вірую) – виклад основних ідей християнства.

3. Причини церковного розколу 1054 року – догматичні відмінності православ’я і католицизму.

4. Культ: Святі Тайни (Таїнства) в християнстві.

5. Причини і передумови Реформації. Особливості протестантизму.

Творчі завдання для студентів:

Новий Завіт про права жінок

Новий Завіт про сім’ю і шлюб

Заняття №4Б

Тема. Історичний Ісус Христос у Новому Заповіті (для студентів- істориків)

П л а н

1. Різниця родоводу Ісуса Христа (за Євангеліями).
2. Проблема встановлення дати народження Ісуса Христа.
3. Дитинство Ісуса.
4. Початок місійного служіння.
5. Чуда та оздоровлення Ісуса Христа.
6. Смерть Ісуса Христа на хресті.
7. Сотерологія Христа.
8. Питання воскресіння Ісуса Христа.

Реферати або теми для самостійної роботи

Ісус Христос як історична постать
Апокрифи і Новий Заповіт про походження Христа
Різні версії щодо воскресіння Ісуса Христа
Ісус Христос і Тибет
Христос і есеї (за документами Кумранської общини)
Христос і буддизм (порівняльний аналіз етичної доктрини)
Вчення про Месію в буддійських Святих текстах
Тибетські документи про Ісуса Христа
Відомості про Ісуса Христа у працях раннях Отців Церкви

Семінарське заняття № 5

Тема: ІСЛАМ ЯК СВІТОВА РЕЛІГІЯ

План.

1. Коран як культурна пам'ятка. Сунна. Шаріат – збірка мусульманського права.
2. Мусульманське віровчення: про єдинобожжя, вчення про передбачення, про душу, есхатологія.
3. Культ, обряди, свята в ісламі.
4. Основні напрями в ісламі.
5. Іслам в Україні.

Завдання для самостійної роботи студентів

1) *Продовжити роботу над таблицею №2 Світові релігії*

2) *Реферати*

Чим відрізняється есхатологія ісламу, юдаїзму і християнства?

Чому юдаїзм, християнство, іслам називають монотеїстичними релігіями?

Семінарське заняття №6

Тема: БУДДИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

План

1. Святі книги буддистів.
2. Релігійна філософія буддизму. Метафізика буддизму.
3. Вчення про драхму, душу, нірвану, сансару, карму.
4. Етика буддизму. 36 заповідей Будди та їх поділ.
5. Основні напрями буддизму. Ламаїзм.
6. Дзен-буддизм; виникнення та поширення.

Самостійна робота студентів

Чим відрізняється морально-етичне вчення Декалогу від буддійських заповідей?

Що спільного і відмінного в есхатології юдаїзму, християнства, буддизму?

Культ померлих у буддизмі

Семінарське заняття №7

Тема: **НЕОРЕЛІГІ – НОВІТНІ РЕЛІГІЙНІ ТЕЧІЇ, СЕКТИ І КУЛЬТИ**

План

1. Поняття про класифікацію неорелігій:
 - а) богословський підхід;
 - б) історичний підхід.
2. Неорелігії християнського походження.
3. Неорелігії орієнтального походження.
4. Неорелігії змішаного типу.
5. Сайєнтологічні рухи.
6. Сатанізм.

Семінарське заняття №8

Тема: **РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ**

План

1. Вірування у східних слов'ян.
2. Християнство та його особливості в Україні.
3. Юдаїзм та караїм в Україні.
4. Іслам в Україні.
5. Буддизм на українських землях.
6. Неорелігії в Україні.
7. Українське законодавство про свободу совісті.

Самостійна робота студентів

1) Виділити відмінності міжнародного та вітчизняного законодавства про свободу совісті та релігійні організації

2) Скласти **порівняльну таблицю №3** міжнародного, європейського і вітчизняного законодавства про свободу совісті та релігійні організації (див. виділені роботи)

Семінарське заняття №9

Тема: **РІЗНІ ПОГЛЯДИ НА РЕЛІГІЮ У СВІТІ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ (для студентів істориків, політологів та юристів)**

План

1. Філософський, юридичний, теологічний погляди на релігію та її визначення.
2. Класифікація релігій. Різні підходи.
3. Юридична класифікація релігійних організацій та її проблематика. Поняття про релігійну конфесію, релігійну організацію, церкву тощо.
4. Законодавство України про свободу совісті.
5. Міжнародне, європейське та вітчизняне законодавство про свободу совісті та релігійні організації.

Самостійна робота студентів **Реферати**

Основні функції релігії.

Гносеологічні, соціальні, історичні, психологічні, аксіологічні чинники процесу становлення релігії.

Здійснення свободи совісті в демократичній Україні.

Відмінність між канонічним і церковним правом.

Скласти порівняльну таблицю №3 міжнародного, європейського і вітчизняного законодавства про свободу совісті та релігійні організації (див. виділені роботи)

Рекомендовані джерела і література:

Джерела:

1. БІБЛІЯ. Святе письмо Старого і Нового Заповіту. - К., 1994.
2. Біблія / За ред Івана Огієнка. - К., 1998.
3. Біблія / перек. з рос. синодального вид. патріарха Філарета (Денисенка). - К.: Вид-ня УПЦ КП, 2004.
4. Гараджа В. І. Релігія як предмет соціального аналізу // Релігія і суспільство. **Хрестоматія** з соціології релігії / За ред. В. І. Гараджи. - М., 1994.
5. Історія релігій. Збірник документів і матеріалів /упорядники. Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. - Тернопіль: Астон, 2003. - 524с.
6. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. - К.: Тандем, 1999. - 408с.
7. Кодекс канонів Східних Церков. - Львів: Вид-во оо. Василян, 1995.- 471сс.
8. Конституція України. - К.: Вид - ня Верховної Ради, 1997.
9. Макдоуел Д. Незаперечні свідчення. / Пер. з англ. Ю. Дзюпи. - Мінськ: ПИКОРП, 1994. - 282 с
10. Про свободу совісті та релігійні організації / Відомості Верховної Ради України. - 1994. - №13.
11. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ від 23 квітня 1991р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> /26.03.2016/ 14:49.
12. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. - Рим, 1990. - 1407 с.
13. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. - Харьков: Фолио, 2001. - 992с.
14. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Пер. с англ. - М.: Республика, 1995. - 591с.
15. Дѣянія Вселенских Соборов. В 7 т. (4кн.). - Санкт - Петербург: Воскресение. - 1996. - 2144 с.
16. Иисус Христос в документах истории. Сост., ст. и коммент. Деревенского Б. Г. - Изд. 4-е, испр. и доп. - СПб.: Алетейя, 2001. - 574 с. ISBN 5-89329-222-7;
17. Коран. - М., 1990. - 511с.
18. Религия й общество. Хрестоматія. - М., 1996.
81. Тибетская книга мертвых [Текст]. - Харьков: ФОЛІО, 2010. - 286с.
82. Тридцать шесть начальных правил (Заповеди буддизма) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>. 04.11.2010/ 22:08.
83. Трипитака (Типитака) //(Составил и перевел Дмитрий Ивахненко по материалам Джона Буллита на сайте Access to Insight) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://awake.kiev.ua/dhamma/canon/tipitaka.htm>//27.10.2011 /18:42
84. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина. [Мирча Элиаде]. - М: КРОН-ПРЕСС, 1998. - 624с.
85. Concoliorum Oecumenicorum Decreta a cura di Giuseppe Alberigo - Giuseppe L. Dossetti. Pericles - P. Joannou. Claudio Leonardi - Paolo Prodi. Consulenza di Hubert Jedin. Edizione bilingue.Bologna: Edizioni Dehonane Bologna, 1991. - 1135 P. INDICI 169* P. - ISBN 88-10-20550-2.

Довідково-енциклопедична література:

1. Геллей Г. Г. Біблійний довідник: Короткий біблійний коментар. - Торонто: Всесвітня християнська місія, 1985. - 857с.
2. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. - К.: Україна, 1995. - 429с.
3. Короткий теологічний словник / Пер. з фр. - Львів: Свічадо, 1998.
4. О'Колінз Д., Фаруджі Е. Малий теологічний словник / Заг. ред. доктора С. Мудрого. - Івано-Франківськ, 1997. - 448с.
5. Рагнер К. Форгрімлер Г. Короткий теологічний словник. - Львів: Свічадо, 1996. - 664с.
6. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного, Б. Лобовика. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 392с.
7. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. - 2-е вид. перероб. і доп. - К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. - 800с.
8. Библиейская энциклопедия. - М., 1991.
9. Булгаков С. В. Православие: Праздники и посты. Богослужения и требы, расколы, ереси /С. В. Булгаков. - М.: Современник, 1994. - 575с.
10. Иудаизм и христианство. Словарь. - М., 1995.
11. **Ключ к пониманию** Священного писания. - Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. - 698с.
12. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицианов. - Минск: Изд. В. М. Скакун, 1998. - 896с.
13. Резван Е. А. Тафсир аль-Кур'ан // Ислам. Энциклопедический словарь / отв. ред. С. М. Морозов. - М.: Наука, 1991.
14. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3 т. /Ред. кол.: С. С.Аверинцев (гл. ред.) и др. - М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993-1995.

15. Энциклопедия для детей. Религии мира. Т. 5-6. М.: АВАНТА, 1998.
16. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – Акад. проект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.

Підручники й посібники:

17. Біблійний атлас: Наочний посібник для цікавих до Біблії. - К.: СЕТЕКС - ЛТД, 1994. - 119с.
18. *Вепрук В.* Догматичне богослів'я [*Василь Вепрук*]. – Чернівці: Рута, 2002. – 543с.
19. *Геник Л. Я.* ІСТОРІЯ ХРИСТІЯНСТВА: КАТОЛИЦИЗМ. Т.1: Основні ідеї християнства.. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. – 576с.
20. *Геник Л. Я.* Історія християнства: Навчально-методичний комплекс: програми, методичні рекомендації, плани семінарських занять, тести. – Івано-Франківськ, 2011. – 480 с.
21. *Головащенко С. І.* Біблієзнавство. Вступний курс: Навчальний посібник. - К.: Либідь, 2001. – 496с.
22. *Головащенко С. І.* Історія християнства: Курс лекцій: Навч. посіб. - К.: Либідь, 1999. - 352с
23. Історія та теорія релігії та вільнодумства / За ред. Заковича М. М. / Навч. посібник. - К. - 1996.
24. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник /А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. - К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. - 735с. - (Вища освіта ХХІ століття).
25. *Климишин І.* Календар і пасхалія з елементами хронології. - Львів: Місіонер, 1996.- 72с.
26. *Калінін Ю. А., Лубський В. І.,* Релігієзнавство. - К.: Наукова думка, 1996.
27. *Катрій Ю. Я.* Пізнай свій обряд! Літургійний рік української Церкви /Отець - доктор *Юліан Катрій*. – Рим – Торонто: Вид-во оо. Василіян, 1981. – 483 с.
28. *Кияк С.* Християнська етика. Підручник для студентів ВНЗ / *Святослав Кияк*. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1997. – 240с.
29. *Климишин І. А., Дубицький І. М., Гобир В. М., Дейчаківський І. І.* Основи християнської віри. – Івано-Франківськ: Українська гімназія, 1995. – 171 с.
30. *Кудасевич Й.* Богословсько-практичне введення до Святого Письма (методичний посібник) / Пер. А.Боднар, Т.Шманько. – Львів: Свічадо, 1994. – 136с.
31. *Лужицький Л.* Літургіка греко-католицької Церкви /*Леонід Лужицький*. – Львів: Накладом українського педагогічного товариства, 1922. – 225 с.
32. *Лужицький Л.* Християнсько-католицька етика: Учебник для серед. шкіль /*Леонід Лужицький*. – Жовква: Вид-во оо. Василіян, 1927. – 126 с.
33. *Марусин, Мирослав.* Божественна Літургія. – Рим, 1992. – 529 с.
34. Митрополит *Михайл*. Поширений катехизис православної Церкви Христової. –Кенсмінгстон-Київ: Воскресіння, 1992. –176с.
35. *Мудрий С.* Короткий коментар Кодексу канонів Східних Церков. Ч.І, ІІ, ІІІ. - Івано-Франківськ, 1994.
36. *Мудрий С.* Нарис історії Церкви в Україні. - Рим, 1992.
37. Релігієзнавство / За ред. С. А. Бублика. - К: Юріком Інтер, 2000. - 496с.
38. *Слободський С.* Закон Божий. Підручник для сім'ї та школи / Пер. О. Кислюка [о. *Серафим Слободський*]. – К.:ФЕНТЕЗІ ЛТД, 1996. – 574с.
39. *Соловій М.* Божественна Літургія: історія – розвиток – пояснення [о.-д-р *Мелетій Соловій*]. – Львів: Свічадо, 1999. – 422с.
40. *Стасяк Я., Завіла Р.* Основи догматичного богослов'я [*Ян-Славомир Стасяк, Роберт Завіла*]. – Львів: Місіонер, 1997. – 310с.
41. *Степовик Д.* Релігії, секти і культу світу. - К.: Бібліотека українця, 1993.
42. *Федорів Ю.* Пояснення богослужінь та Святих Тайн [отець-доктор *Юрій Федорів*]. – Львів: Свічадо, 1999. – 211с.
43. *Черемський П.* Основні поняття літургії / *Петро Черемський*. – Львів: Місіонер, 1997. – 184с.
44. *Васильєв Л.С.* История религии Востока. - М., 1988.
45. *Гараджа В. Й.* Религиоведение / Пособие для студентов вузов. - М., 1994.
46. *Гёче Г.* Библиейские истории / Пер. с венг. Изд. 2-е. М.: Политиздат, 1990. – 318 с.
47. **История Древнего Востока: Учебник / Под ред. В. И. Кузищина. – М.:Высшая школа, 1979. – 456с.**
48. Лекции по религиоведению / Под ред. И. Н. Яблокова. - М.: МГУ, 1998.
49. **Крывелёв И. А. История религий.** Очерки в 2-х т. Т.2./ Институт этнографии шимени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. – М.: Мысль, 1988. – 382[2] с.
50. **Крывелёв И. А. История религий.** Очерки в 2-х т. Т.1./ Институт этнографии шимени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. –М.: Мысль, 1988 – 445 [1] с.
51. *Яблоков И. Н.* Религиоведение. Учебное пособие. - М., 1998.
52. *Яблоков И. Н.* Основы религиоведения / Учебник. - М.: Высшая шк., 1994.

Монографії:

53. *Власовський І. Ф.* Нарис історії Української православної церкви. - В 5-х т. - Нью-Йорк - Київ, 1990.
54. *Гі, Бедуел.* Історія Церкви / Пер. з фран. - Львів: Свічадо, 2000. - 299с.
55. *Дохристиянські вірування / Колодний А., Лобовик Б., Філіпович Л., Яроцький П.* - К.,1996.
56. *Життя після смерті / Упоряд. Коліченко Л. О.* – Одеса, 1994. – 115 с.

57. *Лежогубський Теодозій. Де знайти правду? (Діалог православного та греко-католицького священиків). Вид.друге, доповн.* – Львів. Накл. Тов. св. Ап. Павла, 1912. – 285 с.
58. Лубський В. І., Борис В. Д. Мусульманське право. - К., 1997.
59. Марусяк М. Біблійна історія Старого Завіту. - Чернівці: Вид-во Київського патріархату УПЦ та ЧНУ, 2001. - 627с.
60. Огієнко І. І. Українська церква. Нариси з історії православної церкви. - В 2-хт. - К.: Україна, 1993.
61. *Паламар А. Етика молодим (правила доброго тону) [Арсен Паламар].* – К.: Молодь України, 1985.
62. *Паламар А. Мудрость общения [Арсен Паламар].* – М., 1991.
63. Татаркевич С. Історія філософії. Т.1,2, 3. / Пер. з пол. – Львів: Свічадо. – 1998, 1999.
64. Трух Г. Життя святих. У 4-х т.- Торонто, 1956.
65. Ріцціотті Дж. Життя Ісуса Христа. – Рим, 1979. – 710с.
66. Сабол С. Католицизм і православ'я. - Ч.І, ІІ. – Торонто - Нью-Йорк: Слово доброго пастиря, 1991-1992. - 74с.; 94с.
67. *Дубровская О.Н. Древние религии мира [Оксана Дубровская].* – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 448с.
68. *Максуд Р. Ислам / Пер. с англ. В.Новикова [Р. Максуд].* - М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. - 304с.
69. *Жизнь земная и последующая / Сост. П. С. Гуревич, С. Я. Левит: Пер. с англ. - М.: Политиздат, 1991. - 415с.*
70. *Жизнь после смерти / Под ред. П. С. Гуревича. - М.: Советский писатель, 1990. - 319с.*
71. *История II Ватиканского собора / Под редакцией Джузеппе Альбериги, Алексея Бодрова, Андрея Зубова (общ. ред. рус. изд.). – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2003. – Т.1. 621с.; Т.2. 2005. – 739с.; т.3., 820 стр.; т.4., 2008 - 880 стр. ISBN 5-89647-103-3.*
72. Карев А. В., Сомов К. В. История христианства. - М., 1992. - 214с.
73. Карташов А. В. Вселенские Соборы. - Париж - Москва, 1963 -1994. - 542с.
74. **Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила.** Опыт дешифровки протошумерского архива XII - III тис. до н. э. Т.1. - К.: Аратта, 2001. - 872с.
75. Кудрявцев В. В. Лекции по истории религии и свободомыслия. - Мн., 1997.
76. Крывелёв И.А. История религий: Очерки в 2 т. Т.1. / Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР. - 2-е изд., дораб. - М.: Мысль, 1988. - 445с.
77. Мень А. История религии. - В 7-ми тт. - М., 1991-1994.
78. Мень А. Как читать Библию. - Брюссель: Жизнь с Богом, 1981. - 196с.
79. Поликарпов В. С. История религии. Лекции и хрестоматия. - М., 1997.
80. Радугин А. А. Введение в религиоведение. - М., 1996
81. Свенцицкая И. С. Раннее христианство: страницы истории. – М.: Политиздат, 1988. – 335 с.
82. *Симулик В. В. История Вселенной: концептуальные информационные основы космологии. Бинарность и синергия ПИ - систем. (Пособие по космологии и физике Космоса) / Василий Симулик. – Сумы: Университетская книга, 2014. – 102 с. (8, с. 37-63).*
83. Ткачѳв С.А. Религии в истории народов мира. - 4-е изд., испр. и доп. - М.: Политиздат, 1986. - 576с.

Статті:

84. Годованець, Анатолій. До питння фізичного існування Всесвіту // Науковий світ. – 2006.- №4. – С.26-27.
85. Генік Л. Я. Виховне значення Десятьох Заповідей Божих (Декалогу) // Рідна школа. - 2001. - №11-12. - С.23-37.

Интернет джерела [Електронний ресурс]:

86. Апокрифічна література [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Апокриф/15.08.2010/18:04>.
87. **День народження Будди, або Свято квітів** [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://uanime.org.ua/article/hanamatsuri.html> // 04.11.2010 18:03.
88. Мусульманські свята [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://www.sviato.in.ua/isl_common_rel.php 12.12.2010/ 3:03.
89. Японське літочислення [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <https://uk.wikipedia.org/wiki/18.11.2016/17:25>
90. Японський календар [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <https://uk.wikipedia.org/wiki/18.11.2016/17:18>.
91. **Будды трёх времён** [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://dazan.spb.ru/buddhism/symbols/music-and-wear/> 01.03.2016/ 23:00
92. Был ли Иисус Христос реальным историческим лицом? [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://y-jesus.org/russian/print/1-jesus-real-person/> 27.09.2013/15:49.
93. Действительно ли Христос воскрес из мертвых? [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://y-jesus.org/russian/www/6-jesus-rise-from-dead/1-9/27.09.2013/15:50>.
94. Дни соблюдения Упосатхи в 2554-2555 (2011) году [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://awake.kiev.ua/dhamma/practice/moon.htm> 27.10.2011/ 19:23.
95. Колесо Сансары [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://www.liveastrology.org/7_grehov.htm 05.11.2010/0:49.
96. Красников А. Н. Методологические проблемы религиоведения: Учеб. пособие. — М.: Академический проект, 2007. — 239 с. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://credoindeum.ru/ld/2/203_krasnikov_metod.pdf 02.09.2014/ 18:31:08.
97. Налич Т. С. Ангелы и другие сверхъестественные существа в исламе. – М.: Знак, 2009. – 440с. ISBN 978-5-9551-0315-0. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://community.livejournal.com/r_books/04.09.2010/13:02.

98. Пророчества: “о Блаженный по имени Майтрея” (Дигха Никая 26. Чаккаватти Сиханада сутта. Львиный рык миродержца) / Перевод с пали А. В. Парибка **[Текст]** *[Электронный ресурс]* // *[Режим доступа]:* <http://awake.kiev.ua/dhamma/canon/dn/dn26.htm#metteya>//27.10.2011/20:46

99. Торчинов, Евгений Алексеевич. Введение в буддологию: курс лекций. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – 304 с. *[Электронный ресурс]* // *[Режим доступа]:* <http://anthropology.ru/ru/texts/torchin/buddhism.html>//27.10.2011// 18:36

100. УЛЬФИПА ГОТСКИЙ: Библия Ульфилы *[Электронный ресурс]* // *[Режим доступа]:* <http://drevo-info.ru/articles/3533.html>/ 29.07.2010/ 10:46.

101. Readbookz.com/ onhttp: *[Электронный ресурс]* // *[Режим доступа]:* /www.library.if.ua/

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”
Філософський факультет
Кафедра релігієзнавства, теології і культурології

**Орієнтовна
навчальна програма**

з курсу

ОСНОВИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

*для учнів різних середніх навчальних закладів
(шкіл, коледжів, училищ тощо)*

Підготувала:
канд. пед. наук,
доц. кафедри релігієзнавства,
теології і культурології
Геник Любов Ярославівна

**м. Івано-Франківськ
2016**

Пояснювальна записка

Проблема духовної освіти молоді в Україні піднімається дуже давно. Через різні підходи до самого поняття духовності вирішити її поки що не вдавалося. Дана програма є спробою показати суть духовного виховання молоді із врахуванням тих традицій, які мала українська система виховання та реалій сучасного життя.

Особливості даного предмету полягають в тому, що він в собі поєднує історичний, філософсько-соціологічний, мистецтвознавчий, правознавчий, політологічний, теологічний, психологічний, ейкуменічний, педагогічний та інші підходи до вчення релігій і передбачає необхідну підготовку фахову підготовку від викладача даного предмету. Таких фахівців готують філософські факультети за спеціальністю “релігієзнавство”.

Предмет “Основи релігієзнавства” має на меті коротко ознайомити учнів із основними відомостями про світові та національні релігії народів Європи, Азії й Америки тощо. Це складний курс, який має синтетичний характер і поєднує в собі елементи історії світових релігій та неорелігій, релігійної філософії, порівняльної етики, релігійного мистецтва, релігійної символіки, етнології релігій, футурології релігій, джерелознавства, соціології релігій, герменевтики святих текстів, історії релігій в Україні та інших релігієзнавчих дисциплін.

Такий всесторонній підхід до вивчення основних відомостей про релігії світу дасть можливість виховувати гармонійно розвинену особистість, яка в життєвих випробуваннях матиме певні уявлення про різні релігійні уявлення й буде готова в них зорієнтуватися.

Програма розрахована на учнів загальноосвітніх шкіл. Вона передбачає уроки, екскурсії, зустрічі із різними людьми та диспути, конференції, реферати в старших класах.

Програма 6 клас

ВІРУВАННЯ ДАВНІХ НАРОДІВ СВІТУ

Поняття про Святі книги і тексти. Біблія, Тріпітака, Коран. Сунна.

Вірування давніх **трипільців, аріїв**. Трипільські символи на посуді, вишивання. **Кельти** й поняття про свято Маланки та його еволюція. Перегляд відеофільму “ДНК. Код нації”.

Кам’яна могила та її мегалітичне призначення – храмового центру збереження моральних кодексів. **Міграції трипільців на Схід і Захід** (за роботою С. Плачинди “Лебедія”): **добровільні** (релігійно-світоглядні – захист природи) **та примусові** (війни та неврожаї). **Писанка** як символ вічності життя і знак міграції трипільців.

Скити як нащадки *аріїв* та їх релігійний пантеон. Пектораль.

Вірування у стародавньому Єгипті. Поняття про тексти пірамід та Єгипетську книгу мертвих. Багатобожжя (політеїзм) в **Єгипті**. Релігійна реформа Ехнатона.

Релігійні вірування у стародавньому **Межиріччі (Месопотамії)**. Роль жерців в об’єднанні міст-держав. Шумерські храмові школи письма, математики, медицини, співу, архітектури.

Релігійні вірування давніх **індійців**. Поняття про “**Веди**”, як святу книгу аріїв, що прийшли до Пн. Індії з Північного Причорномор’я. Індуїзм та його особливості. Поняття про **Трімурті: Брахман, Вішну і Шива**.

Конфуціанство і даосизм в Китаї. Синтоїзм в Японії. Шумери-самураї.

Пантеон богів у стародавній **Греції і Римі** (складання порівняльної таблиці).

[Враховувати знання з історії стародавнього світу при вивченні даного розділу програми].

Релігійні вірування народів в Палестині

Назви Біблії (Біблія, Святе Письмо. Старий і Новий Заповіт) та їх символіка. Авторство Біблії. Біблія як Богонатхненний твір. Поділ Біблії [1; 2; 3; 9; 13; 22; 26; 27; 34; 36].

Переклади Біблії давніми мовами [1; 34; 36].

П’ятикнижжя Мойсея. Книга Буття та її зміст. Біблія та інші святі книги про створення світу. Поняття про Бога (монотеїзм).

Поняття про Бога-**Творця (Креатора)** [48; 49; 57; 61; 63; 68; 69].

Поняття про духовний світ. Ангели, духи, демони (ангелологія). Первородний гріх ангелів [1; 2; 3; 19; 10; 12].

Біблія та інші святі книги про сім “днів” творення Всесвіту (створення таблиці з малюнками за посібником акад. І. А. Климишина “Основи християнської віри”) [1; 2; 3; 9; 10; 12; 19; 33; 38; 42; 48; 49; 52; 57; 58; 63; 66; 68; 69; 71]. Порівняння із слов’янською креатологією за книгою С. Плачинди “Міфи і легенди давньої України” [4; 7; 8].

Поява людини як вінця Божого творення. Поняття про **дух, душу, тіло** у світових релігіях. Дві антропологічні концепції в Біблії (Бут. 1:27; Бут. 2) [1; 2; 3; 10; 11; 12; 41; 44; 53; 54; 59; 60; 61; 65].

Первородний гріх людини та його наслідки. Вбивство Каїном брата Авеля і Вавилонська вежа – символи гріха гордості. Веселка як символ союзу Бога і людей.

Обіцянка Спасителя = Месії = Христа (Бут.3:13-16) [1; 2; 3; 10; 12; 19; 26; 36; 41; 42].

Історія юдейського народу та історія створення Біблії (створення хронологічної таблиці) [36; 47; 50].

Авраам у м. Урі Халдеському (в Межиріччі) та його прибуття в Ханаан (Палестину). **Історія патріархів**: Ісаака, Якова-Ізраїля, Йосипа, Мойсея [13; 14; 19; 27; 46; 47; 74].

Вихід юдейського народу із Єгипту на чолі з Мойсеєм. **Свято Песах** – 1-е свято юдейського літургійного року [26; 70; 75].

Перехід через Червоне море вибраного народу як доказ значення *безмежної віри* чи наміру Мойсея вивести свій народ [уривок з відеофільму “Мойсей”]. **Свято Шабат (суботи)** [26; 70; 75].

Укладання договору, союзу на г. Хорив на Синайському півострові. Поняття про скрижалі, як юридичний документ. Кивот. Скинія. **Свято Шавуот (П'ятдесятниці)** [26; 70; 72; 75].

Поняття про *юдейський літургійний та цивільний календар*, місяці, літочислення. **Свято труб – Свято Нового року (Рош ha-Шана)** [26; 70].

Піст і покутні жертви в Старому Заповіті. **Йом Кіппур, як день посту і покути.** Поняття про *цапа-відбувайла*. [26; 70]. Поняття про **есхатологію та Шеол в юдаїзмі** [62].

40-річне блукання пустинею як час усвідомлення народом своєї ідентичності та свого призначення на Землі. **Свято Суккот (кущів)** – символ блукання [1; 2; 3; 9; 26; 50; 55; 70].

Географія Палестини. Рослинний і тваринний світ. Населення Палестини та його заняття [13; 22; 26; 32; 33; 45; 46; 70].

Свято Хануки (свято Храму) [26; 70] і **Макавейські книги** – символи національно-визвольної війни юдейського народу за свою незалежність. Храм – місце зустрічі з Богом в Єрусалимі.

Священнослужителі: первосвященик, левіти, священики. Самарський храм на г. Геразім та його руйнування 107 р.до н.е. юдейським царем Іваном-Гірканом II Хасмонесем – причина ворожнечі юдеїв і самарян [13; 27; 33; 75].

Пурім (жереб) – символ жертви за свій народ царицею Естер. Приклад безмежної віри – вчинок трьох юнаків у розпаленій печі (за книгою пророка Даниїла) [26; 70; 75].

Пророцтва Старого Заповіту про Месію (за книгами пророків) [1; 2; 3; 9; 13; 22; 26; 27; 36; 46; 47].

❖ **Учні мають знати:**

- святі книги народів стародавнього світу;
- структуру Біблії;
- три елементи творчих властивостей Абсолюту: духовний світ (ангелів і духів); все живе у Всесвіті; людина;
- основні наукові концепції появи Всесвіту;
- структуру духовного світу;
- релігійні і наукові уявлення про людину;
- причини і наслідки катастрофи (первородного гріха);
- особливості географії Палестини та її рослинного і тваринного світу.
- історичних осіб Старого Заповіту: Авраама, Йосипа, Мойсея; царів Саула, Давида, Соломона.
- головні юдейські релігійні свята;
- основні святкування в трипільців, аріїв, кельтів, японців тощо;
- основні поняття: теїзм, політеїзм, монтеїзм.

❖ **Учні мають вміти:**

- самостійно працювати із словниками і таблицями; довідково-енциклопедичною літературою;
- скласти хронологічну таблицю за розповіддю вчителя;
- складати простий й складний план за розповіддю вчителя;
- виділяти ознаки різних держав за заданим опорним конспектом;
- складати план-тези;
- знаходити необхідну інформацію в електронних носіях Інтернету;
- працювати із малюнками і текстами дитячої Біблії;
- скласти таблицю із малюнків про 7 “ днів” творення.

- розрізняти добрі і погані вчинки (гріхи) та їх наслідки для людини і суспільства;

6 клас
Календарне планування уроків

№ уроку з/п	ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ УРОКІВ	К-сть год.	Приблизна дата проведення уроку
1.	Поняття про Святі книги і тексти. Біблія, Тріпітака, Коран. Сунна	1	вересень
2.	Вірування давніх трипільців, аріїв. Кельти. Скити (скіфи).	1	вересень
3.	Кам'яна могила та її мегалітичне призначення	1	вересень
4.	Вірування у стародавньому Єгипті.	1	вересень
5	Релігійні вірування у стародавньому Межиріччі (Месопотамії).	1	жовтень
6	Релігійні вірування давніх індійців. Поняття про “Веди” . Трімурті	1	жовтень
7	Конфуціанство і даосизм в Китаї. Синтоїзм в Японії. Шумери-самураї.	1	жовтень
8	Пантеон богів у стародавніх Греції і Римі	1	жовтень
9.	Назви Біблії (Біблія, Святе Письмо. Старий і Новий Заповіт) та їх символіка. Авторство Біблії. Біблія як Богонатхненний твір. Поділ Біблії.	1	листопад
10.	Поняття про Бога-Творця (Креатора). Поняття про духовний світ. Ангели, духи, демони (ангелологія). Первородний гріх ангелів.	1	листопад
11.	Біблія та інші святі книги про сім “днів” творення	1	листопад
12.	Поява людини як вінця Божого творення	1	листопад
13.	Первородний гріх людини.	1	грудень
14.	<i>Історія патріархів:</i> Ісаака, Якова-Ізраїля, Йосипа, Мойсея		грудень
16.	Вихід юдейського народу із Єгипту на чолі з Мойсеєм. Свято Песах. Шабат	1	грудень
17.	Повторення	1	грудень
18.	Укладання договору, союзу на г. Хорив. Поняття про скрижалі, як юридичний документ. Кивот. Скинія. Свято Шавуот (П'ятдесятниці).	1	січень
19.	Поняття про <i>юдейський літургійний та цивільний календар</i> , місяці, літочислення. Свято Нового року – Рош ha-Шана	1	січень
20.	Піст і покутні жертви в Старому Заповіті. Йом Кіппур	1	січень
21.	40-річне блукання пустинею Свято Суккот (кущів). Початок формування держави	1	лютий
22.	Юдеї в Обіцяній землі. Географія	1	лютий

	Палестини. Рослинний і тваринний світ. Населення Палестини		
23.	Формування держави Ізраїдль. Історія суддів. Самуїл.	1	лютий
24.	Імперія Ізраїль. Саул, Давид, Соломон.	1	лютий
25.	Поділ імперії на 2 царства: Ізраїль і Юдею. Полон.	1	березень
26.	Пурім (жереб) – символ жертви за свій народ царицею Естер	1	березень
27.	Книги мудрості. Праведний Йов.	1	березень
28.	Свято Хануки (свято Храму) і Макавейські книги – символи національно-визвольної війни юдейського народу за свою незалежність	1	березень
29.	Псалми і псалмодія в Храмі.	1	березень
30.	Есхатологія в Старому Заповіті. Поняття про Шеол.	1	квітень
31.	Пророцтва Старого Заповіту про Месію (за книгами пророків).	1	квітень
32.	Община есеїв та месійні очікування.	1	квітень
33.	Пророцтва про Месію	1	квітень
34.	Біблійний канон. Переклади Біблії.	1	травень
35.	Палестина часів Олександра Македонського.	1	травень
36.	Поширення юдаїзму в хазар.	1	травень
37.	Підсумковий урок.	1	травень
	Всього уроків на рік.	37	

Джерела і література для вчителя і учнів:

Джерела:

1. БІБЛІЯ. Святе письмо Старого і Нового Заповіту. - К., 1994.
2. Біблія / За ред Івана Огієнка. - К., 1998.
3. Біблія / перек. з рос. синодального вид. патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Вид-ня УПЦ КП, 2004.
4. Виклади давньослов'янських легенд або міфологія укладена Я. Ф. Головацьким. – К.: Довіра, 1991. – 92с.
5. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / Упорядники Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2004. – 524с.
6. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
7. *Нечуй-Левицький, Іван*. Світогляд Українського народу [*Іван Нечуй-Левицький*]. – К.: Обереги, 1992. – 48 с.
8. *Плачинада С.* Міфи і легенди давньої України. – К.: Вид – во “ФОРМ Стебеляк”, 2013. – 300с.
9. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
10. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Пер. с англ. - М.: Республика, 1995. - 591с.
11. **Человек:** Мыслители прошлого, настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир - эпоха Просвещения / Редкол.: И. Т. Фролов и др.; Сост. П. С. Гуревич.- М.: Политиздат, 1991.- 462с.
12. *Элиаде М.* Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.

Довідково-енциклопедична література:

13. Геллей Г. Г. Біблійний довідник: Короткий біблійний коментар. - Торонто: Всесвітня

християнська місія, 1985. - 857с.

14. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. - К.: Україна, 1995. - 429с.
15. Короткий теологічний словник / Пер. з фр. - Львів: Свічадо, 1998.
16. О'Колінз Д., Фаруджі Е. Малий теологічний словник / Заг. ред. доктора С. Мудрого. - Івано-Франківськ, 1997. - 448с.
17. Рагнер К. Форгрімлер Г. Короткий теологічний словник. - Львів: Свічадо, 1996. - 664с.
18. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного, Б. Лобовика. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 392с.
19. Словник Б Словник Біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон Дюфуа та ін. [Пер. з 2-го фр. вид.]; Заг. ред. докт. С. Мудрого. - Рим - Львів: Місіонер, 1992-1995. - 934с.
20. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. - К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ.-2002. - 743с.
21. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. - 2-е вид. перероб. і доп. - К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. - 800с.
22. Библиейская энциклопедия. - М., 1991.
23. Булгаков С. В. Православие: Праздники и посты. Богослужения и требы, расколы, ереси /С. В. Булгаков. - М.: Современник, 1994. - 575с.
24. Всеобщая история религий мира. - М.: Эксмо, 2006. - 736с.
25. Иудаизм и христианство. Словарь. - М., 1995.
26. Ключ к пониманию Священного писания. - Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. - 698с.
27. Краткий библейский словарь.- Дилленбург-Минск: Благая весть - ПИКОРП, 1997. - 974с
28. Народы и религии мира. Энциклопедия. - М.: БРЭ, 1999.
29. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицианов. - Минск: Изд. В. М. Скакун, 1998. - 896с.
30. Резван Е. А. Тафсир аль-Кур'ан // Ислам. Энциклопедический словарь / отв. ред. С. М. Морозов. - М.: Наука, 1991.
31. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3 т. /Ред. кол.: С. С.Аверинцев (гл. ред.) и др. - М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993-1995.
32. Энциклопедия для детей. Религии мира. Т. 5-6. М.: АВАНТА, 1998.
33. Энциклопедия религий / Под ред.. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. - Акад. проект, Гаудеамус, 2008. - 1520с.

Підручники й посібники:

34. Головащенко С.І. Біблієзнавство / Підручник. - К.: Либідь, 2000.-
35. Дитяча Біблія: Біблійні оповідання в малюнках / Пер. з рос. О. Галицької та В. Новомирової. - К.: Українське Біблійне Товариство, 1997. - 518с.
- 36.Історія біблійна Старого і Нового Завіту / Уклад о. В. Бурко. - Прудентопіль: Вид-во оо. Василіан, 1989. - 238с.
- 37.Історія релігії в Україні: Навчальний посібник /А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. - К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. - 735с. - (Вища освіта ХХІ століття).
- 38.Климишин І. А. Космологія. - Івано-Франківськ: ІФТА, 2002.
- 39.Климишин І. А. та ін. Основи християнської віри. - Івано-Франківськ. - 1995. - 170с.
- 40.Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / За ред. В. І. Лубського - К.: Тандем, 2002. - 640с.
- 41.Основи догматичного богослов'я: Нотатки з лекцій проф. Романа Роговського /Упоряд. С.-Я. Стасяк і Р. Завіла. Вид. 4-е, випр. - Львів: Місіонер, 1997. - 311с.
- 42.Рижкова С. А. Типологія релігій: Навчальний посіб. [Світлана Анатоліївна Рижкова. Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. - К.: Контор, 2005. - 448с.
- 43.Шевченко В. М. Словник - довідник з релігієзнавства. - К.: Наукова думка, 2004. - 560с.
- 44.Вальверде К. Философская антропология / Пер. с исп. Г. Вдовина.- М.: Христианская Россия, 2000.- 411с.
- 45.Васильев Л. С. История религий Востока [Л. С. Васильев]. - М.: Высш. школа. -1988.
- 46.Гёче Г. Библиейские истории: Пер. с венг.- 2-е изд. - М.: Политиздат, 1990. - 318с.
- 47.Мень А. Как читать Библию [Александр Мень]. - Брюссель:Жизнь с Богом, 1981. - С.3-96.

48. Симулик В. В. История Вселенной: концептуальные и информационные основы космологии. Бинарность и синергия Пи - систем. Пособие по космологии и физике космоса [Василий Симулик]. – Сумы: Университетская книга, 2014. – 8, с. 37-63.

Монографії:

49. Життя після смерті / Упоряд. Коліченко Л. О. – Одеса, 1994. – 115 с.
50. Канигін Ю. Біблія і сучасна наука / Ю. Канигін, В. Кушерець. – К.: Знання України, 2005. – 226с.
51. Канигін Ю. М. Віхи священної історії . – А. С. К., 2005. – 416с.
52. Канигін Ю. Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства: Роман-есе. – 5-е вид., доповн. - К.: А.С.К., 2005. – 528с.
53. Козирчук Л. М., Гуценко С. Л. Це було так! Біблія і сучасна наука про походження Всесвіту. – Донецьк: Донецький науково-технічний центр, 2005. – 65с.
54. Козовик І. Антропологія [Іван Козовик]. - Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1998.
55. Козовик І. Чи людина має душу? Яка вона? [Іван Козовик]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – 104с.
56. Марусяк М. Біблійна історія Старого Завіту. - Чернівці: Вид-во Київського патріархату УПЦ та ЧНУ, 2001. - 627с.
57. Паїк В. Корінь безсмертної України / Володимир Паїк. - Львів: Червона калина, 1995. - 237с.
58. Азимов А. В начале [Айзек Азимов]. - М.: Политиздат, 1989.
59. Библия и наука. – М., 1996. – 286 ст.
60. Войно-Ясенецький В. Ф. Наука и религия. Дух, душа, тело [Епископ Лука]. – Ростов - на - Дону – М.: Феникс, 2001. – 314с.
61. Жизнь земная и последующая / Сост. П. С. Гуревич, С. Я. Левит: Пер. с англ.- .М.: Политиздат, 1991. - 415с.
62. Иванов Н. И сказал Бог ... (Библейская онтология и антропология). Изд 2-е. - Клин: Христианская жизнь, 1999. - 367с.
63. Кураев А. Куда идёт душа: Раннее христианство и переселение душ / Диакон Андрей Кураев. – Ростов - на - Дону: Троицкое слово. – 2001. – 576с.
64. Крейг У. Самое начало (Происхождение Вселенной и существование Бога) / Пер. с англ. А. Цветкова. – Чикаго- Москва: Христианская Реформатская Церковь, 1990. – 73ст.
65. Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII - III тис. до н. э. Т.1. – К.: Аратта, 2001. – 872с.
66. Мичелл Д. Феномены книги чудес [Джон Рикард Роберт Мичелл] / Пер. англ.; Послеслов. докт. филос. наук, проф. П. Гуревича – М.: Политиздат, 1988. – 294с.
67. Ноосфера и Духовный мир человечества . Вып.3. / Сост. А. В. Коротнян. – Л.: Лениздат, 1989. – 240с.
68. Тейяр де Шарден П. Феномен человека [Пьер Тейяр де Шарден]. – М.: Наука, 1987. – 240с.

Статті:

69. Гудінг Д., Леннокс Дж. Збіг між науковими уявленнями та біблійною картиною процесу творення // Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / Груп. перекл. під заг. ред. М. А. Жукалюка. – К.: УБТ, 2007. - Т.1. – С.188- 195.
70. Левин В. И. Математическое моделирование библейских событий // Наука. Религия. Сообщество. – 2002. – №3. – С.208-318.
71. ТВОРЕНИЕ (CREATION, VIEWS OF) // Гайслер, Норман Л. Энциклопедия христианской апологетики. Пер. Гаврилова В. Н.– С.-Пб: Библия для всех, 2004. – С.902-910.
72. ТЕОРИЯ БОЛЬШОГО ВЗРЫВА (BIG BANG) // Гайслер, Норман Л. Энциклопедия христианской апологетики / Пер. Гаврилова В. Н. – С. - Пб: Библия для всех, 2004. – С.912-919.

Електронний ресурс:

73. Єврейський театральний календар:2006-2007. – Київ-Одеса, 2006. – 28с.
74. ВЕЛИКАЯ ТАЙНА ВОДЫ // Научный кинофильм: Постпродакшн компании RVS [Електронний ресурс] // Режим доступу: Velikaya.Tayna.Vody_Webrelax.comavi. 2008 / Время: 01:21:18.
75. Ковчег Заповіту [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

Ковчег_Заповіту/15.08.2010/ 18:57

76. СРАВНЕНИЕ ГЛАВНЕЙШИХ РЕЛИГИОЗНО - НРАВСТВЕННЫХ ПОЛОЖЕНИЙ БУДДИЗМА С ХРИСТИАНСТВОМ [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.sravnika.narod.ru/budda/sravni.htm/> 04.11.2010 23:19.

77. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](#). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.

78. Біблійний атлас. – К.: ЛТД, 1994.

7 клас
РИМСЬКА ІМПЕРІЯ, БЛИЗЬКИЙ СХІД І ПАЛЕСТИНА
ЧАСІВ НОВОГО ЗАПОВІТУ

Програма

Поняття про біблійний канон. Переклади Біблії українською мовою. Кумранські знахідки. Есеї та їх діяльність.

Новий Заповіт як історичне джерело. Короткі відомості про євангелістів Матвія, Марка, Луку, Івана.

Новий Заповіт та суть нового договору (беріту) між Богом і всім людством.

Новий Заповіт – основне джерело до вивчення християнства та етики

Передумови виникнення християнства. Палестина в часи Нового Заповіту. Географія Палестини та її поділ на кінець I ст. до н. е. – I ст. н. е. під римським правлінням. Поняття про релігійно-політичні течії: фарисеїв, садукеев, йордан, книжників.

Благовіщення. **Марія – нова Єва.** Становище жінки в старозавітному суспільстві. Маріологія.

Історичність особи Ісуса Христа. Свідчення сучасників та нехристиянських авторів, Талмуду, Корану про Христа.

Історичні особи в Новому Заповіті. Римський імператор Октавіан-Август. Сирійський прокуратор Квіріній. Ірод Великий.

Проблема дати народження Ісуса Христа (перепис, зірка, смерть Ірода Великого, прихід мудреців).

Історичні особи в Новому Заповіті. Римський імператор Октавіан-Август. Сирійський прокуратор Квіріній. Ірод Великий.

Мудреці зі Сходу і їх символічні подарунки. Смерть вифліємських дітей. Знахідки британських археологів 2002 року

Різдво і свят-вечірній вертеп в українській традиції.

Різниці родоvodu Ісуса Христа. Різниці родоvodu Ісуса Христа. Правило левірату (Запитання садукеев).

Стрітеня в Храмі. Традиції української стрітенської свічки.

Втеча св. Родини до Єгипту. Богородичні храми в Коптській Церкві.

Дитячі роки Ісуса. Навчання хлопчиків в школах при синагогах. Традиції переписування Святого письма. Матеріали і знаряддя для письма

Іван Хреститель – назорей і Предтеча. Хрещення Ісуса Христа в річці Йордан. Традиції українського свячення води в річках.

Поняття про Тайну хрещення. Історія встановлення, обряди, матерія і формула, наслідки. Хрещення в небезпеці смерті.

День хрещення Ісуса це і день Богоявлення.

Початок проповідницької діяльності Ісуса Христа. Вчення Ісуса Христа про Десять Заповідей Божих (Мк.12: 28-33). Дві християнські заповіді любові.

Зміна Ісусом Христом вчення про ближнього (Лк.10: 25-37).

Вчення про гріх. Види гріхів. Відповідальність за гріхи. Гріх як причини людських страждань. Оздоровлення розслабленого. Ставлення до дітей, жінки і сім'ї та шлюбу.

Віра як засіб удосконалення. Оздоровлення кровоточивої жінки.

Ставлення до Божих дарів. Вчення Христа про ставлення до праці. Притча про таланти. Ставлення людини до своєї зовнішності та здоров'я, дарованого Богом і батьками.

Вдячність як спосіб людського співжиття. Оздоровлення 10 прокажених і вдячний самарянин.

Самарія – центральна частина Палестини і місто - столиця Самарії. Відносини ювреїв і самарян. Ісус Христос міняє стереотипи спілкування: розмова із самарянкою – доказ Його месіанства для всіх народів.

Воскресіння Лазаря – останнє земне чудо Ісуса Христа. В'їзд Господній в Єрусалим. Традиції Квітної неділі в Україні.

Ісус Христос в родині Лазаря, Марта і Марія. Що важливіше: тіло чи душа?

Тайна вечеря. Юда Іскаріотський. Установлення Нового Заповіту: Ісус – новий Адам.

Арешт Ісуса та його причини. Факт суду над Ісусом Христом – доказ його історичності.

Ісус на хресті. Суть страти людини на хресті. Розмова з матір'ю Марією і апостолом Іваном Богословом та його місія.

Покладання Ісуса до гробу. Йосип Ариматейський.

Біблія і наука про Воскресіння Ісуса Христа. Документи й очевидці воскресіння Ісуса Христа.

Значення воскресіння Ісуса Христа для сучасності. Традиції святкування Великодня в Україні.

Розмови Ісуса Христа і спідкування з апостолами й учнями після воскресіння.

Вознесення Ісуса Христа. Різні т.з щодо його вознесення.

Ісус Христос – історична постать.

РИМСЬКА ІМПЕРІЯ, БЛИЗЬКИЙ СХІД І ПАЛЕСТИНА ЧАСІВ НОВОГО ЗАПОВІТУ

Календарне планування для 7 класу

№ з/п	ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ УРОКІВ	К-ть год	Приблизна дата проведення уроку
1.	Поняття про біблійний канон. Переклади Біблії українською мовою. Кумранські знахідки. Есеї та їх діяльність.	1	вересень
2.	Новий Заповіт як історичне джерело. Короткі відомості про євангелістів. Новий Заповіт – основне джерело до вивчення християнства та етики.	1	вересень
3.	Передумови виникнення християнства. Палестина в часи Нового Завіту. Географія Палестини та її поділ на кінець I ст. до н. е. Книжники, фарисеї, садукееві, есеї, йордани – релігійно-філософські течії в Палестині.	1	вересень
4.	Історичність особи Ісуса Христа. Свідчення сучасників та нехристиянських авторів, Талмуду, Корану.	1	вересень
5.	Благовіщення. Марія – нова Єва. Становище жінки в старозавітному суспільстві. Маріологія.	1	жовтень
6.	Проблема дати народження Ісуса Христа (перепис, зірка, смерть Ірода Великого, прихід мудреців).	1	жовтень
7-8.	Історичні особи в Новому Заповіті. Римський імператор Октавіан-Август. Сирійський прокуратор Квірїній. Ірод Великий. Мудреці зі Сходу і їх символічні подарунки. Смерть вифлиемських дітей. Знахідки британських археологів 2002 року	2	жовтень

9.	Різдво і свят-вечірній вертеп в українській традиції.	1	листопад
10.	Різниці родоводу Ісуса Христа. Правило левірату (Запитання садукейів).	1	листопад
11.	Стрітєня в Храмі. Традиції української стрітенської свічки.	1	листопад
12.	Втеча св. Родини до Єгипту. Богородичні храми в Коптській Церкві.	1	листопад
13.	Дитячі роки Ісуса. Навчання хлопчиків в школах при синагогах. Традиції переписування Святого письма. Матеріали і знаряддя для письма	1	грудень
14-15	Іван Хреститель – назорей і Предтеча. Хрещення Ісуса Христа в річці Йордан. Традиції українського свячення води в річках. Поняття про Тайну хрещення. Історія встановлення, обряди, матерія і формула, наслідки. Хрещення в небезпеці смерті. День хрещення Ісуса це і день Богоявлення.	2	грудень
16.	Початок проповідницької діяльності Ісуса Христа. Вчення Ісуса Христа про Десять Заповідей Божих (Мк.12: 28-33). Дві християнські заповіді любові.	1	грудень
17.	Зміна Ісусом Христом вчення про ближнього (Лк.10: 25-37).	1	грудень
18-19.	Вчення про гріх (помилування грішниця). Види гріхів. Відповідальність за гріхи. Зміна ставлення до дітей, жінки і сімї та шлюбу.	2	січень
20	Віра як засіб удосконалення людщини. Оздоровлення кровоточивої жінки	1	січень
21-22.	Ставлення до Божих дарів. Вчення Христа про ставлення до праці. Притча про таланти. Ставлення людини до своєї зовнішності та здоров'я, дарованого Богом і батьками.	2	лютий
23.	Вдячність як спосіб людського співжиття. Оздоровлення 10 прокажених і вдячний самарянин.	1	лютий
24	Самарія – центральна частина Палестини і місто-столиця Самарії. Відносини ювреїв і самарян. Ісус Христос міняє стереотипи спілкування: розмова із самарянкою – доказ Його месіанства для всіх народів.	1	лютий
25.	Ісус Христос в родині Лазаря. Марта і Марія. Що важливіше для спасіння: тіло чи душа?	1	березень
26.	Воскресіння Лазаря – останнє земне чудо Ісуса Христа. Вїзд Господній в Єрусалим. Традиції Квітної неділі в Україні.	1	березень
27.	Тайна вечеря. Юда Іскаріотський. Установлення Нового Заповіту: Ісус – новий Адам.	1	березень
28.	Арешт Ісуса та його причини. Факт суду над Ісусом Христом – доказ його історичності. Хустка Вероніки.	1	березень

29-30.	Ісус на хресті. Суть страти на хресті. Розмова з матір'ю і апостолом Іваном Богословом.	2	березень-квітень
31	Покладння Ісуса до гробу. Йосип Ариматейський. Плащаниця.	1	квітень
32-33.	Біблія і наука про Воскресіння Ісуса Христа. Документи й очевидці воскресіння Ісуса Христа.	2	квітень
34.	Значення воскресіння Ісуса Христа. Традиції святкування Великодня в Україні.	1	травень
35.	Розмови Ісуса Христа і спідкування з апостолами й учнями після воскресіння.	1	травень
36.	Вознесіння Ісуса Христа. Різні т.з щодо його вознесіння.	1	травень
37.	Ісус Христос – історична постать	1	травень
	ВСЬОГО УРОКІВ НА РІК	37	

Джерела і література для вчителя і учнів:

Джерела:

1. БІБЛІЯ. Святе письмо Старого і Нового Заповіту. - К., 1994.
2. Біблія / За ред Івана Огієнка. - К., 1998.
3. Біблія / перек. з рос. синодального вид. патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Вид-ня УПЦ КП, 2004. – 1416с.
4. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / Упорядники Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2004. – 524с.
5. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
6. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
7. Всемирное писание. Сравнительная антология священных текстов / пер. с англ. Предисл. П. П. Гуревича. – М.: Республика, 1995. – 592с.
8. Иисус Христос в документах истории. Сост., ст. и коммент. Деревенского Б. Г. – Изд. 4-е, испр. и доп. – СПб.: Алетейя, 2001. – 574 с. ISBN 5-89329-222-7.
9. Ранович А. Б. Первоисточники по истории раннего христианства. – М.: Политиздат, 1990. – 227с.
10. Устав Кумранской общины. Книга тайн. Античные историки об эссеях // Хрестоматия по истории Древней Греции. – Москва: Учпедгиз, 1956. – С. 594 - 600; 615-623.
11. Элиаде М., Кулиано И. Словарь религий, обрядов и верований При участии Г. С. Винер. - М.: Рудомино, 1997. - 410с.
12. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.

Довідково-енциклопедична література:

13. Біблійний атлас: наочний посібник. – Київ: СЕТЕКС-ЛТД, 1994. – 120с.
14. Геллей Г. Г. Біблійний довідник: Короткий біблійний коментар. - Торонто: Всесвітня християнська місія, 1985. - 857с.
15. Єврейський театральний календар:2006-2007. – Київ-Одеса, 2006. – 28с.
16. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. - К.: Україна, 1995. - 429с.
17. Короткий теологічний словник / Пер. з фр. - Львів: Свічадо, 1998.
18. Наука и религии мира. Энциклопедия /за ред. В. А. Тилинова. - М.: Большая Российская Энциклопедия, 1998. - 926с.
19. О'Колінз Д., Фаруджі Е. Малий теологічний словник / Заг. ред. доктора С. Мудрого. - Івано-Франківськ, 1997. - 448с.
20. Рагнер К. Форгрімлер Г. Короткий теологічний словник. – Львів: Свічадо, 1996. – 664с.
21. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного, Б. Лобовика. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 392с.
22. Словник Б Словник Біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон Дюфуа та ін. [Пер. з 2-го фр. вид.:] Заг. ред. докт. С. Мудрого. – Рим - Львів: Місіонер, 1992-1995. - 934с.
23. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. - 2-е вид. перероб. і доп. - К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. - 800с.
24. Библиейская энциклопедия. - М., 1991.
25. Библиейская энциклопедия / пер. с англ.. – М.: Российское Библиейское Общество, 1996. – 352с.
26. Библиейская энциклопедия. Иллюстрированная полная популярная / Труд и издание Архимандрита Никифора. – М.: Издание Свято-Троице-Сергиевой Лавры. – 902с.
27. Библиейский словарь: Энциклопедический словарь. – Новое пересмотр. и испр. изд. с илл. / Сост. Э. Нострем. Перев. со швед. Под ред. И. С. Свенсона. – Торонто: Мировая Христианская Миссия, 1979. – 517с.
28. Булгаков С. В. Православие: Праздники и посты. Богослужения и требы, расколы, ереси /С. В. Булгаков. - М.: Современник, 1994. - 575с.
29. Иудаизм и христианство. Словарь. - М., 1995.

30. Ключ к пониманию Священного писания. - Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. - 698с.
31. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицианов. - Минск: Изд. В. М. Скакун, 1998. - 896с.
32. Резван Е. А. Тафсир аль-Кур'ан // Ислам. Энциклопедический словарь / отв. ред. С. М. Морозов. - М.: Наука, 1991.
33. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3 т. /Ред. кол.: С. С.Аверинцев (гл. ред.) и др. - М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993-1995.
34. Энциклопедия для детей. Религии мира. Т. 5-6. М.: АВАНТА, 1998.
35. Энциклопедия религий / Под ред.. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. - Акад. проект, Гаудеамус, 2008. - 1520с.

Підручники й посібники:

36. Головащенко С.І. Біблієзнавство / Підручник. - К.: Либідь, 2000.-
37. Генік Л. Я. ІСТОРІЯ ХРИСТІАНСТВА: КАТОЛИЦИЗМ. Т.1: Основні ідеї християнства.. - Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. - 576с.
38. Дитяча Біблія: Біблійні оповідання в малюнках / Пер. з рос. О. Галицької та В. Новомирової. - К.: Українське Біблійне Товариство, 1997. - 518с.
39. Історія біблійна Старого і Нового Завіту / Уклад о. В. Бурко. - Прудентопіль: Вид-во оо. Василіан, 1989. - 238с.
40. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник /А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. - К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. - 735с. - (Вища освіта XXI століття).
41. *Климишин І. А.* Космологія. - Івано-Франківськ: ІФТА, 2002.
42. *Климишин І. А.* та ін. Основи християнської віри. - Івано-Франківськ. - 1995. - 170с.
43. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: Курс лекцій: Навч. посібник. - К.: Либідь, 1996. - 480с.
44. *Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г.* Історія релігій / За ред. В. І. Лубського - К.: Тандем, 2002. - 640с.
45. Основи догматичного богослов'я: Нотатки з лекцій проф. *Романа Роговського* /Упоряд. С.-Я. Стасяк і Р. Завіла. Вид. 4-е, випр. - Львів: Місіонер, 1997. - 311с.
46. *Рижкова С. А.* Типологія релігій: Навчальний посіб. [*Світлана Анатоліївна Рижкова.* Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. - К.: Контор, 2005. - 448с.
47. Ріцціотті Д. Життя Ісуса Христа з крит. вступом / Пер. о. Л. Гайдуківського. - Рим: Вид-во Українського Католицького університету ім. Св. Папи Климента, 1979. - 709с.
48. *Шевченко В. М.* Словник - довідник з релігієзнавства. - К.: Наукова думка, 2004. - 560с.
49. *Васильев Л. С.* История религий Востока [*Л. С. Васильев*]. - М.: Высш. школа. -1988.
50. Гёче Г. Библиейские истории: Пер. с венг. Р. Даллош. 2-е изд. - М.: Политиздат, 1990. - 318с.
51. Путешествие по Библии: На основе классического труда Генриетты Мирс. - Минск: Рикорд, 1994. - 352с.

Монографії:

52. Життя після смерті / Упоряд. *Коліченко Л. О.* - Одеса, 1994. - 115 с.
53. *Канигін Ю.* Біблія і сучасна наука / *Ю. Канигін, В. Кушерець.* - К.: Знання України, 2005. - 226с.
54. Каганець І. В. Пшениця без кукілю: Хрестове Євангеліє без вставок і спотворень. - Тернопіль: Мандрівець; Львів: Агенція релігійної інформації, 2006. - 560с.
55. *Канигін Ю.* Біблія і сучасна наука / *Канигін Ю., Кушерець В.* - К.: Знання України, 2005. - 226с. ISBN 966-316-079-9.
56. *Канигін Ю.* Віхи священної історії: Русь-Україна. - К.: А.С.К., 2005. - 416с.
57. *Канигін Ю.* Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства. Роман-есе. 3-є вид. - К.: Україна, 2000. - 325с.
58. *Климишин І. А.* Календар і пасхалія з елементами хронології. - Львів: Місіонер, 1996. - 72с.
59. *Козовик І.* Антропологія [*Іван Козовик*]. - Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1998.
60. *Козовик І.* Чи людина має душу? Яка вона? [*Іван Козовик*]. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. - 104с.
61. *Кузич-Березовський, Іван.* Оріяна: Кіммерія-Праукраїна. У 2-х кн. - Детройт, 1981. - Книга 1. - 380с.; Книга 1. - 289с.
62. *Ліщинський А.* Де проповідував св. Євангелію і Христин Святий Апостол Андрей Первозванний. - Вінніпег: 1985. - 156с.
63. *Макдоуел Д.* Незаперечні свідчення: Історичні свідчення, факти, документи християнства. - Минск: ПИКОРП, 1994. - 282с.
64. *Марусяк М.* Біблійна історія Старого Завіту. - Чернівці: Вид-во Київського патріархату УПЦ та ЧНУ, 2001. - 627с.
65. *Мень А.* Как читать Библию. - Брюссель: Жизнь с Богом, 1981. - 196с.
66. *Мень О.* Син людський. - Львів: СТРИМ, 1996. - 196с.
67. *Мессорі В.* Гіпотези про Ісуса / Пер. з італ. Лева Гайдуківського. - Львів: Свічадо, 1998. - 294с.
68. *Паїк В.* Корінь безсмертної України / Володимир Паїк. - Львів: Червона калина, 1995. - 237с.
69. *Федорів О.* Туринська Плащаниця в світлі Інтернету. - Тернопіль: Підручники й посібники, 2000. - 130с.
70. *Жизнь земная и последующая* / Сост П. С. Гуревич, С. Я. Левит: Пер. с англ.- М.: Политиздат, 1991. - 415с.
71. *Кифишин А. Г.* Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII - III тис. до н. э. Т.1. - К.: Аратта, 2001. - 872с.
72. *Раген И.* Книга о Марии / пер. с фран. - М.: Символ, 1991. - 64с.
73. *Сержантов В. Ф., Гребеньков Г. В.* Феномен человека (Христианская и научная концепции). - К., 1997.
74. *Флоровский Г. В.* Жил ли Христос? Исторические сведения о Христе. - М., 1991. - 31 с.

Статті:

70. Валах С. Дуалістична концепція Кумрану в контексті християнського світогляду // Українське релігієзнавство. – Київ. – 1997. – №5. – С.36-40.
71. Ігнатівич Е. Земне життя Ісуса Христа (у пошуках історичного Ісуса) // Київ. – 2008. – №4. – С.151-163.
72. Калініна Л. Культ Діви Марії в католицизмі // Українське релігієзнавство. – Київ. – 1996. - №4. – С.52-56.
73. Мерзлюкін В. Родовід Пресвятої Діви Марії та походження “братів Господніх” // Апологет. - 2003. – Вересень - листопад. – С.27-45.
74. Павленко П. Ю. Постать Ісуса Христа в контексті релігієзнавчих досліджень // Українське релігієзнавство. – 2003. – №27-28. – С.146-157.
75. Белецкий А. И. “Воскресение Христова видевшее...” // Наука и религия. – 2008. – №4. – С.31-34.
76. Бегичева В. Молчание графини Жанны Суррей // Наука и религия. – 2004. – №7. – С.44-47.
77. Кривец Е. Святое семейство в Египте // Азия и Африка сегодня. – 2002. - №11. – С.70-72.
78. Носенко Е. Те самые самаряне // Азия и Африка сегодня. – 1998. – №5. – С.76-77.
79. Носовский Г. В., Фоменко А. Т. Новая хронология Египта: Исследования 2000-2002 годов. - М. Вечё, 2002. – 464с.

Електронний ресурс:

79. Мозаїка найдавнішого християнського храму в Мегіддо з рибями, хрестами й атакуючими трипільськими свастиками («по сонцю») [Електронний ресурс] / Режим доступу /<http://sd.org.ua/news.php?id=12142/07.08.2010/10:29>
80. Народи моря Режим доступу /<http://uk.wikipedia.org/wiki/15.08.2010/18:32>.
81. Пеласги [Електронний ресурс] / Режим доступу [http://uk.wikipedia.org/wiki/ Пеласги / 15.08.2010/ 18:32](http://uk.wikipedia.org/wiki/Пеласги/15.08.2010/18:32).
82. Філістимляни // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/15.08.2010/18:10>.
83. Абгар V Уккама // Режим доступу [http://ru.wikipedia.org/wiki/ 27.04.2013/19:35](http://ru.wikipedia.org/wiki/27.04.2013/19:35).
84. Был ли Иисус Христос реальным историческим лицом? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://y-jesus.org/russian/print/1-jesus-real-person/> 27.09.2013/15:49.
85. Иисус Христос с точки зрения других религий / Иисус_Христос [Електронний ресурс] // Режим доступу <http://ru.wikipedia.org/wiki/15.08.2010/18:34>.
86. Майтрея [Електронний ресурс] // Режим доступу :<https://ru.wikipedia.org/wiki/Майтрея/05.04.2016/19:21>
87. СРАВНЕНИЕ ГЛАВНЕЙШИХ РЕЛИГИОЗНО - ПРАВСТВЕННЫХ ПОЛОЖЕНИЙ БУДДИЗМА С ХРИСТИАНСТВОМ [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.sravnika.narod.ru/budda/sravni.htm/> 04.11.2010 23:19.
88. Genealogy of Jesus [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/8.04.2010/2.00>.
89. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.
90. Код нації: ДНК-2. У пошуках жінки” / [Електронний ресурс: відеофільм]: Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=eD4PXRmxPWY> /11.11.2015/14:12
91. **ВЕЛИКАЯ ТАЙНА ВОДЫ** // Научный кинофильм: Постпродакшн компании RVS [Електронний ресурс] // Режим доступу: Velikaya.Tayna.Vody_Webrelax.com.avi. 2008/Время::01;21:18.

8 клас
ПОШИРЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА ТА ІНШИХ РЕЛІГІЙ
Програма

Передумови поширення християнства. **Ісус Христос і апостоли.** Покликання апостолів та їх походження. Діяльність апостолів під час трьохрічної місії Ісуса Христа. Преображення Господнє та його символічний зміст.

Чуда Ісуса Христа та їх значення. Воскресіння дочки Яіра. Оздоровлення сліпонародженого. **Тайна хворих.**

Вчення про людину та її особливості. Необхідність дотримання чистоти душі (“Не бійтеся коли вбивають тіло. Пильнуйте, щоб не погубити душу!”).

Поняття про гріх. Види гріхів. Причини гріхів. Ісус Христос і розмова з грішниками на хресті. Поняття про каяття (розбійник на хресті). Оповідання для дітей про розбійника на хресті української письменниці Наталени Королевої (аудіозаписи з радіо Ватикану у виконанні Ніни Гвась).

Поняття про **Тайну каяття.** Історія встановлення, матерія, формула. Обряди сповіді. Наслідки Тайни каяття.

Призначення апостолів. Свято П’ятидесятниці. **Роль апостолів у заснуванні** видимої частини **Христової Церкви.** Традиції святкування Трійці або Зелених свят в Україні. Поняття про **еклезіологію.** Апостоли і християнські Символи віри. “Увірую”. Ознаки Христової Церкви.

Поширенні християнства. Апостоли Яків, Петро, Павло, Варфоломій, Тома, Андрій, Матвій, Іван Золотоустий та їх місія в різних кінцях Європи, Азії, Африки.

Дотримання апостолами Святих Тайн (Таїнств), установлених Ісусом Христом. Хрещення дорослих і дітей. Інститут катехуменів.

Апостоли і **Тайна священства** та її особливості. Перші учні апостолів – перші мученики за Христову віру. Св. Петро, Павло, Варвара, Дмитрій та ін.

Тайна Євхаристії: історія, матерія і формула. Поняття про Літургію і Месу як символи з життя Ісуса Христа, про перевтілення та Євхаристійні чуда.

Формування різних християнських обрядів (східних і західних) у IV- IX століттях. Поняття про візантійський, латинський, вірменський, Кирило-Методіївський (руський) та інші обряди.

Вселенські собори Христової Церкви у IV- XXI ст.

Вчення про Ісуса Христа та його другий прихід. **Христологія.**

Поняття про **есхатологію.** Шість притч про царство небесне. Притча про багача і Лазаря.

Основні ідеї Христового вчення і його актуальність сьогодні.

Короткі відомості про Мухамеда (570-636) – пророка в **ісламі.**

Історія виникнення Корану та його особливості. Поділ Корану на *сури* і *айяти*. Формування канону Корану.

Основні ідеї ісламу.

Вчення про Бога-Аллаха в Корані. Мусульманський символ віри – *шахада*.

Аллах Творець: духовного світу, Всесвіту, людини. Вчення про духовний світ, первородний гріх ангелів і джинів у Корані.

Вчення про людину, відповідальність її душі в Корані.

Поняття про ісламські заповіді.

Теократичне вчення Мухамеда про державу.

Правила ведення війни, джихад, закон кровної помсти.

Ставлення до жінки, родини й сім’ї.

Історія поширення ісламу та виникнення імперії Арабський халіфат.

Перший розкол в ісламі. Загибель внука Мухамеда – Хусейна. Свято Ашура. Поняття про мусульманську містерію “Шахсей-вахсей”. Поділ мусульман на *шиїтів* і *суннітів*.

Історія ісламу в VII- XI ст. Сунна – свята книга мусульман-суннітів та її особливості.

Ісус Христос у вченні мусульман. Ставлення до природи в Корані.

Свята в ісламі. **5 стовнів ісламу** (шахада, намаз, закят, ураза, хадж).

Есхатологія в ісламі. Поняття про рай, пекло, суд Аллаха.

Іслам в XI-XXI століттях. Відносини ісламу, християнства і юдаїзму в світі та в Україні.

Підсумок. Юдаїзм, християнство, іслам – монотеїстичні релігії.

Поширення християнства та ісламу в I - XXI ст.

Календарне планування

для 8 класу

№ з/п	ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ УРОКІВ	К-ть год	Приблизна дата проведення уроку
1.	Ісус Христос і апостоли.	1	вересень
2-3.	Чуда Ісуса Христа та їх значення. Тайна хворих.	2	вересень
4.	Вчення про людину та її особливості.	1	вересень
5.	Поняття про гріх. Види гріхів. Причини гріхів	1	жовтень
6.	Поняття про Тайну каяття. Історія встановлення, матерія, формула. Обряди сповіді. Наслідки Тайни каяття.	1	жовтень
7.	Роль апостолів у заснуванні видимої частини Христової Церкви.	1	жовтень
8.	Поняття про еклезіологію. Свято П'ятидесятниці. Традиції святкування Трійці або Зелених свят в Україні.	1	жовтень
9.	Апостоли і християнські Символи віри. "Увірую". Ознаки Христової Церкви.	1	листопад
10.	Дотримання апостолами Святих Тайн (Тайнств), установлених Ісусом Христом. Хрещення дорослих і дітей. Інститут катехуменів.	1	листопад
11.	Апостоли і Тайна священства та її особливості. Перші учні апостолів – перші мученики за Христову віру. Св. Петро, Павло, Варвара, Дмитрій та ін.	1	листопад
12-13.	Тайна Євхаристії та її суть: історія, матерія і формула. Поняття про перевтілення, різні обряди та Євхаристійні чуда.	2	листопад – грудень
14.	Формування різних християнських обрядів (східних і західних) у IV- IX століттях.	1	грудень
15.	Вселенські собори Христової Церкви у IV- XI ст. Вчення про Ісуса Христа та Його другий прихід. Христологія.	1	грудень
16.	Поняття про есхатологію. Шість притч про царство небесне. Притча про багача і Лазаря.	1	грудень
17.	Повторення. Основні ідеї Христового	1	грудень

	вчення. Ісус Христос – засновник нового мислення і ставлення до людини.		
18.	Короткі відомості про Мухамада - пророка в ісламі .	1	січень
19.	Історія виникнення Корану та його особливості.	1	січень
20.	Основні ідеї ісламу. Поширення ісламу та виникнення імперії Арабський халіфат.	1	січень
21-22.	Перший розкол в ісламі. Загибель внука Мухамеда – Хусейна. Свято Ашура. Поняття про мусульманську містерію “Шахсей-вахсей”. Поділ мусульман на шиїтів і суннітів .	2	лютий
23.	Історія ісламу в VII- XI ст. Сунна – свята книга мусульман-суннітів та її особливості.	1	лютий
24.	Вчення про Бога (Аллаха) в Корані. Аллах-Творець духовного світу – ангелів і джинів, Всесвіту й людини.	1	лютий
25.	Вчення про духовний світ, первородний гріх ангелів і джинів у Корані.	1	березень
26.	Вчення про людину, відповідальність її душі в Корані.	1	березень
27.	Поняття про ісламські заповіді.		березень
28.	Теократичне вчення Мухамеда про державу.	1	березень
29.	Правила ведення війни , джихад, закон кровної помсти.	1	квітень
30.	Ставлення до жінки, родини й сім’ї.	1	квітень
31.	Ісус Христос в ісламі. Ставлення до природи в Корані.	1	квітень
32-33.	Свята в ісламі . 5 стовпів ісламу.	2	квітень
34.	Есхатологія в ісламі. Поняття про рай, пекло, суд Аллаха.	1	травень
35-36.	Іслам в XI-XXI століттях. Відносини ісламу, християнства і юдаїзму.	2	травень
37.	Підсумкове заняття. Юдаїзм, християнство, іслам монотеїстичні релігії	1	травень
	ВСЬОГО УРОКІВ НА РІК.	37	

Використані й рекомендовані джерела та література:

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / за ред. отця-доктора Р. Туркочяка. 4-е повне вид. укр. мовою. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2011. – 1214 с.
2. Історія релігій. Збірник документів і матеріалів /упорядники. Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2003. – 524с.
3. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
4. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
5. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 591с.
6. Будда. Конфуций. Магомет. Франциск Ассизский. Савонаролла: Биографический очерки. - М.: Республика. -1995. - 348с.
7. Иисус Христос в документах истории. Сост., ст. и коммент. Деревенского Б. Г. – Изд. 4-е, испр. и доп. – СПб.: Алетей, 2001. – 574 с. ISBN 5-89329-222-7;

8. Макдоуел Д. Незаперечні свідчення. / Пер. з англ. Ю. Дзюпи. – Мінськ: ПИКОРП, 1994. – 282 с.;
9. Коран. – М., 1990. – 511с.
10. *Элиаде М., Кулиано И.* Словарь религий, обрядов и верований При участии Г. С. Винер. - М.: Рудомино, 1997. - 410с.
11. *Элиаде М.* Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина. [Мирча Элиаде]. – М: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
12. *Вепрук В.* Догматичне богослів'я [Василь Вепрук]. – Чернівці: Рута, 2002. – 543с.
13. *Геник Л. Я.* Історія християнства: католицизм. У 2-х т. Т. 1: Основні ідеї християнства. Навч. посіб для студ. / Геник Л. Я. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.
14. *Геник Л. Я.* ІСТОРІЯ ХРИСТІЯНСТВА: Історія християнства до розколу 1054р. Історія католицизму. Історія орієнтальних (східних) і ортодрксальних (православних) церков. Історія протестантизму. Навчально-методичні рекомендації для студентів внз. Вид. 3-є доповн. і переробл. / Л. Я. Геник. – Івано-Франківськ, 2011. – 310с.
15. Есхатологія // Сопричастя. – 1997. – №3. – С.3-133.
16. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник /А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. – 735с. – (Вища освіта ХХІ століття).
17. *Климишин І. А.* Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. – Івано-Франківськ, 1999. – 37с.
18. *Климишин І. А.* Календар і пасхалія з елементами хронології. – Львів: Місіонер, 1996. – 72с.
19. *Козовик І.* Антропологія [Іван Козовик]. - Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1998.
20. *Козовик І.* Чи людина має душу? Яка вона? [Іван Козовик]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – 104с.
21. *Ліщинський А.* Де проповідував св. Євангелію і Христив Святий Апостол Андрей Первозванний. – Вінніпег: 1985. – 156с.
22. *Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г.* Історія релігій / Під ред. проф. В. І. Лубського. Навч. посіб.[В. Лубський, В. Козленко, М. Лубська, Г. Севрюков]. – К.: Тандем, 2002. – 640с.
23. *Мессорі, Вітторіо.* Гіпотези про Ісуса / Пер. з італ. Л. Гайдуківського [Вітторіо Мессорі]. – Львів: Свічадо. – 1993. – 294 с.;
24. Мусульманські свята [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: http://www.sviato.in.ua/isl_common_rel.php/12.12.2010/3:03.
25. *Рижкова С. А.* Типологія релігій: Начальний посібник [С. А. Рижкова Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Кондор, 2005. – 448с.
26. *Словник Б* Словник Біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон Дюфуа та ін. [Пер. з 2-го фр. вид.]; Заг. ред. докт. С. Мудрого. – Рим – Львів: Місіонер, 1992-1995. – 934с.
27. Теологія моральна. Святі Тайни. – Івано-Франківськ, 1994. – 116 с.
28. *Федорів Ю.* Пояснення богослужінь та Святих Тайн [отець-доктор Юрій Федорів]. – Львів: Свічадо, 1999. – 211с.
29. *Черемський П.* Основні поняття літургії / Петро Черемський. – Львів: Місіонер, 1997. – 184с.
30. Библиейская энциклопедия. – М., 1991. – 356 с.
31. *Булгаков С. В.* Православие: Праздники и посты. Богослужения и требы, расколы, ереси /С. В. Булгаков. – М.: Современник, 1994. – 575с.
32. Был ли Иисус Христос реальным историческим лицом? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://y-jesus.org/russian/print/1-jesus-real-person/> 27.09.2013/15:49.
33. *Васильев Л. С.* История религий Востока [Л. С. Васильев]. – М.: Высш. школа. –1988.
34. *Войно-Ясенецкий В. Ф.* О душе, духе и теле // Философские науки. – Москва. – 1994. - №1-3, 1997. - №2, 3-4. -1997.
35. "Воскресение Христово видевше..." // Наука и религия. – М., 2008. – №4. – С.31-34.
36. Второй Ватиканский Собор. Критика идеологии и практики современного католицизма. Вступ. статья и общ. ред. проф. д-ра философ. наук Г. А. Курсанова. – М.: Прогресс, 1973. – 372с.
37. *Гёче Г.* Библиейские истории / Пер. с венг. Изд. 2-е. [Густав Гёче]. – М.: Политиздат, 1990. – 318 с.
38. Действительно ли Христос воскрес из мертвых? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://y-jesus.org/russian/www/6-jesus-rise-from-dead/1-9/27.09.2013/15:50>.
39. *Деревенский Б. Г.* Иисус Христос в документах истории. — Изд. 5-е. СПб.: Алетейя, 2010;
40. *Дубровская О.Н.* Древние религии мира [Оксана Дубровская]. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 448с.
41. *Максуд Р.* Ислам / Пер. с англ. В.Новикова [Р. Максуд]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 304с.
42. Жизнь земная и последующая / Сост. П. С. Гуревич, С. Я. Левит: Пер. с англ. - М.: Политиздат, 1991. – 415с.
43. Жизнь после смерти / Под ред. П. С. Гуревича. – М.: Советский писатель, 1990. – 319с.
44. Иисус Христос с точки зрения других религий // Иисус Христос// HYPERLINK "http://ru.wikipedia.org/wiki/Иисус_Христос/15.08.2010/18:34" <http://ru.wikipedia.org/wiki/15.08.2010/18:34> .
45. Ключ к пониманию Священного писания . – Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. – 698с.
46. *Красников А. Н.* Методологические проблемы религиоведения: Учеб. пособие. — М.: Академический проект, 2007. — 239 с. // Режим доступу: http://credoindeum.ru/_ld/2/203_krasnikov_metod.pdf 02.09.2014/18:31:08.
47. *Кривелёв И. А.* История религий. Очерки в 2-х т. Т.2./ Институт этнографии имени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. – М.: Мысль, 1988. – 382[2] с.
48. *Кривелёв И. А.* История религий. Очерки в 2-х т. Т.1./ Институт этнографии имени Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР; Институт научного атеизма АОН при ЦК КПСС. 2-е изд., дораб. –М.: Мысль, 1988 – 445 [1] с.
49. *Малерб М.* Религии человечества. - М.- С.-Пб.: Рудомино, 1997. - 599с. (С.86-165).

50. Сержантов В.Ф., Гребеньков Г.В. Феномен человека (Христианская и научная концепция).-К., 1997.
51. Налич Т. С. Ангелы и другие сверхъестественные существа в исламе. – М.: Знак, 2009. – 440с. ISBN 978-5-9551-0315-0. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://community.livejournal.com/r_books/04.09.2010/13:02.
52. Резван Е. А. Тафсир аль-Кур'ан // Ислам. Энциклопедический словарь / отв. ред. С. М. Морозов. – М.: Наука, 1991.
53. Симулик В. История Вселенной: концептуальные информационные основы космологии. Бинарность и синергия Писем. Пособие с космологии и физики космоса [Василий Симулик]. – Сумы: Университетская книга, 2014. – 105с.
54. Цыбульский В. В. Календари и хронология стан мира. – М., 1982. – 128с.
55. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – Акад. проект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.
56. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.
57. Еврейський театральний календар:2006-2007. – Київ-Одеса, 2006. – 28с.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕЛІГІЙ СВІТУ

Програма

9 клас

Поняття про етику як навчальну дисципліну. Мораль і моральність – предмет етики.

Поняття про закони та їх види. Об'явлені закони. Колізії законів.

Святі книги (Біблія, Коран, Тріпітака) – джерела морально - етичних законів.

Історія появи Декалогу. Декалог – морально - етичний і юридичний закон юдеїв та християн.

Поділ Декалогу та його відмінності. Поділ Заповідей в ісламі та буддизмі.

Дві християнські заповіді та їх морально-етичний зміст. Поділ Декалогу та його відмінності. Поділ Заповідей в ісламі та буддизмі. Заповіді блаженства. Віра. Надія. Любов.

Поняття про **гріх** у світових релігіях. Поділ гріхів у світових релігіях.

Заповідь “Не знай інших богів крім Мене та її зміст та значення. “Нічого не додавайте Аллаху в співтовариші”. **Монотеїзм. Зовнішня і внутрішня** пошана до Бога (Аллаха). Заповідь “Не створи собі кумира”. Гріхи проти даних заповідей.

Заповідь “Не згадуй ім'я Бога даремно”. Гріхи проти даної заповіді.

Заповідь “Пам'ятай день святий святкувати”. Поняття про церковні заповіді. Святі дні: субота, неділя, п'ятниця, упосатха та обов'язки вірян щодо них.

Значення Заповідей, що регулюють відносини між людиною і Творцем.

Святе Письмо про вбивство Каїна і Авеля. Цінність і неповторність людського життя. Заповідь “Не вбий”.

“Не вбивайте дітей ваших від бідності”, “Не вбивайте душу, хіба що за законом” в ісламі. “Не вбивайте жодну живу істоту” в буддизмі. Поняття про реституцію. Гріхи проти даних заповідей.

Заповідь “Шануй батька і матір”. 4 групи обов'язків щодо даної Заповіді.

Поняття про право на володанням власністю. Види власності. Заповідь “Не вкради”.

Поняття про моральну й матеріальну реституцію за вчинену шкоду. Гріхи проти даної заповіді.

Заповідь “Не прелюбодій”. Поняття про содомський гріх та інші гріхи розпусти. Гріхи проти даної заповіді.

Поняття про людську честь і гідність. Слово честі. Заповідь “Не свідчи брехливо на ближнього свого”.

Гріхи проти даної заповіді. Поняття про моральну реституцію.

Відповідальність чоловіка і жінки перед Богом за порушення заповіді “Не пожадай”. Заповідь “Не пожадай жінки”. Гріхи проти даної заповіді. Поняття про гідність чоловіка і дівки та про дівочу честь.

Різні людські стани: дівицтва, шлюбу, чернецтва. Чернецтво в буддизмі.

Поняття про гріхи в думці у християнстві та буддизмі. Буддійські та християнські заповіді, що регулюють гріхи в намірах.

Заповідь “Не пожадай майна” та поняття про **зздрість**. Гріхи проти даної заповіді.

Значення заповідей, що регулюють відносини між людиною і людиною.
 Вчення про ближнього в світових релігіях (юдаїзмі, християнстві, ісламі, буддизмі).
 Головні гріхи, гріхи проти Святого Духа та протилежні до них чесноти.
 Коран, Сунна та Шаріат про морально-етичні приписи для мусульман.
 Відмінні буддійські морально-етичні приписи для вірних і монахів.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕЛІГІЙ СВІТУ
Календарне планування
для 9 класу

№ з/п	ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ УРОКІВ	К-ть год	Орієнтовна дата проведення уроку
1.	Що вивчає етика? Мораль і моральність	1	вересень
2.	Поняття про закони та їх види. Об'явлені закони. Колізії законів	1	вересень
3	Святі книги (Біблія, Коран, Тріпітака) – джерело морально - етичних законів.	1	вересень
4-5.	Історія появи Декалогу . Декалог - етичний і юридичний закон юдеїв та християн.	2	вересень-жовтень
6-7.	Дві християнські заповіді любові та їх морально-етичний зміст. Віра. Надія. Любов. Поділ Декалогу та його відмінності. Поділ Заповідей в ісламі та буддизмі. Заповіді блаженства.	2	жовтень
8.	Вчення про ближнього в світових релігіях (юдаїзмі, християнстві, ісламі, буддизмі).	1	жовтень
9.	Поняття про гріх в світових релігіях. Поділ гріхів у світових релігіях.	1	жовтень
10-11	Заповідь “Не знай інших богів крім Мене та її зміст та значення. “Нічого не додавайте Аллаху в співтовариші”. Зовнішня і внутрішня пошана до Бога (Аллаха).	2	листопад
12.	Заповідь “Не створи собі кумира”. Гріхи проти даних заповідей	1	листопад
13.	Заповідь “Не згадуй ім'я Бога даремно”. Гріхи проти даної заповіді	1	листопад
14-15.	Заповідь “Пам'ятай день святий святкувати”. Поняття про церковні заповіді.	2	грудень
16.	Святі дні: субота, неділя, п'ятниця (день джумми), упосатха.	1	грудень
17.	Підсумковий . Значення Заповідей, що регулюють відносини між людиною і Творцем.	1	грудень
18-19.	Цінність і неповторність людського життя. Заповідь “Не вбий”. “Не вбивайте	2	січень

	дітей ваших від бідності. Не вбивайте душу, хіба що за законом” в ісламі. Не вбивайте жодну живу істоту” в буддизмі.		
21-22.	Поняття про реституцію. Гріхи проти даних заповідей.	2	січень-лютий
23-24.	Заповідь “Шануй батька і матір...” та обов’язки щодо влади, старших і навпаки	2	лютий
25.	Поняття про право на володанням власністю. Види власності. Заповідь “Не вкради”	1	лютий
26.	Поняття про моральну й матеріальну реституцію з вчинену шкоду. Гріхи проти даної заповіді.	1	лютий
27.	Заповідь “Не прелюбодій”. Поняття про содомський гріх та інші гріхи розпусти.	1	березень
28.	Гріхи проти даної заповіді.	1	березень
29-30.	Поняття про людську честь і гідність. Слово честі. Заповідь “Не свідчи брехливо на ближнього свого”.	1	березень
31.	Гріхи проти даної заповіді. Поняття про моральну реституцію.	1	квітень
32.	Відповідальність чоловіка і жінки перед Богом. Заповідь “Не пожадай жінки. Гріхи проти даної заповіді. Поняття про дівочу честь.	1	квітень
33.	Різні людські стани: дівицтва, шлюбу, чернецтва. Чернецтво в буддизмі.	1	квітень
34.	Поняття про гріхи в думці у християнстві та буддизмі. Буддійські та християнські заповіді, що регулюють гріхи в намірах.	1	травень
35.	Заповідь “Не пожадай майна” та поняття про заздрість. Гріхи проти даної заповіді.	1	травень
36.	Головні гріхи, гріхи проти Святого Духа та протилежні до них чесноти	1	травень
37.	Коран, Сунна та Шаріат про морально-етичні приписи для мусульман.	0,5	травень
	Буддійські морально-етичні приписи для вірних і монахів.	0,5	травень
	Всього год.	37	

Джерела та література:

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / за ред. отця-доктора Р. Туркуняка. 4-е повне вид. укр. мовою. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2011. – 1214 с.
2. Історія релігій. Збірник документів і матеріалів /упорядники. Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2003. – 524с.
3. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
4. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
5. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.
6. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 591с.

7. Коран. – М., 1990. – 511с.
8. Проблема человека в средневековой философии: Арабская философия / Человек : Мыслители прошлого, настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир - эпоха Просвещения / Редкол.: И. Т. Фролов и др.; Сост П. С. Гуревич. - М.: Политиздат, 1991. - 462с.
9. Тридцять шесть начальных правил буддизма [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
10. Трипитака [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
11. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина. [Мирча Элиаде]. – М: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
12. Академічне релігієзнавство. – Підручник. За ред. А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000. – 862с.
13. Ващенко Г. Виховний ідеал. Вид. 2-е. [Григорій Ващенко]. – Брюссель – Торонто – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон: Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. – 208 с.
14. Ващенко Г. Основні засади розумового виховання української молоді [Григорій Ващенко] // Авангард. – 1976. – Ч.1 (126) січень-лютий. – С.59-60; Ч. 2. (127) березень-квітень. – С. 145-148; Ч. 3-4. (128-129) травень – серпень. – С. 226-229; Ч. 5. (130) вересень – жовтень. – С. 305-306; Ч. 6. (131) листопад – грудень. – С. 384-386 //Авангард. – 1977. – Ч. 1. (132) січень – лютий. – С. 64-66.
15. Ващенко Г. Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді [Григорій Ващенко] // Визв. Шлях. – 1954. - № 5. – С. 29-35; № 6. – С. 27 – 32.
16. Генік Л. Я. Виховне значення десятих заповідей Божих (Декалогу) // Рідна школа. – 2001. - №№11-12. – С.23-27; С.22-26.
17. Дзерович Ю. Педагогіка / Юліан Дзерович. – Львів: Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937. – 240 с.
18. Єрцьоміна Світлана. Українська молодь все частіше зводить рахунки з життям // TSN. September 8, 2015/6:44 PM//08.09.2015/18:45.
19. Життя після смерті / Упоряд. Коліченко Л. О. – Одеса, 1994. – 115 с.
20. Історія біблійна Старого і Нового Завіту / Уклад о. В. Бурко. - Прудентопіль: Вид-во оо. Василіан, 1989. - 238с.
21. Калашнік А. Загальні методи вивчення предмета “Християнська етика”. –Львів: ЛОІППО, 2003. – 192с.
22. Катрій Ю. Я. Пізнай свій обряд! Літургійний рік української Церкви /Отець - доктор Юліан Катрій. – Рим – Торонто: Вид-во оо. Василіан, 1981. – 483 с.
- Кияк С. Апологетика / Святослав Кияк. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1995. – 256с.
- Кияк С. Християнська етика Святослав Кияк. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1997. – 240с.
23. Климишин І. А. та ін. Основи християнської віри. - Івано-Франківськ. - 1995. - 170с.
24. Климишин І. А., Дубицький І. М., Гобир В. М., Дейчаківський І. І. Основи християнської віри. – Івано-Франківськ: Українська гімназія, 1995. – 171 с.
25. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / За ред. В. І. Лубського – К.: Тандем, 2002. – С.492-515.
21. Микієвич Р. Проблеми сучасної філософії. - Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1997. - 231с.
22. Мозговий І. Людина: дух, душа, тіло // Українське релігієзнавство. - 1996. - №4. - С.70-72.
23. Москалець В. П. Психологічне обґрунтування української національної школи [Віктор Петрович Москалець]. – Львів: Світ, 1994. – 120 с.
24. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / Софрон Мудрий. – Рим - Івано-Франківськ: 1992- 2000.
25. Нагаєвський І. Кирило-Мефодіївське християнство на Русі -Україні. – Рим: Вид - во ОО. Василіан, 1954. – 176с.
26. Нечуй-Левицький, Іван. Світогляд Українського народу /Іван Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 1992. – 48 с.
27. Нові релігійні течії // Релігійна панорама. - 2000. - №3. - С.19-22, 46.
28. Олійник Т. Вступ до філософії [отець-доктор Тарас Олійник, ЧСВВ]. – Івано-Франківськ: Вид - во Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 1994. – 100с.
29. Основи догматичного богослов'я: Нотатки з лекцій проф. Романа Роговського /Упоряд. С.-Я. Стасяк і Р. Завіла. Вид. 4-е, випр. – Львів: Місіонер, 1997. – 311с.
30. Оплат Г. Я. Психологія віри і проблеми виховання // Поч. школа. – 1993. – № 1. – С. 4-5.
31. Ортинський І. Українська молодь на перехресті двох шляхів [доктор Іван Ортинський, СДБ] //Авангард. – 1976. – Ч. 4-6 (129-131). – С.236-318.
32. Паламар А. Етика молодим (правила доброго тону) [Арсен Паламар]. – К.: Молодь України, 1985.
33. Паламар А. Мудрость общения [Арсен Паламарь]. – М., 1991.
34. Погромська Г. І. Реалізація релігійної освіти в системі середніх загальноосвітніх шкіл: світовий досвід / Г. І. Погромська // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 211–215. – (Серія : Педагогічні науки).
35. Огірко О. Християнська етика: Навчальний посібник для 8 класу [Олег Огірко]. – Львів: Свічадо, 1999. – 104с.
36. Рижкова С. А. Типологія релігій: Навчальний посіб. [Світлана Анатоліївна Рижкова. Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Контор, 2005. – 448с.
37. Релігієзнавство / За ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 496с.
38. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія / За ред. А. Колодного та проф. Б. Лобовика. – К.: АЕРОПЛАН, 1996. – 240 с.
39. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392с.

40. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси. / Редколегія: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калениченко (заст. відп. ред.), С. У. Гончаренко та ін. – К.: Рад. школа, 1991. – 381 с.
41. Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / Олександр Саган. – К.: Світ Знань, 2004. – 912с.
42. Симулик В. Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. Посібник з космології і фізики космосу [Василь Симулик]. – Суми: Університетська книга, 2014) [8, с. 37-63].
43. Січинський В. Чужинці про Україну [Володимир Січинський]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
44. Січинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
45. Слівінський П. Й. Релігійний вінегрет. – Львів: Свічадо, 1999. – 195с.
46. Слободський, Серафим. Закон Божий: підручник для сім'ї та школи. / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: "ФЕНТЕЗІ" ЛТД, 1996. – 571 с.
47. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.
48. Степовик Д. В. Релігії, культу і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-є. / Дмитро Степовик. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с
49. Східні Церкви // Сопричастя. – 1997. – №1. – С.1-138.
50. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
51. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. - 640с.
52. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
53. Філософський словник / За ред. чл.-кор. АН УРСР та академіка АН СРСР В. І. Шинкарука. Вид. 2-е перероб. і доп.). – К.: Головред. УРЕ, 1986. – 800с.
54. Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи. *Матеріали конференції*. [Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Науково-дослідний центр "Педагогіка і психологія вищої школи" Інституту вищої освіти АПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківський Богословський інститут УПЦ КП]. – Івано-Франківськ, 2007. – 238с.
55. Шевченко В. М. Словник – довідник з релігієзнавства. – К.: Наукова думка, 2004. – 560с.
56. Шостек А. Бесіди з етики / Пер. з пол. С. Рудович. – Львів: Свічадо, 1999. – 120с
57. Шугаєва Л. М. Духовні надбання поколінь [Людмила Шугаєва] // Рад. школа. – 1994. – № 3-4. – С. 58-59.
58. Археологические находки Ветхого Завета. Часть 2 // Библия и наука [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.unseal.narod.ru/site_map.html/27.09.2013/15:55.
59. Васильев Л. С. История религий Востока [Л. С. Васильев]. – М.: Высш. школа. –1988.
60. Гёче Г. Библейские истории: Пер. с венг.- 2-е изд.-М.: Политиздат, 1990. - 318с.
61. Геологи подтвердили дату смерти Христа // International Geology Review [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://mir24.tv/news/Science/4980911/26.06.2013/23:57:36>
62. Гурьянов А. Воспитание толерантной личности // Воспитание школьников. – 2008. – № 2. – С. 25-28.
63. Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь / Под общ. ред. Альбедиль М. Ф. и Дубянского А. М. – М.: Республика, 1996. – 576с.
64. Коменский Я. Избранные произведения [Ян Амос Коменский]. – М.: Педагогика, 1982.
65. Кочетов А. Н. Буддизм. – М., 1983.
66. Мичелл Д. Феномены книги чудес [Джон Рикард Роберт Мичелл] / Пер. англ.; Послеслов. докт. филос. наук, проф. П. Гуревича – М.: Политиздат, 1988. – 294с.
67. Ноосфера и Духовный мир человечества . Вып.3. / Сост. А. В. Коротнян. – Л.: Лениздат, 1989. – 240с.
68. Основы религиоведения: Учеб. для вузов / Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, К. И. Никонов [и др.]; под ред. И. Н. Яблокова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2001. – 480 с. – Библиогр.: с. 471—478.
69. О чем гены могут рассказать достоверно / Режим доступу: [http://www.likar.info/29 Апрель 2009/7:04](http://www.likar.info/29%20Апреля%202009/7:04).
70. Религиоведение: Энциклопедический словарь / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академический Проект, 2006. – 1254 с. – ISBN 5-8291-0756-2.
71. Самыгин С. И., Нечипуренко В. Н., Полонская И. Н. Религиоведение: социология и психология религии: Учеб. пособие для вузов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 669 с. – ISBN 5-85880-304-0.
72. Симулик В. История Вселенной: концептуальные информационные основы космологии. Бинарность и синергия Пи-систем. Пособие по космологии и физике Космоса / Василий Симулик. – Суми: Университетская книга, 2014. – 102 с.
73. Философская энциклопедия. Т.VI. – М.: Сов. энциклопедия, 1965. – С.489.
74. Фурдуй Р. С., Швайдак Ю. М. Прелесть тайны. Пособие для старшеклассников. [Роман Фурдуй, Юрий Швайдак]. – К.: Лыбидь, 1992. – 200с.
75. Шейх Али Ат-Тантауи. Общее представление об Исламе / Перев. с арабского Абдель-Уаххаб Мадур. Изд. 6-ое, стереотипное. – К.: "Ансар Фаундейшин", 2004. – 240ст.
76. Элбакян Е. С. Религиоведение: Словарь (Серия Gaudeamus). М.: Академический Проект. 2007. — 637 стр.
77. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академпроект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.
78. TALMUD // Catholic Encyclopedia. Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.
79. ВЕЛИКАЯ ТАЙНА ВОДЫ // Научный кинофильм: Постпродакшн компании RVS // Velikaya.Tayna.Vody_Webrelax.comavi.2008/ Время::01;21:18.

10 клас
ЕТИКЕТ. СІМ'Я І ШЛЮБ
Програма

Поняття про етикет як складову етики.

Мистецтво одягу. Класифікація одягу. Поняття про діловий одяг: чоловічий і жіночий. Домашній одяг. пляжний і дорожний одяг. Робочий одяг. Святкове вбрання. Національне вбрання. Вбрання до храму.

Мистецтво макіяжу та його необхідність чи відсутність. Ділові й святкові зачіски та їх призначення. Парфуми.

Зустріч гостей: офіційна церемонія, приватна зустріч.

Правила представлення і знайомства (чоловіків і жінок, ділових людей, начальників і підлеглих, старших і молодших тощо).

Правила подарунків. Офіційні подарунки. Подарунки друзям, рідним, співробітникам, дітям, нареченим, хлопцю, дівчині.

Правила сервірування столу до: обіду, вечері, ювілею, солодкий стіл, шведський стіл.

Напої. Їх поділ і призначення для звичайного і святкового столу. Ємкості для напоїв.

Квіти як елемент прикраси столу чи зали. Дарування квітів. Символіка квітів.

Правила поведінки в храмах (синагога, церква, мечеть, ступа тощо).

Етикет в громадських місцях (кіно-концертному залі, філармонії, стадіоні тощо).

Правила поведінки в театрі.

Підготовка до весілля і запрошення гостей. Оглядини. Сватання.

Українське народне весілля. Пошиття вінка. Коровай.

Підготовка до шлюбу і вінчання. Поняття про **Тайну шлюбу**.

Обов'язки чоловіка і жінки в шлюбі.

Тесть, теща, свекор, свекруха.

Материнство і батьківство. Готовність до нього.

Хрестини та іменини. Подарунки, обов'язки рідних і хрещених батьків

Поняття ювілеїв та ювілянтів.

Смерть і моральна необхідність підготовки до неї. Жалоба в церковному каноні. Офіційний похорон.

Етикет одягу і правила поведінки на похороні, поминках (обіді) у світі. Підготовка поминок (обіду) в українській традиції.

Українські традиції поминання померлих в час великодніх свят. Задушні дні в християнстві, ісламі, буддизмі.

Правила прання одягу.

Правила догляду за взуттям.

Підсумкові уроки. *Чи готові ми до шлюбу?* (Соцопитування та його обговорення).

10 клас
ЕТИКЕТ. СІМ'Я І ШЛЮБ
Календарне планування

№ з/п	ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ УРОКІВ	К-ть год	Орієнтовна дата проведення уроку
1.	Поняття про етикет як складову етики.	1	вересень
2-4	Мистецтво одягу. Поняття про діловий одяг. Домашній одяг. пляжний і дорожний одяг. Робочий одяг. Святкове вбрання.	3	вересень

	Національне вбрання. Вбрання до храму.		
5.	Мистецтво макіяжу та його необхідність чи відсутність. Ділові й святкові зачіски та їх призначення. Парфуми.	1	жовтень
6.	Правила поведінки й одягу в державних установах.	1	жовтень
7.	Правила запрошення гостей: приватно, офіційно.	1	жовтень
8.	Зустріч гостей.	1	жовтень
9.	Правила представлення і знайомства (чоловіків і жінок, ділових людей, начальників і підлеглих, старших і молодших тощо).	1	листопад
10-11.	Правила подарунків. Подарунки друзям, рідним, співробітникам, дітям, нареченим, хлопцю, дівчині.	2	листопад
12-14.	Правила сервірування столу до: обіду, вечері, ювілею, солодкий стіл, шведський стіл	2	Листопад – грудень
15.	Напої. Їх поділ і призначення.	1	грудень
	Квіти як елемент прикраси столу чи зали. Дарування квітів. Символіка квітів.	1	грудень
16.	Правила поведінки в храмах	1	грудень
	Етикет в громадських місцях (кіно-концертному залі, філармонії, стадіоні)	1	січень
17.	Правила поведінки в театрі.	1	січень
18.	Запрошення в ресторан.	1	січень
19.	Підготовка до весілля і запрошення гостей. Оглядини. Сватання.	1	лютий
20.	Українське народне весілля. Пошиття вінка. Коровай.	1	лютий
21-22.	Підготовка до шлюбу і вінчання. Поняття про Тайну шлюбу.	2	лютий
23-24.	Обов'язки чоловіка і батька в шлюбі. Обов'язки дружини і мами в шлюбі.	2	березень
25-26.	Санітарно-гігієнічні вимоги до шлюбного життя.	2	березень
27.	Тесть, теща, свекор, свекруха.	1	березень
28.	Хрестини та іменини. Подарунки, обов'язки рідних і хрещених батьків	1	квітень
29.	Поняття ювілеїв.	1	квітень
30.	Смерть і моральна необхідність підготовки до неї. Жалоба в церковному каноні. Етикет одягу і правила поведінки на похороні, поминках (обіді).	1	квітень
31	Підготовка поминок (обіду) в українській традиції. Офіційний похорон.	1	квітень
32-33	Українські традиції поминання померлих. Задушні дні в християнстві, ісламі, буддизмі.	2	квітень

34.	Правила збереження і догляду за одягом..	1	травень
35.	Правила догляду за взуттям.	1	травень
36-37.	Підсумкові уроки. Чи готові ми до шлюбу?	2	травень
Всього уроків		37	

Джерела і література:

1. Кейлер Е. Основи християнської віри : Малий Катехізис доктора Мартіна Лютера з коментарями доктора Едварда Кейлера / Пер. з англ. Т. Коковського. – Мінськ: ПИКОРП, 1998. – 354с.
2. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харків: Фолио, 2001. – 992с.
3. Всемирное писание: сравнительная антология священных текстов /Под. общ. ред. проф. П. С. Гуревича: Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 589с.
4. Тридцять шість начальных правил буддизма [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
5. Трипитака [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
6. *Элиаде М.* Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
7. *Ващенко Г.* Виховний ідеал. Вид. 2-е. [Григорій Ващенко]. – Брюссель – Торонто – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон: Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. – 208 с.
8. Геник Л. Я. Народно-релігійні традиції в сучасному педагогічному процесі [Любов Геник] // Рідна школа. – 2003. – №6 (869). – С.37-43.
9. Геник Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. [Любов Ярославівна Геник]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.
10. *Дзерович Ю.* Педагогіка / *Юліан Дзерович.* – Львів: Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937. – 240 с.
11. *Ігнатенко П. Р., Руденко Ю. Д.* Національна система виховання // Рад. школа. – 1991. – № 7. – С. 47-52.
12. Історія біблійна Старого і Нового Завіту / Уклад о. В. Бурко. - Прудентопіль: Вид-во оо. Василіян, 1989. - 238с.
13. *Катрій Ю. Я.* Пізнай свій обряд! Літургійний рік української Церкви /Отець - доктор *Юліан Катрій.* – Рим – Торонто: Вид-во оо. Василіян, 1981. – 483 с.
14. *Кияк С.* Християнська етика [Святослав Кияк]. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1997. – 240с.
15. *Климишин І. А., Дубицький І. М., Гобир В. М., Дейчаківський І. І.* Основи християнської віри. – Івано-Франківськ: Українська гімназія, 1995. – 171 с.
16. *Костомаров М.* Дві руські народності / Пер. О. Кониський; За ред. Д. Дорошенка. – К.: Ляйпціг: Українська накладня, 1906. – 111 с.
17. *Лежогубський Теодозій.* Де знайти правду? (Діалог православного та греко-католицького священників). Вид.друге, доповн. – Львів. Накл. Тов. св. Ап. Павла, 1912. – 285 с.
18. *Лужицький Л.* Літургіка греко-католицької Церкви /*Леонід Лужицький.* – Львів: Накладом українського педагогічного товариства, 1922. – 225 с.
19. *Лужицький Л.* Християнсько-католицька етика: Учебник для серед. шкіл /*Леонід Лужицький.* – Жовква: Вид-во оо. Василіян, 1927. – 126 с.
20. *Марусин, Мирослав.* Божественна Літургія. – Рим, 1992. – 529 с.
21. Митрополит *Михаїл.* Поширений катехізис православної Церкви Христової. –Кенсмінгстон-Київ: Воскресіння, 1992. –176с.
22. Моральне богословіє. В 3-х ч. Ч. 1-3. Івано-Франківськ, 1992 – 1993.
23. *Москалець В. П.* Психологічне обґрунтування української національної школи [Віктор Петрович Москалець]. – Львів: Світ, 1994. – 120 с.
24. *Моцюк П.* Звичаї, приписи доброї поведінки (Поради молодим і старим).- Львів: Вільна Україна, 1994. - 37с.
25. *Нагаєвський І.* Кирило-Мефодіївське християнство на Русі -Україні. – Рим: Вид - во ОО. Василіян, 1954. – 176с.
26. *Нечуй-Левицький, Іван.* Світгляд Українського народу /*Іван Нечуй-Левицький.* – К.: Обереги, 1992. – 48 с.
27. *Огірко О.* Християнська етика: Навчальний посібник для 8 класу [Олег Огірко]. – Львів: Свічадо,1999. – 104с.
28. *Олійник Т.* Сила хрищення: Основні засади духовного життя / отець-доктор *Тарас Олійник,* ЧСВВ. – Куритиба, 1990. –330с.
29. *Опилат Г. Я.* Психологія віри і проблеми виховання // Поч. школа. – 1993. – № 1. – С. 4-5.
30. *Ортинський І.* Українська молодь на перехресті двох шляхів [доктор *Іван Ортинський,* СДБ] //Авангард. – 1976. – Ч. 4-6 (129-131). – С.236-318.
31. *Паламар А.* Етика молодим (правила доброго тону) [Арсен Паламар]. – К.: Молодь України, 1985.
32. *Паламарь А.* Мудрость общения [Арсен Паламарь]. – М., 1991.
33. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392с.
34. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.

35. Слободський С. Закон Божий. Підручник для сім'ї та школи / Пер. О. Кислюка [о. Серафим Слободський]. – К.: ФЕНТЕЗІ ЛТД, 1996. – 574с.
36. Соловій М. Божественна Літургія: історія – розвиток – пояснення [о.-д-р Мелетій Соловій]. – Львів: Свічадо, 1999. – 422с.
37. Січинський В. Чужинці про Україну [Володимир Січинський]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
38. Січинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
39. Стасяк Я., Завіла Р. Основи догматичного богослов'я [Ян-Славомір Стасяк, Роберт Завіла]. – Львів: Місіонер, 1997. – 310с.
40. Східні Церкви // Сопричастя. – 1997. – №1. – С.1-138.
41. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
42. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
43. Федорів Ю. Пояснення богослужінь та Святих Тайн [отець-доктор Юрій Федорів]. – Львів: Свічадо, 1999. – 211с.
44. Філософський словник / За ред. чл.-кор. АН УРСР та академіка АН СРСР В. І. Шинкарука. Вид. 2-е перероб. і доп.). – К.: Головред. УРЕ, 1986. – 800с.
45. Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи. *Матеріали конференції*. [Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Науково-дослідний центр “Педагогіка і психологія вищої школи” Інституту вищої освіти АПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківський Богословський інститут УПЦ КП]. – Івано-Франківськ, 2007. – 238с.
46. Шевченко В. М. Словник – довідник з релігієзнавства. – К.: Наукова думка, 2004. – 560с.
47. Шостек А. Бесіди з етики / Пер. з пол. С. Рудович. – Львів: Свічадо, 1999. – 120с.
48. Шпіраго Ф. Католицький народний катехизм [отець-доктор Франц Шпіраго]. – Львів: Свічадо, 1997. – 562с.
49. Шугасва Л. М. Духовні надбання поколінь [Людмила Шугасва] // Рад. школа. – 1994. – № 3-4. – С. 58-59.
50. Янів В. Релігія і виховання [Володимир Янів] // Освіта. – 1993. – 5 листоп. – С.8-9.
51. Коменский Я. Избранные произведения [Ян Амос Коменский]. – М.: Педагогика, 1982.
52. Кочетов А. Н. Буддизм. – М., 1983.
53. Красников А. Н. Методологические проблемы религиоведения: Учеб. пособие / Александр Николаевич Красников. – М.: Академический проект, 2007. – 239 с. — ISBN 978-5-8291-0856-4.
54. Основы религиоведения: Учеб. для вузов / Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, К. И. Никонов [и др.]; под ред. И. Н. Яблокова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2001. – 480 с.
55. Религиоведение: Энциклопедический словарь / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академический Проект, 2006. – 1254 с. – ISBN 5-8291-0756-2.
56. Философская энциклопедия. Т. VI. – М.: Сов. энциклопедия, 1965. – С.489.
57. Фромм Э. Иметь или быть? Психоанализ и религия; Искусство любить. Исследование природы любви; Иметь или быть? / Н. Петренко, О. Иванчук ; пер. с англ.-К.: Ника-Центр, 1998. -394с. (Серия “Познание”).
58. Шейх Али Ат-Тантауи. Общее представление об Исламе / Перев. с арабского Абдель-Уаххаб Мадуар. Изд. 6-ое, стереотипное. – К.: “Ансар Фаундейшин”, 2004. – 240ст.
59. Элбакян Е. С. Религиоведение: Словарь (Серия Gaudeamus). М.: Академический Проект. 2007. — 637 стр.

11 клас

СВІТОВІ РЕЛІГІ: БУДДИЗМ.

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЙ В УКРАЇНІ. НОВІТНІ РЕЛІГІ, СЕКТИ І КУЛЬТИ.

Історія буддизму

Короткі відомості про життя Сіддхардхи Гаутами (Шак'я Муні, Будди). Початок його проповідницької діяльності. Заснування общини **архантів**.

Святі книги буддизму. **Тріпітака**. **Джаммапада** – коментарі до Тріпітаки. Вселенські I - VI всебуддійські собори.

Поняття про “Чотири благородні істини Будди” – **дхарму**.

Вчення буддизму про створений духовний світ (духів, ангелів, демонів тощо), Всесвіт, людину.

Вчення Будди про досягнення досконалості або як потрапити до **нірвани**.

Шлях до досконалості:

А) Буддійські заповіді як шлях до *нірвани*.

Б) Буддійське вчення про **сангху** – общину світську і чернечу.

В) Уявлення про **ближнього** в буддизмі.

Г) Добрі вчинки щодо ближнього.

Г) Свята, обряди в буддизмі. День **упосатхи**. **День Сангхи – Магха пуджа**. День народження, просвітлення і смерті Будди – свято **Вісакха пуджа** або Свято квітів. **День Дхарми**.

День закінчення посту – **Паварана**. День закінчення додаткового посту – **Анапанасаті**. **Васса** – буддійський піст. **4 поминальні (задушні) дні**.

Буддійська есхатологія. Доля душі після смерті за “Тібетською книгою мертвих”. Поняття про **карму – відповідальність душі** та її види.

Реінкарнація як причина *очищення душі* в буддизмі через **колесо сансари**. Поняття про буддійські течії: **хінаяни** та **махаяни**.

Історія поширення буддизму в країнах Азії, Європи й Америки. Роль чернецтва у поширенні основних напрямів релігійної філософії буддизму: хінаяни, махаяни та їх відмінне уявлення про колесо сансари. **Ламаїзм**.

Поняття про класифікацію релігій за часом виникнення. *Давні релігійні вірування. Національні релігії. Світові релігії. Новітні релігії, секти і культу.*

Історія релігій в Україні

Дохристиянські вірування. Давні релігійні вірування трипільців, скіфів, кимерійців, сарматів, готів. Пантеон слов'янських богів (**повторення**).

Українське неоязичництво.

Християнство в Україні. Поширення християнства в Україні в I-X ст. Кирило-Методіївський обряд. Версії щодо утвердження християнства в 988 році. Київська митрополія та її статус в Константинопольському патріархаті. Єпархії Київської митрополії на українських землях.

Київський митрополит Іларіон та його “Ісповідання віри”.

Участь Київського митрополита у Вселенському (I Ліонському) соборі (1245 р.). Пляно де Карпіні.

Перша спроба поділу Київської митрополії. Галицько-Литовська митрополія 1302 р.

Значення Вселенського XVII (Ферраро-Флорентійського) собору 1438-1448 рр. для статусу Київської Церкви.

Друга спроба поділу Київської митрополії. Самопроголошення Московської митрополії й утворення Російської Православної Церкви 1448р. (1458р. – визнання).

Самопроголошення Московського патріархату 1586 року та спроби приєднання до нього Київської митрополії.

Берестейська унія її передумови, причин, хід наслідки. “33 умови унії та їх зміст”.

Втручання Московського і Єрусалимського патріархів у внутрішні справи Київської митрополії та **поява двох Церков на території України** 1620р.

Діяльність Київського православного митрополита П. Могили та Київського унійного митрополита В. Рутського щодо підготовки до проголошення Київського патріархату 1629 року.

Історія Київської православної митрополії в 1629-1989рр. Ліквідація незалежної Київської православної митрополії та неканонічне приєднання її до Московського патріархату.

Рух за проголошення Автокефалії УПЦ в 1818-1920 - х рр. Неканонічне свячення Київського митрополита УАПЦ В. Липківського. УАПЦ в діаспорі в 1929-1989рр. відновлення УАПЦ в Україні.

Становище уніатської Церкви на східноукраїнських землях в 1929-1838рр. в складі Російської імперії.

Українська Греко-Католицька (уніатська) Церква на західноукраїнських землях в 1772-1946 рр. Лжесобор 1946 року та його рішення щодо ліквідації УГКЦ. УГКЦ в підпіллі в 1945-1989рр. віднолення діяльності УГКЦ.

Християнство різних конфесій в Україні: УПЦ КП (патріарх Філарет Денисенко) та УПЦ МП (митрополит Володимир Сабодан). Римо-Католицька та Вірменська Церква в Україні.

Протестантизм в Україні.

Іслам в Україні. Юдаїзм та караїм в Україні.

Буддизм в Україні

Новітні релігійні течії і культури (неорелігії: історія та особливості) в Україні

А) Неорелігії християнської догматики або забарвлення:

- Адвентисти сьомого дня.
- Мормони - *Церква Ісуса Христа останніх днів*.
- Свідки Єгови.
- Релігійна місія “Діти Бога” або “Сім’я”.
- Об’єднання “Армія Марії”
- Богородична церква або *Російська Маріанська церква Йоанна Береславського (В. Я. Янкельмана)*.
- “Церква Сандея” або релігійна організація “Слово віри (Сандея Аделаджі).

Б) Неорелігії орієнталіського напрямку

Неоіндуїзм

- Міжнародне товариство свідомості Крішні (МТСК) або рух “Харе Крішна”;
- Трансцендентальна медитація (ТМ).
- “Прашанті Нілаям” (“Обитель Повного Спокою”)
- Вселенська чиста релігія або *Сахаджа йога*
- Центри Шрі Чінмоя (1931 р.н.).

Необуддизм:

- Псевдобуддистська секта «Білий лотос».
- *Ошо-центр*.
- *Дзен-буддизм, нітірен*.
- АУМ Сінрікьо або *Вчення істини АУМ* (заборонена).
- Агні-йога

В) Церкви і секти (змішаного) синтетичного напрямку

- Мунізм або *Церкви єднання*.
- Форум
- Всесвітня Церква Бога (*армстронгізм*).
- Велике біле братство (було заборонене).
- Всесвітня віра Багаї (Бахаїзм).

Г) Сайєнтологічні (наукологічні) рухи

- “Християнська Наука” (“Церква Христа - Цілителя”).
- “Християнська Школа єдності” .
- Міжнародний Шлях
- “Церква сайєнтології” (*хаббардизм, “Релігійно – технологічний центр”*).
- Міжнародна класична філософська школа „Новий Акрополь”.
- Громади “Релігійної Науки”.
- Громади “Наука Розуму” (переростання її в “Міжнародний альянс нового мислення” (INTA))

-*Сайєнтологічні* рухи: “Вогняна квітка”, “АСТІКА”, “Товариство Астариус”, “Космічні релігії” та ін.

- “Нове століття” (Нью Ейдж).

- Власне Нове століття;

Г) Неоязичництво

Відродження українського язичництва: *РУН-віра* (заснов. Лев Силенком).

Рідна віра (проф. Володимиром Шаяном).

Великий вогонь

Товариство “*Живе слово*” (засн. Олександр Володимирович Філатович, 90-рр. ХХ ст.).

Д) Сатанізм, окультизм, спіритизм

Сатанізм, окультизм і спіритизм.

Е) Вчення Олени Блаватської.

СВІТОВІ РЕЛІГІ: БУДДИЗМ. ІСТОРІЯ РЕЛІГІЙ В УКРАЇНІ. НОВІТНІ РЕЛІГІ, СЕКТИ І КУЛЬТИ

11 клас

Календарне планування

№ з/п	ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ УРОКІВ	К-ть год	Приблизна дата проведення уроку
1.	Короткі відомості про життя Сіддхардхи Гаутами (Шак’я Муні, Будди). Початок його проповідницької діяльності. Заснування общини архантів .	1	вересень
2.	Святі книги буддизму. Тріпітака . <i>Джаммапада</i> – коментарі до Тріпітаки. Вселенські I - VI всебуддійські собори. Поняття про “Чотири благородні істини Будди” – дхарму .	1	вересень
3.	Вчення буддизму про створений духовний світ (духів, ангелів, демонів тощо), Всесвіт, людину. Вчення Будди про досягнення досконалості або як потрапити до нірвани .	1	вересень
4.	Шлях до досконалості: А) Буддійські заповіді як шлях до <i>нірвани</i> . Б) Буддійське вчення про сангху – общину світську і чернечу. В) Уявлення про ближнього в буддизмі. Г) Добрі вчинки щодо ближнього.	1	вересень
5.	Свята, обряди в буддизмі.	1	жовтень
6.	Буддійська есхатологія . Доля душі після смерті за “Тібетською книгою мертвих”. Поняття про карму – відповідальність душі та її види.	1	жовтень

7.	Реінкарнація як причина <i>очищення душі</i> в буддизмі через колесо сансари . Поняття про буддійські течії: хінаяни та махаяни	1	жовтень
8.	Історія поширення буддизму в країнах Азії, Європи й Америки. Роль чернецтва у поширенні основних напрямів релігійної філософії буддизму: хінаяни, махаяни та їх відмінне уявлення про колесо сансари. Ламаїзм .	1	жовтень
9.	Поняття про класифікацію релігій за часом виникнення . <i>Давні релігійні вірування. Національні релігії. Світові релігії. Новітні релігії, секти і культу.</i>	1	листопад
10.	Дохристиянські вірування в Україні. Українське неояхичництво.	1	листопад
11.	Християнство на території України в I-X ст. Кирило-Методіївський обряд.	1	листопад
12.	Версії щодо утвердження християнства в 988 році. Київська митрополія та її статус в Константинопольському патріархаті. Єпархії Київської митрополії на українських землях.	1	листопад
13.	Київський митрополит Іларіон та його “Ісповідання віри”. Ярослав Мудрий.	1	грудень
14.	Участь Київського митрополита у Вселенському (I Ліонському) соборі (1245 р.). Пляно де Карпіні.	1	грудень
15.	Перша спроба поділу Київської митрополії. Галицько-Литовська митрополія 1302 р. Участь Київського, Новгородського та Московського й інших митрополитів Київської Церкви у Ферраро-Флорентійському соборі. Значення Вселенського XVII (Ферраро-Флорентійського) собору 1438-1448 рр. для статусу Київської Церкви.	1	грудень
16.	Самопроголошення Московського патріархату 1586 року та спроби приєднання до нього Київської митрополії. Берестейська унія її передумови, причин, хід наслідки. “33 умови унії та їх зміст”.	1	грудень
17.	Втручання Московського і Єрусалимського патріархів у внутрішні справи Київської митрополії та поява двох Церков на території України 1620р. Діяльність Київського православного митрополита П. Могили та Київського унійного митрополита В. Рутського щодо	1	січень

	підготовки до проголошення Київського патріархату 1629 року.		
18.	Історія Київської православної митрополії в 1629-1989рр. УАПЦ	1	січень
19.	Становище уніатської Церкви на східноукраїнських землях в 1929-1838рр. в складі Російської імперії. Українська Греко-Католицька (уніатська) Церква на західноукраїнських землях в 1772-1946 рр. Лжесобор 1946 року та його рішення щодо ліквідації УГКЦ. УГКЦ в підпіллі в 1945-1989рр. віднолення діяльності УГКЦ.	1	січень
20-21.	Християнство різних конфесій в Україні	2	лютий
22.	Протестантизм в Україні	1	лютий
23-24.	Іслам в Україні. Юдаїзм та караїм в Україні. Вірування стародавніх хозар .	2	лютий-березень
25-26.	Буддизм в Україні. Необуддизм в Україні.	2	березень
27-28.	Неорелігії християнської догматики або забарвлення	2	березень – квітень
29-30.	Неорелігії орієнталіського напрямку	2	квітень
31-32.	Церкви і секти (змішаного) синтетичного напрямку	2	квітень
33-34.	Сайєнтологічні (наукологічні) рухи	2	травень
35-36.	Сатанізм, окультизм, спиритизм	2	травень
37.	<i>Підсумковий урок.</i> Календарі й літочислення.	1	травень
	Всього уроків	37	

Джерела і література:

1. Кейлер Е. Основи християнської віри : Малий Катехізіс доктора Мартіна Лютера з коментарями доктора Едварда Кейлера / Пер. З англ. Т. Коковського. – Мінськ: ПИКОРП, 1998. – 354с.
2. *Планида С.* Міфи і легенди давньої України. – К.: Вид – во “ФОП Стебеляк”, 2013. – 300с.
3. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харьков: Фолио, 2001. – 992с.
4. Всемирное писание: сравнительная антология священных текстов /Под. общ. ред. проф. П. С. Гуревича: Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 589с.
5. Тридцать шесть начальных правил буддизма [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
6. Трипитака [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
7. *Тибетская книга мёртвых* [Текст]. – Харьков: ФОЛИО, 2010. – 286с.
8. Элиаде М. Аспекты мифа. - М.: Инвест ППП, 1995.
9. Элиаде, Мирча. Космос и история: Избранные работы: Пер. с фр. и англ. / Общ. ред. И. Р. Григулевича, М. Л. Гаспарова; / Вст. ст. С.3-26, и комм. Н. Я. Драган. - М.: Прогресс, 1987. - 311ст.
10. *Элиаде М.* Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.
11. *Бабишин С. Д.* Освіта в Київській Русі [Степан Дмитрович Бабишин]. // Поч. школа. – 1971. – № 12. – С. 76-81.
12. *Бабишин С. Д.* Школа і освіта в Київській Русі. – К.:
13. *Ващенко Г.* Виховний ідеал. Вид. 2-е. [Григорій Ващенко]. – Брюссель – Торонто – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон: Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. – 208 с.

14. Володимир, патріарх. Любов як релігія // Багаття. Борис Антоненко-Давидович очима сучасників. - К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1999. - 512с.
15. Генік Л. Я. Історія релігій. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС: програми, бібліографія, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять, екзаменаційні і залікові завдання для студентів спеціальності "релігієзнавство" та студентів-істориків і теологів вчз [Генік Любов Ярославівна]. – Івано-Франківськ, 2011. – 480с.
16. Генік Л. Я. Історія релігій в Україні. Навчально-методичні рекомендації для студентів вчз. Вид. 3-є доповн. і переробл. / Л. Я. Генік. – Івано-Франківськ, 2011. – 110с.
17. Генік Л. Я. Історія християнства: Католицизм: У 2-х тт. Т. 1: Основні ідеї християнства: Навч. посібник для студентів вчз. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.
18. Генік Л. Я. Народнорелігійні традиції в сучасному педагогічному процесі [Любов Генік] // Рідна школа. – 2002. – №6. – С.37-43.
19. Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст. [монографія] [Любов Генік]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.
20. Гібелла, Еріка. "... а тепер постало багато Антихристів...". Як не потрапити у вир псевдо релігій. – Івано-Франківськ: Вогонь з неба, 2010. – 361с.
21. Гринько В. Теоретичні джерела Великого Білого братства // Українське релігієзнавство. - К., 1997.- №5. - С. 20-32.
22. Головащенко С. І. Історія християнства / Підручник. - К.: Либідь, 1999. - 352с.
23. Головащенко С.І. Біблієзнавство / Підручник. - К.: Либідь, 2000.
24. Гринько В. Теоретичні джерела Великого Білого братства // Українське релігієзнавство. - К., 1997.- №5. - С. 20-32.
25. Дудар Н. П., Филипович Л. О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). - К.: Наукова думка, 2000. - 132с.
26. Історія православної церкви в Україні. Збірка наукових праць. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 292с.
27. Історія релігій в Україні: Навчальний посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. – 735с. – (Вища освіта ХХІ століття).
28. Канигін Ю. Біблія і сучасна наука / Ю. Канигін, В. Кушерець. – К.: Знання України, 2005. – 226с.
29. Климишин І. А. Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного інституту. – 1999. – 40с.
30. Климишин І. Вчені знаходять Бога / Вступ до християнської апологетики/ [Іван Климишин]. – Монастириськ, 1993. – 92с.
31. Климишин І. А. Космологія. – Івано-Франківськ: ІФТА, 2002.
32. Климишин І. А. Наука і релігія: протистояння чи взаємодоповнення? [Іван Климишин] – Івано-Франківськ, 1991. – 41 с.
33. Климишин І. А. та ін. Основи християнської віри. - Івано-Франківськ. - 1995. - 170с.
34. Козовик І. Антропологія [Іван Козовик]. - Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1998.
35. Козовик І. Чи людина має душу? Яка вона? [Іван Козовик]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – 104с.
36. Колодний А. М. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції /Анатолій Колодний. – Світ знань, 1999. – 52с.
37. Крижанівський О. П. Історія стародавнього Сходу: Курс лекцій: Навч. посібн. – К.: Либідь, 1996. – 480с.
38. Лаухіна, Інна. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО КОМПОНЕНТА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ [Інна Лаухіна] // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – №3 (23). – С.39-44.
39. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій / За ред. В. І. Лубського – К.: Тандем, 2002. – 640с.
40. Митрополит Михайл. Поширений катехизис православної Церкви Хрестої. –Кенсмінгтон-Київ: Воскресіння, 1992. –176с.
41. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / Софрон Мудрий. – Рим - Івано-Франківськ, 2000.
42. Нагаєвський І. Кирило-Методіївське християнство на Русі -Україні. – Рим: Вид - во ОО. Василіян, 1954. – 176с.
43. Нетрадиційні релігійні та містичні культури України / Петрик В. М., Сьомін С. В., Ліхтенштейн Є. В., Гринько В. В., Остроухов В. В. Заг. ред. В. В. Остроухова. – К.: "РОСАВА", 2003. – 336с.
44. Нові релігійні течії // Релігійна панорама. - 2000. - №3. - С.19-22, 46.
45. Погромська Г. І. Реалізація релігійної освіти в системі середніх загальноосвітніх шкіл: світовий досвід / Г. І. Погромська // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 211–215. – (Серія : Педагогічні науки).
46. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (Х – поч. ХХ ст.): Нариси. / Редколегія: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калениченко (заст. відп. ред.), С. У. Гончаренко та ін. – К.: Рад. школа, 1991. – 381 с.
47. Релігієзнавство / За ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 496с.
48. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія / За ред. А. Колодного та проф. Б. Лобовика. – К.: АЕРОПЛАН, 1996. – 240 с.
49. Рижкова С. А. Типологія релігій: Навчальний посіб. [Світлана Анатоліївна Рижкова. Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Контор, 2005. – 448с.
50. Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / Олександр Саган. – К.: Світ Знань, 2004. – 912с.
51. Сімулик В. Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. Посібник з космології і фізики космосу [Василь Сімулик]. – Суми: Університетська книга, 2014) [8, с. 37-63].
52. Січинський В. Чужинці про Україну [Володимир Січинський]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
53. Січинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
54. Слівінський П. Й. Релігійний вінегрет. – Львів: Свічадо, 1999. – 195с.
55. Слободський, Серафим. Закон Божий: підручник для сім'ї та школи. / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: "ФЕНТЕЗІ" ЛТД, 1996. – 571 с.

56. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.
57. *Степовик Д. В.* Релігії, культу і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-є. / *Дмитро Степовик.* – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с
58. Східні Церкви // Сопричастя. – 1997. – №1. – С.1-138.
59. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. - 640с.
60. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
61. Будда. Конфуцій. Магомет. Франциск Ассизский. Савонаролла: Биографический очерки. - М.: Республика. -1995. -348с.
62. *Васильев Л. С.* История религий Востока [*Л. С. Васильев*]. – М.: Высш. школа. –1988.
63. Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь / Под общ. ред. Альбедиль М. Ф. и Дубянского А. М. – М.: Республика, 1996. – 576с.
64. Ключ к пониманию Священного Писания. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. – 698с.
65. Майтрея/<https://ru.wikipedia.org/wiki/Майтрея/05.04.2016/19:21>
66. *Мичелл Д.* Феномены книги чудес [*Джон Рикард Роберт Мичелл*] / Пер. англ.; Послеслов. докт. филос. наук, проф. П. Гуревича – М.: Политиздат, 1988. – 294с.
67. Ноосфера и Духовный мир человечества . Вып.3. / Сост. *А. В. Коротнян.* – Л.: Лениздат, 1989. – 240с.
68. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академпроект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.

12 клас

ВСТУП ДО ФІЛОСОФІЇ, ЛОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Програма

Поняття про філософію та логіку. Визначення філософії. Поняття про школи, напрями, течії. Припущення, гіпотеза, теорія.

Основні категорії філософії і логіки (світогляд, буття, ідея, ідеал, матерія, форма; аксіома, поняття, визначення, судження, висловлювання, умовивід, наслідок, узагальнення, тощо).

Методи дослідження в науці: аналіз, синтез, аналогія, дедукція, індукція, дискусія, докази, порівняння, обґрунтування, висновки тощо. Поняття про принципи й засади.

Поняття про психологію. Визначення психології. Людина та різні уявлення про неї. Дух, душа, тіло. Пам'ять та її види. Увага, уява, фантазія. еволюція. Темперамент, характер, звички, воля. Задатки, інтелект та способи мислення.

Психічні стани і процеси, ментальність та менталітет, духовність, духовність.

Історія виникнення філософських учень: ведична філософія, буддійська філософія, грецька філософія, юдейська філософія; філософія новозавітного християнства, арабська філософія, філософія середньовіччя та нового часу, течії та напрями в сучасній філософії.

Філософські погляди на релігію і Бога. Святі книги народів світу – джерела філософських ідей. Поняття про пантеїзм, деїзм, теїзм, атеїзм. Теїзм: політеїзм та монотеїзм. Креатологія. Пневматологія. Антропологія. Есхатологія.

Етика та її основні категорії.

Філософія релігії та релігійна філософія. Поняття про теодицею.

Основні напрями релігійної філософії: релігійна філософія буддизму, релігійна філософія юдаїзму, релігійна філософія християнства (релігійна філософія первісного християнства, католицизму, православ'я, протестантизму), релігійна філософія ісламу.

Основні напрями сучасної філософії християнства та ісламу, буддизму.

Українська філософська думка з найдавніших часів до сучасності. *Українська філософська думка IX-XIV ст.* Митрополит Іларіон Київський “Слово про Закон і Благодать”. “Слово ополку Ігоревім”. “Літопис Руський”. “Галицько-Волинський літопис”.

Українська філософська думка з XV- XVIII ст. Релігійно-філософська школа професорів Києво-Могилянської академії. Полемічна філософія доби Відродження.

Українська філософська думка з кінця XVIII ст. до 1939 рр. Харківська школа. Філософсько-психологічна школа Київської духовної академії (колишня КМА). Галицька філософська школа (ЛБА, Львівсько-Варшавська).

Українська філософська думка сучасності та української діаспори. Філософія вчених української діаспори.

ВСТУП ДО ФІЛОСОФІЇ, ЛОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Календарне планування 12 клас

№ з/п	ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ УРОКІВ	К-сть год	Приблизна дата проведення уроку
1.	Поняття про філософію і логіку.	1	вересень
2	Поняття про школи, напрями, течії. Припущення, гіпотеза, теорія.	1	вересень
3-5.	Основні категорії філософії і логіки (світогляд, буття, ідея, ідеал, матерія, форма; аксіома, поняття, визначення, судження, умовивід, наслідок, узагальнення, тощо).	3	Вересень-жовтень

6-7.	Методи дослідження в науці: аналіз, синтез, аналогія, дедукція, індукція, дискусія, докази, порівняння, обґрунтування, висновки тощо	2	жовтень
8	Поняття про принципи й засади.	1	жовтень
9.	Поняття про психологію. Визначення психології.	1	жовтень
10-11	Людина та різні уявлення про неї. Дух, душа, тіло. Еволюція.	2	листопад
13-14.	Пам'ять та її види. Уява, фантазія. Увага.	2	листопад
15-16.	Задатки, інтелект та способи мислення. Тест на вроджений спосіб мислення.	2	грудень
17-18.	Темперамент, характер, звички, воля	2	грудень
19.	Психічні стани і процеси	1	січень
20	Менталітет, ментальність та духовність, духовість.	1	січень
21	Філософських учення античності	1	січень
22	Філософія християнства, арабська філософія	1	лютий
23-24	Католицька, православна, протестантська філософія	2	лютий
25	Філософія нового та новітнього часу,	1	лютий
26.	Течії та напрями в сучасній філософії.	1	березень
27.	Святі книги народів світу – джерела філософських ідей.	1	березень
28.	Поняття про пантеїзм, деїзм, теїзм, атеїзм. Теїзм: політеїзм та монотеїзм.	1	березень
29.	Креатологія. Пневматологія. Антропологія. Етика. Есхатологія	1	березень
30.	Етика та її основні категорії.	1	квітень
31.	Основні напрями релігійної філософії	1	квітень
32.	Українська філософська думка IX-XIV ст.	1	квітень
33.	Українська філософська думка з XV-XVIII ст.	1	квітень
34.	Українська філософська думка з кінця XVIII ст. до 1939 рр.	1	травень
35.	Українська філософська думка сучасності та української діаспори.	1	травень
36-37.	Підсумкові уроки.	2	травень
	Всього уроків	37	

Використані джерела і література:

Джерела:

1. Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. - Львів: Свічадо, 1996.-757с.
2. *Іван-Павло II*. Енцикліки Вселенського архиєрея Івана Павла II. – Торонто – Рим: Вид-во оо. Василян, 1989. – 342 с.

3. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / Упорядники Е. В. Бистрицька і І. С. Зуляк. – Тернопіль: Астон, 2004. – 524с.
4. Історія світової релігієзнавчої думки: Хрестоматія / Упор. Лубський В. І., Козленко В. М., Горбаченко Т. Г. – К.: Тандем, 1999. – 408с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1993. – 560 с.
6. Кейлер Е. Основи християнської віри: Малий Катехізис доктора Мартіна Лютера з коментарями доктора Едварда Кейлера / Пер. з англ. Т. Коковського. - Мінськ: ПИКОРП, 1998. - 354с.
7. Конституція України.
8. Коран. – Острог, 2010.
9. МЕЛЕТІЙ СМОТРИЦЬКИЙ. Тренос, тобто Плач... (фрагменти) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <mailto:info@ukrainians-world.org.ua> /9.08.2009/23:53.
10. Перший Український Педагогічний Конгрес 1935. – Львів: Наклад. т-ва “Рідна школа”, 1938. – 252 с.
11. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987–ХІІ від 23 квітня 1991р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> /26.03.2016/14:49.
12. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1990. – 1407 с.
13. Сліпий Й. Твори. - Рим: Вид-во Українського Католицького університету ім. Св. Климента папи, 1986.
14. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
15. Антологія мирової філософії: в 4 т. – М.: Полииздат, 1969.
16. Буддизм / Сост. Я. В. Боцман [Текст]. – Харків: Фолио, 2001. – 992с.
17. Всемирное писание: сравнительная антология священных текстов /Под. общ. ред. проф. П. С. Гуревича: Пер. с англ. – М.: Республика, 1995. – 589с.
18. Жизнь земная и последующая / Сост. П. С. Гуревич, С. Я. Левит: Пер. с англ. - .М.: Политиздат, 1991. - 415с.
19. Жизнь после смерти / Под ред. П. С. Гуревича. - М.: Советский писатель, 1990. - 319с.
20. Коменский Я. А. Избранные произведения. В 2-х тт. Т.1, 2.- М.: Педагогика, 1976.
21. Тридцать шесть начальных правил буддизма [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://shp.by.ru/razvitie/religia/buddizm/36rules.shtm>.04.11.2010/ 22:08.
22. Трипитака [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> 12.11.2011/13:12.
23. **Человек:** Мыслители прошлого, настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир - эпоха Просвещения / Редкол.: И. Т. Фролов и др.; Сост. П. С. Гуревич. – М.: Политиздат, 1991. – 462с.
24. *Элиаде М.* Священные тексты народов мира / Пер. с англ. В. Федорина [Текст]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 624с.

Довідково-енциклопедична література:

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Т. Бусел. – К., 2001. – 1440с.
26. *Геллей Г. Г.* Біблійний довідник: Короткий біблійний коментар. - Торонто: Всесвітня християнська місія, 1985. - 857с.
27. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В.І. Ярошовця. – К.: Знання, 2005. -1200с.
28. *Костів К.* Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. - К.: Україна, 1995. - 429с.
29. Короткий теологічний словник / Пер. з фр. - Львів: Свічадо, 1998.
30. *О'Колінз Д., Фаруджі Е.* Малий теологічний словник / Заг. ред. доктора С. Мудрого. - Івано-Франківськ, 1997. - 448с.
31. *Рагнер К. Форгерімлер Г.* Короткий теологічний словник. – Львів: Свічадо, 1996. – 664с.
32. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного, Б. Любовика. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 392с.
33. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Головред. УРЕ, 1977. – 777с.

34. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. - К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ.-2002. - 743с.
35. Філософський словник / За ред. чл.- кор. АН УРСР та академіка АН СРСР В. І. Шинкарука. Вид. 2-е перероб. і доп.). – К.: Головред. УРЕ, 1986. – 800с.
36. *Шевченко В. М.* Словник – довідник з релігієзнавства. – К.: Наукова думка, 2004. – 560с.
37. Библиейская энциклопедия. - М., 1991.
38. *Булгаков С. В.* Православие: Праздники и посты. Богослужения и требы, расколы, ереси /С. В. Булгаков. - М.: Современник, 1994. - 575с.
39. Иудаизм и христианство. Словарь. - М., 1995.
40. **Ключ к пониманию** Священного писания . - Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. - 698с.
41. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицианов. - Минск: Изд. В. М. Скакун, 1998. - 896с.
42. *Резван Е. А.* Тафсир аль-Кур'ан // Ислам. Энциклопедический словарь / отв. ред. С. М. Морозов. – М.: Наука, 1991.
43. Современная западная философия. Словарь / Сост. Малахов В. Филиппов В. - М.: Политиздат, 1991.- 414с.
44. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3 т. /Ред. кол.: С. С.Аверинцев (гл. ред.) и др. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993-1995.
45. Философский энциклопедический словарь. - М.: ИНФРА, 1998.-576с.
46. Энциклопедия для детей. Религии мира. Т. 5-6. М.: АВАНТА, 1998.
47. Энциклопедия религий / Под ред.. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – Акад. проект, Гаудеамус, 2008. - 1520с.

Підручники й посібники:

48. Академічне релігієзнавство. – Підручник. За ред. А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000. – 862с.
49. *Вепрук В.* Догматичне богослів'я [*Василь Вепрук*]. – Чернівці: Рута, 2002. – 543с.
50. Вступ до філософії: Історико-філоофська пропедевтика: Підручник / Г.І. Волинка, В.І. Гусев, І.В. Огородник, Ю. О. Федів; За ред. Г.І. Волинка.- К.: Вища школа, 1999.-624с.
51. *Геник Л. Я.* Історія релігій. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС: програми, бібліографія, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять, екзаменаційні і залікові завдання для студентів спеціальності “релігієзнавство” та студентів-істориків і теологів внз [*Геник Любов Ярославівна*]. – Івано-Франківськ, 2011. – 480с.
52. *Геник Л. Я.* Історія християнства: Католицизм: У 2-х тт. Т. 1: Основні ідеї християнства: Навч. посібник для студентів внз. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 576с.
53. *Горський В.* Історія української філософії: Курс лекцій. 3-є вид. - К.: Наукова думка, 1997. - 286с.
54. Життя після смерті / Упоряд. *Коліченко Л. О.* – Одеса, 1994. – 115 с.
55. *Кияк С.* Апологетика / *Святослав Кияк.* – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1995. – 256с.
56. *Климишин І. А.* Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного інституту. – 1999. – 40с.
57. *Климишин І. А.* Космологія. – Івано-Франківськ: ІФТА, 2002.
58. *Климишин І. А.* та ін. Основи християнської віри. - Івано-Франківськ. - 1995. - 170с.
59. *Козовик І.* Антропологія [*Іван Козовик*]. - Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1998.
60. *Козовик І.* Історія філософії: Підручник для студ. – Івано-Фрагківськ: Нова Зоря, 1995. -820с.
61. Конрад М. Нарис історії стародавньої філософії. Вид. 2-е.- Рим: Видання Українського католицького університету ім. Св. Климента папи, 1974. - 396с.
62. *Кудасевич Й.* Богословсько-практичне введення до Святого Письма (методичний посібник) / Пер. А.Боднар, Т.Шманько. – Львів: Свічадо, 1994. – 136с.
63. *Кульчицький, Олександр.* Основи філософії та філософічних наук. – Мюнхен – Львів: Український Вільний Університет, 1995. – 162 с.
64. *Лаба В.* Біблійна герменевтика. Вид. 2-е /отець-доктор *Василь Лаба.* – Рим: Укр. катол. ун-т ім. Св. Климента папи, 1990. – 147 с.
65. *Ларіонова В. К.* Філософія релігії. Посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2004. – 148с.
66. *Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г.* Історія релігій / За ред. В. І. Лубського – К.: Тандем, 2002. – 640с.

67. *Лужницький Л.* Літургіка греко-католицької Церкви / *Леонід Лужницький.* – Львів: Накладом українського педагогічного товариства, 1922. – 225 с.
68. *Лужницький Л.* Християнсько-католицька етика: Учебник для серед. шкіл / *Леонід Лужницький.* – Жовква: Вид-во оо. Василян, 1927. – 126 с.
69. *Ляхович Д.* Метафізика [отець-доктор Діонісій Ляхович, ЧСВВ]. - Івано-Франківськ, 1996.
70. *Ляхович Д.* Теодіцея отець-доктор Діонісій Ляхович, ЧСВВ]. - Івано-Франківськ, 1996
71. *Марусин, Мирослав.* Божественна Літургія. – Рим, 1992. – 529 с.
72. *Микієвич Р.* Проблеми сучасної філософії.-Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1997. – 231с.
73. Нетрадиційні релігійні та містичні культури України / *Петрик В. М., Сьомін С. В., Ліхтенштейн Є. В., Гринько В. В., Остроухов В. В.* Заг. ред. В. В. Остроухова. – К.: “РОСАВА”, 2003. – 336с.
74. *Огородник І. В., Огородник В. В.* Історія філософської думки в Україні: Курс лекцій.-К.: Вища школа, Знання, 1999. - 543с.
75. *Олійник Т.* Вступ до філософії [отець-доктор *Тарас Олійник*, ЧСВВ]. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 1994. – 100с.
76. Основи догматичного богослов'я: Нотатки з лекцій проф. *Романа Роговського* / Упоряд. С.-Я. Стасяк і Р. Завіла. Вид. 4-е, випр. – Львів: Місіонер, 1997. – 311с.
77. *Рижкова С. А.* Типологія релігій: Навчальний посіб. [*Світлана Анатоліївна Рижкова.* Типологія релігій: курс загального релігієзнавства]. – К.: Контор, 2005. – 448с.
78. Релігієзнавство / За ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 496с.
79. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія / За ред. А. Колодного та проф. Б. Лобовика. – К.: АЕРОПЛАН, 1996. – 240 с.
80. *Роменець В. А., Маноха І. П.* Історія психології ХХ століття: Навч. посібник / Вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титаренко. - К.: Либідь, 1998. - 992с.
81. *Рюс Ж.* Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Пер з фран. В.Шовкун [*Жаклін Рюс*]. - К.: Основи, 1998. - 669с
82. *Саган О. Н.* Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. — К.: Світ Знань, 2004. – 912с.
83. *Сімулик В.* Історія Всесвіту: концептуальні інформаційні основи космології. Бінарність і синергія Пі-систем. Посібник з космології і фізики космосу [*Василь Сімулик*]. – Суми: Університетська книга, 2014) [8, с. 37-63].
84. *Слівінський П. Й.* Релігійний вінегрет. – Львів: Свічадо, 1999. – 195с.
10. *Слободський, Серафим.* Закон Божий: підручник для сім'ї та школи. / Перекл. на укр. мову О. І. Кислюка. – К.: “ФЕНТЕЗІ” ЛТД, 1996. – 571 с.
11. *Соловій М.* Божественна Літургія: історія – розвиток – пояснення [о.-др Мелетій Соловій]. – Львів: Свічадо, 1999. – 422с.
12. *Стасяк Я., Завіла Р.* Основи догматичного богослов'я [*Ян-Славомир Стасяк, Роберт Завіла*]. – Львів: Місіонер, 1997. – 310с.
85. *Степовик Д. В.* Релігії, культури і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства. Вид. 3-є. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно - Катехитичний Духовний Інститут, 1998. – 266с
86. *Татаркевич В.* Історія філософії. Т. I - III. - Львів: Свічадо, 1997 - 1999. - Т. I. - 451с., Т. II. - 348с., Т. III. - 352с.
87. *Федорів Ю.* Пояснення богослужінь та Святих Тайн [отець-доктор *Юрій Федорів*]. – Львів: Свічадо, 1999. – 211с.
88. История философии в кратком изложении / Пер. с чеш. И. И. Богута. - М.: Мысль, 1991. - 590с.
89. Краткий очерк истории философии / Под. ред. М. Т. Иовчука, Т. И. Ойзермана, И. Я. Щипанова. Изд. 2-е, перераб. - М.: Мысль, 1971. - 790с.

Монографії:

90. *Барщевський Т.* Євангельські притчі / *Тарас Барщевський.* – Львів, 1999. – 96с.
91. *Ващенко Г.* Виховний ідеал. Вид. 2-е. [*Григорій Ващенко*]. – Брюссель – Торонто – Мюнхен – Нью-Йорк – Лондон: Вид-во Центральної Управи Спільки Української Молоді, 1976. – 208 с.
92. *Канигін Ю.* Біблія і сучасна наука / *Ю. Канигін, В. Кушерець.* – К.: Знання України, 2005. – 226с.
93. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. - К.: Тандем, 2002. – 584с.

94. Козовик І. Чи людина має душу? Яка вона? [Іван Козовик]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – 104с.
95. Колодний А. М. Филипович Л. О. Релігійна духовність українців / Анатолій Колодний, Людмила Филипович. – К.: Світ знань, 1997. – 252с.
96. Колодний А. М. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції / Анатолій Колодний. – Світ знань, 1999. – 52с.
97. Костенко В., Онуфрій Р. Духовність як складова частина ментальності нації // Київська Церква. - 2000. - №2. - С.38-39.
98. Костомаров М. Дві руські народності / Пер. О. Кониський; За ред. Д. Дорошенка. – К.: Ляйпціг: Українська накладня, 1906. – 111 с.
99. Лежогоубський Теодозій. Де знайти правду? (Діалог православного та греко-католицького священників). Вид. друге, доповн. – Львів. Накл. Тов. св. Ап. Павла, 1912. – 285 с.
100. Мірчук І. Світогляд українського народу [Іван Мірчук]. - Прага: Український Вільний Університет, 1942.
101. Москалець В. П. Психологічне обґрунтування української національної школи [Віктор Петрович Москалець]. – Львів: Світ, 1994. – 120 с.
102. Нечуй-Левицький, Іван. Світогляд Українського народу /Іван Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 1992. – 48 с.
103. Олексюк В. Християнська основа української філософії. - К.: Соборна Україна, 1996. - 236с.
104. Олійник Т. Сила хрищення: Основні засади духовного життя / отець-доктор Тарас Олійник, ЧСВВ. – Куритиба, 1990. – 330с.
105. Ортинський І. Вірити.- Рим - Мюнхен - Фрайбург: Вид-во оо. Салезіян, 1990. - 292с.
106. Ортинський І. На прю проти ілюзій (штрихи до теософії посткомуністичної доби).-Івано-Франківськ, 1994. - 47с.
107. Ортинський, Іван. Під Твою милість прибігаємо: Роздуми про історію та суть Марійської побожності. – Рим – Фрайбург – Івано-Франківськ: Вид-во оо. Салезіян, 1995. – 186с.
108. Ортинський І. Щастя - доле, де ти?! - Івано-Франківськ: Вид-во оо. Салезіян, 1995. - 187с.
109. Проблема людини в українській філософії XVI-XVII ст. / Ред. М. В. Кашуба. - Львів: Логос, 1998. - 238с.
110. Річинський А. В. Проблеми української релігійної свідомості. / Упор. А. Колодний, О. Саган. - К.: Світ Знань, 2000. - 432с.
111. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси. / Редколегія: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калениченко (заст. відп. ред.), С. У. Гончаренко та ін. – К.: Рад. школа, 1991. – 381 с.
112. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Пер. з франц. В. Шовкуна.-К.: Основи, 1998. - 669с. (С.596-624).
113. Січинський В. Чужинці про Україну [Володимир Січинський]. – Львів: Слово, 1991. – 96 с.
114. Січинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра. – 1992. – 255 с.
115. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. - 640с.
116. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
117. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. / Пер. з рос. Редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
118. Черемський П. Основні поняття літургії / Петро Черемський. – Львів: Місіонер, 1997. – 184с.
119. Шпіраго Ф. Католицький народний катехизм [отець-доктор Франц Шпіраго]. – Львів: Свічадо, 1997. – 562с
120. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології [Володимир Янів]. – Мюнхен: Вид - во Українського Вільного Університету, 1993. – 217с.
121. Васильєв Л. С. История религий Востока [Л. С. Васильев]. – М.: Высш. школа. –1988.
122. Войно-Ясенецький В. Ф. Наука и религия. Дух, душа, тело [Святитель Лука Войно-Ясенецький]. – Ростов-на-Дону: Книга, 2001. – 316с.
123. Кочетов А. Н. Буддизм. – М., 1983.
124. Мень А. Мировая духовная культура, христианство, Церкви: Лекции и беседы [протоирей Александр Мень]. - М.: Фонд им. А. Меня, 1997. - 671с.

125. Мичелл Д. Феномены книги чудес [Джон Рикард Роберт Мичелл] / Пер. англ.; Послеслов. докт. филос. наук, проф. П. Гуревича – М.: Политиздат, 1988. – 294с.
126. Ноосфера и Духовный мир человечества . Вып.3. / Сост. А. В. Коротнян. – Л.: Лениздат, 1989. – 240с.
127. Основы религиоведения. Учебник / Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, К. И. Никонов и др.; Под ред. И. Н. Яблокова. 2-е изд., перераб и доп. – М.: Высшая школа, 1998. – 480с.
128. Симулик В. В. История Вселенной: концептуальные информационные основы космологии. Бинарность и синергия Пи - систем. (Пособие по космологии и физике Космоса) / Василий Симулик. – Сумы: Университетская книга, 2014. – 102 с. (8, с. 37-63).
129. Самыгин С. И., Нечипуренко В. Н., Полонская И. Н. Религиоведение: социология и психология религии: Учеб. пособие для вузов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 669 с. – ISBN 5-85880-304-0.
130. Торчинов Е. А. Введение в буддологию: курс лекций [Евгений Алексеевич Торчинов]. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – 304 с. [Электронный ресурс] // [Режим доступа]: <http://anthropology.ru/ru/texts/torchin/buddhism.html//27.10.2011//18:36>
131. Шейх Али Ат-Тантауи. Общее представление об Исламе / Перев. с арабского Абдель-Уаххаб Мадуар. Изд. 6-ое, стереотипное. – К.: “Ансар Фаундейшин”, 2004. – 240ст.
132. Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академпроект, Гаудеамус, 2008. – 1520с.
133. Symbolae in hanover Volodymyri Janiw.- München, 1983. - 1095s.
134. TALMUD // [Catholic Encyclopedia](http://www.newadvent.org/cathen/). Vol. 12. – New York: Robert Appleton Company, 1911. [Электронный ресурс] // [Режим доступа]: <http://www.newadvent.org/cathen/> 22.02.2016/12:32.

Статті:

13. Арестова Н. Я., Бурлакова А. В. Релігійність як особливість української філософії. // Проблеми філософії. Випуск 94. – 1994. – С. 33-39.
14. Бабишин С. Д. Школи Запорізької Січі [Степан Бабишин] // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 83-85.
15. Ващенко Г. Основні засади розумового виховання української молоді [Григорій Ващенко] // Авангард. – 1976. – Ч.1 (126) січень-лютий. – С.59-60; Ч. 2. (127) березень-квітень. – С. 145-148; Ч. 3-4. (128-129) травень – серпень. – С. 226-229; Ч. 5. (130) вересень – жовтень. – С. 305-306; Ч. 6. (131) листопад – грудень. – С. 384-386 // Авангард. – 1977. – Ч. 1. (132) січень – лютий. – С. 64-66.
16. Ващенко Г. Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді [Григорій Ващенко] // Визв. Шлях. – 1954. - № 5. – С. 29-35; № 6. – С. 27 – 32.
17. Вергун І. Еволюція в світлі науки (З приводу творів П'єра Тейяра де Шардена) // Визвольний шлях. – 1969. – Кн.1. – С.36-40.
18. Генік Л. Я. Народно-релігійні традиції в сучасному педагогічному процесі [Любов Генік] // Рідна школа. – 2002. – №6. – С.37-43.
19. Ігнатенко П. Р., Руденко Ю. Д. Національна система виховання // Рад. школа. – 1991. – № 7. – С. 47-52.
20. Кульчицький О. Геопсихічний аспект у характерології української людини / Кульчицький О. Світогляд і молодь [Олександр Кульчицький]. - Мюнхен, 1972. - С.87-109.
21. Кульчицький О. Риси характерології українського народу [Олександр Кульчицький] // Енциклопедія Українознавства (ЕУ-1). Загальна частина. У 3-х кн. Кн.2. – К.: Віпол, 1995. – С.708-718.
22. Кульчицький О. Світогляд і молодь / Кульчицький О. Світогляд і молодь [Олександр Кульчицький]. - Мюнхен, 1972. - С.15-19
23. Кульчицький О. Український мирянин у духовній ситуації сучасності / Кульчицький О. Світогляд і молодь [Олександр Кульчицький]. - Мюнхен, 1972. - С.151-189.
24. Курилас Б. П'єр Тейяр де Шарден // Визвольний шлях. - 1967. - Кн. 5. - С. 461-471.
25. Курилас Б. Тейяр де Шарден // Визвольний шлях. - 1959. - Кн. 7. - С.745-758.
26. Міщенко Н. Нечиста сила або гіпотетичні феномени // Науковий світ. – 2006. - №5. – С.5.
27. Мозговий І. Людина: дух, душа, тіло // Українське релігієзнавство. - 1996. - №4. - С.70-72.
28. Наконечний Р. Християнський антропоцентризм у системі української філософії // Київська Церква. – 1999. - №6. – С.29-31.
29. Наконечний Р. Філософія серця і культ Христового серця як характерні риси українського менталітету // Історія релігій в Україні. - С.160-162.

30. *Ортинський І.* Українська молодь на перехресті двох шляхів [доктор Іван Ортинський, СДБ] //Авангард. – 1976. – Ч. 4-6 (129-131). – С.236-318.

31. Східні Церкви // Сопричастя. - 1997. - №1. - С.1-138.

32. *Яроцький П.* Арсен Річинський – богослов, полеміст // Український богослов. Історичний і теологічний щорічник. Вип. другий. – К., 2003. – С. 52-55.

33. *Бондарев Г.А.* Троединый человек тела, души и духа: Опыт осмысления методологии о духе. - М.: Универсальная книга, 1999. - 688с.

34. *Войно-Ясенецький В. Ф.* О духе, душе и теле // Философские науки. – Москва. – 1994. –№№1-3; 1997. – №№ 2, 3-4.

35. История Японии [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://ru.wikipedia.org/wiki/05.04.2016/18:10>.

Самурайські лицарські обладунки з тризубом періоду Едо (1603-1868) в Японії: час правління клану Токугава [46].

АВТОРИ МОНОГРАФІЇ:

1.3; 3.1; 3.2; 3.3; 3.4; 3.5 - **Геник Любов Ярославівна**, канд. пед. наук, доцент кафедри релігієзнавства, теології і культурології ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ, Україна);

1.1, 1.2, 2.4. – **Єгрешій Олег Ігоревич**, канд. істор наук, доц. кафедри історії України ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” та Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені Івана Золотоустого ;

2.3 – **Ігнатюк Ольга Василівна**, магістр історії, аспірант кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна);

2.1. – **Огірко Олег Васильович**, канд. пед. наук, доктор філософії, доцент кафедри філософії, педагогіки та права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, професор кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігон” (м. Львів, Україна);

2.2 – **Сміх Світлана Володимирівна**, методист Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Івано-Франківської обласної державної адміністрації (м. Івано-Франківськ, Україна).
